

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

**Mihail
KOGĂLNICEANU**

SCRIERI LITERARE, SOCIALE ȘI ISTORICE

LITERA

biblioteca școlarului

Mihail
KOGĂLNICEANU

SCRIERI LITERARE
SOCIALE ȘI ISTORICE

INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

CUPRINS

Not[asupra edi\iei	2
---------------------------	---

BIOBIBLIOGRAFIE	3
-----------------------	---

SCRIERI LITERARE

Soirées dansantes (Adun[ri d[n\uitoare)	8
Nou chip de a face curte	19
Iluzii pierdute. Un]nt` i amor	27
Fiziologia provincialului]n Ia=i	49
Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu	58
Tainele inimii	69
B[t]lia de la R[zboieni =i pricinile ei, 26 iulie 1476	91
+tefan cel Mare arhitect	105
Un vis al lui Petru Rare=	108
+tefan cel Mare]n t`rgul B[iei	110
Trei zile din istoria Moldaviei	121
Introduc\ie]la “Dacia literar[”	144
Via\a lui A. Hrisoverghi	147

SCRIERI ISTORICE +I SOCIALE

Cuv`nt pentru deschiderea cursului de istorie na\ional[.....	162
Prefa\]la Letopise\ele] [rii Moldovei]	180
Prefa\]la Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei =i Valahiei]	185
Dorin\ele partidei na\ionale]n Moldova	200
Dezrobirea \iganilor, =tergerea privilegiilor boiere=ti, emanciparea \[ranilor	255
NOTE	299
APRECIERI CRITICE	315

CZU 859.0-95
K 67

CUPRINS

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față este alcătuit de cercetătorul literar Vasile Cio-
canu și cuprinde o selecție din bogată și variată moștenire scrisă a
lui Mihail Kogălniceanu (schife de moravuri, narațiuni istorice,
articole în domeniul literaturii, discursuri pe teme social-politice).
Alcătuitorul și se datorează biobibliografia, notele și selectarea
aprecierilor critice privind opera și personalitatea marelui înaintaș.

La baza ediției au fost puse texte din M. Kogălniceanu,
Opere, I. Beletristică, studii literare, culturale și sociale. Text sta-
bilit, studiu introductiv, note și comentarii de Dan Simonescu,
București, 1974 și *Opere*, II. Scrieri istorice. Text stabilit, studiu
introductiv, note și comentarii de Alexandru Zub, București, 1976,
iar lucrarea programatică *Dorințele partidei naționale în Moldova s-a*
reprodus din colecția de acte și documente *Anul 1848 în Principa-
tele României*, tomul 4, București, 1903.

Pentru a facilita lectura, în texte s-au efectuat modificări de
ordin ortografic în sensul aplicării normelor în vigoare.

Coperta: *Isai Cărmu*

ISBN 9975-904-82-3

© «LITERA»

BIOBIBLIOGRAFIE

- 1817 6/18 septembrie. S-a n[scut viitorul scriitor =i om politic Mihail Kog[lniceanu, primul din cei 10 copii]n familie. "Tat[l meu, nota el]n Prefa\[la *Cronicle Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei =i Valahiei* (vol. I, Bucure=ti, 1872), a fost vornicul Ilie Kog[lniceanu; muma mea a fost so\ia sa Catinca, n[scut[Stavil[, familie rom`neasc[din Basarabia; de pe tat[=i de pe mum[, din mo=i =i str[mo=i, m[f[lesc, dar[, c[sum rom`n moldovan, =i cu m`ndrie recunosc c[familia mea nu a c[utat niciodat[originea sa]n \[ri =i neamuri str[ine".
- 1827-1834 Dup[ce cap[t] o anumit[instruire]n casa p[rinteasc[, M. Kog[lniceanu de la v`rsta de 10 ani,]mpreun[cu Vasile Alecsandri, frecventeaz[lec\iile unui dasc[l maramure=an stabilit la Ia=i, Gherman Vida. Din 1828]nva\[la pensionul unui francez stabilit =i acesta]n capitala Principatului Moldovei, Victor Cuénim, apoi, din 1831, la Institutul de la Miroslava (localitate de l`ng[Ia=i), unde,]n afar[de limbi str[ine, studiaz[aritmetica, geografia, gramatica, istoria =i alte discipline.
- 1832 Se stinge din via\[, de ftizie, mama scriitorului (n. 1802).
- 1833 17 august. Este trimis s[=i continue studiile la colegiul din ora=ul francez Lunéville,]mpreun[cu cei doi fii ai domnitorului Mihail Sturdza, Grigore =i Dumitru.]n drum spre Fran\a]i scrie cu regularitate p[rintelui despre cele v[zute =i tr[ite. Aceste r[va=e au pus]nceputul bogatei =i valoroasei mo=teniri epistolare a lui M. Kog[lniceanu, constituind primele sale probe]n ale scrisului. Manifest`nd st[ruin\[la]nv[\tur[, M. Kog[lniceanu,]n acela=i timp, nu se limiteaz[la prevederile programului de studii, ci frecventeaz[teatrul, pentru care avea o pasiune aparte, urm[re=te presa la zi,]nva\[s[c`nte la vioar[, practic[sportul. De la primele contacte cu str[in[tatea el a manifestat un viu interes pentru st[rile de lucruri din via\a social-politic[=i cultural[, evalu`ndu-le]n raport cu cele din Moldova, de al c[rei destin era preocupat =i c[reia]i ducea dorul. "M[]ntreba\i cum m[simt]n Fran'a?]i se adresa el surorilor. Prost. E o \ar[bogat[, frumoas[, puternic[, civilizat[. Dar, cum eu nu sunt francez, prefer patria mea. N=a= schimba Moldova cea s[rac[pentru cel dint`i tron din lume".
- 1835 29 iulie. Din ordinul lui M. Sturdza tinerii sunt transfera\i la Berlin, pentru a-i feri astfel de influen\a ideilor revolu\ionare din Fran\a.]n capitala Germaniei M.

- Kog[lniceanu timp de mai bine de doi ani studiaz[ca particular, sub supravegherea unor persoane distinse, iar din octombrie 1837 se [nscris la Universitatea din Berlin. }n acela=i an la]ndemnurile vestitului savant A. Humboldt preg[te=te=i tip[re=te la Berlin primele sale lucr[ri =tiin\ifice: *Moldova =i Muntenia. Limba =i literatura rom`n[sau valah[*, *Schi\ asupra istoriei, obiceiurilor =i limbii v[ganilor*=i vol. 1 al *Istoriei Valahiei, a Moldovei =i a valahilor transdanubieni*, cea dint`i]n limba german[, iar celelalte dou[]n limba francez[. Perioada afl[rii la studii]n Germania a fost de mare importan\[]n formarea intelectual[=i]n plan politic a lui M. Kog[lniceanu. "Toat[via[a mea, =i t`n[r =i]n v`rst[coapt[, nota scriitorul, am m[rturisit]n mai multe r`nduri, c[culturii germane, c[Universit[\\ii din Berlin, c[societ[\\ii germane, b[rba\\ilor =i marilor patrio\\i, care au operat real\\area =i unitatea Germaniei, datoresc]n mare parte tot ce am devenit]n \\ara mea, =i c[la focul patriotismului german s-a aprins f[clia patriotismului meu rom`n!"
- 1838 martie. }n drum spre patrie Kog[lniceanu se opre=te pe un timp la Liov, unde efectueaz[cercet[ri de arhiv[.
- 1838 1 iulie. De la aceast[dat[apare prima publica\\ie periodic[a lui M. Kog[lniceanu - o nou[serie, fa\\ de cea a lui Gh. Asachi, a "Al[utei rom`ne=ti", prima noastr[revist[literar[, editat[ca supliment al ziarului "Albina rom`neasc[". Revista a fost suspendat[de c[tre autorit[\\i dup[al cincilea num[r din cauza public[rii]n paginile ei a schi\\ei *Filozofia vistului*, oper[satiric[inspirat[de *Tratat despre vist* de scriitorul rus O. Senkovski.
- 1839 12-22 octombrie. }n "Albina rom`neasc[" apare schi\\a *Soirées dansantes* (Adun[ri d[n\\uitoare), prelucrare din francez[.
- 1840 martie. Mihail Kog[lniceanu fondeaz[o editur[=i o tipografie proprie sub denumirea "Cantora Foiei s[te=ti" sau "Cantora Daciei literare", care au avut un rol important la dezvoltarea culturii =i literaturii na\\ionale. Aici M. Kog[lniceanu a tip[rit mai toate publica\\iile periodice fondate de el: "Foaia s[teasc[a Principatului Moldovei" (aprilie 1840 - decembrie 1845), revistele "Dacia literar[" (ianuarie - iunie 1840), "Arhiva rom`neasc[" (vol. 1 - 1840—1841; vol. 2 — 1845), "Prop[=irea. Foaie =tiin\\ific[=i literar[" (9 ianuarie - 11 noiembrie 1844) =i "Calendar pentru poporul rom`nesc" cu anexa literar["Almanah de]nv[\\tur[=i petrecere" (1842—1846), editat]n continuare de Gh. Asachi, un num[r mare de c[r\\i de beletristic[, opere cronice etc. }n publica\\iile periodice ale lui Kog[lniceanu au v[zut lumina tiparului majoritatea scrierilor sale literare, articole pe teme sociale =i culturale.
- 1840-1842 }nc[din 1839 M. Kog[lniceanu face parte dintr-un comitet teatral, iar]ncep`nd cu 7 martie 1840 este codirector, al[turi de C. Negruzzi =i V. Alecsandri, al teatru-lui francez =i al celui rom`nesc din Ia=i. }n aceast[calitate a pledat pentru]mbun[t\\irea repertoriului, promov`nd pe scen[lucr[ri inspirate din realit[\\ile contemporane, pentru sporirea nivelului profesionist al actorilor, urm[rind scopul ca teatrul s[fie "art[" , nu "p[pu=rie", precum se exprima scriitorul]nsu=i.

- 1841 2 decembrie. Este ales membru al Societății de istorie și anticărități din Odesa, pentru care pregătește un discurs. În procesul-verbal al sesiunii cu pricina se menționează că M. Kogălniceanu “a scris *Istoria Valahiei, Moldovei și a valahilor transdanubieni* și alte lucrări istorice și pregătește editarea letopiseșelor moldovenești atât de importante pentru istoria noastră”.
- 1843 24 noiembrie. Rostește renumitul său *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională* la Academia Mihăileană, tipărit în același an la Iași. Acest discurs constituie una dintre principalele scrieri în care M. Kogălniceanu și-a expus concepția cu privire la istorie.
- 1844 octombrie. Redactarea unei plăngeri a “vechililor obștii Botoșanilor” contra călugărilor mănăstirii Popăușă servit drept pretext pentru autoritățile de a-l închide pe Kogălniceanu fără nici o cercetare la mănăstirea Râșca, unde s-a aflat bolnav timp de câteva săptămâni, sub supraveghere strictă.
- 1845 M. Kogălniceanu traduce și editează în limba franceză la Iași două volume de *Fragmente scoase din cronicile moldovenești și valaha referitoare la Petru cel Mare, Carol al XII-lea, Stanislav Leszczyński, Dimitrie Cantemir și Constantin Brâncoveanu*.
- 1845-1847 M. Kogălniceanu se stabilește la început în Franța, apoi în Spania, iar la întoarcere în patrie vizitează Italia. Din timpul șederii în Spania datează memoriul său *Note despre Spania*, redactat în limba franceză.
- 1845-1852 Editează la Iași *Letopiseșele / Irîi Moldovei*, în trei volume (vol. 2-1845; 3-1846; 1—1852), însoțite de Prefață (la vol. 1), studii și însemnări despre manuscrisele valorificate.
- 1848 M. Kogălniceanu participă la mișcarea petiționară din Moldova, iar după încheierea acesteia scrie broșura *Întâmplările din Moldova în luna lui martie 1848* și alte lucrări, menite să informeze opinia publică asupra evenimentelor ce au avut loc. Fiind pus sub urmărirea de către agenții lui M. Sturdza, M. Kogălniceanu la 12 august trece, travestit, în Bucovina, unde împreună cu V. Alecsandri, C. Negri, Gh. Sion și alții face parte dintr-un comitet de luptă împotriva regimului instituit în țară. Din însărcinarea acelui comitet, alcătuit și editează lucrarea programatică *Dorințele partidei naționale în Moldova* și un *Proiect de constituție pentru Moldova*, în care și-a expus ideile cu privire la reformarea societății, preconizând desființarea boierescului, asigurarea egalității drepturilor civile, emanciparea și împroprietărirea țărănilor și alții. Colaborează la ziarul “Bucovina”, în care a publicat pamfletul *Carte a fostului rege Ludvig Filip către fiindul domn Mihail Sturdza* și mai multe articole. A tipărit în broșură aparte la Cernăuși pamfletul *Noul catist al marelui voievod Mihail Grigoriu*.
- 1849 De la Cernăuși Kogălniceanu pleacă la Viena, unde poposește un timp, apoi la Paris. În țară se întoarce către sfârșitul anului, după detronarea lui M. Sturdza și alegerea la domnie a lui Grigore Ghica.

- 1850 }n "Gazeta de Moldavia", redactat[de Ch. Asachi, apare]nceputul de roman *Tainele inimii*, una dintre primele]ncerc[ri de acest gen]n literatura rom`n[.
- 1852 10 noiembrie. Se c[s[]tore=te la Ia=i cu Ecaterina Jora (1827—1907).
- 1855 1 octombrie. Fondeaz[la Ia=i ziarul "Steaua Dun[rii]", principalul organ de pres[al mi=c[rii unioniste.
- 1856 6 martie. Moare Ilie Kog[lniceanu (n. 26 mai 1787), tat[] scriitorului, fiul postelnicului Ion Kog[lniceanu, neam de r[ze=i de pe Cog`lnic.
30 mai. Este ales]n comitetul Unirii, al[turi de V. Alecsandri, C. Negri, C. Hurmuzachi =. a.
- 1857-1891]ncep`nd cu anii cincizeci, odat[cu deschiderea Divanului ad-hoc al Moldovei]n 1857, =i p`n[la sf`r=itul vie`ii sale Kog[lniceanu s-a manifestat]n special ca om politic =i de stat, de`v`nd posturi]nalte de prim-ministru, ministru de externe, reprezentant plenipoten`iar al Rom`niei]n Fran`a etc. Ca membru al parlamentului a participat]n decurs de zece de ani la examinarea problemelor de pe ordinea zilei, v[]dindu=-i erudi`ia, spiritul constructiv =i talentul oratoric.
- 1857 14 martie. E ales membru de onoare al Societ[]ii de medici si naturali=ti din Ia=i.
7 octombrie. La propunerea lui M. Kog[lniceanu Divanul ad-hoc al Moldovei voteaz[Unirea Principatelor.
- 1859 3 ianuarie. M. Kog[lniceanu]=i retrace candidatura la domnie,]n favoarea lui C. Negri. La Ia=i e reeditat[revista "Dacia literar[".
- 1860-1862 Apare de sub tipar o nou[edi`ie a "Arhivei rom`ne=ti".
- 1868 29 mai. Este ales membru al Societ[]ii Academice (Academia Rom`n[).
- 1869 15 septembrie. Ales pre=edinte al Sec`iunii istorice a Academiei Rom`ne.
- 1872-1874 Sub titlul *Cronicile Rom`niei sau Letopise=ele Moldaviei si Valahiei M.* Kog[lniceanu tip[re=te la Bucure=ti o nou[edi`ie a operelor cronicarilor.]n trei volume.
- 1875 La Bucure=ti apare]n bro=ur[studiul lui M. Kog[lniceanu *R[pirea Bucovinei dup[documente autentice*.
- 1887 28 martie. Mihail Kog[lniceanu este ales pre=edinte al Academiei Rom`ne, post pe care]l va de`ine p`n[]n 1890.
- 1891 1/13 aprilie.]n =edin`a solemn[a Academiei Rom`ne organizat[cu ocazia]mplinirii a 25 de ani de la fondarea acestui for =tiin`ific M. Kog[lniceanu a rostit discursul *Dezrobirea]ganiilor, =tergerea privilegiilor boiere=ti, emanciparea]r[nimii*, considerat de]nsu=i oratorul "c`ntecul meu de leb[d]",]n care marele om de stat se refera la cele mai importante acte social-politice, la realizarea c[]ra a contribuit =i care au jucat un rol decisiv]n dezvoltarea Rom`niei moderne.
- 1891 20 iunie. M. Kog[lniceanu se stinge din via[] la Paris]n timpul unei grele interven`ii chirurgicale. A fost]nmorm`ntat]n cimitirul "Eternitatea" din Ia=i.

SCRIBERI LITERARE

SOIRÉES DANSANTES (ADUN{ RI D{N | UITOARE)

La nou[sprezece ani ne bucur[m de joc ca de o mare desf[tare, dar nu este desf[tare]n lume care s[treac[a=a de degrab[la b[rba\i =i a=a de t`rziu la femei. }mi aduc aminte c`teodat[, cu o oftare de p[rere de r[u, de vremea ce a trecut a=a de iute,]n care, a doua zi dup[un bal, m[sculam la amiaz[zi, zic`nd: bre, bre, c`t m-am]nglindisit de bine.

+i cu o suvenire desf[t[cioas[de g`nduri, m[uitam la r[m[=i]ele str[lucitei mele tualete din ziua trecut[, ce era]mpr[=tiet[]n mijlocul od[ii: =ac=`rii cei ro=ii arunca\i pe covor, galbenii papuci dormind pe vatr[, ca o m`\[ce se]nc[lze=te, m[nu=ile animate de coada unui ibric, cilicul cel globos rostogolit sub pat, =i taclitul, a c[ruia coad[,]n ziua trecut[, prin cobor`rea sa p`n[la p[m`nt, f[cea mirarea tuturor babelor, =eeda]nv[luit pe un scaun. Nu zic nimic de fermeneaua cea ro=ie care, aninat[pe u=[, s[m[na la cununile de pip[ru=i]ntinse]nainte a casei unui bulgar din Hu=i.

Atunce, niciodat[nu m[desf[tam pe jum[tate; apropierea unui bal]mi de=erta inima de toate micile sup[r[ri ce aveam; a= fi luat la joc pe dracul]n=u=i =i a= fi s[rit de dou[zeci de ori pentru un bal la vrun diac de visterie. Dac[diminea\ a g`ndirea mea necontenit[la joc]mi pricinuia de la loghiotatul dasc[l vreo falang[p[rinteasc[pe talpa picioarelor, sara dimpotriv[, c`nd gazda,]nc`ntat[de iu\ala pasurilor mele, m[f[cea de alergam]n dreapta =i]n st`nga, spre a pofiti la joc toate b[tr`ne\ile ce nu jucau, m[socoteam o persoan[

de mare importanță înainte a damelor și uitam foarte degrab neplăcerile de la școala Trisfetitelor sau a dascălului Gheorghii¹.

Ah! Acum mă duc la bal numai spre a juca rolul pătimitor de băgător de samă. Picioarele mi se odihnesc într-un ungher întunecat al sălii și ca un soldat bătrân, invalid, ce-și anină ruginita sabie la câptăiul său, asemene îmi anină eu pulpele de bumbac la cerceveaua unei ferețe. Căci și eu am lepădat cîlcicul pentru plămîni și purpurii aceri pentru strămoșii pantalonii. Când joc câteodată, mă mișc posomorât ca o cârtică ce se întoarce. Când joc câteodată iar și zic o vorbă, două la femeile cele bătrâne, și ele mă împacă câteodată și cu cele tinere. În altele, sunt făturate dintr-un aluat destul de nemulțumitor și puțin însușit spre a face din mine un om căruia-i zicem că este plăcut.

Plăcut? Ce însemnează acest cuvânt?

Un om plăcut, pentru multe femei, este acela care într-un bal joacă totdeauna și nu se odihnește niciodată, jucând deopotrivă cu toate, cu cele frumoase și cu cele urâte, bun, tânăr și de treabă, care face filantropie la mazărcă spre slujba fetelor celor bătrâne și care crede că are vreo îndatorire către gazda ce-l poartă la bal.

Un om plăcut este și acela care face curte mamelor, spre a avea dritul de a face și fetelor, și care are totdeauna două mâini, două picioare și o droacă la dispoziția damelor care n-au nici trăsătură, nici bărbat; care strănge mănunchile, apărătorile și basmalele acestor dame, poartă alul și umbrela lor, le trimite lojii la teatrul francez ca să se mire de frumosul comic al lui Périer și de vîetele demoașelor Jenni². Un om plăcut este și acela care își prăpădește banii de câte ori joacă vîst cu damele...

Așa-i că-i plăcut acest elegant care spune complimente, ce amirorul la apă de mintă și nu intră niciodată într-o adunare fără să aibă buzunarul plin de confeturi și capul de cimilituri, calamburguri și arade, fiind premenit a fi pi-cat de fete și a purta băieții genunchi.

La nevoie, omul plăcut spune și câte o istorioară. El este un dobitoc prețios pentru educația tinerelor demoașele și pentru

m`ncarea zarzavatorilor. El m[n`nc[multe legume =i nu bea nici cafe, nici vutc[, dar =tie foarte bine a t[ie la fripturi.

Omul pl[cut se afl[mai ales]ntre biurgheri sau t`rgovei. Am cunoscut p`n[=i spi`eri care erau foarte pl[cu`i. Sunt femei care vorbind de ace=ti oameni zic: "Domnul cutare are todeauna o vorb[de r`s". }n ce col[al spi`riei oare au]nv[`at ei a=a frumu=ele lucruri? Acasta nu =tiu. Dar glumele lor m[b[teau la ureche ca clopotul de la Barnovski³]ntr-o zi de s[rb[toare. Mai pune]nc[=i acel r`s lancaviu, ce sam[n[cu muzica broa=telor.

+i duhurile frumoase de societate, =i juc[torii de =arade]n fapt[, =i, mai ales, acei istorisitori de pove=ti fantastice care totdeauna]i se par un t[ciune ce fumeg[]n vatr[, =i,]n sf`r=it,]i pic[peste picioare.

}n vremea c`nd un duh nebun de v`rtej =i de joc se apuc[de toate capetele =i picioarele femeie=ti, omul pl[cut, omul ma=in[, omul ce joac[se face o specialitate, o individualitate, o nevoie; el este neap[ratul suarelor negu`itore=ti =i diece=ti. Pentru vro c`teva pahare de limonad[=i de ceai, el]=i d[cu chirie picioarele; me=te=ug prea pu`in c`=tig[tor, dac[nu vei pune]n r`ndul c`=tigului b[t]turile, reumatismurile =i durerile de piept.

— Neneac[, zice duduca P. S. ... c[tre maic[-sa, trebuie s[poftim pe A. M. M. la cea de pe urm[suare a m[tu=ii mele; n-a lipsit m[car la o contredans[.

— Vere, s[ne aduci cavaleri!

Un cavaler care joac[se porunce=te ca o]nghe`at[la Felix: el este tovar[=ul neap[rat al scaunelor =i al policandrului ce se]mprumut[din mahala. Apropo de]mprumut, am cunoscut un t`n[r care, fiind]ndatorit de rudele sale s[]mprumute pentru o nunt[ni=te argint[rii =i ni=te scaune,]nv[`a pe de rost num[rul scaunelor, cu`itelor =i furculi`elor scrise]n izvod.

Cavalerul numai s[aib[picioare, m`ini, o p[rere sau o m[hal[de trup, cu gro=i posteriori, =i s[fie]nzestrat cu o pereche de pinteni lungi ca suliv`a urie=ului Goliat⁴, este *pl[cut* =i poftit la toate balurile; =i damele, care obicinuit =ed pe scaun, primesc poftirea lui la un

joc cu bucurie =i, spre mul\umire,]i arunc[c`teodat[o c[ut[tur[dulce prin ni=te gene afumate de patruzeci de ani.

Cavalerul are toat[voia s[ieie]ntre vals =i contredans[, din vreme, c`te un posmag. Trebuie s[-l vezi pe bietul b[iet c`nd]=i scoate m[anu=ile =i=]]ntinde tremur`nda m`n[pe tabla =i, c`nd a luat un posmag f[r[s[r[stoarne tablalele, cum se trage]napoi]n gr[mad[, ca un c`ine ce fuge cu un ciolan]n gur[. Iat[pofta de m`ncare a unui cavaler.

Cavalerii ce nu sunt o=teni, care obicinuit se aud de departe, din pricina t`r`itului s[biei, cavalerii civili, zic, care intr[pentru]nt`ia=i dat[]n adun[ri, poart[neap[rat o jiletc[alb[, leg[tura de g`t de atlas neagr[=i gulerul fracului c[ptu=it cu catife; de abia la al doile sau al treile an a intr[rii lui]n lume,]ncepe a se deprinde cu p[l]ria-clac[, cu pantaloni *collants*⁵ =i cu papuci cu c[t[r]mi de la Miculi⁶. Dar atunce i s-a dus bl`nde\`a cea dint`! Piciorul i se stric[. Se ostene=te, se odihne=te, c`nd joac[alege damele; se dep[r]teaz[de b[tr`ne\`e =i de cl[d]rii afumate =i, juc`nd, st[la g`nduri;]ndat[ce la un banc farao va lep[da pe o carte un galb[n, este pr[p]dit, =i jocul]i este ur`t.

Nu \i=oi vorbi nimic[de str[lucitele baluri ce se da]n vremea lui Muruz⁷ =i a lui Calimah⁸, unde se]ndesa cea mai bun[societate din Ia=i.

Balurile de atunce nu s[m]na nicidecum cu suarelele de ast[zi. Lumina\`ia ce se f[cea]n ograd[=i]n uli\`ele de pinpregiur]n=tiin\`a tot t`rgul c[era bal la cutare =i cutare boier. Ast[zi, de abia spre]nc[lzirea vizitilor, doi=trii t[ciuni ard la poart[]ntocmai ca focul din ograda lui Ana =i Caiafa⁹. Aceea=i pomp[]ntreit[era]nl[untrul palatului. Toate str[lucea, toate era]ndestule. Vinul =i laptele curgea, cum zice Scriptura. Gazda ce da balul nu se]njosea la cele mai mici am[runturi ale unei cotredanse; nu o vedeai alerg`nd]n dreapta =i]n st`nga spre a scoate la iveal[un *vis-à-vis* (vizavi) la joc, care se ascundea sub perdelele unei fere=ti.]n mijlocul balului u=ile se deschideau ca prin varga unei vr[jitoare nev[zute =i o mas[desf[t]cioas[, ce se]nf[\o=a ochilor sub str[lucitele focuri a mii =i

mii de lum`n[ri, f[cea adev[rate tote]nc`nt[rile sim\ualit[\ii r[s[ritene. C`nd ast[zi ies de la o suare biurghereasc[de acum, cu gura plin[de posmagi =i de pudinci f[cute]n cas[de un buc[tar \igan, =i c[-mi aduc aminte de acele nop\i str[lucite a c[rora toate lum`n[rile s-au stins, crez c[am visat s[rb[ri din Halima¹⁰.

Balurile cele mari au trecut cu miile lor de lum`n[ri =i cu desf[t[cioasele mese, dar suarelele dansante tr[iesc]nc[]n toat[str[lucirea, pentru c[suareua dansant[este numai =i numai a epocii noastre: ea se]ntinde de la palaturile de pe uli\a Copoului p`n[]n Armenime =i sub Cur\ile Arse. Boieri, dieci, negustori, to\i dau ast[zi suarele dansante. +i pentru ce?

O suare dansant[se g[te=te]n dou[ceasuri. O scripc[, o cobz[, c`teodat[=i un nai sau o daiere; vro c`teva lavi\e, patru popone\e]ntr-o odaie m[ri=oar[=i *suareaua* este gata. Pe urm[ni=te dulce\i cu ap[, ni=te posmagi, ap[z[h[rit[=i s[rat[,]mpodobit[cu numele de limonad[, purtate pe tabla, din ceas]n ceas. La mijlocul suarelei, zama de ciorb[numit[bulion sau ceaiul cu franzel[pr[jit[]=i face intrarea triumfal[... =apoi s[mai vezi acolo cincizeci=aizeci de voinici, juc`nd ca ni=te feric\i, asud`nd s`nge =i ap[la sunetul cobzei. R[m[=i\va =ede]mprejurul od[ii, prive=te, critic[,]ncuviin\eaz[. Al\ii joac[vist sau preferans, vorbind de c`te cor[bii au sosit la Gala\i =i c`t se vinde chila de gr`u =i de p[pu=oi.

Deci, toat[aceast[lume este un adev[rat vinograd¹¹, numai c[nu-i s[rat, alc[tuit de p[l]rii de paie =i straie negre, de pelerinuri =i capele sau turbanuri staco=ii; scriitori pe la sec\ii, vechii pe la divanuri, doftori de din\i =i de cai, spi\eri, to\i aleg[tori la Eforie, to\i *cuconi*. Cucoanele destul de frumoase, afar[de ni=te figuri de \u\uience a c[rora rumeneal[, par[de foc,]n mijlocul unor fete tinere =i frumu=ele, sam[n[cu o floare de mac]ntr-un c`mp de nu-m[-uita.

B[rba\ii vorbesc necontenit trebi, procesuri, din\i sco=i =i pot-coave g[site la cai mor\i. De la un cap[t al od[iei la cel[lalt auzi strig[tele lor, lucru foarte interesant, te]ncredin\ez.

Ascuns sub umbra deselor *marabouts* a unei tinere de =aizeci de

ani,]mbr[cat[]n rochie de atlaz alb[, cu cordele pempe, cercetez =i privesc. Iart[-mi vro c`teva portreturi.

Dint`i acea t`n[r] persoan[a c[reia cap este]nc[r]cat cu un bra\ de flori =i de spicuri poleite, ca zei\a Ceres¹²; fat[mare cu piel\ a palid[=i cu z`mbirea netoceasc[, care la v`rsta de optsprezece ani a ie=it din pansion, unde a c`=tigat toate premiile clasei sale. Ea a fost micul Fenix¹³ din T`rgul Cucului; ea de\ifr[destul de bine muzica, zuger[ve=te]nfrico=at trupuri goale; cu toate aceste, talentul s[u cel mai frumos este c[are dou[zeci mii galbeni zestre. La ochii m[-sei, acea femeie groas[, rum[n], cu p[rul b[lai, cu rochie de catife alb-albastr[=i care sam[n] c[mul\ume=te cu at`ta gra\ie acelor ce-i poftesc fata, Celestina este o minune. Dac[mama =i fata intr[]ntr-un salon, Celestina intr[totdeauna dint`i; la So-cola sau la Copou trebuie ca Celestina, g[tit[ca p[pu=a de la fereastr-a lui Miculi, s[se a=eze totdeauna]n mijlocul aleilor =i s[-i arate dosul pentru ca s-o vad[mai bine trec[torii; la teatru, ea se pune tetdeauna]n fa\ a lojii. Dac[cineva o roag[s[c`nte o roman\[, maic[-sa]=i ia basmaua =i face s[mn s[tac[to\i; ea strig[c`t poate: “]i s-o auzi\i cum c`nt[, c[un]nger!” Celestina se pune la piano; atuncea, biata femeie, nemaiput`ndu-se st[p`ni, se scoal[de pe scaun =i =ede]n picioare dinapoia scaunului fetei sale, bate tactul, o]ntov[r[=e=te cu jum[tate de glas; apoi ochii i se umezesc de lacrimi; are nevoie s[pl`ng[, pl`nge. Dac[cineva bate din palme sau zice brava, bravissima, ea=-i arunc[bra\ele]mprejurul g`tului Celestinei; biata neneac[crap[mai-mai de bucurie =i de... gr[sime. M`ine vei vedea-o c[se duce s[fac[vizite spre a avea pl[cerea de a povesti]n toate casele izb`ndeale fetei sale.

Cealalt[,]mbr[cat[cu rochie pempe, care joac[sau mai bine care sare cu at`ta pl[cere, ai c[reia gro=i obraji sunt a=a de rumeni, care r`de necontenit, care purcede]nainte tactului =i=i]mpinge cavalerul c`nd st[pe g`nduri, este una dintr-acele c[ria-i zicem c[este o fat[bun[. Ea se]ndoap[cu posmagi =i cu zaharicale, cu primejdie de a=i strica stomacul; vorbe=te cu gura plin[=i=i vars[

=ampanie pe rochie; poveste=te cavalerilor s[i festive =i =iriclicurile ce a f[cut la pansion; bufne=te de r`'s c`nd le vorbe=te =i-i str`nge de m`n[c`nd joac[. }ntreab-o dac[-i place jocul =i \i-a r[spunde c[*se Inglendise=te frumu=el*, fran\uze=te: *je m'amuse joliment*; jum[tate tip de grizet[, boboc rum`n de trandafir din mahalaua Muntenimii.

}n fa\a ei, =i spre a face contrast negre=it, pentru c[}n toate trebuie contrasturi, miar[-te de muza biurghereasc[din P[sc[rie, }mpins[}ncoace =i }ncolo, cu o rochie larg[, albastr[, presurat[cu stele de argint, cu capul ridicat, trupul }napoiat, arunc`nd c[ut[turi dulci, suspin`nd =i vorbindu=-i singur[, av`nd totdeauna chipul ca c`nd s-ar trezi din vis, r[spunz`nd strop=it la toate }ntreb[rile ce faci, vorbind buzi= despre zogr[veal[=i despre poezie, cit`nd pe Lamartine¹⁴ =i pe Eliad¹⁵, pe Victor Hugo¹⁶ =i pe Negruzzi, pe doamna Tastu¹⁷ =i pe doamna Samboteanca¹⁸, =i neuit`nd mai ales s[-\i spuie c[a fost la cea }nt`i reprezenta\ie a pieselor *Le fort l'Èvêque =i Un de plus*¹⁹ =i c[la cel de pe urm[examen de la pansionul S. a descoperit o gre=al[}n cuv`ntul d[sc[la=ului nem\esc. Ea este totdeauna r[u]nc[lat[=i degetele-i sunt pline de cerneal[.

Sor[-sa Indiana este un vulcan ce fumeg[pe gunoiul r`pei *Privighi\oaiei*; t`n[r[artist[de cea mai mare n[dejde, ce se g[te=te la cap *à la Ninor*²⁰, cu o feronier[pe frunte; c`nd se }mbrac[ca o juc[toare pe fr`nghie, c`nd se }nv[le=te }ntr-o tunic[atenian[; c`nd c`nt[,]=i }ntoarce glasul }n rulate, se pune ca doamna Malibran²¹ =i vorbe=te totdeauna cu un accent italian ce sam[n[limbii vorbite }n =atrele de pe =esul Bahluiului.

Vezi }nc[=i acea mare palid[, ce se uit[la cavalerii cei frumu=ei cu ochi murinzi; ea =ede }n toate zilele trei ceasuri }n feredeu, mistuie=te diminea\ a c`te un roman =i sara se }mbat[de amor la melodramele teatrului francez.

D[-mi voie s[nu-\i vorbesc de demuazela de cincisprezece ani, demuazel[clasic[a balului, silit[s[joace cu to\i \`ncii =i pi=carii ce se afl[la suare =i care-\i r[spunde cu gra\ie la toate }ntreb[rile ce-i faci cuvintele fran\uze=ti ce a }nv[\at la pansion:

— *Oui, monsieur.* — *Non, monsieur.* — *Monsieur, vous êtes bien bon.* — *Monsieur, je ne sais pas*²²... Vorbire tare]n felurit[=i cu totul pl[cut[.

Nu \i-oi vorbi nici de cochetele cele mici de =apte ani, pe care nenecele lor le]mbrac[cu rochii scobite la g`t` =i le duc]n suarele cu condi\ie c[n-or dormi pe scaun, c-or fi cuminte, c[n-or cere zaharicale.

Nici de mii alte specialit[\i femeie=ti, ce se g[sesc mai]n toate suarelele dansante.

Spre pild[:

Femeile m[ritate care iubesc a =ugui cu holteii.

Acele care la v`rst[de patruzeci =i cinci de ani poart[-n s`n un cap de cuc, ca s[r[m`ie totdeauna tinere =i dr[g]la=e.

Acele care-=i]ntreab[necontenit cavalerii.

Acele care zic: so\ul meu este la Eforie.

Acele a c[rora b[rbat este c[pitan de t`rg sau v[tav de =alg[i.

Acele care amiros[a livant =i poart[gulere cu falduri, c`nd au un g`t slab =i lung ca al cucoarelor.

Sau scurteicele cu ochi boldi\i ca ai racului, numai]n propor\ia ochilor de bou - expresia omeric[.

Sau ghemurile de gr[sime,]nc[rcate de diamanturi, care sar sub policandru ca un balon, asud[de la cap la picioare =i zic necontenit: "Este de mirat! nu-s ostenit[nicidecum; a= juca toat[noaptea f[r] s[m[ostenesc."

+i femeile sulemenite care joac[, peste patruzeci de ani.

+i fetele de treizeci de ani, care nu mai joac[... dec`t ca s[fac[pl[cere altora.

Mai ales, s[te fereasc[sf`ntul]nger de gazdele care vin de te apuc[p`n` =i din odaia c[r]ilor.

— Ei bine! Ce! Nu joci? Faci tare r[u. Sau]nc[:

— Domnule Plete-lungi, trebuie un vizavi. Ai bun[tate de pofte=te pe cucoana cea cu rochie ro=ie =i cu turban alb, care n-a jucat]nc[nicidecum]n ast[-sar[.

Of! Of! S[te fereasc[Dumnezeu de damele cu rochii ro=ii, c[rora trebuie s[le faci poman[o contredans[.

“De foc, de sabie, de rochii ro=ii, de r[zboiul]ntre noi, de turbane albe, de cium[, de Ali TEBELI pa=[de lanina”.

Ziceam]ncet aceste cucerine cuvinte, c`nd, cu col\ul ochiului, z[rrii pe gazda casei ce venea spre mine. F[cui ca cor[bierii c`nd v[d c[se ridic[o furtun[, m[tr[sei spre liman, cobor`i vecele =i m[pusei]n siguran`ie]n ietac, unde erau a=eazate mesele de joc.

Un foc bun ardea]n sob[=i]n odaie era un aer mai curat dec`t]n sala dan\ului. M[uitam la patru portreturi ur`te =i rele, puse]n cadruri frumoase; lucru ce m[f[cu s[g`ndesc la femeile cele b[tr`ne, care se culc[]n crivaturi negre =i se acoper cu o catife neagr[, pentru ca cu at`ta mai mult s[se vad[albea`a obrazului.

]n vreme ce f[ceam as[mine fiziologice g`ndiri: “La banc, la banc!” strig[unul din giuc[tori.

“Binecuv`ntat fie numele Domnului”, zisei, apropiindu-m[de mas[; aruncaii un iermelic.

— C`t pui pe carte?

— Iermelicul]ntreg.

— Nu se prime=te mai mult de cincizeci parale pe carte!

Atunce m[uitai =i v[zui c[tot bancul era de o rubie t[iet[=i de un sorocov[\ =i jum[tate borteli\i =i c[to\i juc[torii *pontarisea* cu c`te un pui=or.

]n via`a mea nu m-am aflat]n fa`a unei figuri de bancher a=a de nemul\umitoare. El \inea c[r\ile ca un arm[=el sabia]nainte por\ii temni`ei.

— O, ce joc]nfrico=at! strig[un gros =i gogoman vechil care se]ngr[=ase pe la divanuri cu punga mai-marilor gogomani ce-l]ns[rcinau cu pricinile lor.

Adu-\i aminte c[era]n banc o rubie =i un sorocov[\ =i jum[tate.

Momi\`a mea de bancher, care avea, cum se vedea, darul prevederii, c`=tiga necontenit. Iermelicul se duse, =i altul, =i altul. De la b[tr`ni nu=ii aducea aminte cineva s[fi v[zut]n casa acea at`ia bani pe mas[— =i]n buzunare.

— Gazda mi-a spus acum c[ar dori s[nu se joace at`ia bani]n casa ei,]mi zise la ureche un prieten al casei cu ochelari alba=tri, care, cum se vedea, era unit cu bancherul...

— Ei bine,]i r[spund, =-apoi?

— Apoi,]mi zice, ceva mir`ndu-se, f[ce-]i place; de acum nu-mi pas[. Mi-am]mplinit]ns[rcinarea.

— Dac[gazda socote=te c[juc[m prea scump, zice momi\va de bancher, puindu=-i]n buzunar iermelicii mei, *basta*, nu vreau s[zic[c[-s juc[u= sau =uler!

— Nici eu, zice altul.

— A! Iat[galopul, strig[un al treile, =i r[m[sei singur la mas[,]n primejdie c[, dup[ce am pr[p[dit, apoi s[fiu silit de slugi s[pl[tesc =i c[r]ile.

Norocire c[cei cu galopul intrar[]n ietac. Toate fetele s[reau pline de bucurie. +irul trecu repede dinaintea mea =i intr[]ntr-o tind[str`mt[=i]ntunecoas[ce ducea la... buc[t]rie.

— Dumnezeu! strig[st[p`na casei, s[rind de pe scaun, mi-au stricat ce=tile.

]n adev[r, auzisem un mare huiet. Ana, grasa buc[t]ri\[, venea]n lini=te prin tind[cu o tabla plin[de ce=ti cu ceai, =i d[n]vitorii o]mpinser[a=a de frumos,]nc`t, f[r] voia ei, f[cu un pas fran\uzesc vestit, numit *rond de jambe vertical*²³, a=a de r[pide,]nc`t tablaua =i ce=tile zburar[]n buc[\i.

— Nu-i nimic[, nu-i nimic[, rezicea un sfert de ceas pe urm[gazda, care ie=ea ro=ie ca sfecla din tind[.

— Cu toate aceste, Ana a avut un *galop* frumu=el,]mi zice un vecin]nc`ntat s[fac[un calamburg, =i nu m-a= mira dac[m`ine biata fat[n-a fi silit[s[pl[teasc[ce=tile.

— Dac[-i a=a, am g`nd s[fac o subscrip]ie]n folosul ei.

Cum]mi c[utam =apca, bancherul ce-mi luase paralele s-a apropiet de mine.

— Cum, te duci, domnule?

— M[culc totdeauna devreme.

- Ai, fii-mi vizavi pentru viitoarea...
- Cu neputin\[, sunt ostenit.
- Dar n-ai jucat.
- Pardon... la începutul suarelei.
- A=a este... dou[contredanse, cu fata doamnei A... =i cu de-moazela Celestina...
- E=ti prea bun, domnule, c[mi-ai num[rat contredansele.
- O, nu le-am num[rat eu, *mon cher*, dar s[rđ[reasa A..., gazda]ns[=i, care-mi zice dineoar[: “Ce! c[pitanul nu joac[, oare-i bolnav? A jucat numai dou[contredanse”... *À propos*, trebuie s[c`=tigi la banc?
- }n adev[r, e=ti curios s[-mi faci o as[minea]ntrebare, dup[ce mi-ai luat to\i banii.
- Cum, ai pr[p[dit? }mi pare foarte r[u, *parole d'honneur*²⁴... Ei bine, *mon cher*, crezi poate c[c`=tig mult... am pierdut patruzeci de parale,]n adev[r. Sunt totdeauna nenorocit la c[r\i.
- Domnule, am cinste s[-\i poftesc noapte bun[.
- Fui silit s[r[m`n]nc[jum[tate de ceas, ca s[-mi aflu mantaua, ce o g[sii,]n sf`r=it, adormit[ca o mom`ie]n mijlocul unei mari piramide de blane =i de salopuri.
- }ntr-un col\ al tindei, m[f[cui c[nu vedeam pe un *fashionable de mauvais ton*²⁵ — unul dintr-acei p[pu=eri ce-i]nt`lne=ti pe uli\ =i prin cafenele, cu plete lungi p`n[la coate, cu barb[de \ap, cu doi co\i de postav ro=u lega\i la g`t, cu jilet[c galb[n[*à la republicain*²⁶, cu o manta liliachie, scurt[p`n[la genunchi —, m[f[cui, zic, c[nu-l vedeam cum]-i punea col\uni de bumbac albastru peste col\unii de m[tase. Jos, slugile dormeau. Fui silit s[-mi deschid singur poarta. La u=[nu era nici o dro=c[. Uli\va era de=art[=i t[cut[. F`narele aruncau o lumin[palid[=i slab[. Ia=ii s[m[nau ca o biseric[mare, vazut[la lumina crepusculului.

Ajunsei acas[pe jos =i dormii bine.

- Vii tare t`rziu, zisei a doua zi femeii care-mi f[cea]n toate zilele patul.

— Apoi, cucona=ule, m[rog s[m[ier\i. Vezi c-am f[cut ast[-noapte c`=legile, =i asta se-nt`mpl[numai o dat[]n an.

— Te-ai veselit bine?

— Ca o]mp[r[teas[. Slugile boierului Curc[au avut voie s[deie o hor[=i am fost pofitit[=i eu. Era]ntr-o odaie mare]n beci, unde am jucat toat[noaptea. Era o mare adunare =i tare frumos. B[rbieri, cococari, croitori, bacali, tot oameni de treab[=i cu stare. Boierul Curc[a d[ruit pentru mas[=aizeci lei, =i, pentru ce-a mai trebuit, au pl[tit slugile. Am jucat p`n[diminea\], c`nd s-au stins lum`n[rile, =i de aceea te rog s[-mi dai iertare dac-am venit a=a de t`rziu.

— Nu-i nimic[, jup`neas[; =i eu am petrecut noaptea la un bal.

— A! Dumneavoastr[sunte\i boieri; a trebuit s[fie tare frumos.

“Hm! zisei]n mine, pi=c`ndu-mi buzele, dac[vrodat[voi scrie istoria s[rd[resei A... nu voi da-o s-o citeasc[jup`neasa din cas[”.

CUPRINS

NOU CHIP DE A FACE CURTE

O siècle! était-ce donc là l'oeuvre

Que ton bras s'était imposé? ...

Tà hache entame et secoue

Le monument des vieilles moeurs¹.

EDOUARD TURQUETY²

Nou? Da ce-i ast[zi nou sub soare? Nu sunt toate trecute? Nu sunt toate vechi? Nu-i cinstea veche,]nc`t n-o mai g[se-ti pe p[]m`nt? Nu-i patriotismul vechi,]nc`t de-abia]i mai afli numele]n gura procl`vilor? Nu sunt,]n sf`r=it, vechi, paragine de vechi, toate virtu\ile =i toate vi\iurile, p`n` =i moda? +-apoi mai ai]nc[preten\ie s[ne ar[\i ceva nou, =i]nc[ce? Un nou chip de a face curte! Asta este, z[u, o mare obr[znicie din partea-\i, c`nd =tii c[,]n veacul ist de aur, noi am]nvechit toate chipurile de a face =i de a r[sface curte.

Ei bine! cu toate aceste, chipul meu este nou, pentru c[este

nevinovat; =i c[, pentru oamenii civiliza\i ca dumneavoastr[, numai nevinov[ia a mai r[mas]nc[un lucru nou, nev[zut, neauzit.

C`teodat[\i se]nt`mpl[poate s[te duci la \ar[; asta n-o faci ca s[te miri de frumoase\ile naturii, ca s[prive=ti m[re\ul r[s]rit al soarelui peste]naltele v`rfuri ale Carpa\ilor, ca s[r[sufli curatul aer de pe =esurile Moldovei =i a Siretului, ca s[auzi desf[t[cioasa c`ntare a filomelei, ca s[zici,]n sf`r=it, cu V[c[rescu³:

La Carpa\i mi-am dus jalea,
Lor am vrut s-o h[r]zesc;
R[sunetul, frunza, valea,
Apele mi-o]nmul'esc.

Nu! Dumneata nu e=ti a=a de nebun s[te miri de ni=te asemenea s[c]turi. Ce este natura, ce este poezia pentru dumneata? Ocupa\iile dumitale la \ar[sunt mai serioase, sau mai *vajnice*, cum ai]nv[\at a zice]n dieceasca dumitale limb[. Te duci la \ar[s[-i vinzi stogurile de f`n, s[-i vinzi gr`ul din gropi, p[pu=oi sau porumbul din co=ere, cirezile de boi, turmele de oi, rachiul din velni\ a cu ma=in[de aburi —]n locul c[reia ai fi f[cut mai bine o =coal[; aceste toate le vinzi ca s[str`ngi bani, c`t vei putea mai mul\i de la jidovi, odat[plaga Egiptului =i acum a Moldaviei; =i pe urm[, cu vro c`teva sute de galbeni]n buzunar,]ntorc`ndu-te]n Ia=i, s[ai cu ce face intrigi, cu ce da ru=feturi, cu ce lua o lojie de r`ndul]nt`i la teatrul francez, cu ce cump[ra, pentru cucoana dumitale, *zarificuri* de la Miculi, cu ce t[ie stos la domnul Cutare =i Cutare, cu ce... cu ce...!

Ei bine,]n mijlocul unor asemenea patriotice ocupa\ii,]nt`mplatu-\i-s-au vrod[at s[vezi, sau s-auzi m[car, cum fac fl[c]ii curte fetelor, mai ales la munte? Spusu-\i-a cineva c[la munte, c`nd un fl[c]u apuc[pe o fat[de pe=timan sau de salba care-i este]mprejurul g`tului, este ca c`nd =i-ar cere-o de so\ie? Nu-i chipul galant? Nu-\i insufl[ni=te suvenire mitologice? Nu crezi c[cite=ti romanul colanului zeei Vinerei?

Dac[dr[g]la=ul nu-i destul de voinic s[fac[un asemenea pas,

alearg[la cimpoie=, care se duce de spune fetei,]n versuri]ntov[r[ite de cimpoi, c[utare fl[c[u moare, piere pentru d`nsa.

Oare acest fel de declara\ie nu-\i place mai mult dec`t declara\iile civilizate de prin capitaliile rom`ne=ti, unde t`n[rul]ntreab[d`nt`i c`te mii de galbeni, c`te mo=ii, c`te *suflete* de \igani are fata? +i dup[ce i-a f[cut curte, adic[l[zei cu galbeni, face]n sf`r=it, dar tocmai]n urm[, =i fetei o declara\ie, ce putea a aur =i a precepe\ dou[ceasuri de departe!

Dac[fata de la \ar[i-a]ncuviin\at cererea, fl[c[ul trimite pe\itori cu cimpoie=ul,]n casa fetei. Cimpoie=ul adres[c[tre p[rin\i urm[toarea ora\ie:

“Mo=ii =i str[mo=ii p[rin\ilor no=tri]mbl`nd la v`nat prin codru au aflat acest[\ar[]ntru care ne afl[m =i noi acum =i ne hr[nim =i ne dezmiard[m cu miera =i cu laptele dintru d`nsa. Deci, prin pilda aceasta, fiind]ndemnat =i cinstitul fl[c[u (utare), a mers la v`nat prin c`mpii, prin codri =i prin mun\i; =i a dat peste o fiar[care, fiind ru=inoas[=i cinstit[, nu a st[tut fa\ cu d`nsul, ci a fugit =i s-a ascuns; =i, viind noi pe urma ei, ne-a adus]n acest[cas[. Deci dumneavoastr[trebuie s[ne-o da\i sau s[ne ar[ta\i unde a fugit fiara aceasta, pe care noi cu at`ta osteneal[=i sudoare am gonit-o din pustie”.

Cimpoie=ul]=i dezv[le=te atuncea toate florile retorice,]mpodobindu-=i vorba, zice Cantemir, cu alegorii =i cu metafore, dup[cum se pricepe.

P[rin\ii r[spund c[acest fel de fiar[n-a venit]n casa lor.]ns[pe\itorii silindu-i mai mult, ei aduc la iveal[pe bunica fetei.

— Pe aceasta o c[uta\i?

— Nu.

+i bunica face loc mamei.

— Poate pe asta o vre\i?

— Ba nu!

— Dup[mama fetei, scot pe o slujnic[ur`t[=i b[tr`n[,]mbr[cat[cu straie strem\uroase.

— Ei, asta-i?

— Ba nu, ba nu; pentru c[fiara noastr[este cu p[rul galben ca aurul, cu ochii ca de =oim; din\ii ei stau ca m[rgelele, buzele]i sunt ro=ii ca cere=ele; la trup este ca o leoaic[, la piept ca o g`sc[, cu grumazii ca de leb[d]. Degetele]i sunt mai delicate dec`t ceara, =i fa\ a mai str[lucitoare dec`t soarele =i luna.

}n sf`r=it, p[rin\ii, sili\i cu arme,]=i scot fata]mpodobit[dup[putin\ a lor. Logodna se face, =i fata intr[iar[=i]n c[mar[, de unde n-o scot p`n']n ziua cununii.

Aceste ceremonii care din zi]n zi se pierd prin civiliza\ia cea f[c]toare de bine, adic[prin acea civiliza\ie care ne face cosmopolit[, d[rm`ndu-ne obiceiuri str[mo=e=ti, caracter =i limb[=i... =i... =i alte at`te *fleacuri*; aceste ceremonii, zic, se sf`r=esc prin o cununie. }n ziua aceea, dac[mirele =ede]n alt sat dec`t mireasa, trimite]nainte g[zda=i (conaccii) ca s[-i vesteasc[apropierea. Iar rudele miresei stau pe drum a=tept`ndu-i; =i,]ndat[ce se apropie,]i prind =i-i duc robi,]n casa fetei. La]ntreb[rile ce li se fac, ei r[spund c[ar fi trimi=i s[vesteasc[r[zboi =i c[oastea sose=te dup[d`n=ii, ca s[iaie cetatea cu asalt. Rudele atuncea merg cu g[zda=ii]nainte mirelui; =i, dup[ce s-au adunat ambele p[r\i =i au ajuns]nainte casei miresei, to\i fac o alergare de cai. Acei care au cai mai ageri =i, prin urmare, ajung mai]nt`i la semn, primesc din m`na miresei o n[fram[cusut[cu aur sau cu m[ta[s].

Dup[aceste exerci\ii cavalerie=ti, to\i se duc la biseric[, la cununie; mirele =i mireasa stau pe un covor, sub care sunt arunca\i bani, spre a ar[ta c[calc[]n picioare toat[m[rirea str[in[, c[ut`nd numai fericirea casnic[. La punerea cununilor, un nunta= arunc[]n toate p[r\ile nuci =i alune spre a ar[ta c[mirii se leap[d[de acum de juc[riile copil[re=ti, av`nd a se]ndeletnici cu lucruri mai]nalte.

}ntorc`ndu-se acas[, masa este gata;]n capul mesei se pun tinerii, iar socrii cu n[na=ii]n dreapta =i]n st`nga. Atuncea se scoal[un frate sau,]n lips[, o rudenie a mirelui, =i face urm[toarea ora\ie:

“Iată fiind vremea vârstelor cinstite și veseliei dumitale, frate, pînă la noi te pune la masă și mire te face, unindu-te de acum și cu alt neam străin; ci pururea să fii neuitător pînă la dragostelor frățesci; și toată vremea să fii plecat la toate poruncile pînă la tine, cu toată inima, ca să îți binecuvîntarea lor. Cîntă-te pe tatăl tău și durerile maicii tale să nu le uiți, ci prin ei te-ai născut. Și cu binecuvîntarea pînă la tine, cu bun ceas de la Dumnezeu, să fii pururea în veselie, dumneata. Amin”.

La sfîrșitul mesei, mirele vrînd să se ducă acasă, văditul miresei, ce poartă un baston împodobit cu flori și cu cordele, se scoală și, în numele ei, cere iertăciune de la pînă, zicînd:

“Cînd se socotește fericia veacului acestuia, aflăm că cea mai temeinică este bucuria de fii, cinstiți dumneavoastră pînă; căci această fericie este, cum zic și filozofii, *proprium naturae*⁴, adică adevărată și deosebită a firei, că este din sîngele său și cum ar fi singur omul. Această fericie o mîrturisește Sfînta Scriptură, cînd zice: “Iată femeia ta ca o vie roditoare, întru olaturile casei tale și, vei vede fiii fiilor tăi, ca niște tinere odrasle de mîslin, împregiurul mesei tale”. Aadar, iată astăzi, cinstite dumneata pînă cu nevasta dumitale, se plinește bucuria pînă înaintea dumilorvoastre. Priviți amîndoi cea adevărată și neosebită cu inimă curată fericia fiicei dumilorvoastre; priviți cea însetată de pînă bucurie; de vreme că așă întîi, dintru orînduiala lui Dumnezeu și din binecuvîntarea dumilorvoastre, se face sofericitei vieții dumisale fratelui nostru N. Sosind la această vîrstă a fericitei vieți, fiica dumilorvoastre, dimpreună cu a dumisale sofericitei, are datorie ieșind din casa dumilorvoastre, către casa sa de Dumnezeu aleasă, să vă mulțumească, și întîi așă cere binecuvîntarea pînă, că binecuvîntarea pînă asupra fiilor zid nesurpat caselor sale este. De care și fiica dumilorvoastre, dintru acest ceas, are datorie așă cere pînă iertăciune, întru cele ce n-ar fi putut plini poruncile pînă, poftele frățesci. }ndeamn-o firea cea bună, din cu-

rat[inim[, a mul\umi dumilorvoastre de toat[]n\[lepciunea =i cre=terea]ntru casa dumilorvoastre; mir[-se cu ce suspinuri, cu ce lacrimi va cere iert[ciune de la dumneavoastr[; mir[-se cu ce cuvinte dulci de mul\umit[va mul\umi dumilorvoastre pentru toat[mila, paza =i grija p[rin\easc[. F[r' la unul prea bogat]n milele lui Dumnezeu, din os`rdia inimii sale alearg[s[v[mul\umeasc[cu ad[ugirea bucuriei a tuturor fra\ilor, =i fii de fii a dumilorvoastre, p`n[la al triele =i al patrule neam. Rug`ndu-se dumilorvoastre,]mpreun[cu a dumisale so[, =i de acum]nainte s[r[m`ie am`ndoi]ntru neschimbat[dragoste a dumilorvoastre, lu`ndu-=i ziua bun[, s[rut[m`inile dumilorvoastre”.

P[rin\ii r[spund cu ochii]n[crima\i:

“De vreme ce dumnezeiasca pronie au or`nduit aceast[unire cu fiica noastr[, a se da so\ vie\ii dumitale mire, urm[tori suntem =i noi or`nduie\ii dumnezeie=ti; =i m[car c[binecuv`ntarea cea mai des[v`r=it[c[tre fiice cas[de la unul atot\iitorul Dumnezeu este, dar c`t =i de la noi p[rin\easc[binecuv`ntare, care am luat-o de la p[rin\ii no=tri, cu aceea binecuv`ntare v[binecuv`nt[m =i]nt[r]im pe fiica noastr[, =i s[v`r=im bun[cuv`ntarea asupra voastr[. Dumnezeu s[v[]mpreune =i s[v[]ntemeieze; s[plineasc[toat[binecuv`ntarea]ntre voi. Numai =i dumneta, mire, s[p[ze=ti, te rug[m, porunca bisericii noastre, de care este poruncit tot omul: “Iubi\i pe femeile voastre, s[nu le sc`rbi\i pe d`nsele, petrec`nd]ntru pacea lui Dumnezeu”. Iar tu, fiic[, iat[cresc`ndu-te]n bra\ele dragostei =i a durerei noastre cei p[rinte=ti, =i cu cele dintr-]nsele]nv[\]turi hr[nindu-te, acum sosind vremea cuviincioas[, cu durerea inimii noastre =i cu bucurie dezlipindu-te din bra\ele noastre,]mplinim =i cea mai de pe urm[datorie a p[rinte=tei dragoste, d`ndu-te]ntru binecuv`ntarea so\ului. Deci, de acum]nainte, dimpreun[petrec`nd, noi din tot sufletul v[binecuv`nt[m =i rug[m pe sf`ntul Dumnezeu s[]nmul\easc[anii vie\ii voastre, s[oc`rmuiasc[petrecerea voastr[]ntru o dragoste =i]ntru o unire; c[, v[z`nd fericia voastr[, s[se bucure =i sufletul nostru, pe voi numai av`ndu-

v[sprijineal[sl[biciunei noastre =i m`ng`iere durerilor b[tr`ne\ilor.
+i]nt[rim =i]ntru fiii vo=tri această[a noastr[binecuv`ntare”*.

+i t`n[ra fat[se arunc[]n tremur`ndeale bra\ele ale p[rin\ilor. Ce deosebire]ntre nun\ile aceste — ce odat[erau ob=te=ti =i ast[zi se mai afl[numai]n satele unde nebunia]nnoirilor n-a intrat]nc[— =i]ntre nun\ile boga\ilor no=tri de ast[zi, unde c[s]toria este o specula\ie, binecuv`ntarea p[r]inteasc[o comedie de r`s, fata o marf[adeseori dat[pe credit =i cununia o profana\ie. De ginere nu zic nimic[, c[ci el, de se bucur[]n ziua aceea, se bucur[numai de sacii cu bani ce a primit zestre.

]n sf`r=it, mirele vre s[-i iaie femeia; atuncea, fra\ii ei]i stau cu securea curmezi=]n u=[— odinioar[cu s[biile scoase, pe c`nd mai erau s[bii — =i nu-l las[s[treac[, p`n[c`nd nu se r[scump[r] cu vreun dar. Fata se suie atuncea sau cu cumnat[-sa, sau cu soacr[-sa]ntr-un car]nc[r]cat cu zestrea=ii. Iar mirele]i urmeaz[c[lare cu to\i nunta=ii, ce chiot[=i dau din pistoale, tot drumul.

]ns[chinurile mirelui nu sunt]nc[sf`r=ite. Ajung`nd mireasa la casa b[r]batu-s[u, drugele o iau =i o]nchid]ntr-o c[mar[; nunta=ii se apropie atuncea =i strig[s[le deschid[; v[z]nd,]n sf`r=it, c[nu-i ascult[, stric[u=a, =i fericitul mire]i smulge t`n[ra so\ie din bra\ele rudelor — ca romanii pe sabince —, o ridic[peste pragul u=ii — =i zboar[cu d`nsa]n c[mar]a amorului.

Aceste alegorii]nc[r[m]ase de la romani, aceste idili practice, pe care coasa civiliza\iei le darm[din zi]n zi mai mult, \i le-am spus, ca s[vin,]n sf`r=it, la noul chip de a face curte, ce se obicinuie=te]nc[mai]n toate satele de la munte.

O fat[c[reia i-a pl[cut un fl[c]u din vreun sat]i d[voie s[vie s-o vad[o dat[pe s[pt[m]n[,]n noaptea s`mbetei spre duminic[.

C`nd cu ner[bdare a=teptatul ceas se apropie, tunetele, fulgerele, furtunile, ploaia, z[pada, nimic[nu-l opre=te. Ajung`nd la casa ibovnicei se ascunde]n vrun co=er sau]n vro poiat[, p`n[c`nd

* Toate aceste ora\ii s-au copiat]ntocmai de pe originalul ora\iilor ce s-au zis la nunta fetelor r[ssr[bunului meu, =[trarul Ioni\ Arbure. *Red.*

p[rin]ii fetei se duc la culcat, pentru c[ă] nimene nu =tie c[ă] a venit, afar[ă] de fat[ă].

Aceast[ă] t[ă]nuire nu v[ă] prea place, cuconi\elor, dumilorvoastre care sunte\i a=a de nevinovate, dumilorvoastre, care face\i toate, ziua mare. Ei, m[ă]car c[ă] nu v[ă] este de plac, totu=i aceast[ă] t[ă]nuire n-a pricinuit mai niciodat[ă] fetelor de la \ar[ă] aceea ce se]nt\mpl[ă] a=a de des dumilorvoastre, care niciodat[ă] nu v[ă] primi\i amozzii]n tain[ă].

O, cititorilor mei din Ia=i =i din Bucure=ti, din \inuturi =i din jude\e, cititorilor mei din veacul al nou[sprezecelea, voi care citi\i toat[ă] ziua romanele lui *Balzac* =i a lui *Paul de Kock*⁵, uita\i romane, veac =i obiceiuri de prin ora=e;]mbr[ă]ca\i-v[ă] cu haina voastr[ă] cea mai alb[ă] de nevinov\ie, haina [pe] care o purta\i c\nd ave\i zece ani, c\nd ave\i cinci ani, spre a auzi, f[r] s[ă] z\mbi\i de r[ă]utate, aceea ce am s[ă] v[ă] spun.

C\nd p[rin]ii i s-au culcat, fata, dac[ă] este var[, iese]ncet-]ncet, pe v\rful degetelor, se duce de=i g[ă]se=te ibovnicul =i, puindu-se pe iarb[ă] verde, sub un p[r] b[ă]tr\en ca veacurile,]=i vorbesc de dragoste, unul l\ng[ă] altul. Dac[ă] este iarn[, fata deschide]ncet u=a casei, ibovnicul intr[,]=i leap[d]ă gluga pe o lavi\i =i se suie pe cuptior, l[ă]ng[ă] amozz[ă].

+i]ndat[ă] ce v\rful Ceahl[ă]ului]ncepe a se albi de lumina zorilor, fl[ă]c[ă]ul dup[ă] o nevinovat[ă] noapte — dar nevinovat[ă]! — se scoal[ă] de l\ng[ă] ibovnica=i,]=i ia gluga =i se]ntoarce]n tain[ă] acas[, dup[ă] ce =i-a luat de la amozz[ă] voie s[ă] vie =i-n s\mb[ă]ta viitoare s[ă] =i fac[ă] curte *pe cuptior sau sub p[r]*. Pentru aceasta trebuie s[ă] fie cineva de la munte, nu-i a=a? +i noi suntem din Ia=i, din Bucure=ti. *O tempo-ra, o mores*⁶!

ILUZII PIERDUTE. UN ÎNTĂI AMOR

CUPRINS

Prefa

Înainte de toate trebuie, ca o neap[rat] prefă\, s[m[r]turisim cu inim[curat[=i cu duh umilit c[toate numele din aceste file sunt]nchipuite, c[n-am]n\eles pe nimene, c[tot este ob=tesc =i nimic[personal.

Aceast[m[r]turisire o facem pentru siguran\ia noastr[=i pentru lini=tirea acelo-ra ce s-ar socoti atin=i de oare=care]nsemn[ri.

Deci]ncepem:

*Introduc\ie***ILUZII PIERDUTE**

Într-o sear[de iarn[sau de prim[var[, z[u nu \i-oi =ti spune, pentru c[nu sunt astronom, dar =tiu c[era]n mart, era adunat[o mic[societate alc[tuit[de tineri =i de dame asemenea tinere; este de prisos s[spun c[erau =i frumu=ele. Aceast[societate era]n Ia=i,]ntr-o uli\ al c[reia nume nu \i l-oi spune, fiindc[eu]nsumi nu-l cunosc. +tiut este geografice=te =i statistice=te c[capitalia Moldaviei nu sam[n[]n nimic[cu celelalte capitalii blagoslovite de Dumnezeu. Ia=ii, ora= vestit prin feredeul turcesc, prin c`rna\ii lui Carigniani, prin apa de la P[curari, prin vorba nem\easc[a lui Regensburg¹ =i prin pl[cintele r[posatei madamei dumisale, prin ruinele lui Ipsilant², prin minunatele p[pu=e ce tot anul se v[d ziua, iar de la Cr[ciun =i p`n[la l[satul secului =i noaptea, prin o ber[rie nem\easc[, prin l[rgimea =i frumuse\ a uli\elor, prin o fabric[de chipuri de ipsos, prin arhitectura bordeielor =i baracelor sale, Ia=ii, centrul civiliza\iei, a literaturii =i a gunoiului Moldaviei, are uli\e, dar mai nici una cu nume, are optzeci de mii de trupuri, dar nici m[car zece suflete, are poduri prea frumoase =i n-are m[car un p`r[u; c[ci, cu toat[bun[voin\ a ce am de a l[uda tot ce-i patrie =i a patriei, totu=i nep[rtinirea m[opre=te s[numesc Bahluiul alt-

fel dec`t o mare sau o mla=tin[, una =i alta dup[timp sau vreme, dup[s[cet[sau umezal[. Ia=ii, care]i ora=ul cel mai frumos din lume c`nd]l vezi de departe, sau c`nd]i]ntorci dosul, este locuit]ntre alte na`ii de armeni, cai, jidani, c`ini, \igani, boi, din care, dup[etimologia]nv[\atului Dionisachi Fotino³, se trag =i boierii*; mai este locuit =i de o m`n[de claponi care fac mai mult vuiet — =i mai pu`in lucru — dec`t toate celelalte bipede, dar nu \i=oi spune numele lor, pentru c[am m`ncat odat[papara =i am hot[r`t s[fiu discret. Ia=ii este locuit de toate aceste noroade, semin`ii, dobitoace =i viet[\i, =i lucrul cel mai rar ce]nt`lne=ti]n capitalia Moldaviei este un moldovan.

+apoi trebuie s[=ti\i c[, pentru scriitorii rom`ni, aceste uli\e anonime au un mare folos. Ele te m`ntuie de o mul`ime de uri mo=tenitoare ca discordia lui Atreu =i a lui Tiest⁴, ca a troadenilor =i a elinilor, sau, dac[vrei o compara`ie mai nou[, ca sfada ghelfilor =i a ghibelinilor⁵. Sunt acum vro doi ani c`nd, intr-un articol scos din *Paris ou le Livre des cent et un*⁶, am tradus *La rue Poissoni`re*, slov[dup[slov[, prin P[sc[rie, nu mi-am aprins paie]i cap? Nu s-au sculat]mpotriva mea locuitorii din P[sc[rie cu preten`ie c[i-am atacat]n cinstea lor =i cereau cu topuzul ca s[fiu sp`nzurat ca Petrariul⁷, pe =esul Frumoasei? At`ta ar mai trebui bie`ilor litera`i, s[]mpodobeze cu aeronautica lor, sau mai moldovene=te cu pluti=ea lor]n aer, serbarea vreunui iarmaroc =i s[slujeasc[de pild[pacinicilor locuitori.

Cum]\i spuneam, societatea noastr[se afla]ntr-o uli\ f[r[nume. Ea se alc[tuia de cinci tinere dame =i demuazele, de vro trei b[rba\i]nsura\i =i de vro patru tineri, sau holtei, cum se zice la \ar[. Prin un fenomen neobicinuit]n pocita capitalia noastr[, societatea aceasta era singur[]n felul ei. B[rba\ii nu erau zulari =i nu

*Vezi Istoria Daciei, scris[grece=te, tom. I, p. 62.

vedeau]n fie=tecare pe minotaurizatorul lor, cum zice dl. de Balzac, adică, rom`ne=te, pe]mpodobitorul capului lor. Tinerii asemenea nu aveau preten\ia, ca Don Juan⁸, s[g[seasc[]n fie=tecare femeie sau fat[o izb`nd[a duhului, a frumuse\ii și a manierelor lor. Declara\iile lor nu zburau]n dreapta și]n st`nga, chipul cel mai nesmintit de a se face nesuferit tuturor femeilor. Damele erau]mbun[t\ite c`t se poate,]ns[nu erau prude, plaga societ[\ii noastre.

Dac[e=ti get-beget moldovan, dac[nu e=ti neologist, dac[nu e=ti abonat la nici o foaie rom`neasc[, negre=it c[cu un aer o\r`t mi-i]ntreba ce-i *prud*? +i eu, cu tot respectul ce trebuie s[aib[un scriitor dinaintea unui public a=a de *Jnv*/\at ca al nostru, \i-oi r[spunde c[pruda, *prude*, este un cuv`nt fran\uzesc, care rom`ne=te n-are nume, dar]nsemneaz[o femeie a c[reia numai urechile, rareori și ochii,]i sunt curate, care suferă tot, numai s[nu-i zici pe nume, care, c`nd vede *Passé-minuit*⁹ la teatru, sau se trage]n fundul lojiei, sau]-i astup[urechile și fugă c`t poate, strig`nd: “*Ah, ma chère! quelle pièce de cabaret!*”¹⁰ +i, c`nd merge acas[, =t\i ce face sf`nta, curata,]mbun[t\ita prud[? Scrie amoretatului ei, sau amorea\ilor ei, pentru c[de multe ori se]nt`mpl[c[pruda are mai mul\i amorea\i, s[vie s[beie ceai cu d`nsa și s[...; și p`n[c`nd amoretatul sau amorea\ii vin, cite=te: *Les amours du chevalier de Faublas* și *Les liaisons dangereuses*¹¹.

Societatea nostr[avea]nc[un mare avantaj asupra tuturor str`ng[turilor și adun[turilor ce ia=enii binevoiesc a le decora cu nume de societate, care, dup[ideea mea, este numai produsul civiliza\iei; și, dup[cum este =tiut, civiliza\ia este departe de o \ar[unde se afl[oameni ce pot zice ziua mare: “Ast[zi am v`ndut sau am cump[rat at`te *suflete* de \igani.” St[p`na casei nu era tiran[, nu vroia s[domneze conversa\ia. Preten\iile sale nu se]ntindeau ca ideile, prejude\ele, senten\iile dumisale de filozofie, de elegan[, de *bon ton*, de *savoir vivre*¹², s[slujasc[de pravil[adun[rii]ntregi.

După prudență, prezumția, sau cum a= zice trufia, este cea mai mare rană a societății noastre. Fie=tecare bărbat, fie=tecare femeie se socotesc fenixul sexului său. Bărbaii se socot diplomați, administratori, legistatori, o=teni, magistrați, artiști, p`n`=i oameni cu duh, p`n`=i patrioți și oameni cinstiți. Damele asemenea, mai ales acele care au fost p`n` la Viena sau =i m[car p`n` la Lemberg, se socot cele înti dame din lume; se socot cu duh, cu frumusețe, cu talent; au mai ales pretenția a cunoaște à fond¹³ arta salonului, *l'art du salon*, cum zic dumnealor, =i cu toate aceste duhul dumilorsale stă în cancanuri de t`rgu-oare, în ni=te proaste clevetiri, în colibeturi împrumutate din colecții de anecdote =i de *bons-mots*¹⁴; frumuseța dumilorsale este posti= ca =i formele ce subjugă inimile bieților neispitiți; frumuseța =i formele le sunt aduse în cutii de la Paris împrun[cu capelele =i rochiile*, iar talentul dumilorsale este a face manevre cu logneta, a lovi două tu=e pe piano =i a zgrăvi fa'a dumilorsale. C`t pentru arta salonului, pentru me=te=ugul de a bine primi, puține cuvinte îmi vor fi trebuincioase spre a arăta ce însemnează acest talent de cur`nd introdus. Artă salonului însemnează în Iași pretenția ca fie=tecare persoană ce intră într-o casă unde stăp`na vine salon să =i depeie la u= vrednicia, caracterul =i opiniile =i să se hotărască a nu fi dec`t papagalul damei de gazdă. Acela care ar îndrăzni să arate vro idee neat`nată se pune în primejdie de a vedea pe gazdă c[-i] ntoarce dosul: *manière toute neuve de faire les honneurs de son salon*¹⁵.

Prudența, dar =i tirania stăp`nei casei lipsește cu totul din societatea-modelă care o expunem cinstiților =i înv[ă]ților no=tri cititori, ce se alcătuiesc negre=it dintr-o naltă noblețe =i dintr-un respectabil public, vorbe întrebuintate =i puse à l'ordre du jour¹⁶. Fie=tecare =i spunea slobod opinia sa; împrumuturile nu ie=eau

*La acest prilej, noi nu putem destul recomanda o nouă magazie de modă =i de frumusețe împrumutate. Această magazie acum de cur`nd deschisă, este a dlui Tribu, pe ulița mare. Avis aux dames qui en usent¹⁷.

niciodată din regulile armoniei. O conversație interesantă, cu duh, domnea în salon. Înșurății, deși înșurăți, nu lipseau de a fi și oameni plăcuți. Domni-orii neînșurăți, într-o rivalitate uoară, fiecare asalt de duh și contribuau la plăcerea obtească; nimine însă nu cînta a domni asupra altuia prin însemnări atingătoare, nimine nu venea la personalități cum își obiceiul plămîntului. Damele ca castelanele din veacul de mijloc erau judecătoare și, prin dulcele lor zîmbet, răspundeau pe acei care se deosebeau mai mult, iar prin reflecțiile lor de bun gust, fine și drepte, înviau societatea.

O adunare cât de bine alcătuită sîntă, dacă nu va avea și femei, va fi totdeauna monotonă și urtă. O adunare fără femei este ca o grîdiniță fără flori, ca un bărbat fără barbă și musteți, ca o zi fără soare, ca o gazetă fără abonați, ca un =es fără verdeață, ca un teatru fără public, ca versuri fără poezie, ca o viață fără iluzii, ca un judecător fără procesuri, ca un tânăr fără amor și, în sfîrșit, ca toate comparațiile din lume. Femeile singure au talentul să înșufleze conversația, să =i înalțe închipuirea pînă în al noulea cer - dacă este un al noulea cer. O adunare cu femei te face de-și uși grijile vieții, chinurile ambiției, lipsa bogăției, nemulțumirile politiciii. Fruntea îți se dezbrăcește, te uși, te socoși în vrîstă de optsprezece ani, fără supărări, fără necazuri, slobod și fericit. Femeile sunt poezia vieții noastre, femeile, zic, dar lucru cel mai rar ce găsești în Moldova sunt femeile. Găsești de ajuns mame, neveste, văduve, fete, slute, =chioape, chioare, vornicese, băneșe, pităreșe, negustorișe, băcărișe, și alte asemenea creaturi ce se nasc, cresc, se mîrită, fac copii și mor. Dar *femei*, asta-i cam greu.

Dar poate mi-a zice un pedant, ce fel de fleacuri vorbesc, și oare tot ce nu-i bărbat nu-i femeie?

Cu respectul ce trebuie să am dinaintea diplomei dumisale, eu voi răspunde: "Nu! Femeia, în lexiconul meu, însemnează o ființă gingașă, slabă, dragă la, frumoasă, făcută din flori, din armonie și din razele curcubeului, capricioasă, răscădată, bună mai multe

ori, o ființă fcută pentru amor, merită a pune în lanțuri pe eroii cei mai neînduplecați, care pentru un zămbet te face de-ți vinzi viața din astă lume, =i partea din rai din cealaltă lume, care are un suflet ce înleage tot ce este frumos, care pentru cel mai mic lucru ceteodată plânge =i altă dată îți în stare să =i jurească viața, care îți destoinic îți face faptele cele mai mari, care cînd îți blîndă ca o turturică, cînd turbată ca o leoaică, care cînd îți crudă, cînd miloasă; femeia este un amestec de grație, de bunătate, de rîutate, de duh, de cochetrie, de slăbiciuni =i de tărie, a căreia mai toată viața se mîrginește întru a iubi =i a fi iubită; o femeie, în sfîrșit, este un ceva ce nu se poate nici descrie, nici numi, nici hotărî matematicește, un ceva ce este cel mai rar lucru din Moldova, mai rar, dacă se poate, decît cîntecul, patriotismul =i amorul, care vrea să zică foarte mult”.

Dar tot acel pedant, critic, aspru =i material, mi-a zice, iar =i, că nici o țară este în lume unde să se vorbească mai mult de cîntec, patriotism =i amor, că, prin urmare, cum îndrăznesc a zice că aceste virtuți lipsesc în preadulcea țară noastră?

Tocmai pentru că se vorbește așa de mult de dînsule, tocmai de aceea lipsesc, =i la zisele mele dau dovezi așa de lămurite ca de două ori două.

Sunt mulți care au neconținut cîntecul în gură =i palmele pe obraz; =i așa hotărîsc un problem necunoscut încă în alte țări, adică de a uni cîntecul cu definiția.

Vrei să =ții acum cît trage un patriot moldovenesc? Cît n-a fi în slujbă, te va asurzi cu numele de patrie, cu jertfe pentru patrie. Acum pune-l în slujbă, sau, cum zice dumnealui, în chivernisală, =i, mult după trei luni, te vei încredința că singura jertfă =i singura îmbunătățire ce a făcut patriei a fost să jurească o pungă de-artă pentru o pungă plină =i să =i îmbunătățească echipajul, adică butca =i caii. =i atunci, numai dacă vei avea ceva citire românească =i puțină aducere aminte, vei cîntă, cu Donici, că are:

Pufu=or
Pe boti=or¹⁸.

De amor nici nu \i-oi vorbi, pentru c[a= huli. Amorul, cea mai nobil[din toate patimile, care a\`\[la fapte mari, care insufleaz[eroismul =i geniul, care d[idei de cinste =i de slav[, care]nviaz[, care farmec[, care aduce pe om]ntr-o lume de visuri, unele mai aurite dec`t altele, cine-l cunoa=te, cine-l sl[ve=te? Amorul]n Moldova este desf[atarea sim\urilor, dragostea faunilor¹⁹ =i a satirilor. A iubi]nsemneaz[la noi a se lua, a se schimba, a se lep[da, a se uita, a se]ngurлуй =i a se desp[r\i iar[=i, f[r[ca patima s[lase c`t de pu\in[]ntiparire]n inima acelor ce zic c[sim\esc amorul.

Dar v[d,]nalto noble\[=i respectabile public, c[m-am dep[rtat cu totul de subiectul meu. }n loc s[v[vorbesc curat =i scurt de iluzii pierdute, m[apuc s[v[povestesc de at`te b[d]ganii, de uli\e anonime, de iarmaroace, de Bahlui, de cinste =i de iubire de patrie, ca =i c`nd dumneavoastr[a\i avea ceva a face cu cinstea =i cu patria. *Retro, Satana*²⁰! Pardon, pardon, iart[-m]. }nainte de a-\i face nara\ia amorului meu, nu este]ns[bine s[urmez modei =i s[]ncep prin clasificarea cuno=tin\elor omene=ti, sau cel pu\in prin cea mai mic[defini\ie a lumii sau a micului nostru glob, care p[=e=te lini=tit]mpregiurul centrului s[u de atrac\ie? }ns[fiindc[, c`teodat[, nu b[ga\i]n sam[moda, mai ales c`nd se atinge de *pedanterie]ncep[torial*], m[supun dorin\ei ob=te=ti, v[rog s[-mi ierta\i aceast[digresie =i *revenons à nos moutons*²¹, adic[ai s[ne]ntoarcem la iluziile pierdute.

Societatea noastr[era adunat[]ntr-un salon, a c[ruia nu \i-oi face descrierea, m[car oric`t de *à la mode* s[fie descrierile saloanelor =i a mobilelor din capitalie — pentru provinciali, care dup[asemenea descrieri]=i *oranjarisesc sarlonurile* =i=i cump[r[*mobilurile*. Dou[dame erau pe o canape puse]n preajma unei mese, alte dou[erau

pe un *lit de repos*²² a=ezat într-un col; a cincea damă, pentru care aveam o slăbiciune ceva cam prea fragedă, =edeia pe un scaun lângă masă =i citea cu colul ochiului o carte, ce cu multe altele era pusă pe masă: *La physiologie du mariage* (meditația XVIII: *Des révolutions conjugales*)²³, carte ce este de prisos să recomand fie=tec[rui] însurat =i fie=tec[rui] t`n[r] ce vrea să intre în breasla predestinaților. Trebuie să =ți=i asta, că societatea noastră se îndeletnicea =i cu literatura națională; multe ba=dame la această novelă vor z`mbi cu dispre` =i vor zice că damele mele negre=it sunt ni=te b[ca]lii, căci almintrele cum ar putea să citească cărțile moldovene=ți? Dumnealor însu=i rugăciunile de comunicare — dacă se mai comunică — le fac franțuze=te, =i cele mai cre=tine, grece=te. Eu, cu toată galanteria ce am totdeauna pentru ba=dame, le voi răspunde că damele mele, măcar că citesc scrieri rom`ne=ti, sunt a=a de plăcute =i de binecrescute — cel puțin — ca =i dumnealor. În primejdie să mă fac de răș, eu voi zice încă =i mai mult, că adică între aceste dame erau =i unele care cultivau literatura națională =i care nu se ro=eau a pune pe h`rtie ideile lor. La aceste cuvinte negre=it că mulți *fashionables*²⁴ vor face un *soubre-saut*²⁵ ca =i caii dlui Sullier²⁶, ce, *par parenthèse*²⁷, are =i ni=amul la g`t, =i vor zice cum poate cineva să se numească damă, c`nd s-apucă de me=te=ugul autoriei, că rolul femeii este de a iubi =i a face bucate, iar nu de a dicta lumii legi =i sentenții. Eu sunt de o altă opinie: am slăbiciunea să cred că femeia este făcută pentru altă ceva mai înalt decât a porunci de bucate =i a căuta numai prozaicele trebi ale gospodăriei; o socot de o misie mai nobilă în societatea europeană. De aceea, măcar că entuziasmul meu pentru Napoleon cov`r=e=te toată comparația, tot=i nu pot să=i iert nedreapta ură ce avea pentru Doamna de Staël²⁸, numai pentru că era o femeie de geniu.

Dar văd că cititorii mei se o`r[sc]. Îndată ce cineva hotăr=te să scrie, să se tipărească de viu, el nu mai este slobod, este rob; =i ca rob trebuie să se supui publicului, ca viganul arma=ului — sau

nazirului, după noul a=ez[m`nt*. De aceea, cu toate că a= avea
 [nc] multe să v[spun de lingu=itori, de patrio[i p`ng[ri[i, de scrii-
 tori v`ndu[i, de parveni[i mai r[i dec`t to[i aristocra[ii din lume,
 de tinere cochete, de v[duve rele și slute [nc`t veninul le iese pe
 obraz, și de alte at`te lucruri vrednice de [nsemnat ce caracterisează
 moldovenii veacului al nou[sprezecelea, totu=i m[v[d silit s[-mi
 curm reflec[iile și s[-i povestesc curat anecdota mea.

Conversa[ia societ[ii noastre fu [nterupt[de un lacheu care
 aduse "Albina rom`neasc[". O dam[, cea mai frumo=ic[, a c[reia
 nu \i-oi spune numele, ca să nu se m`nie celelalte, lu[foaia și citi:
Iluzii pierdute.

La aceste cuvinte magice, to[i, b[rba[i și femei, r[s[rir[ca prin
 o lovire electric[. Iluzii, cine nu le-a avut, cine nu s-a leg[nat cu
 [n=el[toarele lor f[g[duin\ele!

Ministrul [n palatul s[u, s[racul [n col\ul uli\ei, de c`te ori nu=i
 adorm prin n[luciri, unul grijile bog[iei, altul suferin\ele foamei și
 a frigului?

Care fat[la v`rst[de =asesprezece ani nu=i face o lume de
 iluzii, care nu crede că =i va uni via[a cu un t`n[r] [nzestrat cu
 toate [nsu=irile trupului, a inimii și a duhului, trei [nsu=iri pe care
 mai niciodat[nu le are adunate un b[rbat. [ns[vai, s[raca fat[,
 iluziile sale se pierd [n pu\in ca fumul [n atmosfer[. Vine o vreme
 c`nd deodat[, f[r[=tirea, f[r[vroin\ea sa, se vede jertfit[dumnezeu-
 lui zilei, *interesului*; mai niciodat[inima ei nu este [n congl[siure
 cu vroin\ea p[rin\ilor. C`te fete, dac[ar fi putut alege după placul
 lor, s-ar fi f[cut so[ii] mbun[t\ite, mame fragede, podoaba societ[ii?
 Dar asta nu se=nt`mpl[mai niciodat[. Porunca p[rin\ilor le arunc[
 [n bra\ele unor mod`rlani neciopli[i, dar pre=io=i pentru că = plini
 de bani, pentru că au mo=ii, au stare. Iar dac[au [nsu=iri de a face
 pe o femeie fericit[, cine mai [ntreab[? S[raca fat[, ce grozav[zi

*La aceasta nu pot să nu v[spun că marca robilor este acum un luceaf[r cu opt
 col\uri [n c`mp negru.

trebuie să fie pentru dănsa ziua nunții sale, când =tie că tinerețile sale, că frumusețea sa, că comoarele ascunse ale inimii sale are să le jertfească unui bărbat ce nu-l suferă, când sărutările sale pline de desfătare, cuvintele sale de frăgezie, dezmierdățiile sale, glasul ei, amorul ei, a să fie silit să le arate, să le hulească cu un mod rălan sau cu un bătrân; atuncea, adio toate visurile ei de aur, adio iluziile sale; În puțin, crinul =i rozele feții sale se fac nevăzute, inima i se zăcește, obrazul i se acoperă de o piele înăstăpânit, trupul =i sufletul ei îmbătrânesc înainte vârstă =i se face o mașină care mănâncă, merge, doarme, cascade, este în stare de a vorbi numai de căte torturi a făcut, căte dulceni are, căi vieții =i a făt, căi cuco =i a claponit; aceasta este soarta fie =tecărei tinere, aceasta este isprava iluziilor ei. Scriitorilor, voi care sunteți poezia vieții noastre, căci în cărțile poezilor noștri numai poezie nu se găsește, voi, care ați trebuit să trăiți numai într-o atmosferă mirositoare, să călcați numai pe roze, să auziți numai căntece de mirare =i de amor, ce a făcut din voi interesul =i nedreapta societate?

Care tânăr, când intră în lume la vârstă de douăzeci de ani, nu se sokoate a fi odată slava concetăenilor săi, mândria părinților săi =i a iubitei sale; În năclucirea sa el se vede cinstit, căutat, iubit de o femeie, după moarte pentru patrie, cea mai mare fericire pentru un tânăr; glasul său tună, strică năravurile cele rele, îndreptează abuzurile, până să, hărăzită numai adevărului, omoară minciuna =i răstoarnă pe lingușitori — =i, când se trezește, se vede singur, vândut de prietenii săi, prigonit, lepădat pentru niște dobitoace a căroră limbă nu =tie decât a linguși =i a căroră trup nu se poate ținea decât în triunghi. +i a-a, înainte de douăzeci =i patru de ani, el =i vede răpite toate iluziile sale, deznădăjduirea îi rămâne singură tovărășă credincioasă. Nu mai crede în nimic. Viața atuncea pentru dănsul este sfârșită, căci ce este viața fără iluzii?

Dar simtimentalitatea m-a apucat fără voia mea. Cât pe ce eram

s[-\i spun o istorie adev[rat[, c`nd m-am]ndatorit s[-\i spun o anecdot[, n[scut[]n]nchipuirea mea. Eu nu scriu ca s[te fac s[pl`ngi. Trebuie s[te fac s[r`zi; =i, chiar dac[inima mi-i seac[, dac[r`sul, expresia fericirii, este dep[rtat de buzele mele, trebuie s[r`d, dac[vreau s[fiu citit.

O dam[se puse a citi iluziile pierdute a dlui V.. A...²⁹, un t`n[r ce face excep\ie dintre ceilal\i tineri,]ndeletnicindu-se cu literatura rom`neasc[,]ntr-o vreme c`nd ea nu]nf[\o=eaz[cel mai mic avantaj adep\ilor ei — dimpotriv[. Dumnealui V.. A... era]n societatea noastr[. Toate damele, dup[ce c[inar[negliobia bietului Marmon =i decep\ia constesei de N...,]ncepur[a povesti fie=tecare ceva din iluziile lor; toate aceste povestiri aveau o naivitate, o gra\ie ce nu se g[lesc]n cei mai vesti\i scriitori ai no=tri. Femeia singur[=tie a povesti. Toate aceste femei, c`nd ne ar[tau pierdutele lor iluzii, mi se p[rea c[le vedeam iar[=i fete tinere, naive, nevinovate, bogate de toate visurile; fa'a lor lua o expresie de fericire ce le era neobcinuit[; dar,]n pu`in, realitatea se]ntorcea, fetele se pref[ceau]n Madam A., Madam B., Madam C., adic[grijile, sup[r[rile c[s]toriei, decep\iile se a=eau iar[=i pe fruntea lor. Ochii pierdeau focul lor, =i ur`tul, boala ce omoar[la noi toate facult[\ile, se zugr[veau]n toate mi=c[rile lor.

]n sf`rit, unele din dame hot[r`r[ca fie=tecare t`n[r s[spuie ceva despre iluziile sale, pe urm[s[le puie pe h`rtie =i, chiar dac[n-ar fi autor, s[le publice.

C`nd r`ndul meu veni, iat[ce povestii; =i s[n-am parte de nimic[, s[nu g[lesc niciodat[scaun la teatru, capul s[nu mi se razime niciodat[pe s`nul unei femei, s[nu-mi vie niciodat[dro=ca la deal unde =ed, soarele s[nu aib[raze pentru mine, v`natul s[nu ias[niciodat[]nainte pu=tii mele, dac[tot ce spun]i adev[rat, sau nu-i adev[rat.

Mesdames — am]nceput a vorbi cu un ton profesoral — iluziile

care le-am pierdut sunt de trei feluri: iluzii politice, iluzii literare, iluzii de amor.

De cele dintâi nu voi spune nimic, pentru că nimic nu este mai urât de a vorbi decât de politic. Atâta voi spune, înainte de a ajunge în Iași, le-am pierdut toate.

Iluziile mele literare au înțut mai mult; când veneam de la universitate, capul mi era plin de planuri, unele mai bune decât altele; vroiam prin literatură să prefac în răvurile, să introduc în patria mea o nouă viață, noi principii. În nebuna mea prezumție, ce se putea ierta numai ideilor copilărești ce aveam atunci, mă socoteam că-o ajunge odată a fi un Prometeu. Dar aceste planuri le făceam la 1 mart 1838, și la 1 mart 1841 ele toate se încheiau în publicarea unui "Calendar" mare de perete, pe anul 1841, tipărit cu Patent Hagar-teasc de fier. Vremea este prea scurtă ca să povestesc cum din Prometeu m-am prefăcut în Mathieu Landsberg³⁰ sau, cum am zice, în clindrar de Buda. Atâta voi mai zice că acum de curând am mai publicat — împreună cu dl C. N.³¹, un alt Prometeu *manqué*³² ca și mine — o carte care, răsturnând toate puterile aezate, călcând în picioare toate pravilele primite de adunare și de obiceiul popmântului, are să facă o revoluție strănică în toată Moldova — întru chipul de a face friganele și glute; vreau să vorbesc de o colecție de 200 de rețete de feluri de bucate^{*33}, care are să ne facă cea mai mare reputație — între bucătărie — și viitorimea recunoscătoare ne va da negre-ît frumosul nume de: introducătorii artei culinare în Moldova. Suntem mulțumiți și cu atâta. Acum pregătesc o tractație asupra filozofiei broațelor Bahluiului. După aceste putevi vedea că mă îndeletnicesc cu scrieri vrednice de veacul luminat în care avem norocire să vieuim.

Voi vorbi, dar, numai de iluziile mele de amor; și aceste-s de mai multe feluri; în astă sar, voi spune numai decepția celui întâi amor ce am simțit în viața mea.

*Această carte este tipărită cu cheltuiala unei societăți de iubitori a năntirii și strălucirii neamului românesc.

}NT~IUL AMOR

La anul 1833 — dup[cumplitul bici al holerei, care a trimis]nainte de vreme at`te suflute]n iad, sau]n rai, z[u nu voi =ti spune — p[rin\ii mei, cu toat[familia, se tr[seser[]ntr-un \nut. Eu eram atunce de patrusprezece pe cincisprezece ani, tocmai]n acea v`rst[c`nd copilul trece ca s[fac[loc t`n[rului. Natura pentru mine]ncepuse a se ar[ta mai frumoas[; zorile r[s[ritului =i crepusculul apusului sf`ntului Soare avea pentru mine un farmec ce nu sim\isem]nc[dinaintea nici unei din m[re\ele priveli=ti ce Dumnezeu a a=ezat; galsul privighetorilor avea note mai melodioase; inima-mi]ncepuse a sim\i. C`nd vedeam o femeie, numai ceva s[fi fost frumu=ic[, pentru c[totdeauna am avut o mare sl[biciune pentru frumu=ele, un foc necunoscut]mi aprindea tot s`ngele, care mi se repezea la cap; pu\in dup[acea tulburare, m[sim\eam st[p`nit de un le=in total. Tat[l meu m[pusese atunce]ntr-un pansion, a=ezat nu departe de scaunul ispr[vniceii, pe v`rful unui deal romantic, a c[ruia toat[culmea, p`n[]n vale, era acoperit[cu un frumos rediu, ce odat[fusese un parc englez. Pansionul acela atunce se deschisese, =i eu fusei cel]nt`i ajuns dintre =coleri. C`nd, sara, fusei chemat la mas[, z[rrii]n preajma mea a copili\ frumu=ic[ca un]nger. Ea era fata unui profesor de limba greceasc[. Numele ei v[voi spune c[era Niceta sau cam pe aproape. Ea era cu un an mai mare dec`t mine. Pentru un amarez, iubita sa este cea mai frumoas[femeie, podoaba naturii, perla lumii. De aceea v[voi spune =i eu c[niciodat[o fiin\ mai frumoas[n-a ie=it din m`inile lui Dumnezeu, niciodat[soarele n-a v[zut o talie mai gra\ioas[dec`t a Nicetei; p[rul ei blond ca aurul a fost singurul p[r blond care am iubit]n via\a mea; p[rul castaniu este patima mea. Fa\ a ei era rotund[=i alb[ca puful unei lebede. Compara\ia]i cam obicinuit[, dar mi-\i ierta c[alta mai poetic[nu-mi vine sub pan[. Spr`ncenele ei erau negre =i ochii alba=tri; judeca\i, dar, ce minune era. Ce era]ns[]n ea mai fermec[tor dec`t toate erau buzele ei mai frumoase dec`t dou[frunze de roze. De a= fi Lamartine sau Victor Hugo, tot n-a= fi]n

stare s[v[fac o descriere adev[rat[de acele buze. Pieptul ei era un paradis, =i]ngerii]n=i=i nu =i-ar fi ales un alt l[ca=, dac[ar avea voie s[-i lase vecinicul cer =i s[caute un cvartir mai p[m`ntesc. C`nd m[uitam la buzele ei, m[f[ceam ro=eu ca un bujor =i r[m`neam]ncremenit,]nlemnit, dup[cum]i vrea. Piciorul =i m`na ei erau a unei copile de =apte ani. Glasul ei trebuia s[fie mai dulce dec`t a serafimilor; trebuia, zic, pentru c[p`n[acum n-am auzit]nc[glasul unui serafim, prin urmare nu pot judeca dac[-i dulce sau ba. Dar a=a spun to`i =i, cum =ti`i, *vox populi, vox De*³⁴. Domnule S., m[rog iart[-m[c[te fur.

Ce am sim`it]n noaptea cea dint`i ce am petrecut]n pansion, pute`i singuri s[v[inchipui`i; to`i care a`i avut un]nt`i amor, sau o sl[biciune c[reia]i da`i un asemenea pompos nume, ve`i judeca dac[am putut]nchide ochiul. M`na Nicetei]mi sta pe piept, ochiul ei era `intit asupra mea cu o expresie nespus[de amor, buzele ei, fermec[toarele ei buze,]mi z`mbeau. O! era o fericire din paradis; p[cat numai c[era]n vis.

A doua zi am]nceput a lua lec`ii =i, *o bonheur; o joie*³⁵! deodat[v[zui pe feti`\[c[veni =i se puse la masa studiilor]n preajma mea; fiindc[numai ea =i eu eram]nc[]n pansion =i c[talia =i vr`sta mea nu v[dea]nc[un r[pitor de inimi, profesorul — nu tat[l ei — ne pusese]ntr-o clas[. De ce nu mai sunt asemenea pansioni, cu a=a frumu=ele camarade. Ast[zi, c`t de b[tr`n sunt, tot a= vroi s[m[fac iar =coler; =i n-a= ie=i din asemenea institut — dec`t ca s[m[duc la groap[.

Metoda Jacoto³⁶]ncepuse atunce a fi de mod[: ea fu introdus[=i]n pansionul nostru. A=a,]ndat[ce am intrat]n clas[, Niceta =i eu am primit de la profesor c`te o carte fran`uzeasc[; era evanghelia acestei sisteme de]nv[\[tur[, *Les aventures de Télémaque, fils d'Ulysse*³⁷, adic[]nt`mpl[rile lui Telemah, fiul lui Ulise. Aceast[carte trebuia s-o]nv[\[m toat[pe de rost, ca pe urm[, dup[metoda ei,

s[putem face și compuneri. +i a=a cele]nt`i ochiri de amor; din partea mea mai ru=inoase, din partea Nicetei mai]ndr[zne\ e, le-am schimbat c`nd repetam]n glas mare]nceputul c[r\ii]nt`i: “*Calypso ne pouvait se consoler du départ d’Ulysse; dans sa douleur, elle se trouvait malheureuse d’être immortelle. — Sa grotte ne résonnait plus de ses chants*”³⁸ etc.

Aceste frumoase linii, dup[opt ani trecu\i, le =tiu]nc[de rost, nu adic[pentru c[am o bun[memorie, dar pentru c[*Telemah*, cartea pe care o iubesc mai mult,]mi aduce aminte de cele]nt`i mi=c[r]i de amor ce am sim\it]n tinere\ea mea.

C`nd eu ziceam Calipso, m[uitam la d`nsa; c`nd ea zicea *Telemah*, se uita la mine. S[racul bietul Fénelon nu =tia el c[nemuritorul s[u poem a s[slujasc[odat[de declara\ii de amor;]n pu\in, amorul nostru se suia]n diapazon, și a=a, unindu-ne glasul ca]ntro o imn[cereasc[, cu o fr[gezie nespus[, strigam]n gura mare: “*Calypso ne pouvait se consoler du départ d’Ulisse*” etc., etc.

Damele m-or socoti fat, lucru ce sunt cel mai pu\in din lume, c`nd le voi spune c[, m[car c[Niceta]mi ar[ta toat[bun[voin\ a, eu tot nu]ndr[zneam s[-i fac o formalnic[declara\ie a sentimentelor mele, prelude neap[rat a amorului fie=tec[rui colegian.]n sf`r=it, tocmai dup[ce am]nv[\at pe de rost cele dint`i =ase c[r]i, adic[a patra parte din]nt`mpl[rile lui *Telemah*, m-am hot[r`t s[-i scriu =i s[-i zugr[vesc *v[paia mea*, cuvinte adoptate ast[zi]n loc de expresia *a iubi*. Dar, pentru ca ascult[torii mei și mai ales ascult[torile mele s[nu r[m`ie]n mirare despre un asemenea pas, trebuie s[v[povestesc lucrurile de ceva mai departe.

Pu\in dup[sosirea mea, pansionul a]nceput a se]mple de elevi, veni\i din toate p[r]ile Moldaviei, mul\i mai vr`stnici dec`t mine, mul\i mai]nv[\a\i dec`t mine]n tainele amorului; dar, prin contrast, eu eram cel mai]nv[\at]n limbile francez[, nem\asc[=i elin[,

m[car c[din această de pe urm[nu =tiu acum m[car dou[cuvinte;]n geografie, gramatic[, compozi\ie =i]n istorie nimene nu m[]ntrecea. De aritmetic[nu zic nimic[; eram cel de pe urm[; =i nici p`n[ast[zi]nc[nu =tiu nici a aduna, nici a]nmul\i. Aceasta mi-a stricat foarte mult, c[ci tocmai adi\ia =i multiplica\ia sunt foarte folositoare]n \ara noastr[. Fericit acela care =tie ce]nsemneaz[semnele + =i -; un an de slujb[pentru d`nsul este ca trei pentru al\ii. Eu, la sf`r=itul anului, totdeauna m[trezesc cu -]n pung[. Cum v[spuneam, eu eram cel mai int`i din pansion]n]nv[\[turi; =i ast[zi este =tiut ob=te=te ce]nsemneaz[]nv[\[tura]n pansioane, instituturi, gimnaze, colegiuri, academii =i cum]i vrea s[le botezi: a =ti mult pe de rost ca un papagal, a scrie o fa\ cu mai pu\ine gre=eli de ortografie, asta este inv[\[tura. Cu toate acestea, eu eram tare m`ndru de cuno=tin\ele mele; m[gulitoarele deosebiri ce-mi f[ceau profesorii, respectul ce-mi ar[tau =colerii]mi]mflase trufia; m[socoteam un om mare.]ns[acest[iluzie o aveam numai]n clas[; cum ie=eam la recrea\ie, omul cel mare, ad`ncul inv[\at,]ndat[se vedea foarte mic. Cei mari vorbeau [despre] femei, v`nat, amor, cai, c[r\i, o limb[ce nu cuno=team dec`t prin auz; c`nd m[apropiam de d`n=ii =i vroiam s[m[amestec =i eu]n vorb[,]ndat[m[vedeam cinstit cu def[im[torul nume de *gamin* sau pi=ler, numele cel mai]nfrunt[tor pentru un copil care vrea s[se arate mare. V[z`ndu-m[, dar, aruncat din societatea celor mari, eram silit s[m[amestec cu cei mici =i s[m[joc a mingea, a baba-oarba, a puia-caia, eu care sim\eam emo\iile amorului. Nu pot s[v[spun ce sufeream; mic de trup =i de vr`st[=i mare de inim[, sim\eam amorul =i m[temeam s[nu fiu tratat de copil dac[l-a=exprima.]n sf`r=it, o]mpregiurare de c[petenie]n via\a unui =coler]mi veni]n ajutor. La examenul solenal ce se f[cu, c`=tigai cel]nt`i premiu de limb[francez[.]n sunetul muzicii =i dinaintea unei adun[ri numeroase, fui proclamat laureat =i coronat cu o cunun[de frunze de stejar, f[cut[chiar de m`inile Nicetei. Dulcineea mea fu fa\ la acea ceremonie. Ziua aceea fu cea de pe urm[a copil[riei

mele. A doua zi vrui să fiu și mă trezii bărbat. Jocurile, ideile copilărești se făcuseră nevăzute. Nouă ducă de Richelieu³⁹, vrui să arăt *sur ma parole d'honneur*⁴⁰ că eram bărbat. Premiile primite la examen îmi dădură curajul să-mi arăt amorul persoanei iubite. Înșulflat de mândrie, socotindu-mă un orator de căpetenie, mă apucă să scriu, pe o coală întregă, am scris Nicetei o declarație de amor, în termenele cele mai înfocate. Toate comparațiile lumii, toate cuvintele tehnice de filozofie, de retorică, de geografie, de istorie, până de astronomie, figurau într-această *vinograd epistolar*. Biletul dulce — dacă o coală de hârtie se poate numi bilet — se încheia cu o cerere tremurândă a unui *rendez-vous*, o cerere care mă costă trei zile de muncă și de sudoare. La vîrsta mea să cer eu un *rendez-vous*? Da, cerul trebuia să se acopere cu nouri, soarele trebuia să se întunece, pământul trebuia să se cutremure, casa să pică asupra mea! Din toate acestea nu s-a întâmplat nimic; cerul a rămas senin ca și mai înainte, soarele și-a aruncat obicinuitele sale raze, până când și-a venit ceasul să asfințască, pământul și-a urmat liniștita sa călătorie, și casa a rămas așa de temeinică ca și înainte. Atîta numai că un fecior a căruia îi cumpărasem credința cu doi galbeni luă declarația mea și o dete unei cameriste, cu care era într-o relație cât se poate de strânsă. Credincioasa cameristă duse îndată biletul la stăpână-sa.

Niceta, cum am spus, era cu un an mai mare decât mine, și o fată de patrusprezece ani și încă mai mult decât un tânăr de optsprezece. Femeia se dezvoltă mai degrabă decât bărbatul. +—apoi în pansion erau mai mulți elevi de optsprezece, douăzeci de ani, care nu cereau mai bine decât să arate bunei Nicete toate tainele amorului.

Iubita mea, dar, nu era la cel întîi amor în teorie. Însă patima orbește. În zadar camarazii mei îmi vorbeau de *rendez-vous* date și primite, de bilețuri trimise și răspunse, eu eram ateul cel mai nătâng. Credeam numai în cuvintele Nicetei. Niceta era pentru mine nevinovăția personificată, era un înger coborât din cer ca să-mi înfrumusețeze viața.

Femeia iubită este totdeauna un înger. Să te ferească însă Dumnezeu de acești îngeri mai răi decât toți scarabocii; da unde poți? În orice vreme, în orice vârstă, în orice poziție să te afli, numai o femeie să vrei să[-i strice liniștea, să fii sigur că-a isprăvit. Cât de învelept, cât de cumpănit =i de ispitit să fii, femeia cea mai proastă poate încă să te robească =i să[-i arate că e-ti numai un =coler. Aduce-i-vă aminte de povestea iadului*. Eu din partea mea murturulesc că niciodată n-am rămas biruitor în asemenea lupte. De câte ori o femeie — se învelege, frumuic — a voit să mă aibă în lanțurile sale, totdeauna a găsit în mine omul cel mai domol. Ca mielul întind gâtul; în zadar mintea mă sfătuiete să fiu tare, în zadar lumea îmi arată metehnele acelei femei. O iubesc =i n-ascult nimic. Acesta este tot răspunsul meu. Ea poate să facă din mine tot ce va voi. Faptele, gândurile, viața mea s'ale ei. Însă tocmai pentru că-mi simțesc slăbiciunea, tocmai de aceea sunt a=a de ferit pe lângă dame. Un presimțiment îmi arată premedia =i, fiindcă =tiu că rar a=găsi o femeie care să =tie a prelua abnegația ce-i fac de neatrănarea mea, de aceea trăiesc deoparte =i, cu cât alții caută intrigi de amor, cu atât eu le fug. Pentru d'neii, a iubi este o petrecere, o vreme plăcută, pentru mine, a iubi este a suferi.

Însă iar egoismul mă apucă, iar îmi vine să vorbesc de eu =i de mine. Dar ce să fac; a=a am hotărât din începutul povestirii, să vă vorbesc numai de persoana mea. De câte ori am vorbit de alții, chiar adevărat, totdeauna am pătimit poznă. De aceea egoismul, fără voia mea, mă pus în lanțuri =i am jurat să nu mai vorbesc decât de mine. Poate a=a nu s-a mânia nimene =i mă lăsa să spun adevărul de mine, dacă nu pot să-l spun de alții.

Niceta, cum am zis, nu era la cea întăie declarație. Nu vreau să zic că simțise amorul înainte p'n' a o cunoaște eu; iubirea mea de

*Vezi sfârșitul tomului al doilea din *Physiologie du mariage* par Balzac.

sine ar suferi prea mult de aceasta. Dar at`ta am aflat c[vro doi-trei tineri]i f[cuse declara`ii pe care le primise destul de bine; =i numai vina ei a fost dac[n-a vrut s[afle =i mai mult. Dac[]n practic[ea nu =tia nimic[,]n teorie cuno=tea toate fine`ele amorului. Pentru d`nsa era un lucru curios s[vad[cum un copil de patrusprezece ani, ru=inos pot zice mai mult dec`t o fat[, =tia s[fac[amorul.

Niceta primi declara`ia de amor mai bine dec`t putui n[d]jdui; prin acela=i mesager care-mi d[duse biletul, ea]mi r[spunse c[-mi d[un *rendez-vous* la dou[ceasuri dup[-miaz[zi]n odaia cameristei sale.

Expresiile]mi lipsesc ca s[v[ar[t ce bucurie am sim`it la acest[novel[; fericirea mea era mai mult dec`t mare. Un *rendez-vous*, eu s[am un *rendez-vous* la v`rsta de patrusprezece ani. Ce trebuia, dar, s[fiu, c`te inimi trebuia, dar, s[r[pesc c`nd a= fi avut dou[zeci de ani. Toate femeile trebuiau s[fie ale mele =i, ca un sultan, a= fi avut numai s[-mi arunc n[frama pentru ca s[aleg. }ns[=i aceasta a fost una din cele mai scumpe iluzii pe care n-am]nt`rziat a o pierde.

]n pu`in, am v[zut c[]n veacul nostru, =i mai ales]n capitallia-miniatur[a noastr[,]n acest ora= de sticl[, unde se =tie tot ce se face =i]nsu=i ce nu se face, Ri=ilieuii =i Lovelasii⁴¹ nu mai pot fi]nv[torii tinerilor no=tri]n arta de a face izb`nzi =i c[femeile sunt mai cinstite decit ne sunt]nf[o=ate prin romanuri.

Aprins de citirea unor asemenea c[r]i, unde mai totdeauna amorul se]nf[o=eaz[biruitor, unde obicinuit femeia este zugr[vit[slab[=i subjugat[, fie=tecare june c`nd intr[]n lume socoate c[are numai a dori, spre a=i vedea]mplinite toate dorin`ele, c[are numai s[se arate, pentru ca o femeie s[=i uite cinstea, b[rbatul, copiii, =i s[i se arunce]n bra`e. }ns[lacrimi de s`nge vars[c`nd vede c[lumea pozitiv[se deosebe=te foarte mult de lumea ce a v[zut]n Paul de Kock =i]n Ricard⁴².

La ceasul hot[r]t, c`nd intrai]n odaie, s`ngele]mi clocotea, vinele t`mplelor mi se]mflase. Socoteam c[fruntea a s[mi se

desfac[. De emo\ie nu puteam sa m[sprijin pe picioare; a=teptam cel]nt`i *rendez-vous* din via\a mea. Niceta nu venise]nc[. }n pu\in]ns[auzii f`=ietul unei rochii de m[]tas[; cunoscuti pasul. }nima-mi b[]tea a=a de tare,]nc`t p[]rea c[]vrea s[saie din loc; pusei m`na ca doar a= putea s-o st[]p`nesc. U=a se deschise =i Niceta se ar[t[. Atuncea nu mai =tiui ce face; mai mult din neputin\[, dec`t din voin\[, genunchile mi se]ndoier[=i picai dinaintea ei.

C`t]inu aceasta nu =tiu; at`ta numai]mi aduc aminte c[m[]trezii]n bra\ele iubitei mele. Cu o expresie nespus[de fericire, m[uitam la frumo=i ei ochi,]inti\i asupra mea. Ea se plec[=i m[s[]rut[pe frunte — era cu un an mai mare dec`t mine — =i cu m`na sa]mi da p[]rul de pe cap]n laturi.

]n sf`r=it, dup[o contemplare mut[de vro c`teva minute, eu rostii aceste cuvinte, tot din]nt`mpl[]rile fiului lui Ulisie: "*Ma Calypso*"; =i ea, cu un glas dulce ca zefirul prim[]verii,]mi r[]spunse: "*Mon Télémaque*".

O! era o pozi\ie cu totul floreneasc[, c[]ci, dup[]Telemah, cartea cea mai pl[]cut[pentru noi era Florian⁴³. P[]storiei lui]mbr[]ca\i]n straie de matas[, cu peruci cu pudr[, purt`nd iarna =i vara cununi de *rosae centifolia*⁴⁴, vorbind]ntr-o limb[mai corect[dec`t a filologilor no=tri, p[]stori\ele lui cu rochie de gaz[=i de blond[, cu ciubo\ele de prunel[, cu noduri de cordele cump[]rate de la Miculi de pe atuncea, pov[]uind ni=te miei cu o l`n[mai delicat[dec`t matasea, care m`ncau numai livand, rozmarin =i se ad[]pau numai cu ap[de roze =i de *mille fleurs*⁴⁵,]mi p[]reau oamenii cei mai ferici\i din lume. Dac[]n-a= fi fost amozul Nicetei, a= fi dat tot]n lume ca s[]fiu Nemorin, amozul Estelei⁴⁶.

At`ta iubeam pe Florian, acest adev[]rat poet al naturii,]nc`t la un Sf`ntul Vasile, c`nd tat[-meu m[]ntreb[ce daruri vroiam s[-mi cumpere,]i r[]spunsei cu un aer pedant ca c`nd a= fi fost docent]n vro universitate: *Les oeuvres complètes de M. de Florian, mon p  re!*⁴⁷

Amozul meu, odat[]mp[]rt[]=it, f[]cu mare pasuri. Dup[un *rendez-vous*, o sut[]altele]i urmar[. }ns[amozul meu era platonic; numai

acest fel de amor]mi pl[cea, poate pentru c[eram numai de patru-sprezece ani. Spre a nu fi numit leh[u]mi voi scurta povestirea.

Nu v[voi spune, dar,]nt`lnirile noastre pline de s[rut[ri dulci =i de conversa\ii interesante asupra istoriei, asupra geografiei =i mai ales asupra iubi\ilor no=tri Fénelon =i Florian. Nu v[voi spune de c`te ori a=teptam pe Niceta, ascuns]ntr-un poloboc cu orz, ce era pus]ntr-o tind[a pansionului.

Nu v[voi spune plimb[rile romantice ce f[ceam am`ndoi]n marele parc al pansionului. Asfin\itul soarelui mai ales era pentru noi — precum pentru to\i sim\itorii amorezi — o priveli=te de care nu ne puteam s[tura. Mu\i, str`ng`ndu-ne de m`n[, lipi\i unul l`ng[altul, priveam la globul de foc care m[re\ =i sf`nt se culca]n dosul unor dealuri roditoare =i acoperite cu vii; cele de pe urm[raze ale lui veneau de mureau pe fruntea noastr[. A=a,]ntr-o contempla\ie mut[dinaintea acestei mari priveli=ti, r[m`neam p`n[c`nd, pe de alt[parte, priveam r[s[ritul lunii, care, ca o mare portocal[de foc, se]n[l\va repede pe bolta cereasc[. Atunci ne ziceam un fraged adio, ne f[g[duiam s[ne]nt`lnim iar[=i =i ne duceam la culcat. Aceste toate nu vi le spun, dint`i, pentru ca s[nu v[fie ur`t, =i al doile, pentru c[vreau s[fiu discret; =i discre\ia este un pa=aport care deschide inimile femeilor =i u=ile b[rb[ilor.

]ns[zilele, s[pt[m`nile, lunile treceau; Niceta nu era f[cut[pentru alt[ceva, dec`t numai pentru a se mira de asfin\itul soarelui =i de r[s[ritul lunii, oric`t de frumoase sunt aceste priveli=ti. +-apoi =i eu m[apropiam de cincisprezece ani!!

Amorul nostru ar fi luat o turnur[mai]ntreprinz[toare. Mai c[Platon⁴⁸ ar fi fost uitat, dac[o]nt`mplare nepilduit[, nev[zut[, neazut[, n-ar fi venit s[-mi r[peasc[iluziile celui]nt`i amor.

Eram]n diminea\a Anului Nou, sau a Sf`ntului Vasile, cum se zice. M[g[team s[m[duc]n t`rg s[-mi v[d rudeniile.]n vreme ce-mi puneam antereul, pentru c[atuncea purtam]nc[straie

asiatice=ti, v[zui c[intr[]n odaie cameriera Nicetei, de cur`nd tocmit[. Trebuie s[=ti\i c[acea camerier[era o creatur[grozav[, sc`rnnav[, gheboas[, =chioap[, numai cu un ochi =i *par dessus le marché*⁴⁹ era =i mut[. Aceast[ar[tare, de c`te ori o vedeam,]mi pricinuia o o\[\r`re de care m[sim\eam cu s[pt[m`na. Muta dracului se apropie de mine =i prin semne imi ar[t[c[avea s[-mi deie ceva din partea *duduc*].

Bucuria se zugr[vi pe fa\la mea; dup[ideile florane=ti ce aveam atunce, socoteam c[trebuia s[fie ori un buchet f[cut dup[limba florilor, ori vrun suvenir cusut de m`na Nicetei, ori]n sf`r=it vrun medalion cu o vi\[\ de p[rul ei.

}ntinsei bra\ul.

Muta]=i v`r] m`na]n sc`rnnavul s[u s`n =i scoase, ce? ... o zaharica]nf[\o=`nd o inim[,]nvelit[]n gaz =i str[puns[cu dou[bolduri mari]n loc de s[ge\i.

Mi-i cu neputin\[\ s[v[spun turbarea ce am sim\it]ntr-acei grozav minunt. Amorul meu at`t de curat, de platonice, pe care]n imagina\ia mea il f[cusem a=a de poetic, s[-l v[d spurcat prin o aluzie a=a de prozaic[, prin o zaharica scoas[din s`nul unei mute, unei ar[t[ri! Niceta pe care o socoteam a=a de]ngereasc[, a=a de]nalt[]n idei, a=a de delicat[, s[se slujasc[de o figur[]ntrebuin\at[, cel mult, de b[c[li\ele de pe Podul Lung.

Vro c`teva minunte nici nu v[zui, nici nu auzii, nici nu sim\ii nimic[. }ns[c`nd m[trezii, amorul meu era dus pentru totdeauna; =i pentru Niceta, pentru fata ce o iubisem a=a de curat, a=a de sf`nt, pe care o poetizasem]n]nchipuirea mea, nu mai sim\ii dec`t dizgust =i dispre\.

De atunce n-am mai v[zut-o.

Iat[, *mesdames*, cum am pierdut, prin o zaharica, iluziile celui int`i amor.

Altul, și eu astăzi a= face-o, ar fi m`ncat inima și pe urm[s-ar fi dus și ar fi str`ns pe Niceta în brațe tare și zdrav[. Dar atunci eram de cincisprezece ani; poezia și delicatețea inimii erau încă pentru mine o religie.

Eu am sf`rșit.

CUPRINS

FIZIOLOGIA PROVINCIALULUI ÎN IA+I*

Dar dint`își ne învelegem. Acest titlu de *provincial* sau *înuta* este foarte mare; împ[r]vă lui se întinde, în Moldova, de la barierele Ia=ilor, socotind afar[de bariere mahalalele P[curariul, T[tra=ul, o bucat[din S[r]rie și partea ora=ului zidit[pe =esul Bahluiului, și p`n[la marginile principatului; această împ[r]vă provincialului este hot[rit[la nord prin Bucovina, la sud prin Valahia și Turcia, la est prin Basarabia și la vest prin Transilvania; ea cuprinde deci toată populația \[rii, afar[de Ia=i, unde sunt ia=eni, locuitori capitaliei; a=adar cuprinde peste un milion și o sut[de mii de trupuri — nu zic suflete — de toat[vr`sta, de toat[starea și de toat[m`na, un milion și o sut[de mii de b[tr`ni, de femei, de copii și de oameni cop[i, care se sub[mp[r]esc în oameni cu capital, în l[ie=i, în dvorenini mari și mici, în negustori, în slujitori, în jidani, comisari, s[raci, privilegietori, surugii, avoca[i, pojarnici, proprietari, \[rani și cinovnici.

Ar fi un lucru foarte greu pentru noi dac[într-un biet calendar, care trebuie să cuprind[de toate, am vroi să zugr[vim toate aceste variet[și ale soiului provincial. Departe de noi nebuneasca pretenție de a ne crede în stare să ar[t]m toate aceste nenum[rate figuri. Ar fi o sarcin[mai presus de puterile noastre și vrednic[de a fi num[rat[între cele douăsprezece fapte eroice ale voinicului Ercul¹.

*Pierre Durand a scris *Fiziologia provincialului în Paris*; noi am c[utat ca tr[s]turile lui să le mic-or[ăm în proporția cadrului cuvenit provincialului în Ia=i.

Tot ce putem face este să alegem între o mie — sau mai bine între un milion =i o sută de mii — un tip pe care să-l poată cunoaște fie țecine =i care să samene cu majoritatea provincialilor pe care fluxul harabagiilor, al cîravelor de țară sau de poartă în toată ziua îi aduce calzi =i-i trînte-te liop pe paveua Iașilor, cum zicea prietenul meu Carl Nervil², iar =i într-o descriere ce face despre provincial — însă despre provincialul evghenist.

Pentru ca să putem ajunge la această alegere =i să putem găsi a=a de bine pe individul nostru, încît oricine să-i poată citi pe frunte cuvîntul de provincial, ca un blestem strămoșesc, noi vom începe dintîi a scoate dintre înuta=i pe bîrîni, pe copii =i pe dame.

Din categoria bărbăților care plutesc pe rîul vieții de la douăzeci =i cinci ani cel puțin =i pînă la cincizeci de ani cel mult, o analiză adîncă =i fcută cu o scumpătate ne silește să tragem un mare număr de oameni carii, la cea întîi vedere, sînt a fi provinciali, dar care în fapt nu sînt nicidecum provinciali.

A=a înuta=ul, fie din țara de Sus, fie din țara de Jos, care a fost în Iași de douăsprezece ori =i în fie țecare oară a =ezut cîte douăsprezece săptămîni, nu se poate socoti de provincial. În atîta petrecere în clima capitaliei el =i-a pierdut caracterul primitiv, prosția de înuta=. Adunarea noastră l-a cioplit; pînă la noastră i-a schimbat vopseaua; colbul nostru l-a înlbit; tina noastră i-a vîcsuit ciubotele. Trîsurile iașenilor sau l-au cîlcat pe picioare =i a=a l-au mîntuit de bîțuri, sau l-au stropit din crețet pînă în talpe. El a fost la teatru, la cel franțuzesc, la cel nemțesc sau la cel romnesc, nu-i nimic. El a auzit cîntînd din gură pe dl Bruker, din scripcă pe dl Stîlver. El a vîcut jucînd pe dl Greceanu sau pe d[emoaze]la +iler. El a vîcut dînuind pe d[emoaze]la Töhman sau pe d[emoaze]la Dolores, spanioala cea cu ochii negri =i frumoși. El a rîs de comicul dlui Pelier. El a fost la bal masché, el s-a îmbrăcat în domino =i a avut o mulțime de aventuri cu o cucoană mare, în mască, care, neavînd trîsură, l-a rugat s-o ducă acasă. El a jucat la bilard în cazino lui Nicoletti, el =i-a fcut straie la un jidan din Iași; nu vorbesc

de dnii Ortgies, Derigo și Bogdanovici³, la care lucrează numai ursoșii provinciali evgheniști, cu a căroră descriere, cum am mai zis, s-a înscris în cartea lui Carl Nervil. Prin toate acestea înțeleg că el p[ro]streaș[te] undeva pe cea a capitaliei; el nu-i înca în ea, dar nu mai este provincial; prin urmare, cum s-ar zice, nu-i nici copou, nici ogar.

Asemenele acele care au mai mult duh decât =ase capitaliști de rangul lui nu pot fi numite provinciale. Geniul nu este lipsit de locul; el zboară peste deșerturile și dobitoacii înuturilor; mintea sa îl face locuitor al lumii civilizate și, oriunde se înfăptuiește, are drit de împ[re]m[un]t[ur]are.

Cinovinicii oc[up]ării, socotind de la ispravnic și p[er] la slujitor, n-ar merita să fie numiți în starea vrednică de toată cinstea a învinsilor de soi curat. Dumnealor n-au patrie. Soarta lor îi face cosmopoliti; povestea de Dumnezeu în *Chivernisall*, dumnealor merg și vin în dreapta, în stânga, înainte și înapoi. Frecătura treburilor publice le ridică tot felul de individualitate. Dumnealor n-au gând, cuvinte, pasuri, conștiință și duh decât numai gândul, cuvintele, pasurile, conștiința și duhul născut. Dumnealor sunt lipsiți de niște adevărate căroră v[er]furi se trag în ea.

Tot cu același rezon prin care amplasarea nu se pot socoti de provinciale, tot cu același rezon, zic, și acei care au fost în slujbă în capitalie, în vreme de trei ani, potrivit Regulamentului, nu învrednicesc acea numire. Asemenea și n[on] scușii în capitalie, mutați pe urmă în înut, nu se pot numi provinciale, ci *provincializați*, o numire care c[er] pentru mine o ur[sc] mai mult decât toate poreclele din lume și pe care, pe sfîntul meu, n-a= vroia o avea. Mai bine a= prefera să carap[er] pe la jidani, să fac cărbuni, să lucrez la drumuri publice, să fiu pus peste arături, decât să fiu numit provincializat: fui, ce sc[er]nav nume!

Într[un] r[un]d, adică muncitorii de p[er]m[an]ent, asemenea nu pot să-mi slujesc tipului meu; viața lor este așa de ticloasă în privirea noastră, caracterul lor este așa de firesc, comp[er]timirea mea pentru d[um]n[eu] este așa de mare și de drept, înc[er]t mi-a= imputa că o nelegiuire

cea mai mic[glum[ce a= putea face asupra unei st[ri de oameni asupra c[reia razim[toate sarcinile, afar[de cele folositoare, =i care ne hr[ne=te pe noi, lene=ii =i tr`ndavii ora=elor.

Ferici`ii acestei lumi, care au un venit de zece mii galbeni pe an sau rangul de logof[t mare, nu pot fi provinciali. Cum zicea Sertorius: "Rome n-est plus dans Rome, elle est toute o`u je suis"⁴.

A=a =i d-lor pot zice:

Ia=ii nu mai sunt]n Ia=i, ci sunt unde suntem noi.

Asemene nu putem da titlu de provincial boierului \nuta=, care vine]n Ia=i cu caret[=i cu doisprezece cai de po=t[la d`nsa. At`ta putem face; c[ci cu opt cai cine nu merge ast[zi la drum, c`nd cu patru cai merg at`ia]n Ia=i la plimbare. To`i perucherii, to`i bacalii la drum]=i iart[ast[zi cheltuiala de doi surugii =i dou[zeci =i patru picioare de cal, socotind de cal c`te trei picioare.

Damele asemene — negre=it cele frumu=ele — de la cincisprezece =i p`n[la patruzeci de ani, s[tr[iasc[m[car]n Suli`oaiu sau la Odobe=ti,]n Her`a sau la Adgiud,]n Mamorni`[sau la Podul Eloaiu (Pont d-Alo`es, dup[expresia unui parfumat sau afumat traduc[tor), sunt din n[scare ia=enche, adic[vrednice de iubit. C`t pentru cucoanele trecute peste patruzeci ani,]ns[care au fost frumoase odat[, ele se =terg din catalogul provincialelor, pentru *hat`rul* trecutei lor frumuse`i. Iar cele slute, fie de cincisprezece ani, fie de cincizeci ani, sunt cu drept cuv`nt =i far[c`t de pu`in[t[g[duire vecinic[=i nestr[mutat[proprietate a provinciei, acum =i pururea =i]n vecii vecilor.

Noi, dar, sco`nd dint`i cei mai sus pomeni`i, din r[m[=i\] vom lep[da]nc[=i pe provincialul evghenist, v[r, cumnat sau nepot cu to`i logofe`ii =i vornicii cei mari din Moldova, care se pofte=te de sine la bal la curte, este fa`[la toat[nunta aristocratic[=i se cerne=te la moartea fie=tec[rui boier sau cucoan[mare, sub cuv`nt c[r[posatul sau r[posata a fost v[r sau var[a treia cu sora m[tu=ii mo=ului s[u de v[r primare. Carl Nertil a zugr[vit cu condei de maestru acest biped curios, pe care Buffon⁵ a uitat s[-l treac[]n

Istoria naturală. Neubind a avea a face cu evgheni=tii, noi l[s[m deoparte această clasă animală și ne alegem tipul din acei provinciali, clucera=i sau slugera=i, care n-au nici o rudenie între oasele sfinte, care nu poartă urs în spate și curcan în coadă și care nu trag la gazdă la moșu logofetă și la v[ru vornicu sau la Thița logofeteasa. Noi îl alegem dintr-acei care vin în Iași sau cu c[ruța lor cu trei mârloage și cu un fecior boieresc înainte, sau cu c[ruța de pot, sau cu harabagiul jidan, și, neavând nici o cunoștință între aristocrați, trag sade⁶ la han.

Deci începem. Scoateți-vă plășiile și vă închinați. Provincialul intră în scenă.

Iată omul nostru. Ce ne pasă de unde vine, să fie de departe sau de aproape, de la miazănoapte sau de la miazăzi, dintr-un tîrgușor sau dintr-un oraș, de la Adgiud sau de la Foceni, de la Galați sau de la Cotnari, de la Herța sau de la Brlad, el n-a fi, nu este decât un provincial. Iată-l. Să-l luăm îndată după ce simte cea întâi impresie. Îndată ce harabagiul sau surugiul i-a spus că se zăresc turnurile, întocmai ca patru fesuri, a mitropoliei, provincialul își freacă ochii, și întinde vederea, dacă este în c[ruță acoperit] și scoate capul afară, întocmai ca un pui de lăstun din cuibul său, și se înalță, dându-se cu totul priveliștii ce așteaptă să se destindă dinaintea privirii sale. El vine pe drumul de la Pcurar, spre pildă. Ia-ii de departe se arată în cea mai frumoasă poziție; bordeile nu se văd, palaturile albesc, turnurile bisericilor strălucesc cu o mie de raze. Atunci inima-i zăcnește, mai că-i sare din loc, pulsul său bate o sută douăzeci de ori pe minut; nu se poate ține în țărșur, mai că-i vine să sară jos și, în entuziasmul său, strigă: “în sfârșit, iată-mă în cel mai frumos oraș al Principatului Moldaviei sau al Cnejiilor!”

Dar se apropie de barieră; și ce vede? Două rânduri de bordeie acoperite cu paie, nevruite, locuite de un roi de jidani stremțuroși. Ajunge la barieră. Harabagiul sau surugiul stă. Un fel de amfibie, îmbrăcat jumătate turcește și jumătate cizmește, vine și întreabă

pe provincial: cine-i, de unde-i =i unde trage? Voinicul nostru nu =tie c[]nsemneaz[] =i pentru ce i se fac asemenea]ntreb[ri. }n sf`r=it, r[spunde c[-l cheam[Oboroc sau Poloboc, c[vine de la Her'va sau de la Bac[u =i c[trage la gazd[la hanul cutare, c[acolo l-a trimis protopopol \inutului. Zice s[porneasc[; dar n-a sc[pat cu at`ta. O alt[amfibie vine =i-l]ntreb[de n-are marf[cu d`nsul. Minunat de o asemenea]ntrebare care-i dovede=te c[oamenii il socot de bacal sau bra=ovean, el nu =tie ce s[mai zic[. Amfibia nu mai a=teapt[,]l pofte=te jos,]i scoate geamantanul =i lada, pentru c[adev[ratul provincial nu merge niciodat[la drum dec`t cu lad[de Bra=ov. }n zadar el strig[]mpotriva acestei c[lc[ri a pravilei,]n zadar el cheam[]n ajutor *Reglement =i Noul A=ez[m`nt'*, cinovnicul]i]mpunge geamantanul cu ni=te vergi de fier,]i scormone=te prin lad[=i,]n sf`r=it, d[peste c`teva lucruri ce sam[n[a ni=te pot-coave de cal,]nvelite cu cea mai mare s`rguin\]n h`rtie v`n[t[.

- Ce-s aieste?]ntreb[el.

- Aieste, r[spunde provincialul, cu nevinov[ia sa obicinuit[,]s ni=te c`rna\i usca\i =i cu usturoi, care la noi se fac tare buni =i i-am cump[rat]nadins sa-i duc prezent unui prieten ce am]n Ia=i.

- Priete=ugul, r[spunde amfibia, este un simtinent ce-l pre\uiesc ca om; dar, ca cinovnic al Eforiei, nu trebuie, nu se cuvine s[uit c[c`rna\ii nu pot avea slobod[intrare]n capitalie, ca unii ce sunt f[cu\i din carne; =i carnea, precum =tii sau trebuie s[=tii, este dat[]n otcup. Deci c`rna\ii se opresc la barier[=i se vor predstavlisi locurilor mai]nalte.

Provincialul nu]n\elege nimic din otcupuri =i monopoluri; el =tie at`ta c[carnea]l]sat[de Dumnezeu ca s[fie m`ncat[; =i c[, sau fiart[, sau fript[, sau]n c`rna\i, poate fi m`ncat[oriunde-i foame cuiva. El nu se poate, dar, hot[r] a l[sa c`rna\ii s[i s[se al[tureze la del[sau s[se predstavlisasc[la nacialstv[. Provincialul, de felul s[u,]i zurbagiu =i gata la b[taie, mai ales c`nd are a face cu un ia=an. El s-apuc[la sfad[cu cinovnicul Eforiei; de-abia

un comisar de poliție poate să-l oprească și nu vie la pumni, o faptă care, în loc să-l ducă la han, l-ar duce drept la Agie. Bietul învins este și prost din naștere și din creștere, ca unul ce n-a fost înca în Iași. Numai acei norociți ce au petrecut mai multă vreme în capitală te țiuți pagubă se poate pricinui veniturilor Eforiei prin ascunderea sau sloboda trecere a unui cârnat din învins în oraș.

În sfârșit, cârnatii rămași la poporală și provincialul are slobodă intrare în multă așteptare în Iași. El mersul, în toată lungimea ei, oseața Păcurariului; și atunci buza sa cea de jos se lungește ca semn că este în elat, în vreme când sprâncenele sale iau forma a două perispomene grecești. El nu poate învelege cum niște case așade de urâte, cele mai multe acoperite cu paie sau cu indilă putredă, fără nici o arhitectură, pot să alctuiască acel oraș de care a auzit atât în copilăria sa. Mai că-i vine să creadă că harabagiul l-a înelat și că, în loc să-l ducă în Iași, l-a dus în Vaslui. Dar, în puțin, această groază îndoielă trece; provincialul ajunge în preajma temniței statului; atunci, dinaintea ochilor săi se dezvoltă o aristocratică a Copoului, cu frumoasele sale palaturi. Atunci marea capitală își arată; și își gâsește iar în Iași ce i-a văzut în visuri. Și mulțumit și strigă: "Slavă ție, Dumnezeuule, slavă ție, că nu fusei în elat!" Cu ce privire se uită la lucrurile ce trec dinaintea lui! Cu ce reperiune își bate inima când vede încă ceva necunoscut! Cu ce sfântă văpaie pizmuiește norocita soartă a unui iașean! Toate își pricinuiesc mirare; toate sunt pentru dânsul izvor de nouă senzații și de nouă întrebări. - Da asta ce-i? - Da casa cea a cui-i? - Da turnul acela? - Da tabla cea?

În sfârșit, îl întreabă harabagiul:

- Cucoane, unde vrei să te duci?

- Zău, nu știu încă unde, se întimplă să răspundă că te un provincial, care a uitat să întrebe pe bunul său sau pe soacră-sa, pe vremea lor când mergea la Iași, unde trăgea la gazdă.

Cea mai mare nesocotință ce poate face un învins este să sosească în capitală fără să știe unde are să tragă. Alegerea gazdei

este un lucru foarte mare =i care trebuie f[cut[de mai]nainte =i]n urmarea cercet[rilor celor mai cu de-am[nuntul =i cu scump[tate. Ai auzit negre=it de o mie de istorii groaznice]nt`mplate pe la rato=e =i cr`cime,]n codrurile Her`ii sau]n alte at`tea codruri =i p[duri s[ldite cu stejari =i cu t`lhari, cu brazi =i cu ho`i. Ei bine, toate]nt`mpl[riile de noapte din acele locuri nu se pot potrivi cu primejdiile ce a=teapt[ziua mare pe nesocotitul c[l]tor care se r[t[ce=te]n tractirul de frunte din Ia=i.

Provincialul, ne=tiind unde s[trag[, harabagiul, cump[rat de Regensburg,]l duce la osp[t[ria de "Sankt-Petersburg".]ndat[ce trage la scar[, un lacheu vine]mbr[cat, iar nu]n c[me=[=i izmene cum se obicinuie=te pe la t`rgu=oarele de]ar[, se]nf[\o=az[=i apuc[de subsuoare pe domnul c[l]tor, care]ntr-un minut de de=rt[ciune iertat[mai c[se crede logof[t mare. Lacheul]l duce]ntr-un apartament frumos, decorat =i mobilat mai bine dec`t od[ile ce a v[zut la ispravnicul sau la prezidentul \inutului s[u. O alt[slug[cu *livre* vine =i-i zice cu cel mai mare respect:

- C`nd ve[i avea ceva de poruncit, m[rog s[trage[i clop[elul. Eu stau la u=[, gata a v[sluji. Ve[i m`nca]n sal[sau pofti[i s[puie masa]n apartamentul m[riei voastre?

M[ria sa va m`nca]n sal[. Merge]n sufragerie =i ochii]i sunt orbi[i de noile frumoase[i ce descopere. Pere[ii sunt zugr[vi[i =i sam[n[cu acei descri=i de Nervil. Masa]i bine acoperit[=i luminat[cu lampe, lucru cam rar obicinuit]n provincie; =ervetele numai sunt cam negre, dar a=a-i moda]n osp[t[rie. Talgerele sunt de farfurie fin[. Provincialul, care n-a v[zut]nc[nimic[asemenea, se socoate]n palaturile din Halima. El se pune la mas[, uimit,]ntre un lord englezesc =i o contes[le=easc[. Bucatele sunt tot beftecuri, anghemahturi, budinci =i blamanje, bucate favorite]n \inuturi =i care de unii se m[n`nc[cu sardele, ca s[nu fie prea dulci =i s[strice din[ii. V[z`nd c[to[i beau =ampanie, cere =i dlui de acest vin; =i a=a,]ndopat =i ad[pat, put`ndu-se de-abia \inea]n picioare,

se întoarce în apartamentul său și pică pe o canapea de adamsca
în brațele lui Morfeu⁸ — adică a somnului, pentru cei ce nu știu
mitologia, o stare de oameni foarte numeroasă în vinuturi.

În cursul somnului, nimene nu-l trezește; dar a doua zi, când se
deșteaptă, când fumurile vinului i-au ieșit din cap, provincialul
care nu-i de tot prost vede în închipuirea sa un înger de gânduri
posomorâte.

“Toate aceste sare frumoase; dar toate acestea pot fi și tare
scumpe”.

El întreabă și află că socoteala sa se murginește în mica sumă
de o sută de aptezeci și nouă de lei, afară de bacșiuri pe la slugi.

O sută de aptezeci și nouă de lei pentru o masă și un pat! Adevărat
că patul era moale, masa bună și vinul cu spumă. Adevărat că
străinul a fost primit cu cel mai mare respect și ca un logofăt mare
purta de subsuori când s-a coborât din trăsuri; lacheii i-au zis
măria ta. Nu-i nimic, dar îi prea scump. Provincialul, lovit în ce
are mai scump în lume, în pungă sa, strigă. Dar Regensburg se
arată cu pînțelele sale cel gros. La dînsul nu-i de tîrguit. La dînsul
trebuie să dai ziua fărî împotriva aceea ce în codrii Herții ar trebui
să dai noaptea. Nenorocitul călător n-are încotro să facă, decît
scoate punga și plătește această întîi lecție. Ispita este un profesor
care se plătește mai scump decît cei mai scumpi profesori din Iași.

Provincialul se hotărăște să schimbe gazda. El iese și caută în
tîrg un han destul de bun și de ieftin, în care să nu tremure pentru
punga lui, și, în sfîrșit, dă și se aază la hanul lui Coroi, dacă este din
Țara de Sus, sau la hanul lui Evangheli, dacă este din Țara de Jos.

Pînă aici; la anul viitor, cu darul și învoirea cerescului împărat,
dacă vom trăi, vom arăta mai departe odiseea provincialului nos-
tru. cititorii noștri îl vor vedea pe ulișă, la bal, la teatru, la muzeu,
pe turnurile Trei-Sfetitelor și ale Goliei; îl vor vedea mîncînd,
dînuind, făcînd curte și, în sfîrșit, întîrnuindu-se în provincie cu
o barbă de țap, cu plete de un cot, cu haine făcute la Ortgies și cu o
mie de galbeni datorie. Tot atunci va duce în buzunar și Foia

s[teasc]⁹, în care va fi publicat[scoaterea în mezat a o a patra sau a opta parte de mo=ie ce are clironomie de la p[rin\i, în trupul cutare =i cutare.

Toate aceste le vor vedea cinsti\ii cititori numai dac[îmi vor cump[ra destule calendare pe anul 1844, ca s[pot cu acel c`=tig publica calendare =i pe anul 1845.

CUPRINS

NOUL ACATIST AL MARELUI VOIEVOD MIHAIL GRIGORIU

ÎNAINTE CUVÎNTARE

Mare nedreptate se poate face a l[sa în t[cere pomenirea faptelor care cineva=i în via\i au s[v`r=it; iar[c`t pentru a lor calit[vi, ori în ce parte fie, aceasta nu r[m`ne îndoial[c[acea persoan[nu va putea iubi o laud[potrivit[cu urmarea sa, c[, precum a iubit a face, va iubi =i aplauza lucr[rilor sale. Asemene dreapt[judecat[singur Hs. ne-o propune în dou[ziceri; cea înt`i: "Cu ce m[sur[v[vor m[sura, m[sura\i =i voi lor" =i a doua: "Vor învie cei ce au f[cut bine întru mo=tenirea fericirii; iar[cei ce au f[cut rele, întru os`nda vecinic[". Apoi cu c`t mai v`rtos noi, oameni fiind, s[nu p[zim o a=a sf`nt[dreptate? Eu, nefiind îngrijit despre aceasta, f[r[muștrare am alc[tuit urm[torul Acatist, întru cinstea celui ce a vroit a se face vrednic unei asemenea cuv`nt[ri.

Începutul facem cu zicerea: "Doamne, r[spl[te=te".

ACATIST

Icosul 1

Învingerile cele adese c[tre pierzare vestindu\i-se prin îngerul cel purt[toriu de nedreptate =i gata fiind în tot ceasul a le primi, nu te-a muștrat nici o datorie s[nu întinzi crimele pe soarta

compatrioților tăi; pentru aceasta după vrednicie auzi de la noi unele ca aceste:

- Bucur[-te, zid] în care se sprijinesc relele nenorocirilor!
- Bucur[-te, liman] în care se opoiesc relele dureri ale osândiților!
- Bucur[-te, Maică] din care izvorăsc părțile cele otrăvitoare!
- Bucur[-te, inimă] care porți lăcomie de prisos!
- Bucur[-te, suflet purure] însetat de strămbătăiri!
- Bucur[-te, minte totdeauna neabătută] spre obtească fericire!
- Bucur[-te, electricitate] care înrăzești fărâșele amplexurilor!
- Bucur[-te, machină] care prefăci minciuna în adevăr!
- Bucur[-te, luceafăr] ce întuneci lumina folosinței!
- Bucur[-te, mare] fărâșele de rele!

C o n d a c u l I

Niciodată mai bine decât în parte-ți n-ai cugetat, și nici ai gândit a te face prioritari obtescului bine, ca prin aceasta să-ți câștigi buna laudă a postului în care soarta te-a aruncat; deci a rămas numai un singur mijloc, lui Dumnezeu să strigi *Aleluia!*

Icosul 2

Mai înainte de întronare, abătându-ți cugetul către cele de față propășiri a feluritelor osândiri și ca pe Iuda favorizându-te norocul a te face vânzătoriu fericirii compatrioților tăi, gata suntem și noi spre mulțumire a-ți zice unele ca aceste:

- Bucur[-te, cea ce] ai înălțat numele spre obtească ocară!
- Bucur[-te, cea ce] primești hula drept cinstire!
- Bucur[-te, cea ce] speli caracterul cu șnăgele celor săraci!
- Bucur[-te, cea ce] amara cuvântare a norodului o bei cu plăcere pe un nectar!
- Bucur[-te, că], împietrit de iubire de argint fiind, nici o defăimare nu simțezi!

Bucur[-te, c[nici o hul[a meritului nu te abate de la ur`tele tale fapte!

Bucur[-te, haos neputut a s[]mple cu toate averile poporului!

Bucur[-te, ghevghir]nc[p[tor a j[cuirilor!

Bucur[-te, c[mar[]n care lucrurile r[pite se p[strezaz[!

Bucur[-te, l[cat[care]ncui poarta norocirii noastre!

Bucur[-te, pecete pe care este scris[litera m`r=[viei!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I I

Cine va putea cuprinde sub poala hulei toat[demoraliza`ia ta, c[, oric`t ne vom sili]n fapt[=i]n izb`nd[, totu=i nu cump[ne=te pe c`t meritul cere c[zuta r[sp[]tire a c[lc[rilor datoriei tale. Deci, dar[, l[s`ndu-te]n judecata Creatorului, strig[m cu umilin\] lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 3

De vom l[sa]n p[r[sire acele ce-\i v[desc urm[rile m`r=[viei tale, vom fi cu dreptul mai m`r=avi =i mai necunosc[tori a celor ce ne fac r[u sau bine, deci, pentru ca]n viitorime =ez[torii pe scaunul t[us[se fereasc[de a se face =i ei p[rtai= acestei cuv`nt[ri, strig[m cu]nsetare:

Bucur[-te, cauz[al c[rei efect stinge bucuria muncitorilor de p[m`nt!

Bucur[-te, man[ce]ndestulezi cu am[r[ciune pe cei at`rna\i de tine!

Bucur[-te, gata desp[r]vitoriu drept[\ii celor slabi!

Bucur[-te, cela ce la=i]n neazuri pe cei despoia\i!

Bucur[-te, c[f[r[mil[prive=ti pe acei ce i-ai]mpl`ntat]n durere!

Bucur[-te, c[nici un ceas nu te-a l[sat cugetul a te face ap[r[tor drepturilor fra\ilor t[i!

Bucur[-te, cela ce ai mutat soarta celor din codri]n palaturi]nalte!

Bucur[-te, c[instruc\iile tale sunt mai v[t[m[toare dec`t s[biile ho\ilor!

Bucur[-te, cela ce ne-ai a=ezat ob=teasca nevoie!

Bucur[-te, c[ne-ai stins siguran\ a avutului, cinstei =i a vie\ii noastre!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I I I

]ntru ce vom mai fi n[d]jduindu-ne, c`nd]n toat[ziua]\i aduci o nou[izvodire de r[u =i,]n loc de a te preface, mai mult te]n\elene=ti]ntru f[r[-de-legi; agiung[acum int`mpl[rile =i vie vremea a ne face =i pe noi]nving[tori, ca s[strig[m lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 4

De-ai sim\i c`t este de frumoas[lauda gubernatorilor celor buni =i de-ai cunoa=te iar[=i c`t de]njositoare este a celor r[i, poate c[f[r[]ndoial[ai protimisi s[-\i iei mai str[lucitoare urm[ri.]ns[pentru c[]ns[to=irea iubirii de avere \i-a ponegrit moralitatea =i cu greu este a \i se sp[la rugina l[comiei, prime=te f[r[drept de impu=are unele ca aceste:

Bucur[-te,]nvechitule]n fapte rele!

Bucur[-te]n r[pire f[r[mustrare,]ntinatule!

Bucur[-te, pizmuitoarul acelor ce caut[adev[rul!

Bucur[-te, cela ce te m[gule=ti cu falsele bune-cuv`nt[ri a lingu=itorilor!

Bucur[-te, cela ce te legeni]n leag[nul celor de o sistem[cu tine!

Bucur[-te, c[nu suferi]n cuprinsul st[p`nirii tale pe acei iubitori de dreptate!

Bucur[-te, izgonitorule a celor ce-\i descriu vredniciile f[r[minciun[!

Bucur[-te, cela ce]mbraci magarii]n porfir[, iar[pe oameni]n harare!

Bucur[-te, cela ce legi la g`tul porcilor cinstiri =i la al drep`ilor lan`uri de fier!

Bucur[-te, cela ce]ntrune=ti]n caracterul t[u obiceiurile cele mai m`r-ave de la nord =i miaz[zi!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I V

Nicum os[bindu-te de dobitoacele care se]ngrijesc numai pentru]ndestularea p`ntecelui =i s[rac de fapte bune fiind, ce te putem numi mai mult dec`t un necunosct[tor a insu=i dreptului =i]ns[rcin[rii tale; deci, ca asupra unui nevrednic spre bune urm[ri, strig[m lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 5

+i ce este mai pre`ios dec`t lauda guvernatorilor =i dec`t a sim`i cineva=i dulcea`a bunei cuv`nt[ri a norodului, c[ci toate alte fericiri cu moartea odat' se ruinesc, iar[acest Templu]nalt]n veci r[m`ne ne=ters de pe buzele urma=ilor veacurilor viitoare;]ns[, tu mai mult dec`t l[comia neestim`nd alta, nu t[cem spre pl[cere-`i a striga:

Bucur[-te, cela ce sameni chibzuirii spre scurgerea pungilor de monet[, f[ra de ru=ine!

Bucur[-te, mare ce mistuie=ti averile c[l[torilor pe d`nsa!

Bucur[-te, soare care usuci]ndem`n[rile s[racilor!

Bucur[-te, furtun[care sfar[mi n[dejdea fericirii noastre!

Bucur[-te, magnet care tragi str`nsurile de prin cele mai tainice locuri!

Bucur[-te, cela ce te faci proprietariu pe p[m`nturile cele str[ine de neamul t[u!

Bucur[-te, iconomule f[r[de voie a agonisirilor omene=ti!

Bucur[-te, idee spre j[ciuire ab[tut[!

Bucur[-te, cela ce]n cuget trebuie s[te t[v]le=ti ca r`m[torul
]n tin[!

Bucur[-te, r[d[cin[ce ai odr[slit ramurile tic[lo=iei!

Bucur[-te, c[prin sateli\ii t[i \i-ai]nsu=it drepturi f[r[de lege!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l V

]ntruc` t \i-au lipsit persoane a te face vr[jma=]naintirei]mpi-
latului cotun, ai dat prilej celor de o aplica\ie cu tine a]ndeplini
tic[lo=ia soartei cei mai]nainte menite; deci, spre izb[virea noastr[,
strig[m lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 6

Spre mai mult a spori rodurile neomeniei tale =i mai cu]nlesnire
a te sui pe treapta str`mb[t[\irii, tras-ai]ntru ajutorul t[u pe acei
ce i-ai deprins s[fie vrednici sprijinitori os`nditoarelor tale abuzuri;
pentru aceasta]mpreun[cu d`n=ii prime=te a auzi:

Bucur[-te, munte ce umbre=ti pe cei f[c[tori de rele prin politii!

Bucur[-te, Duh ce]nsufle\ezi m[rinima acelor t`lhari!

Bucur[-te, vreme ce]ncurajarise=ti aplec[rile jefuitorilor!

Bucur[-te, negur[ce]ntuneci adev[rul!

Bucur[-te, arm[ce]nfrico=ezi p`n' =i de=teptarea celor deprin=i
a r[bda!

Bucur[-te, lopat[care v`nturi t`nguirile ca pleava!

Bucur[-te, lipitoare ce sugi s`ngele fericirii norodului!

Bucur[-te, credinciosule]ntru neschimbare de aceea ce ai apucat!

Bucur[-te, cela ce mituirile le-ai sfin\it ast[zi ca o jertf[bine-
priimit[.

Bucur[-te, piatr[care nu te ciople=te nici un fel de rezon!
 Bucur[-te, os`nd[trimis[pentru p[catele noastre!
 Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l V I

Toate cu vremea]=i iau schimbare, iar[voi cei rugin[i]n vicle=uguri nu v[mai preface\i. Urma=i a\i fost totdeauna crimelor str[mo=e=ti =i]ntru r[ut[\i v[ve\i s[v`r=i. Nici lumii bine nu v-a\i deprins a face, nici lui Dumnezeu cu inim[curat[a c`nta *Aleluia!*

Icosul 7

De-ai fi pogor`tor din neamul lui Iuda v`nz[torul, totu=i]n urm[te-ai fi c[it de urmarea cea mai crud[dec`t a lui, c[ci acela a v`ndut pe Hs., ce a fost omor`t pentru adev[r; iar[tu ai ucis pe singurul adev[r. +i cine din voi s-a ar[tat mai vrednic spre a c[p[ta r[splata cunoa=te singur =i prime=te de la noi astfeliu de ur[ri:

Bucur[-te, cea care domne=ti]ntre sftnicii care pricinuesc cangrena Na\iei!

Bucur[-te, care isc[le=ti dr[ce=tile socotin\ele!

Bucur[-te, =ef care pov[\uie=ti banda c[lc[torilor de lege!

Bucur[-te, mas[care osp[tezi pomenitele nes[\ioase fiare!

Bucur[-te, hran[ce]nseto=ezi acei c`ini mu=c[tori!

Bucur[-te, bl`nde\ele care z`mbe=ti cu pl[cere lingu=itorilor!

Bucur[-te, magazin]n care se specularise=te soarta publicului celui os`ndit!

Bucur[-te, foc care mistuie=te os`ndirile vinova\ilor!

Bucur[-te, molie ce nimicnice=te lucr[rile sfintei pravile!

Bucur[-te, cea ce vinzi drepturile fra\ilor la izgoni\ii de prin alte \[ri str[ine!

Bucur[-te, cea ce \i-ai uitat datoriile ce ai c[tre noi!

Bucur[-te, nevrednicule de bune fapte!
 Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l V I I

De-ai purta =i]n inim[-\i sentimentul Marcei, care \i l-ai intitulit,
 totu=i n-ai r[m`ne]n def[imarea care ast[zi urmarea ta \i-au scris;
 pentru aceea nu te vei scuti de r[spunderea r[spl[titoare, m[gulindu-
 te c[=i tu strigi lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 8

Nu vei putea sub nici o]nchipuire a-\i g[si siguran\ie]mpotriva
 r[spunderii, care e=ti datoriu, =i, dac[tot aceste]nt`mpl[ri te vor
 favorisi =i]n via\[nu-\i va veni r[spl[tire, urma=i t[i tot vor fi
 nescuti\i de dreapta judecat[, a c[reia hot[r`re s-a]ncheiat]n ju-
 decata adev[rului, spre n[dejdea celor ce strig[:

Bucur[-te, cela ce ne-ai]nstr[inat de dreptele mo=teniri a suito-
 rilor no=tri!

Bucur[-te, cela ce ne-ai f[cut s[raci de drepturile c`=tigate cu
 s`ngele str[mo=ilor no=tri!

Bucur[-te, cela ce ne-ai]njosit]n privirea tuturor na\iilor!

Bucur[-te, satan[care tragi inimile de la fr[\easca]ndatorire!

Bucur[-te, fantom[ce]ngroze=ti pe cei mici la suflet, s[-\i fie
 credincio=i!

Bucur[-te, tun care sfarmi unirea fericirii!

Bucur[-te, metal ce otr[ve=ti masa desf[t[rii!

Bucur[-te, vr[jma= ce izgone=ti pe prunci de la ``\ele mume=ti!

Bucur[-te, du=man ce ai g[tit am[r[ciune =i celor]nc[nen[scu\i!

Bucur[-te, cela ce]mpingi patria]n tic[lo=ie, pentru]ndeplini-
 rea spurcatului t[u interes!

Bucur[-te, vicleanule voitor de r[u!

Bucur[-te, c[pentru a-îi]n[]a netrebnică fiin[- pu\in =i ne vei pune sub vecinical giug al varvarismului!

Bucur[-te, hobot ce acoperi ne]n\elegerea norodului!

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l V I I I

R[utatea faptelor tale ades lovindu-ne sim\irile, n-am putut niciodat[a face lumii cunoscut, dar de tine totdeauna fiind neb[gate]n sam[- =i pentru a nu r[m`ne p`n[]n sf`r=it neajutora\i - unim ast[zi pentru a noastr[izb[vire glasurile de c`ntare lui Dumnezeu: *Aleluia!*

Icosul 9

Precum odinioar[Diavolul s-a]ntins a risipi toate averile dreptului Iov,]n neosebire =i tu ai fost trimis de aceea=i soart[; dar, aduc`ndu-ne aminte =i privind la pildele ce nu prea t`rziu se]nt`mpl[a r[sp[]ti =i c[dreptul p`n[]n sf`r=it nu pierde =i pagubele lui i se adaog]ntru sporire, nu lep[d[m n[dejdea]n a=teptarea pilduirii tale; iar[pe tine dup[vrednicie te]ncunun[m cu aceste laude:

Bucur[-te, cap ce ne por\i pe c[r[rile curselor de tine]mpletite!

Bucur[-te, pova\ă fierilor ce ne sf`=ie binele vie\ii!

Bucur[-te, duh ce insufli cu r[ceal[]nve=tezitele flori ale patriei!

Bucur[-te, cela ce]nghe\i indestularea timpurilor!

Bucur[-te, piept de care este aninat ordinul v[ditoriu r[ut[ililor!

Bucur[-te, cununa blestema\ilor!

Bucur[-te, podoaba m`nji\ilor de necur[ie!

Bucur[-te, cela ce totdeauna i\i indreptezi picioarele pe calea tic[lo-ilor!

Bucur[-te, vierme ce rozi r[d[cina vl[starului]naintitoriu publicului!

Bucur[-te, cea ce]ntristezi inimile norodului!
 Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l I X

Au nu-ți este]n privire a acelor trecuți]nalta slav[care pe p[m`nt au avut, iar[acum abia se pomene=te numele lor, și aceasta dupre fapte care]n priin\va ob=teasc[au s[v`r=it? Dar]ie ce-ți r[m`ne dup[moarte? Negre=it, blestemul cel f[r[de num[r de la to\i aceia care c`nt[lui Dumnezeu *Aleluia!*

Icosul 10

Nici datoria, nici r[spunderea, nici dreapta r[sp[]tire a lui Dumnezeu nu-ți poate muia inima din]nv`rto=area iubirii de argint; socote=te, dar, c[]mpreun[cu bog[]ie la=i fiilor t[]i ura spre mo=tenire și vor zice:

Bucur[-te, P[rinte pe care te-a silit l[comia de ne-ai desp[r]it de dragostea fra\ilor no=tri!

Bucur[-te, cea ce ne-ai f[cut a clironomisi ocară!

Bucur[-te, pom a c[ruia road[nici porcii nu o m[n`nc[bucuro=i!

Bucur[-te, c[ne-ai l[sat s[raci de bune cuv`nt[ri și cu def[im[ri a tr[]n lume!

Bucur[-te, c[]nconjura\i de n[vodul oc[rilor omene=ti ne-ai l[sat a tr[]n ur[pe p[m`nt!

Bucur[-te, c[cu purtarea ta pe to\i compatrio\ii ne-ai f[cut]n dispre\ s[ne priveasc[!

Bucur[-te, c[asud`nd]n veci nu vom putea sp[]la]ntinarea cu care ne-ai vopsit!

Bucur[-te, c[ne-ai s[dit]n ad[postul def[im[rii!

Bucur[-te, c[pietre ne-ai n[scut, a m[cina batjocurile urm[rilor tale!

Bucur[-te, c] fii de jefuitori purure vom fi numi\i!

Bucur[-te, c] roada faptelor tale, oric`t ne vom sili, nu ne va fi cu putin\ a o =terge din aducerile aminte ale celor ce cu dreptul strig[:

Bucur[-te, mare f[c[torule de rele!

C o n d a c u l X

Nu l[sa]n lips[de a]ntrebuin\ minutele ce \i-au mai r[mas pentru a-\i petrece]n cugetare toate nelegiuirile =i crimele ce ai f[ptuit, ca s[te afli vrednic de dreapta =i]nfrico=ata judecat[ce \i se preg[te=te =i neap[rat te va sf[rma]mpreun[cu c[l]ii t[i de fii! Nu l[sa de a lua aminte c[nu ai putut omor] b[rba\ii patrio\i, de=i ai pl[tit pe Duca v`nz[torul ca s[-iucid]. M`na Domnului i-a ap[rat, ca sa nu se]mpu\ineze num[rul r[spl[ititorilor ce se ridic[asupra ta =i care vor fi]nmul\i de to\i ce au p[timit de la tine! Nu socoti c[se v-ar putea sp[la arz[toarele pete al crimelor cu s`ngele nevinova\ilor =i c[cruzimea ar putea vindeca r[nile l[comiei!]n zadar a=a tu =i fiii t[i c[l]i, v[acoperi\i spre ap[rare inimile cele de tigr] =i hien[cu piele de bivol, =i]n zadar pe p[m`nt ve\i c[uta loca= =i ad[post!]i s-au]ncheiat minciunile cu care p`n[acum ai]n=elat Cur\ile Protectoare! Nu]\i mai r[m`ne dec`t a te g[ti spre os`nda ce \i-au tras f[r[-de-legile tale asupra-\i =i a suferi]n r[bdare toate chinurile cugetului t[u, a=tept`nd apropietul ceas al judec[\ii.]mbrac[hainele negre ale mor\ii, pune-\i cenu=[pe cap, b[t`ndu-\i pieptul — comoara nespuselelor p[cate —, =i roag[gr[birea judec[\ii! Nu-\i da]nsu=i sufletul diavolului sp`nzur`ndu-te singur, *pentru ca viu s[vezi numeroasa petrecanie ce te va duce spre moarte! Pentru ca murind s[auzi blestemul Patriei =i al fiilor Ei, de tine nedrept[\i\i! Pentru ca s[vezi risipindu-se ca pleava aurul ce de la]ar[ai pr[dat! Pentru ca s[vezi c[din casa ta piatr[pe piatr[nu a r[mas! Pentru ca murind s[auzi glasul poporului ce strig[, izb[vindu-se de tine, lui Dumnezeu: A L E L U I A !*

TAINELE INIMII

CUPRINS

CAP I

Confet[ria lui Felix Barla

Toate ora=ele care au ambi\ie de a se numi capitalia unei \[ri mari sau mici, fie imperiu, regat sau chiar principat, au c`te o primblare favorit[; aceasta este locul pl[cut unde se adun[gloata de boga\i sau de acei care vroiesc a fi crezu\i de boga\i, de t`r`ie-br`u, de curiozi, de aleg[tori dup[*havadi=uri* (puri=tii limbii noastre binevoiasc[a-mi ierta acest[expresie barbar[), de femei *à la mode*, de lorete, de oameni de lume, de tineri anglomani, dandis și gentlemeni, *riders*, de lei și paralei, și în sf`r=it acea gloat[care prin o general[conven\ie (ierta\i-mi c[nu zic *conveniune*) se nume=te obicuiuit *societate aleas[*, c`nd de multe ori ea este foarte amestecat[. A=a Parisul are C`mpii Elisei și Redul de Bolonia, Viena are Praterul, Berlinul Tier-Garten, Madridul El-Prado și Atocia. Prin urmare și Ia=ii, ca o capitalie, trebuie și ea s[aib[o primblare pentru societatea aleas[a sa. Aceast[primblare este *Copoul*, care se deosebe=te de toate primbl[rile din lume. În adev[r, C`mpii Elisei merit[de a fi primblare prin frumoasa perspectiv[ce într-un cap[ăt se începe cu Palatul și Gr[dina Tuilerilor, trece prin pia\a m[rea[a Concordiei, cu obeliscul de Luxor, și, între m[re\ele alei de copaci, se sf`r=e=te cu Arcul de triumf al Stelei, ridicat de Napoleon celebrit[\ilor imperiului. Praterul și Tier-Garten au un alt feliu de podoab[: frumoasele lor alei de castani și fagi umbro=și \i arat[în mijlocul unor populoaase ora=e codrii druizilor, și mul\imea de cerbi, ce în tot minutul trec în dreapta și în st`nga, \i sporesc iluzia, crez`nd c[în tot minutul s[z[re=ti vreun poet b[tr`n sau vreo fecioar[profit[a vechilor germani, dac[cale=cele str[lucite, pline de femei elegante, nu \i-ar ar[ta c[e=ti în secolul al nou[sprezece. El-Prado a Madridului merit[asemenea a se numi una din cele mai

frumoase primbl[ri a Europei. C`nd duminica, pe o frumoas[dup[-amiaz[, ie=i pe la =apte ceasuri, =i de la f`nt`na Cibeli¹ p`n` la statua lui Neptun²,]ntre patru alei de copaci seculari, vezi tot pe acel loc]nconjurat de grile de fier =i numit salon, vezi, zic, frumoasele madrilenice cu p[rul negru ca penele corbului, cu ochii sc`nteietori ca doi c[rbuni aprin=i,]v[lite]n mantele negre, care le fac]nc[mai p[trunz[toare ochirile, cu talia cl[tinat[ca o trestie b[tut[de zefir, cu picioru\ele de copil, =i deasupra capului au un cer albastru ca al Napolii, atuncea]n\elegi c[Prado trebuie s[fie un loc minunat =i c[un spaniol =i-ar vinde mantaua =i un str[in ciubotele mai bine de a lipsi la ora primbl[rii.

La Copoul nostru]ns[nu g[se=ti nimic de aceste; a sa frumoase\este lipsa de toate frumoase\ile, =i tocmai aceasta face c[Copoul este o primblare singur[=i unic[]n felul s[u]ntre toate primbl[rile, de la C`mpiile Elisee ale Parisului p`n` la gr[dina Kisseleff³ din Bucure=ti. Poetul care a c`ntat:

Frunz[verde de bostan,
Pe dealul Copoului
R[u m[dor c[lc`ile!

a]n\eles foarte bine frumoase\ea primbl[rii Ia=ilor.]n adev[r,]nchipuie=te\i spinarea lat[ca un =es al unui deal gol, acest[spinare p[scut[de bivolii boierilor, vacile jidovilor, caii slujitorilor agiei =i m[garii b[ie=ilor, m[rginit[de o parte cu valea C`rligului, de cealalt[cu valea de c[tre P[curari, av`nd]n dosu-i, ca hotar, bariera Copoului =i st`lpⁱⁱ risipi\i ai gr[dinii publice, =i]nainte\i redul]n fund ca corp de armie, =i, ca aripi, vilele domniei Regensburg =i alte acum plantate — iat[Copoul, iat[primblarea favorit[a concet[\enilor no=tri, adic[un loc]ntins, prim[vara verde, vara galben, toamna negru de glod =i numai iarna mai curat, adic[alb, f[r[nici un copac, f[r[o =osea c`t de rea, av`nd ca singur[varietate gr[mezile de gunoi, ce cotiugele boiere=ti arunc[]n toat[ziua.

Cititorii mei binevoiasc[a-mi ierta acest[digresis: trebuie]ns[

ca să p[streze viitorimii descrierea primbl[rii ia=enilor]n anul 1849, pentru c[aud c[p[rintele Treierarhitul are de g`nd să schimbe Copoul]ntr-un ora=, venit de a da tifa Ia=ilor vechi. Prin urmare Copoul cum este acum]n cur`nd nu va mai fi, va trece și se va uita, ca cedrul Libanului⁴, ca floarea c`mpului, sau, dac[vroii comparații mai pu`in biblice, ca fostul club [al] v`n[torilor, sau ca Societatea istorico-natural[. Mai aud]nc[și alta. Se zice c[Departamentul Lucr[rilor Publice s-ar preg[ti să fac[pozna de a planta la Copou o primblare cu alee de copaci dup[pilda C`mpiilor Elisee și a Praterului. De aceea, iubiiilor mei cititori, dac[mai vroii a mai apuca Copoul cum este descris aici, gr[biii-v[de a v[arveni de pe acum dro=ce ca să-l puteii vedea]nc[]n ast[prim[var[, c[ci la toamn[nu =tiu dac[-l veii mai afla]n haina sa goal[, de ast[zi.

La această frumoasă primblare, precum este]nc[pe fa`a p[m`ntului]n minutul ce v-o descriu,]nalta aristocrație a Moldovei, boieri de ba=tin[veche sau nou[, voinicii no=tri ofiieri, damele noastre cele mai elegante, cucona=ii instaniiilor administrative, judec[tore=ti și biserice=ti, m[icu=ele]n concedie, tinerii alumniei ai Academiei, c`ii se mai afl[, floarea patriei r[mas[de dou[zeci de ani tot floare, loretele logof[tului A., a vornicului V., a postelnicului S. și a comisului D., clas[de dame neap[rat[]ntr-un ora= civilizate, clasa care, slav[libert[ii de importație, din zi]n zi se m[re=te, parte din Paris, parte și din Colomea — toate aceste st[ri a mult trept[luitei noastre societ[ii au obicei de a ie=și de la patru sau cinci ceasuri dup-amiaz[]n lungi =iruri de carete de Viena, moda 1849, de butce din vremea lui Ipsilant⁵, de dro=ce lipovene=ti, de daradaice de la R[d[uvi; trec pe ulii mare,]nghi`nd nouri de colb și ajung`nd la bariera ora=ului, arunc`nd o ochire asupra obeliscului gr[dinii publice, ies la Copou. Unii atuncea, cei mai pu`ini, se coboar[, c[lc`nd iarba roas[de vite și ciolanele cailor morii ai po=tei; alii prefer[a petrece vremea]n tr[sur[, picior peste picior, l[s`nd alte dobitoace să fac[mi=care pentru d`n=ii.

Aceasta este vremea s[facem observa\iile noastre. Domnul A. se uit[la doamna V.; viteazul ofi\er S., gloria mili\iei =i groaza civililor, alearg[]n dro=ca lui Ivanu=ca dup[loreta domnului G.; cuconi\a E. ia sama c[echipajul ei nu este a=a de frumos ca balonul dnei F. =i mai c[-i pare r[u c[soarta n-a merit-o s[tr[iasc[din spatele clerului =i din colivele mitropoliei. Primblarea =i observa\iile]n p`n[c`nd]nnoptez[, p`n[c`nd tunul (zic tunul pentru c[scena se petrece la 1844, c`nd artileria na\ional[nu putea zice]nc[tunuri) colibelor milit[re=ti, numite lag[r, face bum-bum. Atunci toate tr[surile, baloanele, butcele, caretele, bri=cele, dro=cele, daradaicele =i tilbiuriul dlui...,]n dou[=iruri, intr[]n ora= =i, trec`nd prin uli\a mare, alfa =i omega a Ia=ilor, ca prin o lung[arter[, se r[sp`ndesc]n dreapta =i]n st`nga, intr`nd]n uli\ele l[tura=e. Acei]ns[care vroiesc a povesti ce =tiu =i a afla ce nu =tiu, care doresc a auzi]nc[un dulce cuv`nt din guri\a iubitei, se adun[la confet[ria dlui Felix Barla. Dar poate nu =ti\i ce este confet[ria dlui Felix =i se poate]nc[s[nu =ti\i =i cine este]nsu=i domnul Felix Barla, de=i aceasta ar fi greu de crezut din partea unui moldovan, dac[ai cinste a te num[ra]n aceast[na\ie.

Omul,]ncep`nd de la str[mo=ul Adam, purure a voit a =ti ce nu =tie =i, de=i eu nu sunt]n stare ca s[v[fac s[gusta\i din pomul =tiin\ei, care nu se afl[dec`t]n gr[dina raiului, unde nici d=voastr[, nici eu nu cred c[vom]ntra prea lesne, totu=i sunt]n stare a v[da novelele cele mai pozitive =i mai complete asupra confet[riei =i persoanei dlui Felix Barla.

Ia=i, cu toate atributele =i preten\iile sale de capitalie, n-a putut]nc[introduce obiceiul cafelelor. }n Paris sunt: *Le Café de Paris*, *Le Café Cardinal*, *Le Café Foy*;]n Viena este *cafeul Dam*, =i pentru rom`ni *Le Café Grec*;]n Berlin, *Josty*, *Fuchs* =i *Stehely*;]n Madrid *El Café Suizo*. }n aceste cafele, sara se adun[mai to\i locuitorii ce n-au alt[petrecere pentru acele ore; ei iau ceva, alt[dat[nimic[, spun, r`d, vorbesc moral =i, mai multe d[\i nemoral, politic[, c`nd nu-i

stare de asedie, literatur[, anecdote; jurnalele mai ales fac materia conversa\iei (c` t pe ce eram s[zic convers[ciunii), care se prelunge=te p` n[c` nd, dup[legi, st[p` nul este silit s[sting[gazul =i s[]nceap[a]nchide obloanele =i u=ile, =i atunce]nc[mul\i ies cu mare greu =i dup[]ntreite]ndemn[ri. Atunce fie=tecare]=i ia p[l]ria =i, poftindu= i noapte bun[, se duce la casa sa =i c` teodat[la casa altuia. }n Ia=i cafelele, botezate sub numele dispre\uitor de *cafenele*, nu sunt vizitate dec` t de canalie, adic[de negustori, de v[taji, de c` \iva scriitori, de tot ce,]n sf` r=it, nu se num[r]]ntre rangurile aristocratice sau care au preten\ie de aristocratice. Grecii singuri au f[cut o cafe pentru evgheni=tii lor. Lipsa cafelelor se]ndepline=te iarna prin restaurantul francezului Nodet, fecior lui Jean Nodet din Cvartirul Latin din Paris, care a venit s[hr[neasc[cu biftecurei]n Ia=i pe acei pe care tat[l] i-a hr[nit cu omlete]n Paris. Vara, lipsa se]nlocuie=te prin cofeterii,]n care societatea aleas[de ambe sexele obicinuie=te de a veni, dup[primblarea Copoului, s[ieie]nghe[at[, \indu-se cei mai mul\i]n tr[surile lor dinaintea dughenei, oprind comunica\ia ora=ului]ntreg, =i al\ii,]ntre care =i unele din damele cele mai civilizate, adic[mai leoaice, dup[moda Parisului =i a Vienei, se coboar[]n cofet[rie. Cea mai vizitat[cofet[rie este cea din uli\ a mare,]n preajma uli\ei ce duce la palatul domnului Sturdza;]n aceast[cofet[rie adeseori societatea este a=a de numeroas[, c[gust[torii nu= i pot apropie linguri\ a cu]nghe[at[de la farfurie la gur[, =i scaunele se caut[cu nu mai pu\in[r`vn[dec` t posturile statului; lungi =iruri de tr[suri stau dinainte; =i nu este rar de a vedea un ministru sau o dam[de sfer[]nalt[ocup`nd locul unde cu c`teva minute mai]nainte =ezuse un simplu =ef de mas[, un laureat al Academiei, un actor rom`nesc, preoteasa cutare, ori b[c]li\ a cut[ruia. Aceast[cofet[rie sau cel pu\in localul ei,]n minutul c`nd v[scriu, nu mai este.

Dl Felix]=i a=az[acum magazinul de bomboane]ntr-o cas[frumoas[, zidit[de cur`nd de d-lui, tot pe uli\ a mare, ceva mai la

vale, cu antrelele mari =i cu ferestre largi. L[untrul are s[fie]mpodobit cu st`lpuri polei\i, cu oglinzi mari, cu bufeturi de mahon sculptate, cu mobile de catefe,]nc`t Ia=ii nu va mai avea nimic[de pizmuiut luxului cofet[riilor Parisului =i a Vienei, ora=ele ce-i stau zi =i noapte]n ochi. La anul 1844,]ns[, c`nd se petrecea istoria ce am a v[desf[=ura, cofet[ria dlui Felix era cu totul altfel, =i]nc[ast[zi acei ce se vor gr[bi vor putea-o vedea, de nu]ntreag[, dar m[car]n ruinele sale; gr[beasc[-se]ns[, c[ci publica\ia]n contra baracelor]i amenin\ pieire la viitoarea prim[var]. Magazinul era alc[tuit de o singur[camer[t[iat[]n dou[prin un bufet,]n dosul c[ruia erau dulapuri de lemn boit negru =i pline cu gavanoase de sticl[cu cofeturi, lise, fructuri condite, zaharicale =i caramele. Intr`nd, vedeai]n dreapta dou[-trei mese proaste, cu scaune =i lavi\e =i mai proaste;]n st`nga aveai o u=[cu geamuri, ce ducea la o alt[a=ezare industrial[a domnului Felix: pentru c[dl Felix, ca mul\i b[rba\i de stat ai no=tri, nu se mul\ume=te cu o singur[profesie, iube=te a cumula, =i pe l`ng[cofetar este]nc[=i... mar=and[de mode. De-a lungul magazinelor de bomboane =i de mode se]ntindea un fel de balcon, soi de t`rna\,]n care mu=teriii puteau lua]nghe\at[=i totodat[a arunca ochiri prea pu\in]nghe\ate la aprinz[toarele modiste, ce se vedeau prin geamuri lucr`nd la capele =i bonete. A=a dl Felix avea totodat[marf[de r[corit stomacul =i de aprins inimile:]nghe\at[=i *modiste*.

Dar, bine, p`n[acum noi =tim c[dl Felix este preocup\ de zaharicale =i de mode; nu ne-ai spus]ns[nimic despre celelalte ale lui? +i]nc[mai pu\in despre istorie? — R[bdare, r[bdare, cititorilor, chiar lui Dumnezeu i-au trebuit =ase zile ca s[fac[lumea. Da\i-mi, dar, =i mie m[car =ase ore, ca s[v[spun aceast[adev[rat[istorie.

Domnul Felix Barla este piemontez, supus prin urmare a spadei Italiei; are meritul s[fie cel mai vechi cofetar din Ia=i, decanul]nghe\atelor =i p[rintele lisei. El a avut privilegiul s[]ndulceasc[balurile =i mesele celor de pe urm[domni fanario\i; el a introdus]n

Moldova biscotele, lisele, pastilele, dragelele, pralinele, marșipanele, caramelele, orjatele, limonadele și înghețatele; pentru că înainte de el prinții noi nu cunoșteau decât curmale, nohot, smochine, coarne de mare, alune; singurele zaharicale erau pe atunci ceva confete boite pe migdale și sâmburi de zarzăr, ce se vindeau la Panait Butcariu de pe Podul Vechi. În loc de înghețate, orjate, limonade se întrebunau sorbetetele turcești și braha moldovenească; în loc de lăși, gugoale, în loc de marșipan, simii, în loc de torte, plăcintele cu carne sau cu brânză și în loc de pâine de Spania, covrigii... trei la para. Domnul Felix a introdus, în sfârșit, în Moldova toată literatura zahărului. Judecând, dar, din ce barbarie ne-a scos dl Felix Barla, el care a dat confeturi maicelor noastre, femeilor noastre și acum din copiii noi. Cu toate acestea ia-enii îi sunt prea puțin recunoscători; el le-a îndulcit viața și ei se silesc a i-o amărî în tot felul. Cine, în adevăr, nu figurează în catalogul domnului Felix și cine îi plătește la vreme? Chiar eu, care mă ocup cu biografia sa, vă mărturisesc că îi sunt dator și că eu nu știu când îi voi putea plăti. În zadar bietul om se mînie, se roagă, numește pe datornici gogomani; născuții de la Gogomănești fac urechea surdă, mănăncă la confeturi și înghețat pe datorie și plătesc când n-au alta ce face. Dar aceasta nu este nimic pe lângă pacostea ce poliția a făcut domnului Felix în anul 1844, în urma grozavului foc ce a prăfuit în cenușă a patra parte din Iași. După catastrofa, fiind în gînd municipalității să fie prudentă, ea s-a hotărât a oborî toate acoperșimintele de indil. Domnul Felix a căzut jertfa acestei măsurii; confetăria și magazinul de modă s-au trezit într-o zi fără acoperșimînt și expuse unei grozave ploii, ce se vede că se unise cu poliția spre a-i face disperă viața mai mare. Atunci să fi văzut acadelele și cordelele și boneturile, budincele și blondele sale în ce stare ajunser; făcea un vinograd babilonic ce nu se putea vinde nici ca obiect de mîncare, nici ca obiect de modă. De atunci domnul Felix s-a hotărât a-i face casă cu două rînduri, cu acoperșimînt de fier și

cu magazii cu bolte. Prin aceasta, confetele =i modele d-sale au c`=tigat siguran\ a c[nu vor mai face cuno=tin\[cu ploaia, =i uli\ a mare a dob`ndit o frumoas[cas[mai mult. Acesta este domnul Felix, ro= u la fa\[, cu p[rul c[runt, scurt, =i bun ca to\i oamenii de lume, cu tot tonul s[u r[stit =i cu tot catalogul de datornici.

Locul =i proprietarul confet[riei fiind descri=i, da\i-mi voie a]ncepe acum =i istoria.

]ntr-o sear[de toamn[a anului 1844,]mprejurul unei mese ce era]n fa\ a u=ii despre uli\ a mare, =edeau cinci tineri, care]nf[\o=au adunarea cea mai eterogen[ce= i poate cineva]nchipui, prin pozi\ia, figura =i caracterul lor.

Cei dint`i trei erau un avocat ce= i f[cuse studiile la facultatea dritului de Paris, numit N. M[c[rescu, b[iat bun, prieten nef[\arnic, lipit]ndatoririlor sale, urm`nd un drum sigur =i hot[r`t de la]ntoarcerea sa]n \ar[, cu mai mult spirit dec`t mul\i care se socoteau mai]n\elep\i dec`t d`nsul, iubind a fi epigramatic,]ns[pururea cu gust =i cu m[sur[. Al doilea, un v[r al lui, student de *umanit[/i]]n Paris, care]ns[,]n loc de a= i face studiile]n c[r\i pulberoase, preferase a le face asupra celei mai frumoase jum[t\i a neamului omenesc. Pentru aceea tat[l s[u, vrednic boier moldovan, rechemase pe fiul s[u din ora=ul pericunii, cum]i pl[cea s[numeasc[Parisul, =i, aduc`ndu-l]n \ar[,]l lu[cu d`nsul]n]nutul F[lciului, unde]i d[du mo=ia p[rinteasc[spre c[utare. Al treilea era fiul unui cinstit =i bun francez, vechi soldat al lui Napoleon, pe care]nt`mpl[rile anului 1814, de la \rmurile]nc`nt[toare ale Seinei,]l azv`rlir[pe malurile glodoase ale Bahluiului, =i unde, deschiz`nd cel]nt`i institut francez, form[o genera\ie]ntreag[, contribuind mai mult dec`t oricare altul a r[sp`ndi]n Moldova limba, literatura =i ideile m[re\ei sale patrii. Ast[zi soldatul]mp[ratului-rege este b[tr`n, s[rac, uitat, =i nimene nu-i]ntinde o m`n[de ajutor! Pensiile nu sunt pentru acest fel de oameni. Fiul s[u, n[scut]n Ia=i, nu avea de francez dec`t numele. B[iat bun, supus de trup =i de suflet*

nedesp[r]itului s[u] prieten N. M[c]rescu, el era jertfa nevinovat[=i r]bd[toare a epigramelor, p[c]liturilor =i =egilor ce protectorul s[u] li f[cea asupra maniei ce avea de a spune]n tot minutul proverbe, cimilituri =i paremii, =i asupra muste\ilor sale de grenadir, ce f[ceau un contrast de=[n]at =i curios cu talia sa mai pu\in dec`t mijlocie.

Cele de pe urm[dou[persoane cer o explica\ie mai larg[=i un examen mai m[nun\u=, fiind menite a fi eroi principali]n povestirea noastr[.

Unul era un elegant, un dandi, un leu, cum]i vrea s[-i zici, =i toate aceste]n larga]ntindere a cuv`ntului. Era militar =i, prin urmare, cea mai mare m`hniciune a sa era c[nu putea purta haine civile, spre a da drum gustului =i elegan\ei sale. Portul s[u]]ns[era de cea mai mare delicate\e; cea mai mic[meteahn[nu se vedea]n epoletele sale aduse de la Sankt-Petersburg, perspectiva Nevei,]n eghiletele sale]mpletite]n Paris, uli\ a Ri=elieu,]n surtucul =i pantalonii s[] t[ia\i de]ns[=i m`na lui Ortgies. Sem[na]n totul cu acele stampe colorate ce se al[tureaz[pe l`ng[jurnalele de mod[a Parisului =i care]nf[\o=eaz[uniforma nou[a ofi\erilor gvardiei na\ionale. Era un t`n[r ca de dou[zeci =i =ase de ani; fa\ a sa]ns[, de=i de un tip nobil =i frumos, era palid[=i vestejit[de excesuri timpurii. Favori\ii s[] =i muste\ile sale r[sucite erau toate drese cu o afecta\ie de a-i da un aer de o=tean b[tr`n. Purta o sabie turceasc[, fecioar[de orice v[rsare de s`nge. Postura sa preten\ioas[=i studiat[ar[ta]n el dorin\ a de a se deosebi de al\ii. El se \inea departe de mas[, sprijinindu-se cu o m`n[de m[nunchiul sabiei =i cu cealalt[din c`nd]n c`nd purta la gur[o linguri\ de]nghe\at[de portocale. O manta frumoas[, cenu=ie-deschis, era aruncat[cu neglijen\ pe dosul scaunului. Spre a completa acest[descrip\ie, vom zice c[purta epolete de =tab-ofi\er =i un ni=am turcesc la g`t; dar at`t titlul c`t =i decora\ia le c`tigase mai pu\in prin activitatea =i meritul s[u] dec`t prin protec\ia unor dame de v`rst[, de=i nu =i de purtare respectabil[. Acest elegant era colonelul Le=escu.

Individul ce-i sta împotriva era reversul medaliei. Zdravă, roșu la față, cu o figură francă și deschisă, el era în totul contrastul vărului său, dl colonel Le=escu. Precum acest de pe urmă prin afecțiunea sa, așa cel dintâi se deosebea prin naturalele sale în vorbă, port și maniere, încât de toată era numit un bun băiat în toată puterea cuvântului. Purta o pereche de pantaloni suri căzute, o jiletică de postav negru închisă până la gât, o basma roșie ca legătură de gât și un surtuc masliniu, lung mai jos de glezne, cu bumbi mari. În loc de pălărie avea o căpăci de postav negru cu cozoroc lat. Mănușile sale încă nu făcuseră cunoștință cu mănușele.

Domnul Stihescu era un proprietar din Basarabia, înutul Benderului, vestit prin mărimea harbujilor săi și prin eroica apărare a lui Carl XII⁶. El învelegea mai mult în semănarea grâului și vânzarea lui în portul Odesei decât în manierele europene. Trei luni trecuseră de când venise de peste Prut în capitala Moldovei și se zicea, în general, că el intrase în Iași, dar nu Iași în el, atât de mult păstrase încă naivitatea provincială, pe care civilizații erau o numesc prostie în acei ce nu sunt nașcuți în înțelegerea capitală și legănată de prismele dohotite ale pavelelor dlui Barbero. Neîncredințat, nedepins cu fașionul englezesc (*fashion*), de multe ori naiv, el era însă cinstit, îndatoritor, neputincios de a face vreo răutate sau vreo mărșăvie; toată aceia începuseră a-i bate joc de dănsul sfârșiseră de a-l stima și de a-l iubi. Așa de ambii veri se putea zice că unul era *moldovanul civilizat* și celălalt *moldovanul necioplit*, get-beget coada vacii. Spre a face un contrast mai mare, să zicem că, în vreme când vărul militar, deși toamna era cam înaintat și destul de rece, lua înghețat, vărul basarabean bea un pun= fierbinte dintr-un pahar uriaș.

— Ce facem în asta(-sar), Dimitrachi? întrebă avocatul pe tânărul student.

— Eu mă duc la teatru.

— Dacă dau în asta(-sar) *Cuconu Iorgu*⁷, vin și eu cu voi, răspunse

domnul Stihescu, iar dac[=i ast[zi ave\i oper[=v[beasc[sau comedie fran\uzeasc[, cale bun[dumilorvoastre.

+i zic`nd aceste cuvinte, sorbi a treia parte din paharul s[u, arz`ndu-=i gura.

To\i ceilal\i izbucnir[de r`s; el]ns[, neb[g`nd sama,]ntinse bra\ul pe l`ng[g`tul v[rului s[u, zic`ndu-i:

— +i tu, cu ghea\ta. Dracu s[te ieie cu d`nsa, c`nd eu cu pun=u ista de-abia m[pot]nc[lzi.

Colonelul nu r[spunse nimic[, scutur`ndu-se numai spre a se m`ntui de bra\ul v`rtos ce-i str`ngea g`tul.

— Bun[oar[ca =i cu masa lui, urm[benderliul. }nchipui\i-v[, fra\ilor, c[deun[zi ne-a poftit la pr`nz, =i =ti\i c`nd am]nceput a m`nca? La =ase dup[asfin\itul soarelui! Cu lum`n[rile aprinse ca la nunt[, numai c[mireasa nu-i era acas[. Auzit-a\i, boieri? +i la mas[=ti\i ce mi-a dat? }n loc de un potroc bun de curcan, de un stufat de clapon, de o ra\ cu curechi, de g`sc[fript[, de ni=te alivence cum mi le face v[t]j\i\la la mo=ie, mi-a tr`ntit ni=te blide cu bulion, bifteac[, fric[s[, vol[vai =i alte multe chis[li\ve, sta-ar]n g`tul =vabilor ce le-au n[scocit. Da vina\ele? }n loc s[-mi deie ni=te pelin amar ca fierea, de care au b[ut tat[-meu =i bunu-meu,]n loc de ni=te Odobe=ti vechi din vremea lui Muruz, de ni=te Cotnar de care bea +tefan vod[dup[ce b[tea pe t[tari =i pe c[zaci, =ti\i ce mi-a v[rsat]n pahar? Vin de Borto, de L[f]iet =i =ampanie, ca c`nd eu a= avea trebuin\ de doftorii =i burcuturi. Slav[Domnului, sunt, =i la trup =i la suflet, rom`n verde =i v`rtos.

Un r`s omeric izbucni din gura tuturor, afar[de colonelul nostru, care se m[rgini a zice, mi=c`ndu-=i buzele:

— Ce ai, vere, ast[zi? Socoteam c[ai]nceput a te dezv[\a de obiceiile provinciei, care te fac a=a de...

— Domnul s[m[fareasc[! Niciodat[nu m-oi hot[r] s[m[n`nc seara la aprinsul lum`n[rilor, s[m[culc]n faptul zilei =i s[m[scol c`nd oamenii se pun la mas[, ca c`nd Dumnezeu ne-a dat frumuse\ile

dimine\ii, c`ntecul privighetorilor =i r[s[ritul sf`ntului soare, ca s[nu le vedem niciodat[. Ziua]i pentru a fi de=teptat =i noaptea pentru dormit. Dac[nu de la oameni, ia pild[de la dobitoace. Soco\i poate c[=i]n straiete m=oi schimba? Pune\i pofta]n cui. Niciodat[nu m=oi dizgruma cu *crevaturi* (cravate), nu mi=oi plesni pielea]n m[nu=e de Brandmaier (Maier), nu mi=oi]nf[=ura trupul]n *paltoane sac*, curat sac cu f[in[, =i nu mi=oi strop=i picioarele]n pantaloni de *golan* (*collants*), cum]i nume=ti tu. Nu, nu, asta=i treaba voastr[, care v[pr[p[di\i averile ca s[ave\i od[i cu *patiserii* (*tapisserie*), daradaice mai jos dec`t uli\va =i ciocoi]n coad[, cu epoleturi de gheneari, =i]n pung[tuf[. C`t pentru mine, eu port =i voi purta n[dragi largi, un strai]ndem`natic, cald iarna =i r[coritor vara, =i ciubote ca s[m[pot mi=ca. Prea mult]nc[am f[cut c[m=am hot[r`t s[-mi las portul vechi, care l=au avut bunii =i str[bunii mei, =i s[m[]mbrac cu surtuc =i flustuc, jiletc[=i bernevici! Soco\i tu, poate, c[cu straietele nou[ne=am f[cut mai buni =i mai puternici? Vai de capul nostru, m[i fra\ilor!

Nu crede\i]ns[, urm[domnul Stihescu, c[ur[sc tot ce este str[in. Nu, c[, chiar dac[sunt prost, nu sunt]ns[neghiob. Dar ur[sc tot ce nu se cuvine \[rii noastre, toate acele parascovenii =i bazaconii pe care voi le lua\i de la str[ini cu ochii]nchi=i. +tiu c[europenii au multe lucruri bune; =tiu asemenea c[rom`nii nu sunt des[v`r=i\i =i c[, prin urmare, ei au toat[dreptatea de a se]mprumuta de la cei dint`i; dar socot c[le=am putea lua alt[ceva dec`t straietele, butcele =i luxul desfr`nat, care v[preg[te=te un viitor de tic[lo=ie. V[mira\i poate c[m[auzi\i vorbind a=a; nu pute\i crede ca un biet dvoreanin din Basarabia s[v[spuie verde]n ochi asemenea adev[ruri, voi, care v[socoti\i nici mai mult, nici mai pu\in dec`t fran\ujii R[s[ritului =i care]n fapt[nu sunte\i la cele rele dec`t momi\ele, iar la cele bune dec`t chinejii Europei. Nu vreau s[m[]ntind prea mult asupra acestei vorbe, c[m=a= teme s[nu ating toat[cinstita tagma voastr[; dar v[voi face o singur[]ntrebare. Voi a\i v[zut Viena =i Parisul? Spune\i=mi, dar[, c`t[de deosebire este]ntre na\iile str[ine, at`ta de aprinse]ntru de a

Întrebuin\va toate talentele spre fala =i puterea patriei, =i Între voi, care l[sa\i s[se piard[=i s[se mistuiasc[]n zadar geniul, ispita =i vrednicia a tuturor acelora care nu sunt cobor\vi cu h`rzobul din cer. C`nd a\i =ti c`t[neunire, c`t[ur[, c`te nenorociri preg[ti\i prin aceasta \[rii voastre! De aceea =i \ara voastr[este prichit[, ca =i civiliza\ia voastr[. Ce aduce\i,]n adev[r, din \[ri str[ine, voi europenii cei noi? Straie de Paris, lornete]n nas, datorii]n pung[, =i]n adev[rate cuno=tin\e =i]n folositoare afl[ri, tuf[!

De babacii vo=tri nu zic nimic[, c[ci nici n-am ce zice. Dar de voi mi-i ciud[, floarea \[rii =i care tare mi-i team[c[n-a s[aduc[vrodac[rod. Bun[oar[tu, vere Le=escule, care ai v`nturat opt ani de zile toat[Europa civilizac[, mult mai bine ai fi f[cut dac[ai fi adus vreun plug bun, vreun soi de moar[care s[fac[mai curat[f[in[, vreo n[scocire de a]mbun[t\i s[m`n\va gr`ului =i soiul vite-lor, adev[ratele noastre bog[\i.]n loc de aceste, \i-ai adus o marc[de conte, c`nd =tii c[tat[l t[u n-a fost nici duc[, nici baron, dec`t, ce era mai bine, un cinstit =i vrednic boier moldovan; =i,]n loc de a te]ntov[r[=i cu vreun dasc[l]nv[\at sau cu vreun me=ter iscusit, ai venit cu un =vab care strop=e=te caii sub cuv`nt c[-i drege,]i face ca ni=te motani le=ina\i =i merge c[lare ca o pr[jin[spintecat[]n dou[. Nem\ii =i chiar ru=ii no=tri aud c[au f[cut drumuri de fier, pe care =i oamenii =i m[rfurile merg fiind tra=i de aburi de foc,]n loc de cai. La Odesa am v[zut vapoare. Ian, de este nou[t\i ad[-ne, vere; atunce podvozile ar fi mai ieftine, gr`ul s-ar vinde mai lesne =i atunce \ara voastr[ar]nsemna mai mult; atunce =i tu t-ei putea s[te f[le=ti cu drept s[por\i epoleturi de colonel pe umere =i ni=an la g`t. Iar p`n[atunce, cu marcele voastre de con\i =i vicon\i, cu fuduliile voastre de cobor\vi cu h`rzobul din cer, cu straiete de=[n\ate =i cu min\ile =i mai di=[n\ate, duce\i-v[la dracu tu =i cu to\i cucona=ii ce-\i seam[n[!

Aceste cuvinte aduser[un al doilea zbucnet de r`s]n toat[adunarea. Eu,]ns[, care m[aflam]ntr-un col\ al confet[riei, l[s`nd

tot ce era extravagant în zicerile basarabeanului, găseam că el în multe avea dreptate. În adevăr, curioasă =i nedreaptă mi se pare civilizația ce pretindem a adopta. Fie-mi iertat aice o mică digresis.

Niciodată n-am fost contrar ideilor =i civilizației străine. Dimpotrivă, crescut =i trăit o mare parte a tinereților mele în acele țări care stau în capul Europei, am fost =i sunt de idee că în secolul al XIX-lea nu este iertat nici unei nații de a se închide înaintea înrăurilor timpului, de a se mângâia în ce are, fără a se împrumuta =i de la străini. Aceasta astăzi nu este iertat chiar chinezilor. Proprierea este mai puternică decât prejudețele popoarelor; =i nu este zid destul de înalt =i de tare care să o poată opri în drumul său. Românii, prin poziția geografică, politică, morală =i etnografică, sunt datori mai mult decât oriicând altă nație de a nu rămâne străini la tot ce face gloria =i puterea secolului. Mici =i slabi, ei nu se pot face mari =i tari decât prin civilizație, adică prin îmbunătățirea intelectuală =i materială a țării lor. Din nenorocire însă, noi n-am vrut a învețe în dreptul simplității puterea acestui cuvânt; =i cum mă tem, luând un drum strămb, avem să ajungem la calea răutății. Civilizația nu izgonește nicidecum ideile =i înrăvurile naționale, ci numai le îmbunătățește spre binele nației în particular =i al omenirii în general. Noi, însă, în pretenție de a ne civiliza, am lepdat tot ce era bun pe mântesc =i n-am păstrat decât abuzurile vechi, înmulțindu-le cu abuzurile nouă a unei rău înveleșe =i mincinoase civilizații. Așa, predicând ura a tot ce este pe mântesc, am împrumutat de la străini numai superficialități, haina din afară, litera, iar nu spiritul, sau, spre a vorbi după stilul vechi, slova, iar nu duhul. Prin aceasta am rupt cu trecutul nostru =i n-avem nimic pregătit pentru viitor, decât corupția înrăvurilor. O nație însă nu poate decât prin o amenințare de mare =i cumplită pedeapsă a =i renege trecutul; căci adevărata civilizație este aceea care o tragem din sânul nostru, reformând =i îmbunătățind instituțiile trecutului cu ideile =i propriile timpului de față. Aceasta o simțesc =i o prac-

tic[chiar na\iile care se afl[]n capul luminilor. Fran\,a, Anglia, Germania sim\esc neap[rata nevoie de a lega lan\ul timpurilor =i de a urm[ri]n trecut prop[=irea n[ravurilor publice, originea institu\iilor lor, leag[nul libert[\ii lor; de aceea le vedem cheltuind milioane spre a face cercet[ri asupra]nceputurilor istoriei, legisla\iei, vie\ii publice =i locale a acelor popula\ii care le-au dat n[scare =i le-au preg[tit era de fericire, de bun[stare =i de libertate, de care str[nepo\ii lor se bucur[ast[zi.

C`nd Ecaterina II, clironoam[vrednic[a marelui Petru, vroi]n Rusia a l[rgi =i mai mult calea civiliza\iei deschis[de gloriosul ei predecesor, ea nu g`ndi nici]ntr-un chip de a izgoni obiceiile =i credin\ele \[rei; dimpotriv[, simtimentul na\ional fu cel]nt`i mobil al planurilor sale! Literatura, poezia, istoria na\ional[fur[re]nviat[e; =i, spre]curajarea lor, l[zile visteriei]mp[r[te=ti erau pu-rure deschise; numai culegerea =i publicarea cronicilor na\ionale costar[peste un milion de ruble.

Noi de aceste n-am f[cut =i nu facem nimic[. C`nd, dup[izgonirea domniilor str[ine, am fost chema\i s[ne d[im nou[institu\ii, ne-am purtat ca c`nd ne-ar fi fost ru=ine de tot ce era al nostru; am aruncat tot ce era esen\ial p[m`ntesc, ne-am lep[dat de trecut ca Petru de Hristos, ne-am lep[dat de toate acele institu\ii vechi care f[cuser[puterea str[mo=ilor no=tri, ca de o hain[puturoas[, c`nd trebuia numai s[izgonim abuzurile ce se v`r`ser[]n legile =i via\,a noastr[prin lungi ani de tiranie =i de r[zboaie, p[st[r`ndu-le]ns[spiritul =i potrivitindu-l cu timpul de fa\]. Noi am socotit c[, lep[d`nd tot =i]mprumut`nd tot, am face mai bine =i am merge mai departe. Ce am ispr[vit? Am adus]n \ara noastr[plante str[ine, nepotrivite cu clima =i p[m`ntul nostru, =i care nu ne vor da niciodat[roduri coapte,]n loc de a ne m[rgini a cur[\i =i a vultui plantele]nr[d[cinate de sute de ani]n \ara noastr[. A=a am schimbat abuzurile p[m`nte=ti cu abuzurile str[ine; dintr-o \ar[patriarhal[, ne-am f[cut \ar[feudal[.

Am luat luxul, corupția =i formele exterioare ale Europei, dar nu =i ideile de dreptate =i deopotrivă]ndrituire, bun[starea material[=i descoperirile genului, care ast[zi fac fala secolului. Ce am ispr[vit c[avem, cum am zis, litera, iar nu spiritul? Ne pretindem na\ie civilizată[=i avem robi; civiliza\ia noastr[se m[rgine=te]n lux,]n m[rfurile europene, care ne exportează[toat[bog[\ia,]n caretele =i juvaerele femeilor noastre =i]n cuno=tin\ă superficial[a unei sau dou[limbi str[ine, care ne dau]nlesnire de a]n\elege romanele doamnei Sand⁸ =i vodevilele domnului Scribe⁹. Prop[=irea noastr[intelectual[se m[rgine=te]n =asesprezece =coli publice! Iar bun[starea material[este]nchis[]ntre pere\ii polei\i a c`teva palaturi boiere=ti. Burjuazie, adic[stare de mijloc, puterea cea mai de c[petenie a unui stat, nu avem, c[ci prea o dispre\uim pentru ca cineva s[vroiasc[a r[m`nea]n ea =i s[nu se sileasc[, la cel]nt`i prilej =i cu orice pre\, de a se preface]n boier.][ranul tr[itor]n vizunii, c[ci numai case nu le putem zice,]mbr[cat]n strem\e =i]ngenuncheat, este tot a=a ca =i c`nd era silit de a fugi]nainte a hunilor =i t[tarilor. Ora=ele noastre sunt numai ni=te sate mari. N-avem drumuri, n-avem canale, producturile noastre putrezesc pe loc, comorile noastre minerale zac necunoscute]n vinele p[m`ntului. }n mijlocul celor mai mari bog[\\ii, cu p[m`ntul cel mai roditor, cu apele cele mai vii, cu p[durile cele mai frumoase, suntem s[raci; =i pentru ca s[ne putem]ndestula nevoile civiliza\iei ce ne-am dat, adic[straietele europene, tr[surile lui Brandmaier, mobilele de lux ale Parisului, poftetele aprinse ce am dob`ndit]n \[ri str[ine, ne s[r[cim prezentul =i ne ruin[m viitorul. C`t de departe]ns[am merge, c`t[fericire ne-am preg[ti, c`nd,]n loc de a ne cheltui]n de=ert activitatea =i capitalurile noastre, le-am]ntrebuin\ă]n sporirea buneist[ri materiale a \[rii noastre, singura care ne poate duce la bun[starea intelectual[, adic[la adev[rata civiliza\ie. Politica noastr[nu trebuie s[fie]n chestiile din afar[; adev[rata noastr[politic[este cu totul]n reformele dinl[untru. S[r[sp`ndim luminile =i bun[starea ma-

terial[]n clasele de jos, care ast[zi zac]n ne=tiin\[\]=i]n s[r[cie, s[]mbun[t\im agricultura =i cre=terea vitelor, \\\ele statului, cum a zis un mare ministru al Fran\iei, s[deschidem nou[comunica\ii =i nou[c[i de exporta\ie productelor noastre, pentru c[, cum a zis odinioar[]n fosta Academie un bun prieten al nostru =i profesor de economie, importan\la noastr[politic[nu poate spori dec`t prin num[rul chilelor de gr`u ce vom exporta. S[ne unim, mai ales, to\i]ntr-un singur =i mare \el, f[r[deosebire de st[ri, de tarafuri, de partide, \elul de a scoate \ara noastr[din haosul, din ignoran\ia =i demoraliza\ia de ast[zi; atunce vom avea adev[rat[politic[, atunce vom fi adev[ra\i b[rba\i de stat!

Soarta m-a merit de a c[l[tori o a treia parte din via\la mea. Nu este \ar[din Europa]n care s[nu fi c[lcat piciorul meu, nu este stare a societ[\ii s[nu o fi observat de aproape. De la insulele Scandinave p`n[la patria lui Temistocles =i a lui Solon¹⁰, de la vechea Bizan\ie, reziden\la m[rea\ a sultanilor, p`n[la coloanele lui Ercul, am]mblat toate \rile, am tr[it cu luxul celor mari =i cu lipsa celor mici. Prin un =ir de deosebite]mprejur[ri mi-a fost iertat, mie celui f[r[titluri, f[r[avere, f[r[vreo]nsemn[tate, de a str[bate acolo unde mul\i puternici ai \[rii mele au g[sit u=ile]nchise. Ani]ntregi am putut observa de aproape domnia celui de pe urm[din cei trei alia\i ai anilor 1814 =i 1815, Fridrih Vilhelm III¹¹ al Prusiei, mai bl`nd =i mai simplu]n traiul s[u dec`t cel mai ne]nsemnat al s[u general.

Am studiat Fran\la sub regatul lui Ludovic-Filip¹², care, cu toate strig[tele, a dat patriei sale optsprezece ani de pace, de bog[\ie =i poate =i de adev[rat[libertate. Am cercetat Spania at`t]n palaturile Isabellei¹³, c`t =i]n vechile sale catedrale,]n ruinele care]i acop[r ora=ele,]n obiceiile poetice ale poporului s[u zdrav[]n =i puternic ca =i]n timpurile lui Carl Cvint¹⁴ =i Filip II¹⁵, =i c[zut numai pentru c[a p[r[sit bog[\iile p[m`ntului s[u =i s-a dus s[caute altele]n b[ile de aur ale lumii nou[. Ei bine, cu c`t am c[l[torit, cu c`t am

observat na\iile str[ine, cu at`ta mai mult m-am]ncredin\at c[popoarele nu pot ajunge la adev[rata civiliza\ie dec`t prin cultivarea =i dezvoltarea facult[ilor na\ionale =i sporirea buneist[ri materiale; c[toate acele institu\ii, menite spre a da claselor de jos un trai mai bun, un confort mai mare, spre a le]nlesni]ndestularea terbuin\elor, sunt totodat[]nsu=ite de a izgoni =i ignoran\a =i de a]mbun[t\i =i soarta moral[a oamenilor =i, prin urmare, a le preg[ti o adev[rat[civiliza\ie. Pururea, dar, am avut r`vn[de a studia de aproape toate acele institu\ii formate de Europa, spre a da claselor de jos folosurile de care p`n[acum se foloseau numai clasele]nst[rite.

Spre a putea izgoni ignoran\a =i corup\ia care]i este urmarea, spre a]mpu\ina crimele =i spre a a=eza moralitatea, am cercetat, dar, cu de-am[nuntul, pe de o parte, a=ezmintele menite de a r[sp`ndi]nv[\[tura, de a st`rpi vi\iurile =i a]n[\a inima, adic[=colile, casele penitenciare, instituttele pentru tinerii os`ndi\i, pentru cer=etori, pentru orbi, surzi =i mu\i, casele de nebuni, ad[postirile pentru orfani =i b[tr`ni, spitalurile pentru deosebitele p[timiri, =i, pe de alta, a=ezmintele menite de a r[sp`ndi bun[starea, precum drumurile de fier =i canalurile ce favorizeaz[comunica\ia lucrurilor =i a ideilor, companiile de siguran\ie =i de]mprumut, b[ncile care]nlesnesc comer\ul, casele de cru\are care ap[r[b[tr`ne\ele de chinurile s[r[ciei =i,]n sf`r=it, spiritul =i tainele asocia\iei, singura dumnezeire care ast[zi face minuni, pentru c[poate tot, pentru c[adun`nd p[rticelele pierdute]n gloatele indivizilor, formeaz[din ele o putere concentrat[, la care nimene nu este]n stare de a se]mpotrivi. C`nd cercetam toate aceste institu\ii, agen\i puternici =i neap[ra\i ai civiliza\iei, =i c`nd cu jale descopeream c[\ara mea nu are nici una din ele, atuncea vedeam ce deosebire este]ntre Europa =i]ntre noi =i ce drum mare mai avem a face spre a o ajunge m[car de departe.

Cititorii mei binevoiasc[a-mi ierta acest *speech*, cum zic englezii, adic[, rom`ne=te, acest mic cuv`nt ie=it din =irul romanului. Cur-surile]ns[de moral nu plac ast[zi; de aceea morali=tii]n secolul

nostru sunt sili\i, ca spi\erii, a polei hapurile ce vroiesc a da bolnavilor. Spre a m[t[lm[ci mai bine, și ca s[intru]n gustul cititorilor mei, voi lua de pild[un scriitor str[in. C`nd vestitul Eugene Sue¹⁶ a vroit a interesa clasele bogate]n favorul claselor munci-toare, el n-a f[cut o carte de moral, ci s-a slujit de un roman; el a scris *Tainele Parisului*. A=a și mie, fie-mi iertat,]ntre descrierea confet[riei lui Felix și o declara\ie de amor, a v[zice dou[cuvinte]n contra maniei ce avem de a ne]ntip[ri numai modelele rele și abuzurile str[ine și de a mijloci totodat[și pentru o nenorocit[stare, cea mai neap[rat[pentru puterea și]nflorirea unei \[ri, starea c[reia]ntr-un mare moment i s-a f[cut o solenel[f[g[duin\]: *Jmbun[t\vire* soartei etc. și c[reia ar trebui s[ne aducem aminte c[m[rinimia a doi augu=ti monarhi i-a]nchize=luit fericirea*.

— Da, da, fr[\ic[, urm[a vorbi dl Stihescu, rom`n sunt și rom`n vreau s[mor. Nu vreau s[m[=on\esc; cine m[iube=te, a=a s[m[ieie; cine nu, s[m[les[.

— Dar, dar, r[spunse N. M[c[rescu, asta a fi p`n[c`nd te-i amorea de vro domni=oar[de a noastr[; și atunce cum o s[te aud ciripind *bonjour* și *mon cher*.

— Fereasc[-m[Dumnezeu și Maica Preacurat[, strig[benderliul, f[c`ndu=și semnul crucii. Da sunt sigur c[asta nu mi s-a]nt`mpla, pentru c[niciodat[n-oi suferi ca *c`rpa* s[mi se puie mai sus dec`t *c[ciula*.

— Bine, bine, vom vedea, urm[b[iatul francezo-rom`n, *l'homme propose et Dieu dispose, sau qui compte sans son hôte compte deux fois*¹⁷, sau...

* “Birnicii lucr[tori de p[m`nt, ca unii ce prin a lor munc[și str[danie revars[]mbel=ugarea]n adun[rile omene=ti, se cuvina a fi mai cu sam[privighe\i și lua\i aminte, pentru ca starea lor s[c`=tigel din zi]n zi]mbun[t\vire” (Reglementul organic, Anexa, lit. G, art. XXXIV).

“Ei se folosesc cu ap[rarea de tot felul de havalele” (idem, art. XI). “]nsu=irile ministerului dinl[untru se afl[]n primirea m[surilor cuviincioase spre buna statornicire și]nd[m`natica petrecere a locuitorilor prin odihn[toare case a locuin\ei lor, trebuincioasele heiuri și sem[narea legumelor, r[s]direa pomilor și mai ales a aguzilor” etc., etc., etc. (Regl. organ, cap. IV art. 130 G).

— Destul cu proverburile tale; =i uit[-te mai bine cine vine,]]ntrerupse avocatul...

}]ntr-acei minut, un balon-bri=c[elegant =i tras de doi cai negri se opri dinaintea confet[riei. Lacheul]n livre simpl[, dar elegant[, f[r[acele cusuturi =i bande de fir care pururea v[desc un provincial sau un ciocoi]nnobilat, \iindu=-i p[l[ria]n m`n[, deschise oblonul. Un t`n[r s[ri mai mult dec`t se cobor] din tr[sur[, d`nd bra\ul uneia dup[alta la dou[dame tinere, =i pe urm[le duse la o mas[]n confet[rie, aproape de masa unde =edeau cunoscu\ii no=tri. T`n[rul se deosebea prin frumuse\ea =i expresia figurii sale, prin focul ochilor =i prin elegan\`a simpl[, dar de bun-gust a portului.

Dup[ce]ntreb[socotin\`a damelor, porunci s[le aduc[]nghe\at[.

Ochirea prietenilor no=tri se opri cur`nd asupra noilor veni\i, mai ales asupra damelor, ambe tinere =i frumoase, dar de deosebite feluri: pentru c[una avea o figur[oache=[=i melancolic[, iar cealalt[avea o fa\ b[laie =i vesel[=i care nu cerea mai bine dec`t chiar din triste\ea s[=-i fac[o arm[de cochet[rie.

— Cine-s oare?]ntreb[francezul pe avocat.

— Aga Tachi M[tiescu =i cu femeia sa, munteni, veni\i de la Bucure=ti, de cur`nd[vreme, r[spunse acesta.

— Care-i femeia lui,]ntreb[dl Stihescu, acea din dreapta?

=i zic`nd ar[ta la doamna b[laie, care r`dea]n hohot, puindu=-i batista la gur[=i c[ut`nd]n toate p[r\ile cu cine s[]nceap[telegraful ochilor.

— Nu, cealalt[, r[spunse colonelul, care sam[n[cobor`t[din ceruri =i sor[cu]ngerii.

Aceast[laud[nu era]n adev[r exagerat[. Elena era tipul cel mai ideal al frumuse\ii. }nchipui\i-v[o femeie de talie de mijloc, cu o fa\ virginal[=i fresc[, care nu sem[na nicidecum a fi m[ritat[de cinci ani. Un cap oval cu cele mai pure =i corecte linii; un p[r negru ca pana corbului, o frunte larg[=i alb[ca albastrul Italiei =i pe a c[reia t`mple se vedea v`n[tul celor mai fine vine, doi ochi

din care, prin o curiozitate rară a naturii c`t =i]nc`nt[toare, era unul albastru plin de dulcea\[, ca a z`nelor Nordului, =i cel[]lalt negru, sclipitor de toate razele meridionale ce se v[d numai]n ochii unei andaluze, dou[spr`ncene]ncordate, care, cum ar zice un poet din =coala lui Conachi¹⁸, forma cel mai frumos arc al amorului, obrajii acoperi\i de acea albea\[, palid[ce d[at`ta expresie unei figuri de femeii, un nas de roman[, o gur[, l[ca=ul gra\iilor, a c[rora buze, tot dup[cum ar putea zice poetul sus-pomenitei =coale, sem[na a dou[foi de roze; c`t pentru din\i, nu cred ca oceanul s[aib[m[rg[ritare care s[fi putut a le]ntrece albea\]. }nchipui-v[, pe l`ng[aceste, un z`mbet nevinovat =i]ngeresc, un g`t alb =i ml[dios ca al lebedei, un piept =i ni=te umere precum le-a visat numai Fidias¹⁹, o talie de baiader[, s[o str`ngi]ntre dou[degete, forme care aduna toate condi\iile esteticii =i a volupt[\ii, picioarele unei sevilane =i un mers de zei\[, plimb`ndu-se pe nouri, iar[=i dup[expresia poetului mai sus prenumit. Era cu neputin\[, ca o asemenea fiin\[, s[nu lese, odat[v[zut[, o impresie ne=tears[=i ca acea impresie s[nu se schimbe]n cur`nd]ntr-un amor viu]n orice inim[de t`n[r, c`nd]n=i=i b[tr`nii v[z`nd-o regretau anii june\ei lor. Tot]n ea era de o perfec\ie neimitabil[=i ce contribuia mai mult a-i lipi inimile era aerul de melancolie ce-i acoperea figura.

Tovar[=a care-i sta aproape, Laura, var[-sa =i t`n[r[v[duv[, cum sunt la noi, adic[desp[r\it[de b[rbat, f[cea un contrast des[v`r=it. Tot de o talie ca =i Elena, dar b[laie, cu tr[s[urile lung[re\, cu obraji albi, grabnici de a se ro=i,]ns[nu de ru=ine, figura sa nu era]n stare de a r[bda analizul unui cunosc[tor; ochii s[i, care f[g[duiau toate volupt[\ile amorului material, avea]ns[un ceva crud]n c[utarea lor, iar buzele sub\iri, semn de un caracter calculator =i nu prea u=or; ea avea]n totul un nu =tiu ce diavolesc, la care, dac[cineva nu se p[zea bine, era cu neputin\[, de a se]mpotrivi. C[ut[tura sa ades avea puterea magnetic[a =arpelui atr[g`nd pe nevinovata p[s[ruic[. Via\sa era o singur[=i]ntreag[

cochet[rie. Se pretindea virtuoaș[=i purta trei-patru intrigi deo-dat[, unuia d`ndu-i v`rful degetului de atins, altuia numai o ochire f[g[duitoare de tot =i ne]mplinind nimic[, unui al treilea buzele de s[rutat, la altul piciorul =i la un al cincilea genunchiul. Se pretindea virtuoaș[, =i unul avea voie de a o str`nge de m`n[sau de a o c[lca pe picior, c`nd ea nu se]ns[rcina mai]nt`i cu aceste practici, =i altul de a o apuca de talie. +tia tot; c`nd platonice[, c`nd cu aerul nevinovat al unei vergure de cincisprezece ani, c`nd cu pozele unei lorete din Paris, ea era din acel num[r blestemat de femeii care]n amorul cuiva v[d numai un mijloc de a petrece vremea =i de a produce jertfe nenorocite, din acele femeii, tip rar, ce nu se g[se=te dec`t la noi =i care nu s-a tratat]nc[de nici un romancier al Europeii, adic[m[ritat[care caut[o a doua nunt[, care, cu b[rbat, vroie=te a-l schimba cu alt b[rbat cu un mai mare rang, mai str[lucit[pozi]ie, mai]ntins[bog[]ie, =i cu nep[sarea unui ateu leap[d[so] =i copii =i,]ntr-un adulter neconținut, schimb[la b[rba]ii ca st[p`nii cei r[i la slugi, =i se primene=te cu cununiile ca elegantele cu capelele. Pe l`ng[aceste, mai avea =i grozava r[utate de a=i alege cu preferin[jertfele]ntre]nsura]ii; a smomi pe un b[rbat, a fura unei femeii inima so]ului s[u, a se f[li cu izb`nda acestuia, a introduce]n perechile cele mai fericite =i mai potrivite ura, lacrimile =i grozava desp[r]enie, acesta era]elul cochet[riilor sale; =i]n aceste exerci]ii era at`t de]naintat[,]nc`t, de=i de dou[zeci =i doi de ani de-abia, ea stricase mai multe case din cele mai bine nimerite. Femeile nu o vedeau dec`t cu groz[vie, iar b[rba]ii urma a se arde la flac[ra ochilor s[i, ca fluturii de noapte la para lum`n[rii. Avuse un b[rbat care]i dase tot, rang, bog[]ie, mul]umirea tuturor dorin]elor =i chiar a capriciilor sale, =i ea, spre r[spl[tiere, dup[cinci ani de o necredincioas[c[s]torie,]l l[s]]ntr-o diminea[], f[r[a-i zice m[car radio. Acum alerga]n toate balurile,]n toate concertele =i plimb[rile, clocind un al doilea m[riti-, =i p`n[atunci f[c`nd o goan[de arapi]ntre curtezani, nel[s`nd nimic[]n pace, de la adolescentul de =asesprezece ani =i p`n[la adoratorul octogenar. C`nd vesel[

p`n[la nebulie, c`nd melancolic[p`n[la disper`ie, c`nd]mpopov`at[ca o madoan[catolic[, c`nd]nnegrit[=i j[lind[ca v[duva lui Mausol²⁰, ea era]n toat[puterea cuv`ntului un demon cu fa`a de]nger, adev[rat cameleon, lu`nd toate formele, juc`nd toate rolele, sun`nd toate gamele simtimentului, imit`nd toate virtu`ile =i cunosc`nd toate vi`iurile, fiind blestemat[=i menit[de a aduce nenorociri, lacrimi =i jertfe pretutindene unde i se]ntindea ochirea, unde]i c[lca piciorul.

]n c`t de aga Tachi M[tiescu, el era ca de treizeci de ani, cu o figur[expresiv[, cu ochii p[trunz[tori, cu muste`i =i favori`i negri. De=i]mbr[cat simplu, totul v[dea]n el gustul unui om de lume. Conversa`ia sa, de=i nu vie =i grabnic[, era pl[cut[, ar[t`nd]n toate un bun sim` firesc, mult[logic[=i un caracter energetic, dar necapabil de a se]mpotrivi la cea]nt`i ochire a unei femei ceva frumu=ele.

CUPRINS

B{T{LIA DE LA R{ZBOIENI +I PRICINILE EI*

26 iulie 1476

Una din b[t]liile cele mai]nsemnate din istoria Moldaviei este negre=it lupta eroic[de la R[zboieni,]ntre moldoveni sub +tefan cel Mare =i]ntre otomani sub padi=ahul Mohamed II. Doi scriitori au tratat aceast[b[t]lie, domnul Cantemir =i aga Asachi;]ns[=i unul =i altul s-au]n=elat]n mai multe locuri.

Cel dint`i zice c[+tefan cel Mare a domnit de la 1390 p`n[la 1504, adic[114 ani, pretinde c[lupta de la R[zboieni s-a]nt`mplat la 1390,]n vremea]mp[ratului Baiezeit I, pe care-l amestec[cu Mohamed II**. Dl aga G. Asachi, cunosc`nd foarte bine anacronismul lui Cantemir, a c[utat s[-l dezvinov[\easc[f[c`nd din Baiezet I

* Extract din *Istoria Moldaviei* ce se compune de c[tre redactorul *Arhivei*.

** Vezi *Historie ottomane*, tom. 1, p. 137¹.

Baiezet II, d'nd, cum se vede, toat[gre=ala asupra tipografului, care]n loc de II a pus I;]ns[dumnealui iar[=i au v[zut c[Baiezit II a venit]n Moldavia de abia la anul 1484; =i, dar, d[umnea]lui a scimbat epoha b[t[liei =i de la 26 iulie 1476 d[umnea]lui a mutat-o la 26 iulie 1484. D[umnea]lui prin aceasta a amestecat lupta de la R[zboieni,]nt`mplat[, precum am zis, la 26 iulie 1476, sub pova'a lui Mohamed II, cu o alt[campanie turceasc[f[cut[de c[tre Baiezet II, la 1484, campanie care s-a m[rginit numai]n luarea cet[ilor Chilia =i Akermanul. Dar aceste gre=eli nu sunt nimic[pe l`ng[alt[r[t[cire mai mare,]n care iar[=i au picat =i domnul Cantemir =i dl aga Gheorghie Asachi. Am`ndoi pretind, tot cu acele cuvinte, c[, dup[ce +tefan vod[s-a fost]mpins de c[tre mum[-sa Elena de dinaintea zidurilor Neam\ului, el =i-a ascuns drumul prin c[i l[italnice " =i, a treia zi dup[b[t[lie, au ajuns noaptea la satul Negre=ti pe r`ul Alma=. Turcii, dup[crunta lor biruin[, se]mpr[=ties[, parte r[m`ind la tab[r[(la R[zboieni), parte pr[d`nd t`rgurile =i satele de prinpregiur. Atunce +tefan nea=teptat iese din codruri, face un a=a puternic atac asupra turcilor,]nc`t, f[r[a le l[sa vreme de a se]ntruni,]i]nfr`nge =i-i alung[. Numeroas[mul\ime piere de sabie, alta se]neac[]n Moldova =i]n Siret =. a."*. Aceste nu s-au]nt`mplat niciodat[. +tefan vod[o dat[s-a luptat cu turcii la R[zboieni =i atunci a fost biruit. Niciodat[n-a mai fost o a doua lupt[tot la R[zboieni. Dac[s-au]nt`mplat a=a, cum tot\i hronicarii \[rii =i istoricii str[ini au p[zit t[ceea cea mai absolut[asupra a douei lupte de la R[zboieni, ei care scriu cu at`ta am[nunt]nt`ia lupt[? Cantemir a vrut s[fac[un roman, dlui aga Asachi,]n entuziasmul s[u pentru principul autor =i]n lips[de acturi mai autentice, l-a copiat]ntocmai. Suntem siguri c[dl Asachi nu ne va lua r[u]nsemn[rile noastre; dup[secer[tori fie=tecare are voie de a spicui. Singurul nostru merit este norocita descoperire ce am f[cut

* Vezi *Historie de l'Empire ottoman*, tom. 1, p. 139 =i descrierea cadrului]nt`i din istoria Moldaviei².

de mai multe izvoare istorice, care d-sale i-au trecut din vedere. Ajutorat de d'nsele, ne vom sili a ar[ta faptele de la R[zboieni at` t de adev[rat, c` t cu puțin\]; =i a=a]cepem:

Mohamed II, de mai mult[vreme avea ochii \inti\i asupra Moldaviei, a c[reia putere din zi]n zi cre=tea prin ost[=e=tile talente ale viteazului +tefan. Prev[z` nd c[acel stat n[sc` nd va putea s[fie o mare stavil[la planurile sale de izb` nd[, el hot[r] s[se foloseasc[de prilejul r[zboiului ce era atunce]ntre Moldavia =i Valahia =i, dar, ca aliat al acestuia de pe urm[principat, el porni r[zboi asupra \[rii noastre. La sf` r=itul anului 1474, o sut[dou[zeci de mii de turci, afar[de urdia t[tarilor =i de o=tile muntene=ti, sub pova'a lui Hadim Suleiman pa=a, beglerbeg de Rumelia, dup[m[rturisirea domnului de Hammer³, cel mai bun general de atunce al Imperiei otomane, intrar[pentru]nt` ia=i dat[]n Moldavia. +tefan cel Mare, sim\ind c[nu va putea birui un asemenea vr[jma=]nfrico=at dec` t prin vicle=ug, =tiu a trage armia turceasc[]ntr-o p[dure numit[de otomani Agajdenici, adic[marea p[durilor, pe apa Racov[\ul, l` ng[r` ul B` rlad. Puterile domnului Moldaviei erau alc[tuite numai de patruzeci de mii de oameni, din care cea mai mare parte erau \[rani cu coase =i cu topoare, armele cele mai]nfrico=ate]n m` na poporului, c` nd]i adus]n dezn[d]jduire. Pe l` ng[aceste patruzeci de mii moldoveni, mai erau]nc[dou[mii c[l]re\i le=i, trimi=i]ntr-ajutor de c[tre Cazimir, riga Poloniei, =i cinci mii s[cui trimi=i asemenea de c[tre M[tie= Corvinul, st[p` nitorul Ungariei. La 17 ghenarie 1475, pe apa Racov[\ului, se d[du o b[t[lie insemnat[. "+tefan le-au ie=it (turcilor), zice Ureche vornicul,]nainte, din sus de Vaslui, la Podul }nalt; pe care i-au biruit +tefan vod[nu a=a cu vitejia cum cu me=ter=ugul, c[]nt` i au fost]nv[\at de au fost p` rjolit iarba peste tot locul de au sl[bit caii turcilor cei ginga=i, =i apoi, agiut` nd =i puterea cea dumnez[iasc[, cum s[vrea tocmi voia lui Dumn[z]u cu a oamenilor; a=ea i-au cuprins pe turci o negur[c` t nu se vedea unul cu altul, =i +tefan-vod[tocmise pu\inei oameni, despre lunca B` rladului, ca s[-i am[geasc[cu bucine =i

cu tr`mbi\ d`nd semne de r[zboi. Atuncea oastea turceasc[,]ntorc`ndu-se la glasul bucinilor,]mpiedic`ndu-i =i apa =i lunca, =i acoperindu-i =i negura, t[ia =i sf[r`ma lunca s[treac[la glasul bucinilor; iar din dos i-au lovit +tefan vod[cu oaste tocmit[,]n 17 zile a lui ghenari, unde nici era loc de a=i tocmitirea oaste, nice de a s[]ndereptarea; ce a=ea ei]n de sine t[indu-s[, mul\i au pierit, =i mul\i prins[r[vii pedestrima, ce =i pe aceia pe to\i i-au t[iet, unde mul\i pa=i =i sangiaji au pierit =i pe feciorul lui Isac pa=a, dup[ce l-au prins viu, l-au slobozit, =i pu=cile le-au dob`ndit =i steaguri mai mult de o sut[au luat. Dac[i-au b[tut pe turci, au luat]n gios de la Podul }nalt pen p[dure =i au ie=it unde porceade apa Smilii,]n \nutul Tutovei;]n legea lor au dat laud[lui Dumnezeu c[s-au v[zut ie=i\i la lume. Iar[+tefan vod[pornitu-s-au dup[d`n=i cu moldovenii s[i =i acei dou[mii de le=i =i au gonit pe turci p`n` i-au trecut Sireatiul la In[=ti, unde s[chiam[Vadul Turcilor =i p`n` ast[zi, =i acolo, diasupra Sireatiului, la movila cea mari a Tecuciului, au odihnit trei zile”.

]n aceast[campanie, una sut[de mii de turci pierir[pe c`mpul b[t[liei sau]n valurile Racov[\ului, a B`rladului =i a Dun[rii. Patru pa=i murir[]n dezn[d]jduita lupt[, toat[tab[ra cu bog[\iile sale, cu o sut[de steaguri picar[]n m`nile moldovenilor. Le=ele turcilor fur[arse =i din oasele lor se f[cur[mai multe movile, monumenturi trainice de slava =i de vitejia str[mo=ilor no=tri. Strikovski⁴, istoriograf le=esc, spune c[trec`nd prin Moldavia la anul 1575, adic[tocmai o sut[de ani dup[b[t[lia de la Racov[\, au v[zut]nc[tot locul luptei alb de oase. Pe movilele ce acoperea oasele binecredincio=ilor moldoveni, +tefan a a=ezat trei cruci mari de piatr[, care se afl[p`n[ast[zi.

+tefan, recunosc[tor pentru ajutorul dat de Cazimir⁵, riga Poloniei,]i trimise treizeci =i =ase steaguri turce=ti,]mpreun[cu patru pa=i robi; as[mene daruri au trimis =i lui M[tie= Corvinul⁶ =i lui Sixt IV, papa Romei, lucru ce ne face s[credem c[domnul Moldaviei au primit de la]naltul pontif ajutoruri b[ne=ti, pentru \ine-

rea r[zboiului cu otomanii*. La aceast[lupt[, +tefan, care =tia a r[spl[ti curajul oriunde-l afla, boieri mai multe sute de \[rani, care pe c`mpul b[taliei se purtaser[mai bine dec`t mul\i boieri rugini\i.

Toate puterile str[ine se bucurar[de biruin\ a c`=tigat[de c[tre moldoveni asupra turcilor. Roma serb[]n toate bisericile pe *Ap[r[torul Cre=tin[t/\ii*, nume ce +tefan]=i c`=tigase prin neobositia lui sabie. M[tiie= Corvinul,]n luna lui april 1475, trimise c[tre domnul Moldaviei pe Gaspar de Hatvan, episcop de Stulwaisemburg, pofindu-l ca s[urmeze un r[zboi]nceput sub auspicii a=a de fericite. +tefan era silit s[-l urmeze =i f[r[de voia lui, c[ci Mohamed II, turbat de m`nie pentru ne=tearsa ru=ine suferit[de armele sale, hot[r] o a doua campanie asupra Moldaviei, mult mai]nfrico=at[dec`t cea dint`i.

La]n=tiin\area preg[tirilor ce f[cea sultanul, +tefan trimise un sol c[tre Cazimir, care era atunce,]n iulie 1475, la Dieta de Lublin; solul acela era poruncit s[fac[cunoscut rig[i Poloniei marile preg[tiri ce f[ceau otomanii asupra Moldaviei =i s[cear[ajutor. La acea]n=tiin\are, toat[Dieta fu]n tulburare; to\i le=ii =i litvanii cereau ca riga s[porneasc[]ndat[r[zboi asupra Por\ii. "Moldova, ziceau ei, este peretele Poloniei; interesul republicii cere ca s[nu suferim ca acea \ar[s[pice sub jugul turcilor". Toate fur[]n zadar. Cazimir IV era unul din acei domni carii, slabi =i f[r[patriotism, aduc mai totdeauna =i pieirea patriei lor =i pieirea lor]n=i=i. El st[itu dou[s[pt[m`ni la]ndoial[ce trebuia s[fac[=i, cu toate aceste, curieri peste curieri veneau de la +tefan,]n=tiin\`nd republica]n ce primejdie el se afla. Toat[Dieta se scul[asupra rig[i. Voievodul de Cracovia, castelanul de Sandomir =i mar=alul \[rii]i ziser[]nsu=i: "Neiertata nep[sare a t[t`ne-t[u, a frate-t[u =i a ta ne-au adus]n sl[biciunea de ast[zi. Republica

* Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reichs*, T. 1, p. 523; Fessler, *Geschichte der Ungarn*, T. 5, p. 315; Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 139; *Letopisi\ul* lui Ureche Vormicul.

era odată în floare, puternică =i cinstită; astăzi nici străinii, nici aliații noștri nu ne bagă în seamă. Provinciile noastre măresc staturile vecinilor noștri, =i noi din zi în zi ne apropiem de pieire**.

Toate fură în zadar. Cazimir se mărgini de a trimite către sultanul soli, rugându-l ca să nu lovească pe domnul Moldaviei, care era, după pretenția lor, vasal Poloniei. Dar acești soli puseră atunci în vreme întru a purcede =i întru lungă lor petrecere în tabia otomană, încât se întoarseră în Polonia de-abia după un an, când toate erau trecute. Mohamed II, fără a băga de seamă la propunerile solilor le=eti, strănse toate oștile sale; =i cu o flotă de trei sute de vase, care cuprindea patruzeci de mii de luptători, a mers de a pus asedia înainte cetății Caffa, în Crimeea, piață de câmpenie pentru negoțul Moldaviei =i a genovezilor. Caffa pică în mâinile otomanilor la 4 iunie 1475**. Acest oraș era, cum am zice, o parte a Moldaviei; câci, de la începutul principatului, genovezii, străni ai Caffei, simțiră că nu se vor putea ține multă vreme în Crimeea, din pricina popoarelor barbare ce-i învecinau. Ei, dar, căutară a se uni cu moldovenii, nașta cea mai puternică =i mai policiată. Alexandru cel Bun fu cel întâi domn care se uni cu genovezii într-un comerț comercial. Moldovenii, care din vremile cele vechi se îndeletniceau cu navigația pe râurile plutitoare ale Principatului, pe Dunărea, pe Nistru, privind bunătațea mururilor ce aveau pe Marea Neagră, începură a dura corăbiilor, întâi pentru siguranța porturilor, pe urmă pentru un negoț întins. A=adar, prin aliația lor cu genovezii, moldovenii în puțină vreme avură o flotă destul de mare =i de puternică ca să se poată întări pe Marea Neagră. Sub Ștefan cel Mare, mai ales, înrăurirea maritimă a Moldaviei fu așa de mare, încât domnii în titlurile lor se numeau *străni ai Mării Negre*. Caffa se făcea atunci numai de

* Vornicul Ureche =i logofătul Miron Costin⁷.

** Hammer, T. 1, p. 524.

genovezi =i de moldoveni*. Mohamed II judec[, dar, foarte bine, c[, lu`nd Caffa, el lovea Moldavia tocmai]n inima sa; =i a=a fu, c[de atunce noi n-am mai avut, nu o flot[, dar m[car o corabie. Dup[asaltul Caffei, to`i negu`itorii moldoveni ce se aflau]n ora= fur[uci=i prin porunca sultanului.

Cinci sute tineri nobili genovezi, care se m`nau la Constantinopol pe cor[bii turce=ti spre a fi]nrola`i]n =irurile ianicerilor sau spre a sluji la sc`rnavele desf[t]ri ale seraiului, se r[scolir[]n drum =i, apuc`nd cor[biiile, se traser[]n portul Cet[`ii Albe, unde fur[primi`i foarte bine de p`rc[labul moldovenesc. La auzul acelei r[scuale a genovezilor =i a bunii priimiri ce li se f[cuse de c[tre oc`rmuitorul Akermanului, Mohamed II nu=i mai putu st[p`ni m`nia. El trimise]ndat[]n Basarabia o parte a armiei sale, care lu[prin capitula`ie ora=ul ce slujise de azil fugi`ilor de la Caffa.

La apropierea armiei turce=ti, +tefan, sim`indu-se]n neputin`\[de a sta]mpotriva ei, se tr[sesese]n[untru]l \[rii, a=tept`nd ajutor de la le=i; dar, c`nd v[zu c[Cazimir f[g]duia =i nu `inea nimic[, el merse numai cu puterile sale, lu[iar[=i Cetatea Alb[=i trase sub ascu`i=ul sabiei tot garnizonul turcesc. La auzul acestei nou[

* "Dès que les Moldaves se joignirent par confédération avec les Genoïs, ils firent construire des vaisseaux de mer et se déclarèrent maîtres de la Mer Noire. C'est ce qu'on trouve dans leurs titres: "princes souverains de la Moldavie, maîtres de la Mer Noire". L'impératrice Cathérine II, durant la première guerre contre la Porte, fut convaincue de cette vérité par le comte Feldmaréchal Romanzof⁶⁸, qui avait eu l'ordre d'examiner les droits de la Moldavie sur la Bessarabie et la Mer Noire. Etienne-le-Grand a senti qu'une marine militaire devait avoir pour base une marine marchande. L'abondance de ses munitions navales, le volume et la qualité de ses productions l'appelaient à une navigation plus vive et plus étendue. Il connut la marche naturelle des choses, il tourna ses premiers regards à des navigations lucratives qui auraient formé une armée, maintenu le commerce et multiplié des escadres qui ne pouvaient manquer ni d'instruction, ni d'expérience. C'est ainsi que les Moldaves restèrent maîtres de la Mer Noire jusqu'à la prise de Constantinopol par le Sultan Mohamed II, qui fonda bientôt après sur la Crimée, chassa les Génois de Caffa et commença la guerre contre les Moldaves". Vezi: *Fragments de L'état de la Moldavie depuis qu'elle a été démembrée de l'Empire romain, jusque et compris le règne de Stephan, dernier prince indépendant de Moldavie*, scrisse]n l. francez[de dl de Bal=. Manuscript⁹.

biruin\e, m`nia lui Mohamed II nu mai avu margini. La începutul anului 1476, el chemă la arme toate puterile Europei =i ale Asiei, hotărât ca să sfărme un vrăjmaș ce singur își arătăse că =i otomanii puteau fi biruiți. În zadar +tefan ceru încă o dată ajutoruri de la Cazimir. Acest război se mulțumi, ca =i întăia dată, de a trimite pe Martin Vuroșiemovievski, castelan de Cracovia, să-l sultanul poftindu-l să nu se pornească asupra Moldaviei. Dar soluția în drum toată armia otomană, care =i ajunsese la Varna. Mohamed răspunse la propunerile leahului că cea mai de pe urmă a sa condiție de pace era ca domnul Moldaviei să se facă birnic Porții, să deie cetatea Chilia împreună cu tinerii genovezi care scăpase în Akerman. +tefan împingând aceste condiții înjositoare, armia otomană nu mai întreprindea a intra în Principat*. Iar Cazimir, la auzul că sultanul nu-i primise propunerile de pace, jertfi Moldova =i înseși interesele patriei sale, netrimind nici un ajutor lui +tefan =i poruncind numai ca oștile Podoliei =i a Belului să stea de strajă la marginea Poloniei**.

Mohamed II, ajutat de Radul III, domnul Țării Munteneșii, nu mai întreprindea a trece Dunărea peste cinci poduri. În zadar +tefan vodă se nevoi a opri pe turci să treacă acel râu apărător al Moldaviei; toate își fură cu neputință. Puterile otomanilor erau prea mari. +i, spre mai mare nenorocire, turcii intrau în țară pe de o parte =i tărie pe de altă parte. În asemenea grea împrejurare domnul dădu cale deodată turcilor =i se apucă de tărie, pe care, biruindu-i, își goni pădurea dincolo de Nistru.

+tefan era de socotit că să lovească =i chiar pe sultanul însuși. Dar boierii chemă la sfat, văzând nenumăratele puteri a vrăjmașilor, au fost de socotit că, deocamdată, să le lase =esul slobod, că doar i-ar putea trage la locuri strâmte, unde să le fie cu neputință de a =i întinde puterile =i, prin urmare, să le fie =i fuga mai grea. Atunci tot =esul fu părăsit; bătăliile, femeile, copiii =i averile cele

* Hammer, p. 527.

** Miron Costin.

mai scumpe fur[ascunse]n cet[\\i,]n p[\\duri sau]n pe=terile Carpa\\ilor. Familia =i muma lui +tefan vod[,]mpreun[cu cuviosul mitropolit Teoctist =i cu visteria \\rii se a=eazar[]n Cetatea Neam\\ului, ap[\\rat[de un mare garnizon =i]nt[\\rit[de oameni =i de natur[. Iar Voichi\\a, doamna lui +tefan, fata lui Radu III, a unui domn cre=tin care, prih[\\nind leg[\\turile de priete=ug, de rudenie, de religie, se lupta f[r[de ru=ine]n =irurile otomanilor]mprotiva ginerelui s[u =i a unui popor cre=tin =i tot de un s`nge, fu izgonit[cu def[\\imare de c[\\tre viteazul s[u so\\ =i trimis[l`ng[apostatul s[u p[\\rinte.

Dup[ce toate s-au fost pus]n siguran\\ie, +tefan nu mai]nt`rzie de a=i pune]n lucrare planul, unul din cele mai frumoase a geniului s[u; prin porunca sa, toat[\\ara de Jos fu pustiit[, gr`iele, s[\\m[n[\\turile, iarba fur[arse, pentru ca armia vr[\\jma=ilor]ntr-o \\ar[]mbel=ugat[s[suferu toate chinurile foamei =i ale lipsei. Pe de alt[parte, desp[\\rituri de o=teni moldoveni]i str`mtorau de pe laturi; =i numai]n aceste har\\aguri otomanii pierdur[treizeci de mii de ai lor.

M[\\car c[armia du=manilor suferu toate groz[\\viile r[\\zboiului, pentru c[pe de o parte din zi]n zi se]mpu\\ina prin lovirile l[\\turalnice a moldovenilor, iar pe de alt[parte lipsea hrana trebuincioas[oamenilor =i cailor, fiindc[toate locurile pe unde trecea erau arse =i pustiite =i c[o furtun[cumplit[]mpr[=tiase pe Marea Neagr[toat[flota care]i aducea provizii =i muni\\ii, totu=i Mohamed II,]mpins de setea r[\\spl[\\tirii, se]nainta grabnic]n l[\\untru l[\\rii, urm`nd \\rmurile Siretiului. A=a el ajuns pe apa Moldaviei, la un loc care pe urm[se numi Valea Alb[sau R[\\zboienii. Acest loc, a=ezat]n str`mturi, era foarte nepriincios oastei turce=ti, pentru c[nu=i putea]ntinde numeroasa cavalerie, partea cea mai de c[\\petenie]n armiiile otomanilor. +tefan cel Mare, care de mult a=tepta un prilej bun, se folosi de pozi\\ia locurilor =i, la 26 iulie 1476,]n zori de zi,]ncepu b[\\t[\\lia de la R[\\zboieni, b[\\t[\\lie neuitat[de poporul Moldaviei. }nainte de a]ncepe lupta, viteazul domn =i-a pedestrit toat[c[\\l[\\rimea, ca nimene s[nu poat[g`ndi la fug[, =i deodat[ca

fulgerul ie=i din p[durile dese ce]mprejura pe atunce locurile R[zboienilor. Ianicerii, deprin=i de a lua cu sabia goal[pozi\iile du=m[ne=ti =i obicinui\i la locuri largi, se speriar[deodat[de focul moldovenilor, care]i ajungea din toate p[r\ile codrului; to\i se aruncar[la p[m`nt, nevr`nd a se supune nicidecum la poruncile c[peteniei lor, seghan-ba=i Mohamed, aga de Trapezunta. Mohamed II, v[z`nd aceste, strig[: “Mi=eii, cum au picat de grab[, a=a trebuie s[se lupte cineva?” }=i ia pav[za]n m`n[, d[pinteni calului =i se arunc[cel]nt`i]n codru. Ianicerii,]ndemna\i de pilda sultanului, se scoal[de la p[m`nt =i to\i se iau dup[d`nsul. Moldovenii =i turcii]=i sf[desc mai mult[vreme cinstea biruin\ei. De la r[s[ritul soarelui =i p`n[]n de sar[, r[zboiul \inu ne]nfr`nt de ambe p[r\ile*.]n sf`r=it, otomanii, ad[ug`ndu-se cu oaste proasp[t[, au obosit bie\ii moldoveni, neav`nd ajutor de pic[iri; biruin\a]i p[r[si. “Moldovenii, zice vornicul Ureche, au picat, nu fie=tecum, ce p`n[la moarte se ap[ra, nice birui\i din arme, ce stru=i\i de mul\imia turceasc[; au r[mas izb`nda la turci, =i at`ta de mul\i au pierit, c`t s-au n[]bit poiana de trupurile celor pieri\i unde au fost r[zboiul; =i mul\i din boiarii cei mari au picat, =i viteajii cei buni au pierit cu totul atunce, =i fu sc`rb[mare]n toat[\ara =i tuturor domnilor =i crailor de pinpregiur, dac[au auzit c[au c[zut moldoveanii sub m`na p[g`nilor”.]n zadar +tefan se arunc[]n mijlocul vr[]ma=ilor, ca doar ar re]ntocmi lupta; el pic[de pe cal jos. Boierii, dezn[d]duind de biruin\[, se str`nser[pimprejurul domnului lor,]i f[cur[un zid cu piepturile lor =i-l traser[]n fug[, f[r[voia lui.

+tefan, gonit de turci, numai cu o mic[suit[, merge toat[noaptea;]n zori de zi ajunge]naintea Cet[\ii Neam\ului =i porunce=te ca s[i se deschid[por\ile. Maic[-sa, doamna Elena, la auzul desfacerii moldovenilor, care vestea robia patriei, se]narmeaz[cu un curagiu mai presus de sexul ei, opre=te pe fiul s[u s[]ntre]n cetate =i,]nf[\o=indu-se deasupra zidurilor,]i zice aceste cuvinte, ne=terse

* Hammer, T. 1, p. 528 =i 529. Vornicul Ureche.

din aducerea-aminte a fie=tec[rui bun moldovan: “Ce, trebuie să te v[ăd ast[ăzi]ntors de la r[ăzboi, f[r]ă s[ă] fii]ntov[r]ă[it de biruin[ă]? Pentru]nt[ă]ia=i dat[, fiule, mi-ai]n=elat n[ă]dejdale, uitat-ai oare c[ă] por[ă]i nume de viteaz? Fugi departe dinaintea me =i s[ă] nu te]ntorci dec[ă]t biruitor. Mai bine-i s[ă] te =tiu mort de m[ă]na du=manului, dec[ă]t s[ă] v[ă]d c[ă] \i se impu[ă]t drept def[ă]imare c[ă] o femeie \i-a sc[ă]pat via[ă]”.

Aceste cuvinte de=teapt[ă]]n inima domnului curajul dezn[ă]d[ă]jduirii.]ntov[r]ă[it de dou[ă]sprezece mii moldoveni care mai r[ă]m[ă]n[ă]sese]nc[ă] de la m[ă]cel[ă]ria de R[ă]zboieni, el se]ntoarce de la cetate mai iute]nc[ă] dec[ă]t venise =i alearg[ă] s[ă] =i spele ru=inea*.

Aici]ncepe]ns[ă] deosebirea noastr[ă]. Cantemir =i cu aga Asachi pretind, cum am ar[ă]tat mai sus, c[ă] +tefan, de la Cetatea Neam[ă]ului, s-a dus drept la R[ă]zboieni, unde g[ă]sind pe turci i-a biruit de tot. To[ă]i istoriografii str[ă]ni =i hronicarii \[r]ii, adic[ă] vornicul Ureche, logof[ă]tul Miron =i mai ales hatmanul Ioan Neculce, sunt de o alt[ă] socotin[ă], mult mai adev[ă]rat[ă], de vreme ce se potrive=te =i cu inscrip[ă]ia de la m[ă]n[ă]stirea R[ă]zboienilor, care se va ar[ă]ta mai jos.

Dup[ă] m[ă]rturisirea tuturor istoricilor, at[ă]t str[ă]ni c[ă]t =i p[ă]m[ă]n[ă]teni, dup[ă] fugirea lui +tefan vod[ă], “turcii s-au]ntors spre Suceava =i au ars t[ă]rgul, =i apoi s-au]nv[ă]rtejit]napoi, pr[ă]d[ă]nd =i arzind \ara”**. Hotinul]nsu=i fu asediat, dar]n zadar; mai multe sate]nsu=i a Podoliei le=e=ti fur[ă] arse, f[r]ă ca Cazimir s[ă] =i ias[ă] din vinovata sa apatie***. Dup[ă] aceea, zice hatmanul Ioan Neculce, care dec[ă]t to[ă]i hronicarii arat[ă] mai cu am[ă]nuntul]nt[ă]mpl[ă]rile venite]n urma luptei de la R[ă]zboieni, “[m]paratul turcesc au venit cu toat[ă] puterea

* Cantemir, t. 1, p. 138 =i 139. Carra, *Histoire de la Moldavie*, p. 37 =i 38. +tefan vod[ă] cel Bun, b[ă]t[ă]nd turcii la R[ă]zboieni, a mers s[ă] intre]n Cetatea Neam[ă]ului, =i fiind mam[ă]-sa]n cetate nu l-a l[ă]sat s[ă] intre, =i i-a zis c[ă] “pas[ă]rea]n cuibul s[ă]u piere. Ce s[ă] se duc[ă]]n sus s[ă] str[ă]ng[ă] oaste, c[ă] izb[ă]nda va fi a lui”. +i a=a, pe cuv[ă]ntul m[ă]ne=sa, s-a dus]n sus =i au str[ă]ns oaste. - Aceste le zice hatmanul Ioan Neculce]n *Letopise[ă]l* s[ă]u.

** Vornicul Ureche. Miron Costin. *Engel*, p. 142, Hammer, p. 530.

*** *Engel*, idem.

lui la Cetatea Neamului =i au suit pu=cele deasupra unui munte pe dispre Moldova =i au început a bate Cetatea Neamului foarte tare. Iar pe acea vreme era închis un neam în cetate =i văzând că bat cetatea au zis p[ăzitorilor să spuie mumei lui +tefan să-l sloboadă de la închisoare, de la temniță, pe d`nsul, că el va m`ntui cetatea de acel greu. Deci slobozindu-l pe acel neam de la închisoare, s-au =i apucat de a îndreptat pu=cele din cetate asupra turcilor unde sta acolo în munte de avea nevoie cetatea =i au =i lovit în gura unii pu=ci turce=ti de a sfârmat-o =i au început a bate în corturile turcilor, că =i bindul de la cortul împ[ărtătesc l-au sfârmat. Deci n-au mai putut sta turcii întru acel munte, de unde avea cetatea nevoie, ce numai au căutat a se da în l[ățuri de la acel loc.

Iar +tefan vodă, merg`nd de la Cetatea Neamului în sus spre Moldova, au mers p`n[ă la Voroneț, unde trăia un p[ărinte săhastru, pe nume Daniil, =i b[ătr`nd +tefan vodă în u=a săhastrului să se descuie, au răspuns săhastrul să a=tepte +tefan vodă afară, p`n[ă] =i va istovi ruga. +i, după ce =-a istovit ruga, săhastrul a chemat pe +tefan vodă în chilie, =i s-a ispoveduit +tefan vodă la d`nsul; =i a întrebat +tefan vodă pe săhastru, ce va mai face, că nu poate să se mai bată cu turcii, închina-va țara la turci sau ba? Iar săhastrul i-a răspuns să nu se închine, că războiul este al lui*. Numai, după ce va izb`ndi, să facă o m[ănăstire acolo în numele Sf`ntului Gheorghe, să fie hramul acela. Deci au =i purces +tefan vodă în sus, pe la Cern[ăuți =i pe la Hotin, =i au str`ns oaste feluri de feluri de oameni, =i au purces în jos. Iar turcii, în`eleg`nd că va să vie +tefan vodă cu oaste în jos, au l[ăsat =i ei Cetatea Neamului de a o mai bate =i au început a fugi spre Dun[ărea. Iar +tefan vodă a început a-i goni în urmă =i a-i bate, p`n[ă] i-a trecut de Dun[ărea. +i întorc`ndu-se +tefan

* +i necrologul lui +tefan cel Mare, tip[ărit în bro=ura I a "Arhivei", p. 50 =i 51, pomene=te de această înt`mplare: "Au nu vă aduceți aminte că în noaptea cea despre b[ătr]ănie, la acel om care lep[ă]ndu-se de lume =i de poftele lume=ti, în pustiu, numai spre a lui Dumnezeu laudă se închisese, în acel loc, zic, nec[ă]lcăt de urme" =. c.

vod[s-a apucat de a f[cut m[n[stirea Vorone\u\l =i a pus hramul Sf`ntul Gheorghe]*.

Vornicul Ureche,]mpreun[cu Costine=tii, asemene zic c[, “dup[poticala lui +tefan vod[ce au pierdut r[zboiul, de s`rg au str`ns oaste ce-au putut degrab[, =i s-au dus dup[turci =i i-au agiuns trec`nd Dun[rea,]n vreme de miaz[zi, =i, lovindu-i f[r[veaste, i-au sp[riat de au plecat a fugi, l[s`nd plianul =i tot ce au fost pr[dat, iar[+tefan vod[le-au luat plianul tot =i s-au]ntors]napoi cu izb`nd[”.

“]n goana turcilor, zice Cantemir, +tefan c`=tig[]nsu=i cortul]mp[r[tesc a sultanului =i avu slava s[biruiasc[pe acel]mp[rat care era odinioar[groaza lumii, =i acum fuses[prea fericit c[putu s[scape teaf[r la Adrianopol,]ntov[r[=it numai de o mic[suit[”**.

*]n adev[r, +tefan vod[zidi pe urm[m[n[stirea Vorone\u\lul, precum m[rturise=te urm[toarea inscrip`ie ce se afl[la]nceputul pomelnicului vechi din acea m[n[stire]n limba slavon[: “Cu voin`a Tat[lui =i cu sporirea Fiului =i cu lucrarea Sf`ntului Duh, Ioan +tefan vv, fecior lui Bogdan vv, au]nceput =i au s[v`rit aceast[sf`nt[biserica]ntru numele sf`ntului =i sl[vitului marelui mucenic =i purt[torului de biruin`\ Gheorghe, l`ng[p[r`ul ce se chiam[Vorone\u\l; =i au zidit-o]n anii de la zidirea lumii 6996, iar[de la Hristos 1488,]n al 32-lea an a domniei M[riei-sale”.

** *Histoire de l'Empire Ottoman*, vol. 1, p. 139. De acest[b[t]lie pomene=te =i o scriere greceasc[foarte rar[ast[zi =i de care ne-am mai folosit]nc[o dat[(vezi Arhiva, pagina 13)¹⁰.]n acest[carte numit[Νεζώνωφης διαφορών Εποριών la prilejul campaniei]ntreprins[de Baiazet, la anul 1484, se zice: ‘Ο δὲ σουλτᾶ Μπαγιαζῆς ἐπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Μολδαβίας, Κωνσταντῖνον τὸν Ἀσπρῆτρον, εἰ ἤθερε τὴν ἀναλωσίαν ἐπὶ τὴν παῖν. Ὁ δὲ Πογδῶς ὁ πρῶτος βασιλεὺς (?) ἐπέπεσον μὲν σουλτᾶ Μεγαμῆν ἐπὶ τὴν ἑτον: ἐπὶ οὗτωσε πολλὸ φουστόν πρὸ τοὺς Τούρκους, εἰ δὲ ποῦτο ὑπῆγε ἀπ’ αὐτοῦ ὁ Μπαγιαζῆς

De acest[carte sunt mai multe edi`ii, unele mai depline, altele mai scurtate.]ntr-o traducere rom`neasc[veche, care se g[se=te la dl c[minariul Gherasim H`ncul, in folio, la cap al 219,]n]mp[r[va lui sultan Baiazet, fiul lui sultan Mehmed, se g[se=te asemene: “Iar]n al doile an de]mp[r[va lui, f[cut-au cale cu o=ti grele spre `ara Moldovei =i s-au lovit cu +tefan voivod, domnul Moldovei, =i =i-au dat r[zboi foarte iute; =i se sprijinir[vetejii moldoveni de n-au putut str[bate turcii mai]n[untrul \rei, f[r[numai ce au apucat de a robit satele pe margini, de la Cetatea Alb[=i de la Chilie, iar mai mult nu putur[. +i pricina era c[ci domnul Moldovei =i cu moldovenii s-au fost b[tut cu sultan

După des[*v`r=ita fugire a neprietenilor din \ar[*, +tefan cel Mare puse s[*str`ng[trupurile moldovenilor mor\i*,]n c`mpul cinstei pentru patrie =i lege. Oasele lor fur[]ngropate cu mare pomp[]n mai multe movile ce se v[*d =i ast[zi*. Iar locul unde s-a dat crunta b[*t[lie se numi de atunci R[zboienii sau Valea Alb[*, pentru c[*era]n[]bit de oasele str[mo=ilor no=tri*. C`nd pacea se a=e[]n \ar[pentru o mic[*vreme*, +tefan se folosi de acel scurt repaos spre a zidi]n acele locuri m[*n[stirea R[zboienii*, cu urm[*toarea inscrip\ie slavoneasc[ce se afl[deasupra u=ii =i pe care noi o al[tur[m aice*,]ntr-o traduc\ie rom`neasc[, f[*cut[de p. Ieromonahul Isaia*.

INSCRIP|IA PIETREI DE LA R{ZBOIENI

“)n zilele bine-credinciosului =i de Hristos iubitoriului domn Ioan +tefan vv, cu mila lui Dumnezeu domn p[*m`ntului Moldovii*, fiiiul lui Bogdan vv,]n anul 6984, iar al domniei lui 20 anul curg`nd, s-au r[*dicat puternicul Mohamed*,]mp[*ratul turcesc*, cu toate puterile o=tilor sale ale R[*s[ritului*;]nc[=i Basarab vv, chemat fiind la r[*zboi*, au venit cu d`nsul cu toate puterile p[*m`ntului lui*. +i au venit s[*robeasc[=i s[iaie p[m`ntul Moldovii =i au ajuns p`n[aice*, la locul ce se cheam[*Valea Alb[*, =i noi +tefan vv, cu fiiul nostru Alexandru, am ie=it]naintea lor aice =i am f[*cut cu d`n=ii mare r[zboi]n luna lui iulie*,]n 26 de zile.]n dup[*slobozirea lui Dumnezeu biru\i au fost cre=tinii de p[g`ni =i au c[zut aice mult[mul\ime din osta=ii Moldovii*. Atunci au luat =i a tria parte din p[*m`ntul Moldovii*, despre ceea lature*.

Mehmet]mp[*rat*, tat[*l acestui]mp[rat a lui sultan Baiazit*, =i l-au]nfr`nt moldovenii foarte r[*u =i i-au t[iat oastea c`t abia au sc[pat]mp[ratul cu o sam[de oaste]n vase peste Dun[rea. Deci sultan Mehmed au l[*sat cuv`nt la moarte s[se fac[r[scump[rare despre moldoveni s`ngelui turcilor ce s-au v[rsat =i ru=inii ce i-au f[cut. Pentru aceea veni[*fii-s[u, sultan Baiazit*, =i alta n-au putut face nimic[, f[*r[c`t au lovit marginea de au luat o sam[de robi*, precum mai sus am ar[*tat*”.**

* Subt a treia parte a Moldovei despre ceea lature, +tefan]n\elage ora=ele de pe]*rmurile M[rii Negre*.

Pentru aceea, bine au voit Ioan +tefan vv, cu a sa bun[vrere, =i au zidit biserica aceasta]ntru numele arhistratigului Mihail, =i]ntru rug[ciunea lui=i =i a doamnei sale Maria =i fiilor s[i Alexandru =i Bogdan, =i]ntru pomenirea =i pentru sufletele pravoslavnicilor cre=tini, care aici au pierit. }n anul 7004, iar a domniei lui anul 40 curg`nd, luna lui noiembrie,]n 8 zile”.

Aceste au fost]mprejur[rile b[t[liei de la R[zboieni, b[t[lie crunt[]n care a curs s`ngele cel mai scump al Moldaviei, b[t[lie ne=tears[din aducerea-aminte a rom`nilor. Iar c`t pentru campania f[cut[de Baiazit II, la anul 1484, fiindc[este scris[pe larg de to[i istoriografii str[ini =i p[m`nteni, =i c[ispr[vile ei sunt foarte mici =i cunoscute, apoi nu ne vom]ntinde =i cu povestirea ei. Datoria noastr[a fost s[a=ez[m b[t[lia de la R[zboieni]n tot adev[rul; aceasta am f[cut-o dup[putin[, neputind nimic[de la noi =i neprimind dec`t fapte autentice,]nsemnand de cei mai vrednici de credin[istoriografi. Al[ii au descris =i vor descrie aceste]nt`mpl[ri m[re]e cu mai mult[pomp[, cu mai frumoase v[ipsele; dar nici unul nu ne va]ntrece]n iubirea pentru adev[r.

Septembrie, 1840.

CUPRINS

+TEFAN CEL MARE ARHITECT

+tefan cel Mare, eroul Moldaviei, c`nd vroia s[r[sp[teasc[pe vitejii tovar[=i ai str[luclitelor sale biruine, d[ruindu-le mo=ii, el nu=ii b[tea capul s[le m[soare cu odgonul num[rul f[lcilor =i al st`njiniilor; ci, nou inginer, se suia pe un deal =i de acolo le h[r]zea c`t vedea cu ochii,]nsemn`ndu-le de hotar z[rile =i r`urile. Precum era curios inginer, el nu era mai pu`in curios =i arhitect.

La anul 1466, el hot[r]se s[ridice m[n]stirea Putna,]n aducere aminte a dou[campanii sl[vite ce f[cuse]n Ardeal =i]n Bugeag, pe care-l smulsese din m`inile turcilor; aceast[m[n]stire fu asemenea

menit[s[slujeasc[de l[ca= r[m[=i\elor muritoare ale eroului. C`nd, dar, veni vremea ca s[se aleag[locul unde era s[se]nal\ve aceast[frumoas[zidire, +tefan cel Mare se sui pe v`rful unui munte ce este l`ng[m[n]stire,]mpreun[cu doi copii din cas[=i cu v[tavul lor, poruncindu-le s[trag[fie=tecare din arc. S[geata celui]nt`i slujitor ajunse]ntr-un delu=el ce se cheam[p`n[ast[zi Sion =i este l`ng[m[n]stire. Acolo, dup[porunca domnului, se f[cu o bisericu\[de lemn, care, risipindu-se,]n locul ei se a=ez[un st`lp de piatr[spre aducere aminte. S[geata al doelui copil din cas[c[z`nd]ntr-o]ntindere mai dreapt[, la locul acela tocmai se ridic[clopotni\va cea mare,]n care p`n[ast[zi sunt cinci clopote din deosebite timpuri. Pe urm[, a luat =i v[tavul arma, =i acolo unde i-a lovit arunc[tura se a=ez[poarta m[n]stirii.]n sf`r=it, a tras =i +tefan cel Mare cu arcul =i “unde i-a ajuns segeata, acolo a f[cut pristolul]n altar, =i este mult loc de unde au tras p`n[]n m[n]stire”, zice hatmanul Ioan Neculce, care ne poveste=te aceast[anecdot[despre eroul pe care moldovenii nu-l pl`ng]nc[]ndestul.

+tefan cel Mare vroia s[]mpodobeasc[c`t se putea mai mult aceast[m[n]stire,]n care, cum am zis, vroia s[fie]ngropat. Spre aceasta, el]ntrebuin\[o mare parte din bog[\iile ce c`=tigase de la du=manii, iar nu de la locuitorii \[rii sale. “Pre dinnuntru[=i pe din afar[aurul era mai mult dec`t zugr[veala”, ne spune acela=i hronicar. Biserica era acoperit[cu plumb. Policandrul, hora, sfe=nicele cele mari =i cele mici erau de argint. Unul]ns[din numero=i domnii r[pitarii ce urmar[bunului +tefan — Despot Heraclidul¹ — le lu[=i f[cu din ele bani, iar la m[n]stire trimise altele de spij[sau bronz, pe care le v[zu =i Neculce.]ns[=i aceste se pierdur[cu vreme, pentru c[la anul 1760, cr[p`nd clopotul cel mare, numit Buga, f[cut de +tefan la 1484, mitropolitul Iacob Putneanu puse de-l v[rs[a doua oar[=i atunci se stricar[=i sfe=nicele =i celelalte lucruri de spij[, spre a face clopotul mai mare*.

* Acest clopot, la anul 1793, iar [=i cr[p[, =i la anul 1818, prin silin\va egumenului Filaret Bendevschi =i cu ajutorul nobililor de Bucovina Ilie Ilschi, Dimitrachi Costin =i

Spre vecinic[aducere-aminte, +tefan l[s]]n m[n[stire arcul care-i slujise de plan,]mpreun[cu un pahar de iaspis din care domnul obicinuia s[beie ap]]n vremea r[zboaielor.

Acel arc, care, zice Neculce, se tr[gea cu v`rtej =i prin urmare era o *arquebuse*, cum o numesc fran\ujii, se p[str]]n visteria m[n[stirii p`n[]n vremile lui Constantin Cantemir v.v., tat[l domnului Dimitrie Cantemir, care hain`ndu-se, cum se zicea pe atunci, au pribegit]n Rusia, la anul 1711, =i prin fapta sa au pricinuit]ntemeierea fanario\ilor pe tronul Moldaviei. Subt domnia b[tr`nului Cantemir, c`nd Poarta era]n necontenite du=m[nii cu le=ii, prov[ui\i la biruin\ de viteazul Sobie\ki², o band[de volintiri, ce se numea atunci joimiri, alc[tui\i de cazaci, le=i =i moldoveni =i]nrola\i mai mult pentru pr[zi dec`t pentru r[zboaie, venir[s]]nconjure m[n[stirea Putnei, tra=i de vestea bog[\iilor]nchise]n ea. Aceste,]n adev[r, se aflau]ntr-un turn tare din zid, pe care c[lug[rii nevoind a-l da de bun[voie, joimirii, spre a-i sili la aceasta, puser[foc m[n[stirii. Egumenul, v[z`nd biserica]n primejdie, le deschise u=ile turnului, cu condi\ie c[vor stinge focul. “Atunci]ndat[, zice Neculce, av`nd pu=ce de ap[**, acei cazaci, le=i =i moldoveni au stins focul. Deci atunci au j[cuit tot din turnul ce au fost a boierii =i negu\[torii; iar din a m[n[stirii nu au luat nimic[, f[r[numai arcul lui +tefan vod[”. Acei joimiri prin aceasta n-au f[cut nimic mai mult dec`t ce a f[cut =i Napoleon cu spada lui Frederic cel Mare.

Paharul lui +tefan a avut un sf`r=it mai prozaic. C[lug[rii, singurii carii, spre lauda lor, au fost =i sunt]nc[p[str[torii pu\inelor monumente, odoare =i documente ce ne-au ramas de la vechii no=tri voievozi, ispr[viser[a p[stra acest vas pre\ios p`n[la a treia dom-

Vasilie Vasilco, iar[=i se rev[rs[.]n starea de ast[zi, el este greu de 1230 oc[=i trebuiesc doi oameni pentru ca s[-l trag[. Vezi]n *Arhiva rom`neasc*, t. 2, un articol despre odoarele =i]nscrisurile Putnei,]mp[rt[it de ecleziarhul m[n[stirii Sev. Gheorghiescu.

** A=a se numea pe atunci tulumbele sau pompele, =i aceasta este cea]nt`ia oar[c`nd istoria Moldaviei pomene=te de ele.

nie a lui Mihai Racovi\ [v. v. (1716 — 1727)*3. Atunce]ns[un egumen nebun, anume Mihail Chis[li\, “sco`ndu-l din turn, adauge Neculce]n limba sa cea pitoreasc[, vr`nd s[se f[leasc[, a b[ut la mas[cu acel pahar al lui +tefan vod[, cu ni=te slugi boiere=ti ce era zlota=i, =i, b`nd mult cu acel pahar, s-a]mb[tat, =i fiind be\i au stricat un lucru scump domnesc =i de minuni ca acela”.

CUPRINS

UN VIS AL LUI PETRU RARE+

Petru v[od[, domn Moldaviei, poreclit Rare= =i Maj[, era fiuu bastard al lui +tefan cel Mare. Dup[moartea lui +tef[ni\ vod[, fiuu a lui Bogdan vod[,]nt`mplat[la Hotin]n 14 ianuarie 1527, Adunarea ob=teasc[se str`nse pentru numirea unui nou domn. Aleg[torii erau]n mare ne]n\elegere, pe cine s[puie cap \[rii, c[ci din familia lui +tefan cel Mare nu r[m[sese nici un urma= =tiut, tragerea lui Petru Rare= nefiind]nc[cunoscut[de nimene. Ambi\iile private al boierilor celor mai mari erau, dar, cu totul]nt[rtate; fie=tecare, dupre obiceiul vechi =i nou, se credea vrednic =i vroia s[ocupe tronul Moldaviei.

]n vreme c`nd deosebi\ii pretenden\i cu partidele lor erau s[vie la arme, ca prin lupte s`ngeroase s[hot[rasc[cine era s[fie st[p`n, se ar[t] o femeie, muma lui Petru, cu un hrisov al lui +tefan cel B[tr`n, prin care el cuno=tea pe fiul ei de fiuu al s[u, iar pe maic[-sa, fiind \[ranc[, o ierta de bir pe toat[via\a ei. Atunce urele dintre partizani se]mp[car[, ambi\iile boierilor t[cur[=i to\i,]n congl[suire, ca un tribut de respect memoriei lui +tefan cel Mare, hot[r`r[s[aleag[pe Petru Rare= de domn Moldaviei.

Acesta nu era de fa\ la Adunare. Nefiind bogat, el se]ndeletni-

* Mihai Racovi\ este singurul moldovan care s-a suit pe tronul \[rii dup[fugirea lui Dimitrie Cantemir]n Rusia =aceasta vine c[de pe atunce acest[familie era *grehisit[*. Nu vedem chiar ast[zi unii din Racovi\=ti care nu =tiu m[car limba rom`neasc[?

cea cu specula\ia pe=telui, ce se zicea pe atunce la moldoveni m[j]rie, de unde i s-a dat =i porecla de Maj[. Tocmai]n vremea alegerii, el era dus la Gala\i cu m[j]ile sale, ca s[] prind[pe=te.]ndat[ce numirea sa de domn fu declarat[, mitropolitul =i cu boierii trimiser[mai multe steaguri de slujitori =i curteni cu r[]dvane de a cur\ii =i cu haine domne=ti, cu porunc[ca, oriunde vor]nt`mpina pe noul voievod, s[-l aduc[mai]n grab[la Suceava ca s[-l puie pe tron. Petru Rare= se]ntorcea atunce de la Gala\i =i ajunsese la Docolina, ca s[] m`ie acolo peste noapte, cu zece care cu pe=te, fie=tecare cu c`te =ase boi. Peste noapte Petru vis[c[dealurile, =i cel de dincolo de B`rlad =i cel de dincoace, era de aur cu dumbr[]vi cu tot =i c[tot s[]ta, juca =i se]nchina lui. De=tept`ndu-se din somn, a doua zi diminea\a, el a spus visul ce a avut arga\ilor de la care; unul din ace=tia, vr`nd s[i-l t[]lm[ceasc[, i-a zis:

— Bun vis ai visat, jup`ne, c[, cum om sosi la Ia=i =i la Suceava, cum om vinde pe=tele tot.

C`nd, dup[ce se]njugar[boii, Petru Rare=,]nainte a carelor, se cobora]n vadul Docolinei, unde atunce nu era pod, iat[l-au]nt`mpinat =i slujitorii trimi=i de la Suceava; =i,]ncep`nd a i se]nchina =i a-l ura de domn Moldaviei, l-au]mbr[cat cu scumpele haine ce aduseser[cu d`n=ii. Noul voievod, atunce, z`mbind, le zise c[de mult]i a=tepta =i, suindu-se]n r[]dvan, porunci s[plece la scaunul \[rii.

— Da noi ce om face, doamne, cu carele cu pe=te?]l]ntrebar[arga\ii.

— S[fie carele cu pe=te, cu boi, cu tot a vostru, le r[]spunse Petru v[od[, =i veni\i dup[mine la Suceava, s[v[] fac c[r\i de scuteal[, ca s[nu da\i nimic[]n zilele mele.

+TEFAN CEL MARE }N T~RGUL B{IEI

CUPRINS

Toate popoarele au c`te un b[rbat]n care au personificat idealul virtu\ilor =i]nsu=irilor ce ar dori s[g[seasc[]n domnitorul lor; numele =i faptele acestor b[rbai]ndumnezei\i se fac o fal[, o proprietate na\ional[=i, din neam]n neam, din veac]n veac, aureola de slav[ce-i]nconjur[cre=te =i se spore=te mai mult, =i tot ce este mare, frumos, eroic se atribuie geniului =i bra\ului lor. Un asemenea b[rbat a avut =i Moldavia; =i acesta este +tefan cel Mare.

Nici un domn,]nainte sau]n urma lui, n-a ajuns la v`nta =i celebritatea sa; nici unul nu =i-a p[st[rat]ntre moldoveni, =i pot zice]ntre rom`ni, un nume a=a de drag, a=a de curat, a=a de popular ca al lui;]nc[ast[zi, aproape de trei veacuri =i jum[tate dup[moartea sa, +tefan cel Mare este idealul poporului nostru; el personific[patriotismul, vitejia, dreptatea, bun[tatea*,]n sf`r=it, toate]nsu=irile unui mare domn, a unui geniu scutitor. Numele s[u nu mai pu\in r[sun[ast[zi dec`t]n frumoasele timpuri c`nd steagurile sale f`lf`iau falnic din v`rful Carpa\ilor p`n[la \[rmurile Dun[rui =i ale M[rui Negre;]nc[astazi, pe]naltul mun\ilor =i]n ad`ncul v[ilor,]n ora=e =i]n sate,]n palaturi =i]n bordeie, pretutindene numele s[u se pomene=te cu m`ndrie =i recuno=tin\[de tot acela ce se zice rom`n. Locuitorul ce nu =tie rug[ciunea duminicii,]i va spune toate ispr[vile sale; =i, ce este mai mult, va atribui lui tot ce-i pare curios, mare, vitejesc =i chiar ne]n]eles]n p[m`ntul nostru. Orice cetate, orice zid, orice val, orice =an[,]ntreab[-l cine le-a f[cut, el]i va r[spunde: +tefan cel Mare. Orice pod, orice biseric[, orice f`nt`n[, orice curte sau palat vechi, el le va raporta eroului s[u! Orice bun[tate, orice a=e]z[m`nt a c[rui r[m]=i\e se mai tr[g[neaz[p`n[ast[zi, orice legiuire omeneasc[, orice puneri la cale]n\elepte, +tefan vod[le-a urzit,]i va zice el, =i iar +tefan vod[.]n sf`r=it,

* Pildele de str[=nicie ce a fost silit s[deie c`teodat[nu-i pot]ntuneca bun[tatea fireasc[; veacul si greaua pozi\ie]n care se afla trebuie sa-i slujeasc[de dezvinov\ire.

acest domn, pentru moldoveni, rezum[toate faptele istorice, toate monumentele, toate ispr[vile și instituțiile f[cute în cinci veacuri de at`ia st[p`nitori, precum elinii atribeaua lui Ercul toate lucr[rile de vitejie f[cute de sute de eroi. Morm`ntul acestui mare domn nu este mai pu`in venerat de c[tre rom`ni dec`t al lui Mahomed de c[tre musulmani, și cultul ce rom`nii îi p[strează s-a întins p`n[acolo, înc`mulți îi zic sf`ntul +tefan, chiar și ast[zi, întocmai ca și arabii care au îndumnezeit pe Napoleon sub numele de *Bunaberdi*.

+și în adev[r, +tefan cel Mare în nimic[nu s-a ar[tat mai jos de colosala sa reputație. El era adev[rata c[petenie de noroade, adev[ratul domn, în toat[puterea cuv`ntului. Nici una din însușirile cu care poeții s-au pl[cut a împodobi pe poruncitorii nașilor nu-i lipsea: vitejie, duh înalt, iubire de dreptate unit[cu o cuvenit[energie spre a insufla totodat[respect și dragoste, adev[rata înlelegere a duhului poporului și a trebuinșelor sale, iubirea patriei mai mult dec`t a tronului s[u și, în sf`rșit, și acele virtuți private, cea umilinș[ce raportează[toate ispr[vile nu sieși, ci Dumnezeu-lui atotputernic, cea bl`ndeșe ce trage inima supușilor, cea d[rnicie ce vine în ajutorul fieștec[rui lipsit și p[țimăș. Istoria a patruzeci și șapte de ani a domniei sale dovedește prin vii fapte toate aceste drepte laude. Numele s[u din numele tuturor domnilor Moldovii este singurul care de c[tre străini nu este mai pu`in sl[vit dec`t de p[m`nteni. Pontiful Romei l-a declarat valul creștinit[șii, toți regii și st[p`nitorii Europei în viaș[i înc[i-au m[rțurisit și i-au recunoscut meritul și puternica lucrare în respingerea barbariei turcești și, prin urmare, în ap[rarea civilizașiei Europei. Un autor de o nașie rival[cu moldovenii, Dlugoș¹, totuși nu poate a ț[cea despre strălucitele fapte ale acestui domn și, în entuziasmul s[u, strig[: “O, b[rbat vrednic de mirat, cu nimic mai prejos dec`t eroicii pov[șuitori de care noi at`t ne mir[m, care, în vremile noastre, dintre toți st[p`nitorii lumii mai înt`și ai c`știgat o biruinș[at`t de însemnat[asupra turcilor! Tu ești cel vrednic, după judecata mea, c[ruia se cuvine *ș[și se dea domnia și pov[șuirea a toat[lumea și mai ales*

vrednicia de voievod mai mare împotriva turcilor, după primirea =i hotărrea tuturor creștinilor, lăsând pe ceilalți împărăși prinși catolici să se tâvălească în lenevire, desfrânați sau în războaie civile”.

A scrie toate isprăvile marelui, biruințele strălucite, toate așezăminturile înțelepte, toate faptele bune ale lui +tefan cel Mare, ar trebui tomuri întregi; strămtorirea unui almanah nu ne iartă de a ne lăși condeii. Din miile sale de fapte strălucite, vom lua cea întâi ce ni se va înfășa în gând, căci intr-o viață a-a de bogat este cu greu de a alege. Pentru asta dată ne vom propune a scoate ceva din viața sa militară; pentru că este bine ca din vreme în vreme să aducem aminte moldovenilor că ei odinioară erau un popor vestit în războaie, =i a-a să găndească la cuvintele dlui Bălcescu că, țara Românilor de =i va lua vreodată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regenerăției vechilor ei instituții ostărești*.

Întâmplarea militară ce voim a povesti este *bătălia de la Baia*, un nume care trebuie să ne aducă aminte atât de vitejia strămoșilor, cât =i de starea înflorită în care se afla odată acest țărg, astăzi sat, =i pe care, după atâtea veacuri, îl vedem astăzi încercându-se a se reîntoarce prin industrie la vechea sa celebritate.

De la întemeierea Principatelor Românești, Ungaria a făcut pretenții de suzeranitate asupra lor. Încă astăzi vedem un jurnal din Pesta, *Ielenkor*², puind sub rubrica Ungariei Moldavia =i Valahia, ca =i când ar face parte din acel stat. Această pretenție de supremație a maghiarilor asupra țărilor noastre se razim mai ales pe temeiul că cei întâi domni români cu suitele =o mare parte a norodului se trăgea din Făgăraș =i din Maramureș, în Transilvania, =i prin urmare, înainte de descălecări lor în ambele principate, erau supuși coroanei Ungariei. O asemenea pretenție mai puțin decât oricare altă o putea purta Matei Corvinul, riga rigilor, cum l-a numit

* Vezi *Puterea armată =i arta militară*, de N. Bălcescu, Iași, la Cantora Foielor tești, 1844.

papa Romei, sau M[*tie*= Craiul, cum *ji* zic hronicarii *no=tri* *jn* limba lor cea pitoreasc[. Din norocire *ns*[pentru Moldavia, ea atuncea avea de domn pe +tefan cel Mare, cel Bun sau cel Sf`nt, cum *ji* zice poporul *jn* deosebite feluri, toate adev[rate; departe de a suferi sporirea *nr`uririi* ungunilor asupra \[rii, el era *jn* stare de a o nimicnici cu totul, =i aceasta bra\ul s[u a =i ispr[vit-o.

Matei Corvin, dinaintea c[ruia se retr[seser[riga Boemiei, Podiebrad, *jmp*[ratul Germaniei, Frideric, =i chiar Mohamed II, cuceritorul Constantinopolului, spaima Europei, cum se *ln*\elege de la sine, nu puteau s[suferi *jn* apropierea sa un domn ce nu vroia a cunoa=te de st[p`n dec`t pe *jmp*[ratul cerului. "Bizuindu-se puterii sale, zice vornicul Ureche, =i me=ter=ugului s[u, cu care pe mulți din vecinii s[*i* i-au surpat =i i-au supus, care de multe ori f[cea r[zboi cu turcii, =i cu noroc izb`ndea, neav`nd nici o pricin[dereapt[asupra lui +tefan vod[, ce numai ca s[-l supuie s[fie sub ascultarea lui, ca s[-i fie cuv`ntul deplin, c`nd de multe ori se l[uda M[tia= Craiu c[, c`te r[zboaie face +tefan vod[, toate cu puterea lui le face =i de sub ascultarea lui face izb`nd[; =i vr`nd de ce s[l[uda, ca s[ar[te c[-i adev[rat, au trimis soli la +tefan vod[s[i se inchine, iar +tefan vod[n-au primit"³. Un al doile hronicar, Miron Costin, adaug[c[, "la mesele =i sf[tuirile sale, M[tia= se f[lea c[+tefan vod[*ji* era ispravnic, pus de d`nsul *jn* Moldova"⁴. La aceste l[ud[ri, +tefan cel Mare r[spunsesse prin o cumplit[n[v]lire f[cut[*jn* Ardeal, mai ales *jn* \ara secuilor (1461), =i prin luarea cet[\ii Chilia (1462), ce era dat[maghiarilor de c[tre Petru vod[⁵, fiul lui +tefan v[oie]v[od]⁶, *jn* recuno=tin\ de ajutorul ce primise de la Ioan Huniad⁷]mportiva v[rului s[u Roman⁸, fiul lui Ilie= v[oie]v[od], *jn* vremea r[zboiului civil din 1447 =i 1448.

Matei Corvin se hot[r], dar, a pedepsi pe +tefan al nostru de nesupunerea =i mai ales de ridicarea armelor *jn* contra lui. El *ns*[rcin[pe Hroiote, general vestit din Transilvania, ca s[intre *jn* Moldavia, *jn* capul unei armii numeroase. Domnul, *ln*=tiin\at de n[v]lirea du=manilor *jn* \ar[, porunci a se bucuima de r[zboi =i, *jn* cur`nd, str`ng`ndu=-i slujitorii =i gloata, *int`lni* pe maghiari, zic

unii la Ca=in, iar alii la +cheea, pe Siret. }n vremea b[t[liei, +tefan alerga unde primejdia era mai mare,]nc` t,]n minutul cel mai aprins, calul s[u lovit c[zu mort sub d`nsul. Ungurii, socotindu-l ucis, =i]ncepuser[a suna de biruin\[, adun`ndu-se pe l`ng[d`nsul; dar vitejii s[i aprozi*, f[c`ndu-i un zid cu trupurile lor,]i d[ur[vreme ca s[se ridice. Atunce un aprod, numit Purice, desc[lec`nd, d[du calul s[u domnului; +tefan, fiind]ns[om mic =i neput`nd a se arunca pe =a: "Doamne,]i zise aprodul, eu m-oi face o movili\[, =i vino de te suie pe mine =i]ncalec[" Voievodul, a=a ajutat de slujitorul pus]n br`nci,]nc[lec[=i, d`nd pinteni: "S[raze Purice,]i r[spunse, de vom sc[pa, eu =i tu,]i voi schimba numele =i, din Purice, te voi face Movil["⁹. +tefan, dar, c[lare,]mb[rb[t[iar[=i pe osta=i s[i, speria\i de vestea mor\ii sale. Fa\la b[t[liei se schimb[; Hroiote, r[nit, c[zu]n m`nile unui o=tean, care, t[indu-i capul,]l puse]ntr-o sulii\[, purt`ndu-l]n semn de izb`nd[. Aceast[priveli=te ispr[vi de a arunca spaima]ntre du=mani =i puse cap[t luptei. Ungurii fur[deplin]mpr[=tia\i =i luar[drumul \[rii lor, mai cu gr[bire dec`t veniser[. +tefan biruitor nu uit[pe aprodul Purice; dup[ce mul\umi Dumnezeuului armiiilor pentru norocitul sf`r=it al r[zboiului, el f[cu pe Purice arma= mare =i-i schimb[numele]n Movil[; noul boier merit[]ntr-at`t bun[t[\ile domnitorului,]nc`t ajunse la cele]nt`i ranguri a \[rii =i fu trupina familiei Movile=ti, care]n urm[a dat Moldovei =i Poloniei at`\ia principii, =i ast[zi o vedem iar[=i c[zut[]n tic[loasa stare a r[ze=ilor**.

R[zboiul]ns[nu era pentru totdeauna precurmat; desfacerea suferit[de Hroiote =i mai ales ajutorul ce +tefan f[g[dui ardelenilor, care sub judele sa=ilor din Bra=ov, Benedict Vörös, =i sub voievodul

* Aprozii]n vremea lui +tefan cel Mare erau to\i feciori de boieri =i alc[tuiau, cu copiii din cas[, gvardia domnului; ei erau]mbr[ca\i, zice Ioan Neculce, cu =avanele =i cu chibini\e. }n vremea r[zboiului, ei erau pururea str[juitori pe l`ng[persoana domnului, iar]n vreme de pace era purt[tori poruncilor st[p`nitorului, bun[oar[ca feldiegherii de ast[zi]n Rusia.

** Dl Negruzzi a f[cut un poem asupra lui *Aprodul Purice*.

Transilvaniei, Ioan graf de Poesing, se sculaser[cu arme]mproativa rig[i Ungariei,]l aduser[pe acesta la marele pas ca el singur s[se o=teasc[]mproativa domnitorului Moldaviei. Dup[ce izbuti a do-moli rebelia]n Ardeal, el porunci g[tiri mari de oaste =i, vr`nd a da expedi\iei sale o color[na\ional[, ca doar[ar trage]n partea sa fac\ia nemul\umivilor din principat, declar[c[venea s[puie iar[=i pe tron pe Petru Aaron, ce fusese odat[domn al Moldovei =i care, izgonit de +tefan cel Mare, cu un alt pretendent numit Berendel, se retr[sesese dint`i]n Polonia. Riga Cazimir, ce era legat cu voievodul prin un tratat de pace =i de nego\, neprimindu-se]ns[a da acestor doi competitori vreun fel de ajutor, ei se duseser[]n urm[l`ng[Matei Corvin, la care erau siguri s[g[seasc[ocrotire, ca la un du=man al st[p`nitorului Moldovei. +i a=a =i fu. Afar[de o=tile sale, riga mai str`nse cu leaf[=i o mul\ime de str[ini. Bra=ovul fu]nsemnat pentru adunarea armiei, iar ziua de Sf. Ecaterina (25 noiembrie calendarul nou 1467) fu hot[r`t[pentru purcederea expedi\iei.

Oastea se]ndrept[spre pasurile Ghime= =i Oituz. Ea era tare de patruzeci mii oameni =i pov[\uit[, sub poruncile rig[i, de generalii Mihail Or=ág, Niclas Ciupor, Ioan Pongra\, +tefan Báthori, Niclas Bánfi, Ioan Giskra, Iov de Gara, Ladislav de Kanisa, Ludovic de Marot =i Ioan de Daro\. Ioan Cesinghe, episcop de Finf-Kirhen (Cinci biserici), poet cunoscut sub numele de Janus Panonus,]ntov[r[=i expedi\ia, nu ca s[r[zboiasc[, dar, cum zice el]nsu-i,]n poemul f[cut la acel prilej*, ca s[c`nte ispr[vile eroilor Ungariei. Matei

*]n poemul sau, episcopul zice aceste:

Belligeri proceres, me regia castra sequentem,
 Ne frustra ignavi carpite, quaeso, metus.
 Quod nunquam adversos decurro armatus]n hostes,
 Scandó nec absessi, moenia celsa loci,
 Sed spectator iners aliena pericula miror,
 Non timor hoc; vestri, credite, cura jubet.
 Gloria nempe, Viri, petitur longissima vobis
 Haec faciles plagas, funera grata facit.
 Quod si pugnantem, rapiat sors ulla poëtam,
 Quid vestras mortes, funera vestra, canet?¹⁰

Corvin intră în Moldova prin Oituz, pe la Grozești; la Trotuș ajunge în 19 noiembrie c[alendarul] v[echi]. Trimiș`nd c[tre +tefan soli ca s[ă] i se supuie, domnul nu-i d[ă]du nici un r[ă]spuns; el, dar, se înaint[ă] în \ar[ă]; și, la 29 a aceeași luni, ajunge în Roman, unde =ezu =apte zile, a=tept`nd în zadar propuneri de pace din partea moldovenilor. Povestirea ce ne face vornicul Ureche despre ispr[vile ungarilor este at`t de interesant[, înc`t ne-ar p[re]a r[u] ca s[ă] o înlocuim cu a noastră; noi, dar, l[s]m s[ă] vorbeasc[ă] pe însuși hronicarul. “A opta zi, zice el, dechemvrie în 6, M[ă]tia= craiu au aprins t`rgul Romanul și au purces spre Suceava s[ă] apuce scaunul, și mai apoi socoti s[ă] nu r[ă]m`ie vrun unghi nepip[it de d`nsul; au l[s]sat calea despre Suceava, unde-l a=tepta +tefan vod[, și au luat spre Baie, unde au sosit luni, dechemvrie 14, și acolo la Baie, cum n-ar avea nici o grij[, de nice o parte, l[s]ndu=și oastea, f[r] nice o paz[, la b[ă]nturi, la jacuri, de care lucru av`nd +tefan vod[ă] =tire și prinz`nd limb[, mar`i, dechemvrie în 15, au aprins t`rgul asupra lor, c`nd ei era f[r] de nice o grij[; și fiind ei be`i, i-au lovit +tefan vod[ă] cu oaste tocmit[ă] în r[ă]v[ă]rsatul zorilor, de au f[ă]cut mult[ă] moarte și perire în unguri, c[ă]ce, nefiind tocmi`i de r[ă]zboi, nemic[ă] de arme nu s-au apucat, ci de fug[, nice urma s[ă] ia care sc[ă]pa, c[ă] fiind noapte, de nu =tia încotro vor face, în toate p[ă]r`ile r[ă]t[ă]cia; deci îi v`na \[ranii în z[ă]voaie și prin mun`i, unde vro 12000 (iar nu 1200, cum zice istoricul neam\ Engel) peri`i s-au aflat”¹¹.

Hronicarii le=ești, to`i în congl[ă]suire cu acei moldovenești, m[ă]rturisesc de adev[rat] povestirea lui Ureche; istoricii unguri caut[ă] îns[ă] a sl[ă]bi biruin`a lui +tefan cel Mare, zic`nd c[ă] Matei Corvin, în=tiin[at de mai înainte de n[ă]v[ă]lirea voievodului,]și preg[ă]tise ap[ă]r[r]ile și c[ă], prin urmare, izb`nda luptei au r[ă]mas nehot[r]t[ă] între ambele oști. “}ntr-o sear[, zice chiar Fesler¹², cel mai p[ă]rtinitor istoric al Ungariei, c`nd riga vroia a se pune la mas[ă] cu generalii s[ă]i, str[ă]jile îi aduser[ă] un secui a=ezat în Moldova, care ar[ă]ta c[ă] 12000 moldoveni și le=și erau în drum ca s[ă] loveasc[ă] pe unguri, noaptea, în Baie. Matei îndat[ă] a=e[ă]z[ă] pe pia`a t`rgului pedestreimea;

c[l[rimea fu]mp[r\it[prin uli\e; straja dinainte =i paza intr[rilor fur[]nt[rite. Niclas Bánfi, cu dou[sute r[zboinici deprin=i la biruin\e, r[maser[ca gvardie l`ng[persoana rig[i. Dup[miaz[noapte, cunos`nd drumurile, f[r[vuiet, acoperi\i de]ntuneric, moldovenii ajunser[la avanposturile unguere=ti, le sparser[]n cea mai mare parte, c[p[tar[c`teva steaguri =i d[dur[foc t`rgului spre a lumina locul b[t[liei; Baia se aprinde din trei p[r\i; =i, la lumina flac[rilor, ei r[zbat cu furie =i]ndr[zneal[p`n[]n pia\]; acolo se]ntart[o lupt[ucig[toare; lovirea =i ap[rarea se]nnoiesc necontentit; c[l[rimea unguereasc[vine]n ajutor; o ploaie de s[ge\i ale moldovenilor le]ngreuiaz[r[zbaterea pe din dos. Matei singur se arunc[]n locul cel mai cumplit al b[t[liei;]mpotriva lui cei mai iscusi\i arca=i]=i]ndrepteaz[arcele trime\itoare de moarte; mai multe s[ge\i menite lui se opresc de c[tre Neculai Bánfi;]ns[,]n vreme ce el alerga dup[o ceat[din ai s[i, ce sl[bise, fu r[nit]n spate, =i fierul]i r[mase ad`nc]mpl`ntat]n spinare-i. Vestea primejdiei rig[i aprinde pe unguri; cu foc s[lbatic ei se arunc[]n toate p[r\ile]n =iragurile du=manilor, lovesc =iucid, =i,]ntr-o cumplit[baie de s`nge, ap[r[preten\iile lor asupra biruin\ei. Aceste, cum am ar[tat, le zice chiar Fesler; oricum s[fie, urm[rile campaniei dovedir[c[biruin\ a r[mase a moldovenilor. Dup[chiar m[rturisirea lui Engel¹³, alt scriitor p[rtinitor ungurilor, riga p[str[fierul s[ge\ii patru ani, =i de-abia dup[at`ta timp, dup[mai multe punoieri =i coaceri,]l putu scoate, =i rana nu i se t[m[dui dec`t cu moartea. Berendel, pretendentul, pierdu via\ a]n c`mpul b[t[liei, asemenea Ioan Daro\ =i doi Batori, a c[rora morminte]nc[p`n[ast[zi se g[sesc la Baie. Matei Corvin]nsu=i de-abia ie=i din t`rg =i se socoti norocit c[, chiar r[nit, putu a trece Carpa\ii cu o mic[r[m[=i\ a armiei sale, pentru c[cea mai mare parte sau r[mase ucis[]n locul luptei, sau c[zu sub lovirile de coase, de topoare, de l[nci cu care erau]narma\i \[ranii ce p[zeau poticile mun\ilor ca s[\ie calea ungurilor*. “Mai apoi =i

* Scriitorii unguri pretind c[=i moldovenii la aceast[b[t[lie au pierdut 7000 oameni.

singur craiul, zice Ureche, r[nit de s[geat[foarte r[u, abia a h[l] duit prin potici de a ie=it la Ardeal. A=a noroce=te Dumnezeu pe cei m`ndri =i falnici pentru s[arate lucrurile omine=ti c`t sunt de fragede =i neadev[rate; c[Dumnezeu nu]n mul\i, ce]n pu\ini arat[puterea sa, ca nime s[nu se n[d]jduiasc[]n puterea sa, ce]ntru Dumnezeu s[-i fie n[dejdea, nice f[r[cale r[zboaiie s[fac[, c[Dumnezeu celor m`ndri se pune-mpotriv[!"¹⁴

Petru Aaron cu primejdia vie\ii se retrase]n fundul Poloniei, unde pe urm[Ioan Albreht, urm[torul lui Cazimir,]i t[ie capul]nainte solului Moldaviei.

Matei Corvin, furios de desfacerea sa,]ndat[ce se rev[zu]n Sibiu, puse de t[ie capul unui boier al lui +tefan, numit Mihail, ce picase]n m`inile sale, =i, sub cuv`nt c[ardelenii fuseser[uni\i cu moldovenii,]i lovi cu o contribu\ie de 400 000 galbeni, sum[foarte mare chiar ast[zi. Domnul nostru biruitor se r[spl[ti despre n[v]lirea f[cut[de unguri]ntr-un chip mai vrednic de caracterul s[u. Dup[ce trimise rig[i Cazimir, aliatului s[u, c`teva din steagurile luate de la du=mani,]n vreme c`nd Matei era]ncurcat]n r[zboiul Bohemiei, intr[cu oaste de dou[ori]n Transilvania, desf[cu trupele rig[i =i-i lu[mai multe cet[\i, dup[care se re]ntoarse]n Suceava. Corvin se g[tea s[fac[o a doua expedi\ie]n Moldova,]ns[r[zboiul cu Podiebrad]l opri. Pe de alt[parte, am`ndoi domnitorii, =i Matei =i +tefan, erau prea]n\elep\i, prea mari, prea iubitori \[rilor lor =i cre=tin[t\ii, ca s[nu in\eleag[c[prin luptele lor ei nu f[ceau dec`t a se sl[bi unul pe altul =i a]nt[ri pe du=manul ob=tesc. Letopise\ele noastre pe care str[inii le dispre\uiesc, din pricin[c[nu le cunosc, se ridic[ades la cele mai]nalte considera\ii despre politica ce ar fi trebuit s[p[zeasc[domnii rom`ni =i rigii cre=tini din vecin[tatea lor. Adev[ratul interes al ungarilor =i al rom`nilor, precum =i sistema de pace =i de unire ce ar fi trebuit s[o urmeze, pentru ca ambele na\ii s[r[m`ie tare]mpotriva du=manilor din afar[=i dinl[untru, nimene nu ni le]nf[\o=eaz[mai bine dec`t vornicul Ureche. "Nu peste mult[vreme, zice acest puternic hronicar,

au]ncetat vrajba]ntre craiul unguresc =i]ntre +tefan vod[, c[v[z`nd ei c[vr[jma=ul lor =i a toat[cre=tin[tatea, turcul, le st[]n spate, =i asupra volniciei tuturor]ntinde mrejele sale ca s[-i cuprinz[=i ar[t`ndu-se prieten cu multe cuvinte]n=el[toare =i c[tre unul =i c[tre altul, ca s[-i z[d[reasc[=i s[afle cap de price s[]nceap[zarv[, socotind c[]ntre acele amestec[turi i se vor]nchina lui, pentru s[le dea ajutor, =i mai apoi]i va pleca sub jugul s[u. Ce v[z`nd aceste]n=el[ciuni, M[tia= craiu =i cu +tefan vod[s-au]mp[cat =i s-au a=ezat, =i]nc[, dup[pacea a=ezat[=i leg[turi tari ce f[cur[am`ndoi, au d[ruit M[tia= craiu pe +tefan vod[cu dou[cet[\\i mari la Ardeal, anume Balta =i Ciceul¹⁵.

Ambii domnitori au p[zit p`n[la moarte leg[tura lor =i toate silin\\ele le-au fost]ndreptate]mpotriva du=manului ob=tesc. Ei bine]n\\elegeau c[interesul de c[petenie al ambelor na\\ii, =i al ungarilor =i al rom`nilor, este s[fie str`ns unite =i, dac[=i urma=ii lor ar fi vrut s[p[zeasc[acela=i m`ntuitor drum pe care au mers ace=ti principii mari, negre=it c[nenorocirile care au lovit pe am`ndou[popoarele, f[cute a=a de bine de a se]n\\elege,]nc[ast[zi ar fi fost departe de orizontul lor.

Ast[zi, dup[at`te veacuri, duhul du=m[niei]ntre unguri =i]ntre rom`ni au trecut; =i unii =i al\\ii, mai lumina\\i prin ispit[=i lungi nenorociri, au]nceput a=\\i]n\\elege mai bine adev[ratele lor interese. B[t[lia de la Baia]n noi nu trebuie s[de=tepte, dar, alt simtiment dec`t acela al mir[rui pentru o fapt[str[lucit[a str[mo=ilor no=tri =i dorin\\a de a ne purta ca =i ei]n asemenea]mprejur[ri. Pentru unguri, ea nu poate s[fie o pricin[de umilin\\[: numele *maghiar*]n at`te d[\\i s-a acoperit cu o slav[nemuritoare, sabia *maghiar* a fost biruitoare]n at`te r[zboaie,]nc`t desfacerea de la Baia nu trebuie s[le slujeasca dec`t ca o cumplit[]nv[\\tur[, c[chiar na\\iile cele mai puternice, c`nd uit[regulile cump[nirii =i legile veciniceii drept[\\i, ades se pedepsesc stra=nic de c[tre prevedin\\[pentru nesocotin\\a lor.

B[ă]t[ă]lia de la Baia Ținutului este una din cele mai însemnate din analele ungarilor =i românilor =i p[er]n[ă] ast[ăzi] înc[ă] ocup[ă] cercet[ările] istoricilor ambelor na[ți]i. Ținutul acesta, Academia ungară din Pesta a trimis pe m[ag]dularul s[ă]u, dl Iablan[ci], ca să cerceteze Ținutul persoanele locurile vestitei lupte. Acest Ținutul a =ezut două s[ă]pt[ă]m[ă]ni la Baia; rezultatul lucr[ă]rilor sale nu este înc[ă] publicat; =tim Ținutul cu Ținutul încredin[ă]re c[ă] a f[ă]cut mai multe descoperiri, mai ales Ținutul inscrip[ții], foarte interesante, pe care le a=tept[ăm] cu ner[ă]bdare să le vedem ie=ite la lumin[ă].

De la b[ă]t[ă]lia din 15 decembrie 1467, Baia nu s-a mai ridicat din ruinele sale; cu toate acestea, mult[ă] vreme înc[ă] ea a urmat a=și p[er]stra titlul de *bogat*, ce-i este înl[ă]turat[ă] Ținutul vechile urice; b[ă]ile sale de aur =i de argint, deschise înc[ă] din vremea romanilor, s-au lucrat p[er]na Ținutul cea de pe urm[ă] jum[ătate] a veacului XVII, Ținutul scoteala oc[up]ării, de o colonie de sa=și adu=și înadins =i care aveau deosebita lor administra[ție]. P[er]n[ă] ast[ăzi] înc[ă] se g[ă]sesc la Baia mai multe pietre funerare ale =efilor acestei colonii, cu inscrip[ții] germane =i latine.

Dl Mihalic de Hodocin, fostul director al =coalei de me=te=uguri din Ia=și, a cercetat cu de-am[runtul] minele p[er] site din apropierea acestui t[er]g; at[ă]t dlui c[ă]t =i al[te]i mineralogi au aflat urmele vechilor b[ă]i =i f[ă]c[ă]duiesc rezultaturi foarte folositoare. Lipsa capitalurilor s-a Ținutul improvit p[er]n[ă] ast[ăzi] la re[î]nceperea lucr[ă]rilor; dl Dimitrie Cantacuzino, proprietarul de acum a B[ă]iei, =și propune, se zice, a le redeschide; tot ce este sigur este c[ă] dlui se sile=te prin industrie a re[î]ntoarce B[ă]iei vechea ei Ținutul florire. Mai multe fabrici, precum una de cordovane, mori de f[ă]in[ă] picluit[ă], ce p[er]n[ă] deun[ă]zi ne venea de peste hotar, o c[ă] =rie de br[ă]nz[ă] pizantin[ă] — de ce trebuie să zicem =i o velni[ă] mare — sunt p[er]n[ă] acum Ținutul întreprinderile industriale a=ezate de dl proprietar.

Din vechile zidiri a B[ă]iei, p[er]n[ă] Ținutul ziua de ast[ăzi] au r[ă]mas înc[ă] trei biserici: două ortodoxe, din care Ținutul una înc[ă] se sluje=te, =i a treia protestant[ă], pentru sa=și b[ă]ia=și. Aceast[ă] de pe urm[ă], risipit[ă],

se află cuprinsul în grădina dlui Cantacuzino și este singura ruină bine păstrată în toată Moldova. Noi îi alăturăm¹⁶ aice vederea ridicată de dl Kaufman¹⁷, zugrav însemnat ce-l avem de cîntăva vreme în Iași. Pietrele funerare ce acopereau mormintele băiașilor se află aezate de-a lungul pereților dinlăuntrul templului, care este prefăcut într-o grădină de flori, și acolo, unde fumegau odinioară tîmă și smirna, astăzi miroase roză și iasomie. Un cerdac cu scări este aezat pe lângă înverșul clopotniței, de unde se vede frumosul oraș al țării Moldovei.

Baia mai are încă o particularitate destul de interesantă; numai acolo se mai găsește aurari, care strîng prețiosul metal din mănănoasele păraie ce udă acest bogat pășune; și dl Cantacuzino este singurul în țara noastră ce se poate încă folosi pe degetele sale aur moldovan.

CUPRINS

TREI ZILE DIN ISTORIA MOLDAVIEI

I

25 februarie 1777

Und so kam doch wieder ein Fleck von Europa von einer willkürlichen und aussagenden Herrschaft unter eine ordentliche, beglückende, erhaltende schützende Regierung.

Engel's *Geschichte der Moldau*, pag. 304¹.

La 25 februarie 1777, Poarta Otomană, uitînd aceea ce cu 78 ani înainte, la 26 ianuarie 1699, la congresul de Karloveș, rîspunseser solilor poloni care cereau Moldova: "cum că țara Moldovii nu poate să le o dea să le fie lor podană, fiindcă este volnică și turcilor este închinată, iar nu cu sabia luată", au iscălit după mijlocirea bar-

* Vezi *Hronica* lui Ioan Neculce.

onului Tugut, c. c.² internun\iu la Constantinopol, diploma prin care Bucovina se da Austriei. Atunce \inutul Cern[u]\ilor, jum[tate din \inutul Sucevei, cu vechea capitalie a Moldaviei, C`mpulung cu administra\ia sa cea republican[, episcopia R[d[u]\ilor, m[n[stirile Putna, Sucevi\,a, Solca, Vorone\ul =i alte at`te loca=uri sfinte, toate zidite,]mpodobite =i]nzestrate de vechii =i vitejii no=tri domni, s-au dezlipit de Principat. Atunce Bucovina, adic[178 mile p[trate de pam`nt str[mo=esc, trei t`rguri =i dou[sute cincizeci sate primir[o st[p`nire str[in[; atunce =aptezeci mii moldoveni fur[sili\i a]mbr[\o=a o alt[na\ionalitate dec`t cea rom`neasc[.

Ziua aceasta de 25 februarie ar trebui s[fie]n vecinicie pentru moldoveni o zi de jelanie, o zi r[; pentru c[]ntr-]nsa ne-am v[zut r[pi\i de locurile slavei str[mo=e=ti, locuri]nrodite cu s`ngele eroilor no=tri, locuri ce cuprind sfintele oase ale lui +tefan =i ale Elenei.]ntr-acea zi Moldova]=i pierdu cea mai frumoas[piatr[a coroanei sale.

Un singur b[rbat protest[]mpotriva d[rii Bucovinei. Acesta fu Grigore Chica voievod, domnul Moldovei.

II

1 octombrie 1777

Iar deliba=a zice
 Vr`nd r[ul ca s[-l strice:
 "M[ria ta, ar fi bine
 S[mai iau oameni cu mine!"
 El i-au r[spuns: "Sunt destui
]n coad[doi idiclii...
 C[n-am s[fac b[t]lii".

*Stihul lui Ghica vod*³

S`mb[t[la 1 octombrie 1777, pe vremea chindiei,]ntr-o odaie a Beilicului, cas[zidit[pentru primirea turcilor trec[tori prin Ia=i =i a c[reia de-abia-i mai z[rim temelilele l`ng[Sf`ntul Ioan, pe un loc sterp ce se nume=te]nc[La Beilic,]n acea odaie, zic, decorat[dup[

moda orientală, =eada pe un divan de postav roșu, rezemându-se pe niște perini de porfir cu canafuri de fir, un bătrân mare, cu barba albă, cu o figură mândră și deosebită; în ochii săi însufizionistul ar fi descoperit vicleșugul crud al tigrlui. El era membrul cel frumosul costum al marilor Porții Otomane, costum ce din nenorocire s-a izgonit astăzi de către portul meschin și urât al europenilor. Deși sultanul Mahmud, de fericit aducere aminte, a făcut în imperia sa atât reforme vrednice de laudă, tot nu pot să-l iertăm că a stricat costumul național și a introdus în locul lui caricatura cea mai de răsunet, straiele străine și onorabile ale europenilor. A lepădat turbanul, care împodobește capul ca o diademă, pentru greșosul fes ce acoperă pînă sub sprâncene fruntea, pe care tot bărbatul ar trebui să-l arate slobod și curat. A izgonit blanele cele de mult prezente și anterele cele cu aur pentru surtucul albastru, din care, cum zice turcii, înainte n-ar fi vrut să facă mărșalele la cai. În locul bogatului =al cămătar, ce încingea mijlocul cu atâtea grație, a dat supușilor și doi coși de =iștor ca să le slujesc de bretele, și pentru vârfurile inovației i-a silit să =i rădă barba, semnul cel mai caracteristic al bărbatului!

O blană frumoasă de samur învelea antereul și =alul adevărat cămătar al celui bătrân. Capul său era acoperit de un turban alb, împodobit cu un surguciu înalt legat în brilanturi. La picioarele lui pe covor era o narghilă de cristal bătuță cu pietre scumpe; și, cînd trăgea cîteodată din ea, tot apartamentul se împlea de o atmosferă mirositoare.

Acel bătrîn era Kara Higiordadec Ahmed-beg, capigiba =i imbrohor al marelui și preaputernicului sultan Abdul Hamid, padișahul otomanilor. El venise într-acea zi în Iași sub cuvînt că mergea la Hotin să facă revizia cetății și totodată că aducea lui Grigore Ghica v. v., domn Moldaviei, un ferman împărătesc vestitor de o mai mare statornicire a păcii încheiată între Poarta Otomană și Rusia, la Kainargi, în 17 iulie 1774. Grigore Ghica, avîndu-l de mai mult

vreme prieten,]l primise cu cea mai mare cinste. To\i veli\ii boieri cu slujitorimea =i cu breslele negu\itore=ti fuseser[trimi=i]naintea lui p`n[la +anta, =i de acolo]l aduser[cu alai]n Ia=i =i-l]ntov[r[=ir[p`n[la Beilic.

Acest capigiba=a, cum a ajuns la gazd[, a trimis la vod[, =i cum zice *Stihul lui Ghica vod[*:

Au spus c[-i bolnav de moarte,
 Au cerut doftor s[-l caute,
 Trimi\`nd la vod[]n =tire
 C[au sl[bit peste fire;
 Ar vrea s[mearg[la curte,
 Av`nd s[-i vorbeasc[multe,
 Trebi mari =i lucruri]nalte,
 +i ferman ca s[-i arate.
 Dar nu poate pentru boal[,
 C[nici din pat nu se scoal[⁴.

Dar s[ne]ntoarcem iar[=i]n odaia Beilicului. Capigeba=a era]n vorb[tainic[cu doi boieri moldoveni veni\i la d`nsul]ntr-ascuns. Nimene nu era de fa\[la aceast[vorbire. Numai la perdeaua din afar[p[zeau doi arapi, negri ca abanosul =i]narma\i din cap p`n`]n picioare; ochii lor sticleau ca un luceaf[r]n]ntunericul nop\ii. C`nd]=i ar[tau din\ii albi =i ascu\i\i, socotea cineva c[vedea doi z[vozi mari =i cumpli\i, gata de a se arunca asupra trec[torilor.

Boierii stau]ntr-o postur[umilit[,]n genunchi, pe un covor]ntins pe parchet, departe de divan. Capigiba=a]nota]ntr-un ocean de fum mirositor; fa\ a sa m[rea\[p[zea o nemi=care absolut[; c`teodat[]=i]ndrepta barba alb[ca om[tul.

— Ei, boieri, zise el]n sf`r=it, t[]nd t[cerea, pica-va oare vulpea]n cursa v`n[torului? Va veni oare ghiaurul?

— Va veni, sl[virea ta,]i r[spunse unul din boieri. S[nu fii la]ndoial[; va veni, c[-i d`rz;]i place primejdia.

— Va veni, efendi, ad[ug[cel[]alt boier, pentru c[n-are de unde =ti scopul venirii tale. }n]arigrad numai luminatul vizir =i Muruz,]n Ia=i numai sl[virea ta =i noi =tim c[zilele lui Ghica s-au num[rat. +i mai degrab[s-ar deschide mormintele dec`t gura nostr[.

Capigeba=a z`mbi de bucurie; tr[surile sale se mi=car[=i fa\`a sa posomor`t[se]nvie pentru un minut.

Un rob intr[]n odaie; boierii r[s[rir[, dar, c`nd v[zur[cine era, se lini=tir[. Robul se]nchin[p`n[la p[m`nt.

— Sl[virea ta, zise el, Bogdan-beg a trimis doftori s[te vad[. Boierii se f[cur[galbeni ca ceara, mai c[nu se puteau]ine pe genunchi.

Se uitau cu spaim[din toate p[r]ile =i c[utau unde s-ar ascunde.

Capigeba=a z`mbi cl[tind din cap;]n sf`r=it, le ar[t[o perdea l[turalnic[ce da]ntr-alt[odaie =i le f[cu semn s[se duc[. Boierii se ridicar[=i se f[cur[nev[zu\i.

Imbrohorul b[tu din palme. Haznetarul s[u se apropie. Dup[ce st[p`nu-s[u]i zise dou[-trei cuvinte turce=ti, el lu[de pe alt divan un contu= greu =i o basma de burungiucul cel mai sub\ire. Imbrohorul]=i dezveli bra\ul drept =i haznetarul]l strinse tare cu basmau mai jos ceva de cot. Dup[aceea]=i lep[d[turhanul =i r[mase numai cu un fes mic, elegant, legat]mprejur cu un nemetez sub\ire verde. Pe urm[]=i plec[capul pe perinele de porfir[=i se]nveli]n conto=ul de samur.

Haznetarul ie=i =i se]ntoarse dup[un minut cu doftorii lui vod[, Gavrilachi =i Fotachi.

Capigeba=a se f[cuse galben la fa\[, toate tr[surile]i erau suferitoare, o sl[biciune mare domnea]n toate mi=c[rile sale, se r[sufla greu. Trebuia cineva s[-l socoat]n cele de pe urm[ceasuri a vie\ii. Numai ochii s[i cei vicleni sticleau sub posomor`tele sale spr`ncene;]n zadar c[utase s[le ast`mpere focul.

Fotachi se apropie =i-l lu[de m`na dreapt[. Pulsul lui mai c[nu b[tea. El crezu c[-i bolnav de moarte.

Gavrilachi se apropie =i el,]l apuc[=i el de aceea=i m`n[, uit`ndu-i-se drept]n ochi. Turcul nu putu suferi aceast[c[ut[tur[, ce cerca s[-i p[trund[g`ndirile cele mai tainice, =i se f[cu c[le=in[. Gavrilachi cl[ti din cap.

Dup[pu\in, capigiba=a deschise iar[=i ochii =i cu un glas slab ca de mort zise:

— Spuneți stăpânului vostru să se grăbească să vie; porunci mari de la împăratul nostru. La curte vedeți că nu pot să merg. Pot să mor. Să vie... și iar să le înșel. Doftorii se deprimă.

Dar să lăsați pe marele capigiba să se sfârșească scârnavă comedie și, până ce doftorii vor merge să se deie stăpânului lor raportul despre starea bolnavului, să aruncăm o cutitură asupra împăraților politici ce se mișcă atunci în Moldova, ca mai lesne să putem pregăti cititorii la strănica privele-te ce au să vadă. Grigore Ghica voievod, ce domnea atunci în țara noastră, se trăgea din a doua linie a Ghicilor; el era fiul dragomanului Porții Alexandru Ghica, care prin porunca marelui vizir Niandgi Ahmed Pașa, după o închiisoare de două săptămâni fusese lăsat înainte chiocului Seraiului, în 19 februarie 1741. Înainte de a primi domnia, el ocupase de la 17 august 1758 vechea înșurinare a țării noastre de dragoman al Porții. La anul 1764, în 29 mart, prin favorul marelui vizir Mustafa Bahir, el primi tronul Moldaviei; însă după trei ani, la anul 1768, în vreme când Turcia se gătea de război asupra Rusiei, hanul țarilor, vestitul Crămghirai, în divanul împăratului, arătă cum că în asemenea grele împrejurări tronul Alexandru Ghica, fiul lui Scarlat Ghica, nu avea destule înșuriri și încredere ca să se lase domnia în țări Române și că Grigore Ghica, vărul lui, ar fi mult mai destoinic pentru apărarea țării. Sfatul hanului fu primit de sultanul Mustafa III; în luna lui noiembrie 1768, Alexandru Ghica lăsa, dar, tronul Valahiei lui Grigore Ghica, iar tronul Moldaviei îl ocupă în a doua domnie Grigore Calimah, fiul lui Ioan Calimah, om țării și învâțat.

Grigore Ghica nu avu multă vreme de domnie în țara Românească, căci, înainte încă de a primi el investitura, războiul fusese declarat între Turcia și Rusia, la 6 octombrie 1768, prin închiderea rusescului rezident Obreskof în Edecule. Rușii se și porniră și în vara următorului an, 1769, luară sub stăpânirea lor toată Moldova, prinzând rob pe însuși domnul acei țări, Constantin Mavrocordat, care domnise în viața sa de șase ori în țara Românească și de patru

ori în Moldavia* și în sfârșit muri în Iași la 4 decembrie 1769. Operațiile răsboiului după această izbândă se întinseeră și în Valahia. La 7 octombrie 1769 în zori de zi leitenantul-colonel Karozin, cu patru sute de ruși și întovărit de mai mulți români povăluit de arhimandritul de Argeș, care avea două pistoale la brâu și medalia Caterinei II la gât, și de spătarul Pervu Cantacuzino, numit de împăratul teasa general-maior, intră în București și se îndreptă spre curțile domnești. În toate ulițele Bucureștilor se auzea numai ostănescul strigat de „stupai, stupai!”⁵. Turcii ce erau în capitală fură omorâți și curțile picară în mâinile rușilor. Grigore Ghica, care nu avea nimic de venirea vrăjmașilor, la auzul celui zgomot sări peste zidurile grădini și se ascunse într-o bucălie, fiind prăsit de toată gvardia sa. După trei zile fu însă găsit, luat rob de răsboi și dus la Petersburg.

În capitala Rusiei fostul domn avu prilej mai mult decât în orice alt loc să-și arate meritele. El vorbea turcește, rusește, francezește și italienește, afară de românește și grecește, ce erau limbile sale. Vorba sa era învâitoare, ideile sale bogate; toate în el arătau un bărbat înalt. Reputația sa ajunsese până la urechile mării împăratese, care dori să-l vadă. Caterina II îl pofti de mai multe ori în societatea sa și îți prețui ce era bun în Ghica**. Așa, acesta prin manierele și talentele sale îți a cătigă intrată protecția

* Constantin Mavrocordat fusese numit domn Moldaviei în locul lui Grigore Calimah, care fu mazilit și țigărit în Constantinopol la 29 ianuarie 1769. Deasupra capului lui era scris: „Acesta-i capul blestematului ghiaur Grigore Calimah Bogdan-beg, care au furat o sută pungi de bani ce i s-au fost trimis să cumpere până pentru urdie și au vândut împăratului”. — Tot atunci, prin porunca sultanului, s-au țigărit și capul marelui vizir Mohammed Emin pașa și a dragomanului Porții Neculai Dracu, sub cuvânt că erau uniți cu domnul Moldaviei, spre a vinde țigărit.

** Într-o scrisoare cu data din 18 febr. calendar vechi 1770, Caterina II scria lui Voltaire: „Le hospodar de Moldavie (Constantin Mavrocordat) est mort; celui de Valachie (Grigore Ghica) qui se trouve ici a beaucoup d'esprit”⁶. Voltaire, în 10 apr. calendar nou, răspundea împăratesei: „Je plains fort le hospodar de Moldavie. Ce pauvre Gête n'a pas jouti longtemps de l'honneur de voir Tomyris. Pour le hospodar de la Valachie, puisqu'il a de l'esprit, il restera à votre cour”⁷.

autocratori\ei Rusiei,]nc` t la congresul de la Bucure=ti ce se f[cuse pentru]ncetarea r[zboiului, la 15 februarie 1773, Cabinetul de Sankt-Petersburg,]ntre condi\iile p[cii, ceru ca Grigore Ghica s[primeasc[domnia Moldaviei pentru vecinicie din tat[]n fiu, ca bir s[deie la trei ani o dat[, dup[pilda republicii Ragusa, =i c[s[aib[dreptate de a ave la Poart[un agent sub siguran\ a dritului gintelor. De=i aceste cereri nu se putur[]mplini din pricina desfacerii congresului, totu=i, c`nd pacea se]nceie]ntre Rusia =i Turcia la Kuciuk-Kainargi (17 iulie 1774), Ghica primi tronul Moldaviei, m[car c[dragomanul Por\ii Constantin Muruz f[cuse tot felul de intrigi, ca s[primeasc[el domnia acei \ri.

Grigore Ghica, cum ajunse]n Ia=i, se]ndeletnici de a]nchide r[nile r[zboiului, mic=or[=i regul[birul \[ranilor, u=ur[boierescul, re]ntocmi dreptatea,]ncuraj[agricultura. At` t]n]nt`ia, c`t =i]n a doua domnie a lui, cea]nt`i fapt[a oc`rmuirii sale fu s[numeasc[pe boierii cei mai cinsti\i ispravnici]nuturilor, “d`ndule porunci, cum zice un hronicar naiv de-ai no=tri, ca s[fie cu mare dreptate s[racilor, ne]ng[duind pe nimene ca s[-i calce =i s[-i n[p[stuiasc[; c[ci, de ar auzi c`t de pu\in c[au p[zit hat`rul cuiva =i va veni vreun s[rac s[se j[luiasc[, atunce cu mare pedeaps[]i va pedepsi, f[c`nd mari drept[\i tuturor, ar[t`nd tuturor boierilor ca s[se p[zeasc[fie=tecare de a lua mit[de la s[raci, c`t de pu\in; =i, de va veni la urechile m[riei sale, s[fie]n =tiin\ a tuturor c[se va pedepsi cu pedeaps[, nec[ut`ndu-i nici chip de hat`r, de va fi =i boier, =i mare om, =i rud[; de vreme c[Dumnezeu l-au trimis]ntr-acest p[m`nt, ca s[p[zeasc[pe s[raci =i s[-i fie mil[de d`n=ii”. }ns[Ghica]n zadar f[cea aceste]mbun[t[\iri; Constantin Muruz nu putea s[-i ierte c[fusese mai fericit dec`t d`nsul.

]n zadar Ghica se f[cu ocrotitorul =tiin\elor =i al artelor, a=ez`nd =coli domne=ti]n Mitropolie,]n Sf`nt-Neculai =i prin]nuturi,]nfrumuse`nd Ia=i prin zidirea de acheducuri =i f`nt`ni publice, precum cele de la poarta Sf. Spiridon =i de la Golia, prin ajutarea cu bani la ridicarea

bisericii Sf. Gheorghe, hot[r`t[s[fie mitropolie, prin a=ezarea celor]nt`i podele pe uli\ele capitaliei.

}n zadar Ghica vru s[introduc[]n \ar[industria,]ntemeind cea]nt`i post[virie cu lucr[tori nem\i, la Chip[re=tii de pe Jijia, =i]ntocmind]n apropierea Ia=ilor o colonie de protestan\i, ce se]ndeletnicea cu fabrica\ia ceasornicelor; Muruz nu dormea.

}n zadar Ghica, at`t]n via\sa sa cea public[, c`t =i]n traiul s[u cel privat, vru s[deie supu=ilor s[i numai pilde bune,]nc`t spre a obor] luxul straielor, care =i atunce ca =i acum era risipa multor familii, se ar[t[]n divan]ntr-o zi de ceremonie mare]mbr[cat cu libade =i giube de postav f[cut]n \ar[, ca s[ru=ineze pe curtezani, din care cel mai de pe urm[era cu straie mai bogate dec`t a domnului. }n zadar Ghica se silea s[se fac[din zi]n zi mai vrednic de iubirea norodului, singura r[]spl[tire ce principii cei buni ambi\ioneaz[, =i]ntr-at`ta c`=tig[aceast[dragoste,]nc`t cea dint\i a lui maziile fu socotit[ca o nenorocire ob=teasc[. }n zadar “cuv`ntul ce gr[ia era gr[it, zice acela=i hronicar, =i era l[udat de c[tre to\i =i pl[cut prostimii; boierii nu-l puteau suferi, c[ci ei nu puteau s[m[n`nce pe cei mici =i s[raci, c[nu-i suferea domnul nicidecum”. Constantin Muruz]n |arigrad =i boierii evgheni=ti]n Moldavia hot[r`r[, dar, fie=tecare]ndeosebi pieirea bunului domn; cel dint`i pentru ca s[se poat[sui pe tronul rivalului s[u, cei de-ai doilea pentru ca s[scape de un st[p`nitor care le amenin\sa d[rmarea aristocra\iei prin dragostea =i ocrotirea ce da norodului.

Doi ani dup[suirea sa pe tron,]nalta Poart[d[]duse, cum am spus, Bucovina austrienilor. Grigore Ghica nu vru, nici nu putu s[trag[asupra sa blestemul moldovenilor din toate veacurile viitoare =i protest[]mpotriva sf`ierii bieteii \[ri, =i prin urmare a c[lc[rii tratatului]ncheiat de Bogdan vod[⁸ cu Poarta, prin care Moldavia cunoscuse suzeranitatea Turciei numai cu condi\ie c[i se vor p[stra =i ap[ra]n]ntregime vechile sale hotare. Constantin Muruz se folosi]ndat[de acest prilej spre a]nnoi prigonirile sale asupra patriotului domn, pe care-l zugr[vi ca un prieten al ru=ilor =i, prin urmare,

ca un hain al }mp[r\iei turce=ti. Poarta, totdeauna lesne crez[toare =i fricoas[, mai ales c`nd auzea de ru=i,]n orbirea sa nu v[zu c[tocmai acea protesta\ie a lui Ghica era cea mai mare dovad[a supunerii =i a credin\ei sale c[tre }mp[r\ie =i]ncepu a da ascultare p`relor dragomanului s[u. O nou[furtun[mult mai groaznic[, pentru c[era st`rnit[de vr[jma=i casnici =i ascun=i, veni de]mplini dorin\ele lui Muruz =i arunc[]ntr-o pr[pastie f[r[sf`r=it pe bietul Ghica vod[]mpreun[cu toat[familia sa. Boierii moldoveni, de la fugirea lui Dimitrie Cantemir]n Rusia la 1711 =i de la venirea fanario\ilor pe tronul Moldaviei,]=i]ntrebuin\va energia ce le mai r[m[sese numai]ntru a pricinui c`t se putea mai des domnii noue, ca prin aceasta fie=tecare din ei, cu partida sa, s[ajung[la putere. Spre a=i]mplini m`r=avul lor scop, ei se slujeau c`nd de domn spre a prizoni pe bietul norod, c`nd de norod spre a p`r[pe st[p`nitor. Un domn nu=i putea, dar, p[stra tronul mult[vreme dec`t cu condi\ie c[va fi r[u, crud =i nemilostiv; =i, dimpotriv[, domnul bun era sigur, din pricina lor, s[cad[]n pu\in, =i de multe ori]=i pierdea]ns[=i via\va. Asemene fu =i cu Grigore Ghica, om bun care c[uta]n toate chipurile s[apere norodul de ap[sarea boierilor*. Aceasta fu pieirea sa. O partid[de boieri din cei mai de frunte,

* Pricina de c[petenie a urii =i a nemul\umirii boierilor asupra lui Grigore Ghica v. v. au fost pontul boierescului, adic[legiuirea statornicitoare rela\iilor]ntre proprietari =i]ntre locuitorii mo=iilor. Prin anaforaua din 14 april 1775, mitropolitul =i =ase boieri mari,]ndr[znind a se numi Adunare ob=teasc[=i critic`nd dezrobirea vecinilor rostit[]n 6 april 1749 de o adev[rat[Adunare ob=teasc[, de vreme ce era alc[tuit[de mai mult de una sut[=aptezeci deputa\i, ale=i din toate st[rile \[rii, ace=ti =ase boieri, zic, propuser[domnului Ghica, ca (vecin[tatea neput`ndu-se iar[=i a=eza) s[binevoiasc[a hot[r] m[car ca "locuitorii s[lucreze la st[p`nii mo=iilor pe care se hr[nesc =i se chivernisesc din zece zile una (adic[36 zile pe an!], d`nd =i dejma din roduri, din a zecea, dup[obicei. +i aceast[r`nduial[de slujb[a locuitorilor, ziceau acei =ase boieri filantropi, socotim c[nu numai nu le va fi lor de stric[ciune, ci]nc[=i spre]mbel=ugare =i fericirea \[rii si a tuturor de ob=tie"!!! Vod[arunc[acea anafora asupra toare =i nedreapt[; =i nu numai se]nu de hrisov ce-l publicase]nc[]n]nt`ia domnie,]n 1 ianuarie 1766, ci]nc[]l]nt[r] prin un al doile hrisov din 1 april 1777. Prin aceste acturi, domnul u=ur[sarcina locuitorilor]nc[mai mult dec`t cum fusese hot[r`t[prin legiuirea Ob=te=tii adun[ri din

pov[\uit[de logof[tul B[l[nescu, vornicul Manolachi Bogdan, sp[tarul Ioan Cuza, sp[tarul Canta, c[minarul Romano =i D[rm[nescul, se scul[asupra lui Ghica =i asupra sfetnicilor lui, logof[tul Razu, visternicul Bal= =i mai ales asupra logof[tului Ioan Canta, sub cuv`nt c[ace=ti boieri invitau pe domn a haini. Aceast[partid[se]n\elese cu Muruz, =i Poarta nu mai]nt`rzie de a hot[r] moartea lui Grigore Ghica, c[ci de la fugirea lui Cantemir* Moldavia nu mai fu un stat =i norodul ei o na\ie, pentru ca domnii ei s[fie trata\i]n suverani. De la 1711, to\i domnii fur[ale=i]ntre grecii Fanarului, raietele a]mp[r]\iei, =i ca raietele trata\i asemenea =i c`nd erau pe tron. Ei erau]n totul as[m]lui\i ca ceilal\i pa=i, numai cu at`ta deosebire c[erau mai umil\i, fiind ghiauri. Cel mai prost pascari sau hamal din Constantinopol, ajung`nd a fi mare vizir,]i punea,]i schimba,]i pref[cea,]i]nchidea,]i t[ia dup[capricii =i dup[interes; cea mai mic[umbr[de suveranitate, afar[de dritul tiraniei, nu mai era]n ei. Acela era domn care pl[tea mai mult =i,]ndat[cum altul da mai mult, cel dint`i, f[r] forme, f[r] vin[, se vedea r[sturnat de pe tronul cump[rat, =i mul\i avur[numai un pas s[fac[de la domnie la moarte. Moldovenii toate aceste catastrofe le priveau cu apatie, c[ci pierduser[vechea lor energie spre a putea aduce o alt[stare de lucruri; se m[rgineau numai]n ni=te dorin\ele de=erte, a=tept`nd de la cer o norocire ce ei nu aveau curajul s[=i-o preg[teasc[singuri; trist[=i zadarnic[a=teptare, c[ci cerul ajut[numai acelora ce=i ajut[singuri. Guvernul Moldaviei, cu totul robit, era o ma=in[ale

6 april 1749.]n care boierescul fusese a=ezat]n 24 de zile lucru pe an;]n loc c[Ghica]ndatorea prin hrisoavele sale pe \[rani s[lucreze proprietarilor numai 12 zile pe an. Nemul\umirea boierilor fu nem[rginit[; domnul]ns[r[mase statornic]n vroina sa. De-abia cu o zi]naintea mor\ii sale, c`nd v[zu c[furtuna era s[sparg[asupra capului s[u, de-abia atunci se hot[r] a face ceva spre a-i]mp[ca. Prin hrisovul s[u din 30 septembrie 1777, el a=ez[ca, pe l`ng[acele 12 zile de lucru, locuitorii s[mai deie]nc[st[p`nilor dou[zile de clac[=i o podvod[pe an =i s[]ntocmeasc[acareturile de pe mo=ii,]ns[numai pe acele vechi. Dar aceast[m[sur[era luat[prea t`rziu =i nici nu putea mul\umi pe boieri.

* Cantemir]ncheie cel de pe urm[tratat ca domn suveran.

c[reia resorturi se mi=cau de vizir =i adeseori =i de cel mai tic[los al lui favorit. Toate primeau via\la lor din Constantinopol, toate se f[ceau prin fermanuri. Domnul era numai executorul voin\elor vizire=ti =i din prerogativele suveranit[\ii avea numai tristul drit de a se intitula "Cu mila lui Dumnezeu". Iar Adunarea ob=teasc[, acea care]n zilele domnilor p[m`nteni era singura putere d[t[toare de legi =i denaintea c[reia]n=i=i domnii se supuneau, dezbr[cat[de toate drept[\ile sale,]njghebat[numai de vro c`iva boieri mari, seizi jura\i ai domnului, ale=i=i chema\i cu \idule domne=ti, iar nu slobod aleas[=i alc[tuit[de toate st[rile \[rii ca]n vremile vechi*, r[pit[]nsu=i de numele s[u =i sub turcescul titlu de divan, slujea numai a da o umbr[de putere legal[acturilor r[pitoare ale st[p`nitorilor. Ap[rarea drept[\ilor \[rii nu era de competen\la ei.

]n Moldova pref[cut[]n provincie turceasc[, nu mai era nici domn, nici stat, nici na\ie. Era numai un arendar cu puteri]ntinse, o turm[de robi =i c`iva privilegia\i. De aceea, de la 1711, istoria Moldaviei nu mai este istoria unui stat, ci numai a unei provincii supuse, iar via\la domnilor numai tic[loasa biografie a unor mari ispravnici,]n care nu vedem dec`t tiranie, ucideri, jacuri, mor\i cumplite =i alte asemenea groaznice nelegiuiri, care au pustiit \ara mai mult de un veac.]n toat[aceast[epoc[nu]nt`nim]n istoria na\ional[dec`t dou[fapte mari, adic[dezrobirea vecinilor rostit[de boierii moldoveni,]n biserica Sfin\ilor trei Ierarhi, la 6 aprilie 1749, fapt[vrednic[de o na\ie, =i protesta\ia lui Grigore Ghica voievod pentru darea Bucovinei, fapt[vrednic[de un domn. Toate celelalte sunt din partea domnilor tiranie =i c`teva faceri de bine m[runte — c[ci ei puteau face mult r[u =i numai at`ta bine c`t ar putea ast[zi face un bun ispravnic —, iar din partea norodului vedem numai suferin\le =i dezn[d]jduire.

* Cea mai de pe urm[Adunare adev[rat ob=teasc[fu adunat[spre dezrobirea \[ranilor. Vezi "Arhiva rom`neasc[", tom. 1, pag 126.

Poarta, c`nd hot[r] moartea lui Ghica, =tiu foarte bine c[nu=ii va putea]mplini grozavul scop dec`t prin ascuns vicle=ug, c[ci cuno=tea vetejia domnului. Pentru aceea, dar, alese pe Ahmed-beg capigiba=a, cel mai bun prieten al lui Ghica, d`ndu-i =i ferman de maziire =i de ucidere. Iar pentru celelalte,]r`ndui s[se pov[uiasc[dup[instruc\iile lui Constantin Muruz =i a boierilor nemul\umi.

Capigiba=a, dup[ce=ii puse toate la cale ca s[=-i poat[]mplini stra=nica porunc[, purcese spre Ia=i,]ntov[r]=it de patruzeci bostangii =i mai mul\i robi, =i intr[]n capitalia Moldaviei cu ceremonialul ce am v[zut.]ndat[dup[sosirea sa, se]n\elese cu c[peteniile partidei nemul\umite; ne]ndr[znind s[=-i]mplinesc[]ns[rcinarea chiar]n curtea domneasc[, din pricina vitejilor delii =i copii din cas[care slujeau de gardie domnului, se f[cu bolnav, ca s[poat[mai bine]n=ela pe Ghica =i s[-l trag[]n vizunia sa; spre aceasta el se sluji de sc`rnavul chip ce am ar[tat.

]n zadar prietenii lui Ghica vod[din Constantinopol]i f[cuser[cunoscut adev[ratul \el al venirii lui capigiba=a,]n zadar domnul][rii Rom`ne=ti, Alexandru Ipsilant,]l]n=tiin\[tocmai]n ziua sosirii turcului]n Ia=i ca s[se p[zeasc[de cursele acestui oaspe; Ghica nu putea s[cread[ca prietenul s[u Ahmed-beg ar fi at`ta de m`r=av ca s[-i ascund[adev[rul soliei, chiar de ar veni]nsu=ii asupra lui; el nu =tia, nenorocitul, c[acolo unde tirania porunce=te prite=ugul este mut. Dumnezeu il orbise, el alerga f[r[cea mai mic[paz[]naintea soartei sale. At`ta lu[asupr[-i, de trimise dint`i pe doftorii, s[vaz[dac[capigiba=a era adev[rat bolnav.

Grigore Ghica era]n harem cu doamna =i cu domni\ele, c`nd vornicul despre doamn[veni de-i spuse c[doftorii cur\ii se]ntorser[de la palatul Beilicului.

— Ei, le zise Ghica, dup[ce doftorii intrar[, ce are prietenul nostru?]i bolnav tare?

—]i bolnav, m[ria ta, r[spunse Fotachi, doftor str[in, care c[uta s[izgoneasc[din favorul lui vod[pe Gavrilachi, doftor b[tr`n, casnic al Ghicule=tilor,]i bolnav tare =i nu-i dau o zi de via\]. Dore=te s[te vad[, c[ci mi-a zis c[are un ferman pentru m[ria ta.

— S[mergim, dar, s[-l vedem. Bietul turc, s[vie tocmai din |arigrad ca sa moar[]n Ia=i.

— M[ria ta, ad[ug[cel[lalt doftor, Gavrilachi, te-am purtat]n brave, \i-am fost credincios]n domnie, \i-am fost =i mai credincios]n robie. Am]mb[tr`nit]n slujba familiei m[riei tale. Niciodaf[nu m-ai aflat nemul\umitor =i necinstit. Ascult[-m[ast[zi, doamne; nu te duce la capigiba=a; nu te]ncrede]n turci, c[viclean neam este!

— Da de unde aceast[fric[? Ce, nu-i bolnav?

— Era galben la fa\[, pulsul lui era foarte slab. Dar tot te rog, m[ria ta, nu te duce, ochii lui m-au speriat.

— Biete Gavrilachi, vedem c[ai]mb[tr`nit; te-ai facut muiere =i te sperii de ni=te de=erte n[luciri.

Aceste le zise vod[, doftorul str[]n birui =i credinciosul Gavrilachi nu fu ascultat.

- Trimite, ad[ug[domnul c[tre vornicul despre doamn[, s[spuie prietenului nostru, lui capigiba=a, ca s[nu se supere, c[vom merge s[-l vedem la gazda sa. +i zi s[g[teasc[careta, dar degrab[, c[-i sar[. Vornicul despre poart[ie=i.

Doamna auzise cuvintele protomedicului Gavrilachi; inima i se]nghe\[. De mai mult[vreme ni=te grozave presimptome]i tulburau lini=tea nop\ilor. De c`te ori adormea, visa s`nge. Ea cunoscua c[o mare primejdie amenin\va capul iubitului s[u domn. Se apropie de vod[=i prin cuvinte dulci c[ut[s[-l]ntoarce de acea vizit[.

— Ce ai ast[zi?]i r[spunse vod[. De ce nu m[la=i]n pace? La r[zboi am fost, rob am fost, sub urgia]mp[r[teasc[am picat, =i niciodat[nu te-am v[zut a=a de]ngrijit[. E=ti nebun[c[ascu\i povestele lui Gavrilachi. Lini=te=te-te, ceasul mor\ii nu mi-a venit]nc[. Steaua mea str[luce=te]n toat[lumina sa la amiaz[-noapte.

— Da nu po\i s[zici c[e=ti bolnav? Dac[nu ascu\i sf[]tuirile inimii mele, ascult[m[car pe prietenii t[i din |arigrad, ascult[pe domnul Ipsilant =i pe credinciosul Gavrilachi, care totdeauna te-au slujit cu cinste. Inima mea, care nu m-a]n=elat niciodat[,]mi spune c[mergi]nainte a unei mari primejdii. O, iubitul meu domn, nu te

duce, ad[-\i aminte de soarta lui Grigore Calimah⁹. Fie-\i mil[de mine =i de domni\ele tale. G`nde=te c[Muruz]\i vrea moartea =i c[, dac[-i muri tu, voi muri =i eu, =i copiii t[i vor r[m`ne calici pe la u=ile cre=tinilor.

- Numai cu femeile s[n-aib[cineva a face, zise vod[]n m`nie. Ce, eu nu sunt]n Moldova, nu sunt]n scaunul domniei, nu-s puternic? Marea]mp[r[teas[nu m[ocrote=te? Cum ar]ndr[zni Poarta s[-mi vrea moartea! Destul, =tii c[sfaturi muiere=ti nu-mi plac!

Vod[]=i lu[gugiumanul =i vru s[ias[; dar, v[z`nd c[doamna =i cu am`ndou[domni\ele, Elenca =i Rux[ndi\,a,]ncepuser[a pl`nge, se potoli pu\in, se apropie de doamna, o s[rut[pe frunte =i ie=i]n sp[t[rie.

]n vremea domnilor fanario\i, curtea era locul de]nt`lnire al tuturor boierilor. Cu treab[sau f[r[treab[, to\i se aduna acolo,]n toate zilele, ca s[auz[nout[\i sau havadisuri, cum se zicea atunce, ca s[aib[ce spune pe la casele lor =i ce scrie pin \inuturi. Atunce gazete nu era, teatru asemenea nu era iarna; =i vara foarte pu\ini mergeau la \ar[s[-=i caute de interesele casnice. A tr[i la mo=ie era ca c`nd ar fi fost surghiunit.

C`nd vod[intr[, sp[t[ria era plin[de boieri; to\i se scular[]n picioare =i=i str`nser[beni=ele pe piept.]ntre d`n=ii, erau =i acei doi boieri pe care i-am v[zut mai]nainte]n odaia turcului la Beilic.

— Boieri, le zise vod[, capigiba=a care a sosit ast[zi cu ferman de la prea puternicul nostru]mp[rat trage de moarte. Ne ducem s[-l vedem.

La aceste cuvinte acei doi boieri r[s[rir[de bucurie. Fa\,a lor sem[na cu a lui Mefistofeles, c`nd, prin un contract isc[lit cu s`nge, a c`=tigat sufletul doctorului Faust¹⁰.

— Da n-au tras]nc[?]ntreb[vod[cu m`nie.

Deliba=a se apropie.

— M[ria ta, n-ar fi bine s[mai iau oameni cu mine?

— Ce vorbe=ti =i tu? r[spunse vod[. De c`nd te-ai f[cut a=a de mi=el? Ia-\i doi idiclii]n coad[=i doi delii c[l[ri dac[-\i trebuie

numaidec`t alai. Dar s[trag[mai degrab[. N-avem doar[s[facem b[t]lii. R[m`ne\i s[n[to=i, boieri, urm[domnul ie=ind.

— S[tr[ie=ti, m[ria ta, r[spunser[boierii. Iar acei doi boieri, ce stau mai ascun=i, ad[ug[r]]ncet cu o z`mbire satanic[: “Cale bun[, m[ria ta”!

La scar[era tras[o caret[domneasc[cu doi harm[sari unguere=ti, negri =i iu\i. Patru masalale ardeau]nainte tr[surii, c[ci]nnoptase. Vod[se sui, meterhaneaua]ncepu a c`nta =i caii purceser[la galop.

Dar, c`nd ajunser[]n poarta Beilicului, caii se oprir[deodat[.]n zadar vezeteul le sf`=ia coastele cu biciul,]n zadar idicliii se cobor`r[din coad[=i-i tr[gea de z[bal[,]n zadar deliui]i]mpungeau cu s[biile; caii se l[viser[pe p[m`nt =i stau nemi=ca\i. Ghica putea]nc[s[se]ntoarce[, dar orbit de soart[, prin o]ndr[zneal[nebuneasc[, nu vru s[vad[un semn]n=tiin\[tor]n st[tutul cailor; se cobor[=i=i urm[drumul pe jos p`n[la palat.

La scar[doispnezeu robi arapi a=teptau pe domn; unii]i luminau drumul cu f[clii de cear[alb[, al\ii]i t[m`iau cu c[ui de argint, al\ii]i stropeau cu ap[de trandafir. C`nd Ghica, la lumina f[cliilor, lu[sama la fizionomia s[lbatic[=i crud[a acelor arapi, care sem[nau cu diavoliu din “Pedepsele iadului” zuger[vite pe pere\ii bisericii Sf`ntului Nicolai din Ia=i, =i v[zu c[to\i acei robi erau]narma\i cu c`te un hangiar, lucru]mpotriva pravilei primit[]n Turcia, prin care numai oamenii slobozi au dreptate de a purta arme, cel]nt`i prepus de moarte]i intr[]n inim[. El se pip[i la br`u =i v[zu ca uitase s[iaie hangerul ce-l purta necontenit cu sine, ziua =i noaptea, la mas[=i]n somn, pe tron =i la altar. O sudoare rece]i cuprinse tot trupul. Atunci]=i aduse aminte de scrisorile prietenilor s[i din Constantinopol, de sf[tuirile domnului]rii Rom`ne=ti =i a lui Gavrilachi, de lacrimile doamnei =i ale domni\elor, de]ntrebarea lui deliba=a, de st[tutul cailor]n poarta Beilicului. Un v[li se ridic[de peste ochi =i v[zu tot groaznicul adev[r - moartea. El, care cu at`via oameni mari credea]n fatalitate, se mira singur cum r[mase orb la at`te semne ce-i ar[tau vederat pieirea sa. A se mai]ntoarce]napoi era prea

t`rziu. Cel]nt`i pas era f[cut, trebuia s[-i urmeze drumul. Se hot[r], dar, s[moar[, dar s[-i v`nd[]ncaltea via\ a c`t s-ar putea mai scump.

U=ile atunce se deschideau, și domnul intr[]n odaia lui capigiba=a, care, f[c`ndu-se a=și birui sl[b[ciunea, se scul[]n genunchi]nainte a lui. Ghica se duse de-l]mbr[\o=[,]i ajut[s[se culce iar[și și se pus[l`ng[d`nsul pe divan.

]ndat[cum vod[intrase la capigiba=a, viteazul deliba=a]mpreun[cu deliții și idicliii fur[]ofti\i la cafele,]n vreme ce domnul era cinstit cu ceremonialul pompos obicinuit la marii Por\ii. Dulce\ele, cafelele, cibucul, sorbetetele se urmar[cu cel mai mare lux. Tablalele, chiselele erau de argint, felegenele și linguri\ele de aur, cibucul]mpodobit cu brilanturi. Robii erau unii]mbr[ca\i]n haine albe de ca=imir, al\ii]n costume bogate de catife ro=ie și albastr[cusute cu fir și cu m[rg[ritari. Cine cunoa=te c`t era luxul de mare,]n vremele de atunce, pe la pa=ii Imperiei otomane, va socoti aceste de nimic[. Fie=tecare pa=[]nsu=și, c`nd mergea la drum, avea cu sine o armie]ntreag[de robi, slugi, buc[tari, vezetei și comori]ntregi de argint[rii pentru slujba sa.

]n sf`r=it, dup[aceste ceremonii, prelungit neap[rat la orice vizit[dat[unui turc, c`t de s[rac s[fie, capigiba=a]ncepu a se j[lui de boala sa, a da domnului nout[\i de prietenii lui din]arigrad, a-i spune deosebitele schimb[ri]nt`mplate la Poart[. De \elul venirii sale]ns[nu-i zicea nici un cuv`nt. Domnul]ns[a=tepta din minut]n minut s[se vad[atacat; se uita]n toate p[r\ile, loc de sc[pare nu era.]n mijlocul conversa\iei, capigiba=a ceru de la vod[tabacherea sa. Dup[ce lu[o priz[:

— Tabacul, beg,]i zise, nu \i-i bun, s[-\i dau eu altul de fabric[]mp[r[teasc[! și b[]tu din palme.

Atunce perdeaua, prin care cu c`teva ceasuri mai]nainte ie=iser[boierii moldoveni, se mi=c[deodat[și patruzeci de bostangii pov[\u\i de haznetarul intrar[]n odaie și se repezir[asupra bietului domn. Tocmai]n minutul acela capigiba=a scosese o n[fram[de m[taș[neagr[și o arunc[pe umerele lui Ghica strig`nd: Mazil! Hain!

Domnul s[ri]n picioare. Haznetarul se apropie pe din dos și

g[si vreme de-l lovi drept]ntre umere, f[c`ndu-i o ran[de moarte. Ghica r[cni ca un leu ranit =i se smuci. Atuncea o lupt[amarnic[se a`\\[: unul improtiva a patruzeci, dou[bra\\e far[arme]mprotiva a patruzeci de hangiare. Dar, m`nile nenorocitului domn,]nt[rite prin curajul dezn[d]jduirii, se f[cuser[mai]nfrico=ate dec`t cu`vitele acelor tic[lo=i robi. De o mare putere fizic[, el se lupt[la]nceput cu c[l[ii s[i, smulge din m`na unuia hangiarul,]mpinge pe ceilal\\i,]i r[stoarn[prin lovituri voinice=ti =i omoar[opt din ei, care arunca\\i la pam`nt,]n cele mai de pe urm[minute, se]nv`rtesc]n p`ng[ritul lor s`nge. Capigiba=a,]n toat[vremea aceasta, =eedea pe divan =i se uita lini=tit la cruda priveli=te, a`\\`nd numai cu gura pe m`r=avii bostangii.

Dar, sim\\ind c[pierdea prea mult s`nge din rana din spate, nenorocitul domn]ncepe a striga, chem`ndu=i slugile]n ajutor;]n zadar, viteazul deliba=a =i tovar[=ii s[i, am[gi\\i, erau tra=i]ntr-o cafea, =i acolo]nchi=i sub o paz[numeroas[. Ei erau surzi la glasul st[p`nului lor.]ns[]n zadar se lupta Ghica ca un leu; sc[pare nu era, trebuia s[moar[, c[ci]ntr-o lupt[a=a de nepotrivit[ce poate vitejia singur[]mprotiva num[rului? El se trase l`ng[o fereastr[, c[ut`nd s[saie]n ograd[, n[d]jdvind c[va fi ajutat de slugile sale. Cerceveaua]ns[era prea str`mt[; =i,]n minutul c`nd strica geamurile cu pumnul, bostangiii, o bucat[de vreme]mpin=i, dar iar[=i a`\\a\\i de capigiba=a, se apropiar[de el =i-i]mpl]ntar[]n trup toate cu`vitele lor. Fapta nelegiurii era sf`r=it[, Ghica pic[mort l`ng[fereastr[, =i turcii strigar[: Allah! Atuncea ceasornicul turnului de la Trei-Sfetitele b[tu trei ceasuri =i jum[tate de noapte.

A=a muri bietul Ghica vod[, jertf[a patriotismului =i a bun[t\\ii sale. Trupul s[u dezbr[cat de cabani\\a regal[, gol]nsu=i de c[me=[, f[r' de cap, fu aruncat]n ograd[, unde z[cu mai multe zile batjocorit de turci. Avera lui toat[fu confiscat[]n folosul]mp[r\\iei; doamna =i cu domni\\ele cernite fur[purcese]n robie la Constantinopol. Asemene =i capul s[u s`ngerat fu dus de]mpodobi mai multe s[pt[m`ni poarta padi=ahului otomanilor.

Deasupra capului lui ar fi trebuit, ca la capul lui Grigore Calimah, să se scrie o înșurubătură: "Acesta-i capul blestematului ghiaur Ghica Grigore, Bogdan-beg, care, fiind voia sultanului, au vrut să împărtășească în întregime".

*

Boierii care au pregătit moartea lui Grigore Ghica în odaia Beilicului erau vornicul Manolachi Bogdan și șeful Ioan Cuza. Celelalte categorii ale nemulțumirilor nu se aflau în Iași în vremea acei tragedii, căci încă mult mai înainte fugiseră la Hotin, ca sub ocrotirea pașei acei cetate să poată mai în siguranță pe bietul domn.

III

18 august 1778

Capetele le-au pus în poarta domnească,
Tot norodul să le privească,
Să vădă cei ce pe domn păresc
Cum de grabă se vădesc
+)și iau căzută plată.

*Stihul lui Bogdan și lui Cuza*¹¹.

Cea mai veche, cea mai însemnată, cea mai frumoasă zidire din Iași erau odată curțile domnești. În timpurile cele mai napoiate, când Traian și aezase aici rezidența sa, în vremea războiului său împotriva lui Decebal și a prefacerii Daciei în provincie supusă vulturului împărat, acest palat, după tradiție, cuprindea peste o mie de apartamente. După ce Moldova, din colonie romană, în urma multor veacuri, se prefăcuse în principat neatârnat, această antică cetate, căci merita numele, fu pradă unui cumplit foc, care la anul 1460, sub marele Ștefan, prefăcuse tot orașul. Cinci

ani în urmă, în data ce eroul domnului găsi odihna din partea dușmanilor străini, el o rezidi iar =i; =i poporul, iar nu el, o numi +tefanovița. La anul 1491 rezidența domnească în mare parte fu iar =i arsă, întrucât după călătoria ei ea numără numai =ase sute odăi, care =i aceste, prin nepăsarea urmașilor stăpâniți prin dărâmarea vremii, se împușinară tot mai mult, =i sub Constantin Muruz v. v. mai cuprindea de-abia o sută de locuințe*. Dar întrucât =i cu această reducere tot erau curvăle un monument vrednic de văzut; din toate părțile alergau străinii să-l viziteze, =i moldovenii, prin o fală națională ce nu se poate discuti în, îl priveau ca martorul secular, ca părăsitorul istoriei lor. În adevăr, această zidire era plină de suvenire prețioase inimii românilor, aducându-le aminte de niște timpuri mai fericite =i mai slăbite. Pe locul unde cu doi ani în urmă era poarta domnească, ridicată în starea ce am văzut-o =i noi de către Alexandru Muruz, în capul Ulișii Mari era atunci un turn cadrat, în felul celui ce este =i astăzi deasupra porții Goliei. În el se afla paraclisul domnesc, în care se făceau toate ceremoniile religioase ale curții; pe pereții lui, în rând cronologic, erau așezate portretele domnitorilor Moldaviei, începând de la Bogdan-Drăgoș. În toate aceste comori, împreună cu partea ce mai rămăsese în țară din Arhiva națională dusă în Polonia de către mitropolitul Dosoftei, sub Sobiești, împreună cu odoarele domniei, toate fură prada unui al treilea foc, mai cumplit decât cele dintâi două, care la anul 1783, sub Alexandru Mavrocordat, din toată curtea domnească nu lăsa piatră peste piatră. Domnul se mută atunci în casele Mitropoliei, care =i ele fură prefăcute în cenușă; Mavrocordat urmat de pojar se trase în cetățuia Galata, =i de acolo fu iar =i silit

* Vezi pentru aceste cartea foarte rară astăzi "De obște geografie pe limba moldovenească" scoasă de pe geografia lui Bufier, după orânduirea care acum mai pe urmă s-a așezat în Academie de la Paris, acum întâi tipărită în zilele pre luminatului =i prin învătutul domnului nostru Alexandru Ioan Calimah v. vd., cu blagoslovenia și cu toată cheltuiala preosfințitului mitropolit a toată Moldavia, chirio chir Iacov¹², într-o preosfinție săle tipografice, în sfânta Mitropolie în Iași, let 1795, august 22". Această carte este tradusă din italiene-te române-te de învătutul arhieru a Hotinului Anfilohus¹³.

a ieși prin un foc ce izbucni în m[na]stire și a se trage în casele hatmanului Costachi Ghica, ast[zi] a hatmanului Alecu Roset-Rosnovanu, care slujir[de rezidenție voievozilor p[în] la anul 1804, c[ând] Alexandru Muruz, din ruinele vechi, cu cheltuielile \[rii, ridic[iar[și] curțile domnești, în proporțiile ce le vedem și ast[zi], în s[itu]ații foarte departe de m[re]ștea și de bog[ă]ția celor de mai înainte.

Din toate aceste prefaceri ce au suferit vechiul locaș al domnilor Moldaviei, un singur turn se putuse p[re]st[ru]a p[în] în zilele noastre. C[ând] \[i] se înt[em]pl[de treci pe Uliș[ta] Mare și, ajung[ând] în fașa fostei porți domnești, lași paveua și iei în dreapta oșeua ce duce la Socola, \[ndat[ce te vei afla în preajma caselor r[ep]osatului logof[et] Grigore Ghica, uit[-te] în st[â]nga, și în zidul cazarmei grenadierilor vei vedea un col[on] ce iese în uliș[ă]. Pe acel loc, înainte de 1834, se în[al]ța acel turn, rotund, cu ferestruici mici s[er]pate în piatr[ă], pe care de-abia intra m[â]na și care putea sluji mai bine de metereze ap[ro]ximativ dec[ît] de ferestre aduc[ătoare] de lumin[ă]. Acel turn de o arhitectur[ă] mai mult dec[ît] simpl[ă], dar masiv, zdrav[ă]n, în forma turnurilor ce se mai v[ed] (poate p[în] m[â]ine) la cele patru col[on]uri ale m[na]stirii Goliei, se tr[ă]gea, cel pușin temeliiile sale, în[ce]p[ând] din vremea romanilor; el sute de ani fusese respectat de furia focurilor care de at[ît]e ori au pustiit și pustiesc nenorocita capitalie a Moldaviei; fusese respectat de furia și mai cumplit[ă] a poporului, ades adus în dezn[ă]d[ă]jduire; fusese respectat chiar de coasa timpului; și veacurile trec[ând] peste d[â]nsul \[i] l[ă]saser[în] picioare, ca c[ând] l-ar fi uitat. Compasul unor ingineri sacrilegi, care și-au luat de datorie s[ă] ne d[ă]rme toate monumentele și zidurile vechi r[ăm]ase de la domniile noștri*, au venit tocmai în vremile nouă de l-aușters de pe fașa p[er]m[an]entului, și în locul lui au zidit niște cazarmii efemere ca și ei.

* Cu o durere nesp[us], asemenea am v[ă]zut deun[ă]zi d[ă]rm[ându]-se frumoasa cișmea de l[ă]ng[ă] palatul Societ[ă]ții istorico-naturale, și aceea și mai frumoas[ă] în[ce]p[ând] de la poarta Trii-Sfetitelor. Dac[ă] și aceste pușine monumente, singurele ce le avem din timpuri vechi și care toate zidite în stil turcesc dau orașului un caracter oriental, dac[ă] și aceste se stric[ă], care, dar, vor mai fi frumoșele lașilor?

Turnul acela, împreună =i cu o altă zidire veche care asemenea era în zidul curților =i pe al căreia loc astăzi este ridicată o casă a unui Gheorghe Arnăutu, în dosul cazarmei cavaleriei, din timpurile cele mai vechi =i până la 1832, a slujit de temniță domnească. Generalul Kiselef, un nume pe care românii îl găsesc în toate întreprinderile filantropice =i mântuitoare patriei noastre, privind =i în vinovații oameni, îndurându-se de soarta lor =i pentru întâia =i dată rostind în Moldova cuvântul necunoscut până atunci de "reformă penitențiară", porunci de se părea că acel mormânt, în care tocmai se îngropau de vii, =i o locuință înălțată, luminoasă, loca-adevărat pentru oameni, fu hotărât să fie alături osândiților; iar turnul, priveliște a atâtor dureri =i a atâtor lacrimi, fu păstrat ca un martor grozav al cruzimilor, dar =i al zdrăveții unor timpuri mai barbare decât ale noastre.

În acel turn, în partea subpământeană, unde niciodată lumina zilei nu răzbea, în 18 august 1778, tocmai acum =asezeci =i =ase de ani, o grozavă tragedie se pregătea... Pe un pat de scânduri, acoperit numai cu un mândir de paie mucedu, =edeau doi nenorociți ferecăți în obeze, ce erau legate cu lăcăți de fier de patru belciuge înfipte în pereți. O oșă palidă, neputând răzbea deasupra întunecime, slujea numai a mării grozăvii locale.

Acei nenorociți erau vornicul Manolachi Bogdan =i spătarul Ioan Cuza, ucigașii lui Grigore Ghica vodă. Păcatul îi ajunsese; ei picaseră sub ghearele de oțel ale lui Constantin Muruz, pe care ei singuri îl suiseră pe tronul Moldaviei.

O asemenea catastrofă, care de pe treptele puterii aruncase în fundul temniței pe ambii boieri, cei mai cu încredere de pe atunci, pentru că să fie bine înțeleși, trebuie să fie precedată cu o mică ochire asupra întâmplărilor petrecute în țara noastră după țăriștea lui Ghica vodă.

Îndată ce Grigore Ghica v. v. se ucisese în casele Beilicului, imbrohorul împărătesc trimisese ca să caute pe boierii cei mai întâi. Nici unul însă nu avu curajul de a se arăta, ci toți se ascunseseră prin pivnițe =i prin podurile caselor. De-abia după îndelungi cercetări,

turcii izbutir[a gasi pe logof[tul Razu. Acesta, adus la trimisul sultanului, dinaintea trupului st[p`nu-s[u]ntins pe p[m`nt, fu numit caimacam ale \[rii, cu porunc[aspr[ca s[\ie norodul]n lini=te și supunere, p`n[la numirea domnului.

Acest domn se și or`nduise]n Constantinopol. +i cine putea fi altul dec`t Constantin Muruz, du=manul și uciga=ul lui Ghica? Tronul Moldaviei fu pre\ul s`ngelui nevinovat v[rsat]n odaia Beilicului.]n 11 noiembrie 1777, noul voievod fu primit de c[tre sultanul,]n palatul s[u, și de c[tre Mu=ir-aga,]mpodobit cu cuca ienicereasc[,]n semn de]nt[rire a vredniciei sale; dus pe urm[]n biserica patriarhal[spre a se unge cu sf. mir, el purcese de acolo spre Ia=i; și]n 24 a aceeași luni intr[]n capitalia principatului și precedat de alaiul obicinuit se a=ez[]n scaunul domniei.

N[dejtile m[gulitoare ce boierii partizani lui Muruz f[cuser[asupra lui, c[adic[ei vor oc`rmui \ara cu fapta și domnul numai cu numele, se]mpr[=tiar[]ndat[ce acesta lu[c`rma st[p`nirii]n m`n[. De-ndat[ce=și ispr[vi planul s[u, noul stap`nitor nu mai avea trebuin\ de tr[d[tori și, neav`nd pentru ce a=tepta de la d`n=ii mai mult[credin\ dec`t predecesorul s[u, el c[ut[c`t mai]n grab[a dep[rta de l`ng[sine ni=te oameni care]n tot minutul]i aduceau aminte s`ngeroasa slujb[ce-i facuser[și r[splata ce a=teptau de la el. Ochiul s[u de vultur privind starea Moldaviei, v[zu din toate p[r\ile numai intrigi, siluiri, neunire și o venalitate ce r[zb[tuse p`n[]n cele de pe urm[clasuri a societatei; aurul era singurul mobil a tuturor faptelor și el singur prezida la darea drept\ii, a slujbelor și a rangurilor. Cangrena era ob=teasc[și Muruz]nsu=i, tremur`nd, se puse a cerceta pricina unei asemenea dezorganizații și corupții;]n cur`nd fu și el convins de ispita]nt[rit[de veacuri, c[mai tot r[ul venea din intrigile și neunirea boierilor; atuncea, f[r[s[vrea, el trebui a da dreptate lui Grigore Ghica v. v.; și pov[\uit at`t de interesul s[u]n parte, c`t și de binele \[rii, el se hot[r] a r[spl[ti vremile trecute și viitoare, și, nou L[pu=nean, jur[ur[și d[rmare unei aristocrații care prin surpare ispr[visse a se face

asupritoarea domnilor =i noroadelor. El se f[ig[dui a urma planului lui Ghica, numai cu at`ta deosebire de predecesorul s[u c[dinaintea sa slobozenia individual[, via\a unui om nu]nsemna c`t un gr[unte de mu=tar, c`nd se atingea de m`ntuirea statului. El sim[i c[,]n corup\ia ob=teasc[]n care ajunsese Moldavia, guvernul patriarhal, m[surile bl`nde nu se mai potriveau =i c[trebuia o oc`rmuire de despot, un toiag de fier pentru ca s[poat[cuceri boierimea.

]ndat[, dar, dup[suirea sa pe tron, Muruz slobozi cele mai aspre porunci]n tot principatul, pentru a se introduce iar[=i]n \ar[]mp[r\ia pravililor; =i, ce este mai greu, =tiu a le pune =i a le p[zi]n lucrare. Boierii fur[priveghea\i mai cu deosebire, =i cea mai mic[gre=al[, cea mai slab[nesupunere era stra=nic pedepsit[de un domn ce]n gura mare declara c[,]n]mprejur[rile de fa\[, singurul simtinent ce vroia s[insufle moldovenilor era spaima.

Boierii, cum se v[zur[]n=ela\i]n socotin\ele lor,]ncepur[a c[ina pe bietul Ghica, care, chiar c`nd se]mpotriva la asupririle lor, era bun =i bl`nd. Jurar[, dar, =i noului domn ur[=i]ndat[se =i apucar[de obicinuita lor meserie, "intriga =i p`ra", singurele conjura\ii ce le mai r[m[sese curajul s[fac[]mprotiva st[p`nitorilor de care erau nemul\umi\i. Dar =i]n aceasta fur[]n=ela\i; ei aveau a face acum cu Constantin Muruz,]n a c[ruia m`ini sabia =i buzduganul, date de Poart[, nu erau numai ni=te simple juc[rrii =i care era hot[r`t a le]ntrebuin\ a]n tot minutul, spre ap[rarea persoanei si tronului s[u...

CUPRINS

INTRODUC|IE [LA "DACIA LITERAR{ "]

La anul 1817, dl Racocea¹, c. c. translator rom`nesc]n Lemberg, public[prospectul unei foi periodice ce era s[ias[pentru]nt`ia=i dat[]n limba rom`neasc[. Planul s[u nu se putu aduce]n]mplinire. La anul 1822, dl Z. Carcalechi²,]n Buda, cerc[pentru a doua oar[

o asemenea întreprindere, dar =i aceasta fu în zadar. În sfârșit, la 1827, dl I. Eliad vrău =i ar fi putut, pe o scară mult mai mare, să isprăvească ceea ce Racocea =i Carcalechi nu putură face. Ocărmuirea de atunci a |rii Române =i nu-i dădu voia trebuincioasă. A=a, puînii b[r]bași care pe atunci *binevoia* a se mai îndeletnici în cu literatura națională pierdură nădejdea de a vedea vreodată gazete române =i. Numai doi oameni nu pierdură curajul, ci a =teptară toate de la vreme =i de la împrejuri. Ace =tii fură dl aga Asachi =i dl I. Eliad; unul în Moldavia, altul în Valahia p[ă]strău în inima lor focul luminător al =tiințelor. A =teptarea lor nu fu în =elat. Împrejuri cunoscute de toți le veniră întru ajutor. A=a, la 1 iunie 1829 în Iași, ALBINA ROMÂNESCă v[ă]zu lumina zilei pentru întăia =i dată. Puîn după ea se ar[ă]tă =i CURIERUL ROMÂNESC³ în Bucure =ti. De atunci, unsprezece ani sunt aproape; între alte multe înainte[ri] ce s-au f[ă]cut în ambele principaturi, literatura n-a rămas în lenevire. Ajutată de stăpânire, ap[ă]rată =i îmbogățită de ni =te b[r]bași mari =i patrioți adev[ă]rași, a căror nume vor fi trainice ca veacurile, înlesnită prin miile de =coli ce s-au f[ă]cut în tărğurile =i satele Moldo-valahiei, literatura noastră f[ă]cu pasuri de uria =i astăzi se numără cu mândrie între literaturile Europei.

După *Albină* =i după *Curier*, multe alte gazete române =i s-au publicat în deosebitele trei mari provincii ale vechii Dacii. A=a, în puînă vreme, am văzut în Valahia: *Muzeul național*, *Gazeta teatrului*, *Curiozul*, *Romania*, *Pământeanul*, *Mozaicul*, *Curierul de ambe sexe*, *Vestitorul bisericesc*, *Cantorul de avis*; în Moldova: *Aluta românească*, *Foaia s[ă]tească*, *Oziris*; în Ardeal: *Foaia Duminicii*, *Gazeta de Transilvania* =i *Foaia inimii*⁴. Unele dintr =nsele, adică acele care au avut un început mai statornic, trăiesc =i astăzi; celelalte au pierit sau din nepăsarea lor, sau din vina altora. Cele mai bune foi ce avem astăzi sunt: *Curierul românească*, sub redacția dlui I. Eliad, *Foaia inimii* a dlui Bari =i *Albina românească*, care, în anul acesta mai ales, au dobândit îmbunătățiri simțitoare. În sfârșit, afară de politică, care le ia

mai mult de jum[tate din coloanele lor, tustrele au mai mult sau mai pu\in o color[local[. *Albina* este prea moldoveneasc[, *Curierul*, cu dreptate poate, nu prea ne bag[]n seam[, *Foaia inimii*, din pricina unor greut[\i deosebite, nu este]n putin\ de a avea]mp[rt[=ire de]naintirile intelectuale ce se fac]n ambele principaturi. O foaie, dar, care, p[r[sind politica, s-ar]ndeletnici numai cu literatura na\ional[, o foaie care, f[c`nd abnega\ie de loc, ar fi numai o foaie rom`neasc[=i prin urmare s-ar]ndeletnici cu produc\iile rom`ne=ti, fie din orice parte a Daciei, numai s[fie bune, aceast[foaie, zic, ar]mplini o mare lips[]n literatura noastr[. O asemenea foaie ne vom sili ca s[fie DACIA LITERAR{; ne vom sili, pentru c[nu avem sumea\ preten\ie s[facem mai bine dec`t predecesorii no=tri.]ns[urm`nd unui drum b[tut de d`n=ii, folosindu-ne de cerc[rile =i de ispita lor, vom avea mai pu\ine greut[\i =i mai mari]nlesniri]n lucr[rile noastre.

Dacia, afar[de compunerile originale a redac\iei =i a conlucr[torilor s[i, va primi]n coloanele sale cele mai bune scrieri originale ce va g[si]n deosebitele jurnali rom`ne=ti. A=adar, foaia noastr[va fi un repertoriu general al literaturii rom`ne=ti,]n care, ca]ntr-o oglind[, se vor vedea scriitori moldoveni, munteni, ardeleni, b[n\eni, bucovineni, fie=tecare cu ideile sale, cu limba sa, cu tipul s[u.

Urm`nd unui asemenea plan, *Dacia* nu poate dec`t s[fie bine primit[de publicul cititor. C`t pentru ceea ce se atinge de datoriile redac\iei, noi ne vom sili ca moralul s[fie pururea pentru noi o tabl[de legi =i scandalul o ur`ciune izgonit[. Critica noastr[va fi nep[rtinitoare; vom critica cartea, iar nu persoana. Vr[jma=i ai arbitrarului, nu vom fi arbitrari]n judec[\ile noastre literare. Iubitori ai p[cii, nu vom primi nici]n foaia noastr[discu\ii ce ar putea s[se schimbe]n vrajbe. Literatura noastr[are trebuin\ de unire, iar nu de dezbinare; c`t pentru noi, dar, vom c[uta s[nu d[im cea mai mic[pricin[din care s-ar putea isca o ur`t[=i nep[cut[neunire.]n sf`r=it, \elul nostru este realizarea dorin\ei ca rom`nii s[aib[o limb[=i o literatur[comun[pentru to\i.

Dorul imitației s-a făcut la noi o manie primejdioasă, pentru că omorăm în noi duhul național. Această manie este mai ales covârșitoare în literatură. Mai în toate zilele ies de sub teasc cărți în limba românească. Dar ce folos! Că sunt numai traducții din alte limbi și încă și acele de-ar fi bune. Traducțiile însă nu fac o literatură. Noi vom prigoni cât vom putea această manie ucigătoare a gustului original, însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi. Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre scrieri sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitorești și de poetice, pentru că să putem găsi și la noi subiecturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații. Foia noastră va primi cât se poate mai rar traduceri din alte limbi; compuneri originale își vor umple mai toate coloanele.

Dacia, ce prin urmare va cuprinde toate ramurile literaturii noastre, va fi desprinsă în patru părți. În partea dintâi vor fi compuneri originale a conlucrătorilor foaiei; partea a doua va avea articole originale din celelalte jurnale românești. Partea a treia se va îndeletnici cu critica scrierilor nou ieșite în deosebitele provincii ale vechii Dacii. Partea a patra, numită *Telegraful Daciei*, ne va da înțelegere de scrierile ce au scris în puțin, de cele ce au ieșit de sub tipar, relații de adunările învățitorilor români, și tiri despre literaturii noastre și, în sfârșit, tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.

Iași, 30 ghenarie 1840

CUPRINS

VIAȚIA LUI A. HRISOVERGHI

Alexandru Hrisoverghi ca și Andrei Chénier¹, modelul său, murind nu lăsase decât un nume fagăduitor slavei: în viață, talentul său nu fusese cunoscut decât prin o singură ocazie: *Ruinele cetății Neamului*. Pușini prieteni aveau că poetul mai avea și alte compuneri; dar,

nefiind date la lumină, ele rămăseseră străine la cea mai mare parte a publicului. După moartea lui, familia sa, încurcată în proșuri, nu putu să se îndeletnicească cu tipărirea scrierilor rămase; de-abia acum =ase ani după ce l-am pierdut, fratele său cel mai mic, dl Manolachi Hrisoverghi, a găsit vreme să împlinească dorința obținută prin publicarea acestei ediții, care cuprinde toate operele poetului, atât cele originale cât și cele traduse. Recunoștința tuturor iubitorilor de poezie națională îi este dinaintea câștigată.

Această colecție este mică. Poate bine cuvântul pot găsi înaintea unei aspre critici; dar trebuie gândit că de scurtă a fost și viața autorului și că de puțin împrăjuri, nenorocirile și durerile lui l-au lăsat slobod, pentru că să poată cultiva poezia, pe care el o iubea atât! Spre a-l dezvinovăți de lenevire, să ne fie, dar, iertat de a da o idee repede despre viața sa.

A. Hrisoverghi s-a născut în Iași, la 27 februarie 1811; el era al doilea născut din patru fii ai vornicului Neculai Hrisoverghi, ce se trăgea din o familie veche, venit de mai multe veacuri din Constantinopol în Moldavia și care figură în lista ce ne dă domnul Dimitrie Cantemir de familiile boierești ale țării noastre, cele mai cunoscute din vremea sa.

Hrisoverghi nu se mândrea nicidecum de această de-artă nobilă; el avea destul merit personal, fără să aibă trebuință și de cel de la părinți. El trăia tocmai într-o vreme când în toate zilele i se înfrumusețau pildele virtuții și meritul pot fi fără strămoși. Armeele rusești, care cuprindeau destui bărbați mari și aia de sus din aia de jos, fiind în Moldavia, rupseseră vâlnul prejudecăților care ne ascundeau civilizația Europei și ne puseseră în contact cu ideile drepte și liberale ale Apusului. Atunci aristocrația primă cea întâi lovire, și astăzi nu mai suntem departe de pieirea ei cu totul. În adevăr, înveleptul principiu, adoptat de către Reglement, și după care fiecare moldovan poate să ocupe slujbe publice și apoi să primească și ranguri răsplătitoare, trebuie neapărat să sporească din zi în zi numărul boierilor; o aristocrație însă care tot urmează a se înmulți

va sfârși negreșit a se amesteca și a face una cu norodul. Pe de altă parte, aristocrația pînă acum a putut ține, pentru că pînă la acum asupra celor mici superioritatea banilor, a puterii și a educației, care toate astăzi încep a se răsturna și în celelalte state. Aadar, trecerea bogățiilor, și prin urmare și a puterii, de la cei pușini la cei mulți, de la cei mari la cei mici, împreună cu tierea în clasele mai de jos a luminilor și a ideilor, care pînă deunăzi erau monopolul numai al boierilor celor mari, toate aceste reforme ne vestesc în pușin ziua frumoasă cînd aristocrația nașterii va pieri, făcînd loc aristocrației meritului, singura aristocrație ce de acum va mai fi putincioasă. +i această revoluție pacinică, fărîșită și cu totul în folosul omenirii și al regenerației lumii, o vor săvîrși-o vaporul³ și tipariul, propovăduitorii cei mai puternici ai civilizației. Tipariul va omorî prejudecățile, va împreună în norod luminile și țăințele morale, politice și sociale, iar vaporul, oborînd depărtările, va amesteca oamenii din toate țările și din toate statele, le va împreună și ideile nouă, va da în mîna obșteii descoperirile geniului și, prin urmare, va nivela toate clasele societății.

Educația lui A. Hrisoverghi fu nenorocirea, cum zice un biograf al lui*. La 1818, cînd era de-abia de șapte ani, pierdu pe tată-său. Patru ani în urmă, la 1821, trebui să lase cu familia sa locurile unde văzuse ziua și să fugă în Basarabia, pentru că atunci izbucnise Eteria în patria sa. Moldovenii, deprinși la jug prin o tiranie de mai mult de un veac și amestecînd în aceeași urmă pe prigonitorii lor și pe eteriști, nu vrură să se pînă de adevărul că planul lui Rigas⁴, afară de slobozenia Greciei, cuprindea și dezrobirea tuturor popoarelor creștine din Turcia; ei, dar, fură surzi la chemarea de frăție ce li se făcu și se îninură departe de această revoluție, pe care nu o credeau că ar fi pentru naționalitatea lor. De nu către patrie, dar negreșit către Poartă, ei rămaseră credincioși; însă oștile turcești,

* Precuvîntarea dlui C. Negruzzi la *Antoni*, dramă tradusă de A. Hrisoverghi, București, tipografia lui Eliad, 1837.

intr`nd în principat, nu făcuseră deosebire între vinovații și nevinovații și bieții locuitori, părșivii de acei ce ar fi trebuit să stea să-i apere în primejdie, plătind cu viața și cu averea lor o prea mare credință către sultan. Jnsă măcar că românii nu ținuseră a se folosi de prilej, totuși Eteria, în rezultatele sale, le fu folositoare; îi deprinsese iarși cu cuvântul *leopold* - slobozenie - pe care-l uitaseră de mai mult de un veac; și mavroforii le dădură pildă cum trebuie să moară pentru patrie. Revoluției, dar, de la 1821 îi suntem datori cu cel puțin o impulsie ce am primit spre a ne îndrepta în căile patriotismului și a civilizației!

În vremea aceea plină de nenorociri pentru biata patria noastră, tânărul Hrisoverghi începu a lua cele mai bune principii de limba grecească veche, de la un dascăl din Chișinău, anume Constantin. Învățura sa fu superficială; dar aceasta nu fu din vina sa, ci din lipsa așezăminturilor de instrucție, ce se simțea atunci în Moldavia. Domni fanarioși, deși într-un duh străin naționalității românești, tot făcuseră mult pentru luminarea poporului; Mavrocordății, Ghiculeții, Ipsilăniții, Muruzeții, Călimăreștii, Suleștii întemeiară în țară și mai în toate ținuturile colii domnești, din care au ieșit mai mulți bărbați însemnați pe vremea lor; ce figură cu cinste în istoria și în literatura noastră. Dar toate acele izvoare de luminare pieriră la 1821, cu cel de pe urmă domn fanariot, Mihail Suleu; și, până la 1828, Moldavia fu cu totul lipsită de colii, căci de-abia în cel de pe urmă an al domniei sale Ioan Sturza v. se îngrijă a restatornici Gimnaziul Vasilian, în Trei-Ierarhi. În toate acele vremuri, învățura se da sau în pansioane private, sau cu ceasul, de niște oameni care cei mai mulți nici nu fuseseră pregătiți pentru nobila sarcină de a fi luminătorii junimii; numai nevoia îi silise a fi profesori și a arăta niște cunoștințe ce ei singuri nu învelegeau. Toată instrucția pentru tineri se mărginea atunci într-o singură băte capul vro zece ani cu limba grecească, fără în sfârșit a o putea învelege încă, și pentru a învăța a vorbi franceză. Asemenea obiceiul de a-și deserviri educația în țările luminate a Europei nu se primise încă de către tineri. Hrisoverghi, dar, se folosi numai de îndemnul țării ce găsi în patria sa și urmă și el

metodul primit atunce ob=te=te de toî dasc[lii. Dup[ce doi ani]ntregi]nv[\\ τὸ Ἀλφειῶτον, τὸ Ὀπίργον, =i τῆν Ἀποθήκην τῶν παιδῶν ⁵, la 1824 se]ntoarse din Basarabia]n patria sa,]n care lini=tea se a=ezase]n sf`r=it. Ajung`nd]n la=i, familia sa]l puse la anul urm[tor]n pansionul grecesc al p[rintelui singhel, care, cu al lui Kiriach, era cele de c[petenii izvoare de]nv[\\tur[pe atunce.]n acel pansion, t`n[rul nostru poet urm[metodel obicinuit, adic[trei ani]ntregi]nv[\\ gramatica τοῦ Παιδ. Εὐθύμου ⁶ =i t[lm[ci de rost din Ἐλλην[⁷]n τ[⁸ fabulele lui Esop, cuv`ntul Sf`ntului Vasile pentru post, Νεμεσίου τοῦ Λουζιανῶ ⁹ cuv`ntul Sf. Ioan Gur[de Aur pentru]nchin[ciune, Ἡρωδιανὸς¹⁰, Epistolarul lui Sinesie¹¹ =i ceva din Θεοδοῦς ¹². R[m[=i]a cursului de]nv[\\turi era Δημοστέης, Σοφώλης, Εὐρόπης =i Ὀμηρος¹³; de ace=tii, Hrisoverghi nu se folosi, pentru c[la 1827, ie=ind de la p[rintelui singhel, intr[]n pansionul lui Muton, francez, om destul de]nv[\\at pentru atunce, care, pred`ndu-i principiile limbii franceze,]l puse]n stare de a citi c[r]ile moderne =i folositoare scrise]n acest[limb[=i de a putea, prin mijlocirea lor, c`=tiga ceva idei despre geografie, istorie, literatur[=i poezie moderne, care]n pansioanele grece=ti nici nu se pomeneau. La 1829, dup[ce]nv[\\ destul de bine limba =i literatura francez[, Hrisoverghi][s[pansionul lui Muton =i mai lu[acas[c`t[va vreme lec[ii de la Franguli, unul din cei mai buni profesori greci de pe atunce =i care se deosebea prin un metod simplu =i ra[ional de ceilal[i dasc[li. Acesta]l f[cu cunoscut cu frumuse[ile literaturii clasice a elinilor, =i prin citirea lui Euripidie, Sofocle =i Omer dezveli]n el duhul poeziei. Franguli fu cel de pe urm[profesor al lui. Hrisoverghi se apropia acum de dou[zeci de ani; vremea]i venise ca s[]ase]ndeletnicirile adolescentului =i s[]ntre]n luptele b[rbatului.

Familia sa era cu totul]ncurcat[]n pro[esuri, de la moartea p[rintelui s[u.]ntr-o a=a fraged[v`rst[, el fu, dar, silit s[caute interesele casei care-l chema, fu silit s[se lupte, cum zice dl Negruzzi, cu cursele =icanei =i cu nedrept[ile oamenilor; s[bat[la u=a celor mari - el care nu =tia ce este lingu=irea =i minciuna - ca s[poat[dob`ndi drept[ile sale.

]n anul 1830, se public[porunca]nform[rii o=tirii na[ionale,

sub nume de straj[p[m`nteasc[. Entuziasmul care se a`[atunci nu se poate ast[zi descrie. Din toate p[r]ile, din toate st[r]ile, june-mea alerg[la arme, pe care moldovenii uitaser[de a le purta de mai mult de un veac. A. Hrisoverghi era t`n[r =i poet;]n formarea mili\iei el vedea o er[nou[pentru \ara sa; =i ar fi fost el vrednic s[c`nte patria, dac[n-ar fi]mbr[\i=at tot ce putea contribui la regenera\ia ei? M[car c[nevoile familiei sale cereau toat[vremea sa, totu=i el fu unul din cei]nt`i care]ncinse sabia]n cavaleria Moldaviei. Dar,]n pu\in, iluziile sale se pierdur[: mili\ia nu putea s[-i deie slava ce dorea =i a=tepta. Tot ca Andrei Chénier, el se f[cuse o=tean =i, tot ca =i d`nsul, el se dezgust[de via\la monoton[a ofi\erilor]n vreme de pace; pe de alt[parte, nevoile casei sale]l chemau numaidec`t; c[ci, afar[de sup[r]rile judec[\ilor;]ntr-aceast[vreme pierduse doi fra\i =i el r[mase acum singurul sprijin a maic[-sa =i a unui frate]nc[mic]n vr`st[. A=adar, la sf`r=itul anului 1832, el reintr[]n via\la privat[, urmat de p[r]erile de r[u ale =efilor =i tovar[=ilor s[i, de care era pre\uit =i iubit.

}n noua sa pozi\ie, Hrisoverghi]ntrebuin\[cea mai mare parte a vremii sale]n dezbaterea nesf`r=itelor pro\esuri a familiei, iar ceasurile slobode le petrecea]n]ndeplinirea studiilor, care, cum am zis,]i erau superficiale. }nchipuirea sa cea vie cerea impresii vii; aceste le avu]n citirea romanticilor francezi =i mai cu deosebire]n Andrei Chénier,]n a c[ruia via\[g[sea at`te asem[n]ri cu]nsu=i a sa via\[, scrierile acestor autori dezvelir[]n el]nc[mai mult sim\[\ciunea ad`nc[ce o avea din fire =i pe care acum o ar[t[]n priete=ug =i amor tocmai]n vr`sta c`nd]n vine circuleaz[foc]n loc de s`nge, c`nd tot porul r[suffl[energie =i putere, c`nd tot g`ndul]n cap este cinst =i slav[, el era silit s[tr[iasc[]n nelucrare, nev[z`nd nici]n arme, nici]n vreo alt[carier[slava de care era beat, sau mac[r] chipul de a se face folositor patriei sale. Se dedu, dar, cultului sexului frumos; =i a=a amorul, simtiment care are at`ta analogie cu poezia,]i st[p`ni toate mi=c[r]ile inimii.

}ns[boala, care]n sf`r=it]l =i cobor[f[r] vreme]n morm`nt,

Începuse de pe atunci a i se ar[ta amenin\toare; era dint`i ni=te colici cumplite. Doctorii îi sf[tuir[mi=care =i aerul curat. Aceast[]mprejurare =i o specula\ie ce vroia s[fac[cu boii]]ndemnar[, la august 1833, s[]ntreprind[o c[l]torie]n Turcia, p`n[la Adriano-pol. Via\va patriarhal[a bulgarilor, obiceiurile lor at`t de deosebite de ale altor na\ii mai civilizate =i prin urmare mai prozaice, priveli=tea m[rea\ a Balcanilor plini]nc[de suvenirele biruin\elor ruse=ti, toat[acea natur[primitiv[l[s[]n memoria lui]ntip[riri ne=terse =i de=tept[]n el geniul poetic.

Dup[]ntoarcerea sa]n Moldova, public[,]n 1834, cea]nt`i compunere a sa: *Oda ruinelor Cet\ii Neam*u. Aceast[od[avu o]nr`urire ce rareori poezia cap[t]]n \ara noastr[. Locuitorii din Neam\, neg`ndind nici la respectul ce tot omul trebuie s[aib[pentru antichit\ile patriei, nici la strig[rile ce vandalismul st`rne=te ori=iunde se afl[b[r]ba\i ce=i iubesc slava str[mo=easc[, ci pov[\ui\i numai de un m`r=av interes, se sileau care din care s[=tearg[de pe fa\la p[m`ntului cetatea lui +tefan, =i, cu pietrele scoase, s[ridice zidiri]n t`rgul lor.]ntre to\i, unul, anume Beli-Bou, se deosebea prin furia sa cea d[r`m[toare; acesta, numai din pietrele trase din zidurile pe care odat[se]nf[\i=as[Elena¹⁴, ridic[un rato=]ntreg, cel mai mare din Neam\. Hrisoverghi, auzind de aceast[neleguire, exaltat de o sf`nt[ur[asupra barbarilor ce necinsteau numele de rom`n,]ntr-o singur[noapte compuse frumoasa od[]n care strig[:

O, fra\ilor moldoveni, b[tr`ni, tineri, de-a valm[,
 Veacurilor viitoare nu g`ndi\i c[-i s[da\i sam[?
 +i pute\i cu s`nge rece privi ace d[r`mare?
 Nu opri\i barbara fapt[, nu n[\a\i toti o strigare?

.....

Iar[voi care p[catul nu v[sume\i\i a-l face,
 Ci patimii v[-nchina\i, cugetul poate v[tace?
 L[comia de voi]nsu=i =i de a voastr[avere
 Bucure-se, aib[parte, st[p`neasc-o]n putere,
 Iar blestemul cu-a sa m`n[]n firea toat[s[s[pe
 A voastre nume ur`te! =. c...

Entuziasmul ce aceste frumoase =i energice versuri a`ar[fu ob=tesc. Las' c[oc`rmuirea de-ndat[, aspru, opri barbara fapt[, cum zice poetul, dar tot publicul se sim`i electrizat. Literatura,]n Moldova, pe atunce de-abia incepuse a renvia, dar slab[, ne]nsemnat[=i alc[tuit[numai din proaste traduc`ii sau imita`ii =i mai rele]nc[de originaluri str[ine; poezia era mai mult]n form[,]n cuvinte, dec`t]n idei. Mitologia p[r[ginit[, afecta`ia =i con`etele italiene=ti erau de mod[; la fie=tecare r`nd a compunerilor din vremea aceea nu g[se=ti dec`t muze =i iar muze, Apolon, Orfeos, Belona, c`nd Mars, c`nd Aris, Aheron, Dafnis, Tirsis =i to`i zeii din Olimp =i Tartar. Toate acele compuneri erau ode imitate, versuri anacreontice, imne, fabule =i mai ales sonete, felul de poezie favorit al Orfeilor care ne asurzeau urechile pe atunce.]n]ara Rom`neasc[poezia avea mai mult]nerv[=i]ncepuse a se]ndrepta dup[gustul na`ional; multe buc[`i de o adev[rat[poezie se =i publicat[de V[c[re=ti¹⁵, Eliad, C`rlova; cele]nt`i cerc[ri a lui Alexandrescu ie=iser[asemenea de sub tipar¹⁶ =i vesteau rom`nilor un mare poet. Dar, din nenorocire, scrierile lor sau nu p[trunseser[]nc[]n Moldavia, sau erau cunoscute numai de un mic num[r de cititori; Milcovul este o stavil[destul de mare, care]nc[ast[zi opre=te sau cel pu`in]nt`rzie sloboda trecere a rodurilor duhului din o`ar[]n alta. Publicul nostru, dar, nu cuno=tea dec`t pe autorii moldoveni, care, din pricina mediocrit[`ii lor,]sau pe cititor rece, c[ci nu aveau nimic[cu ce s[-i intereseze. Cu at`ta mai mare fu senza`ia produs[de Hrisoverghi prin ideile sale drepte =i patriotice, prin versurile sale c`teodat[aspre =i nesupuse regulilor versifica`iei, dar totdeauna energice, fire=ti, uimitoare, pline de o gra`ie deosebit[]n mai multe locuri =i toate scrise intr-un ton simplu =i lesne de]n`eles.

Negre=it c[poetul nostru,]ndemnat prin via]mbr[`o=are ce primi cea]nt`i a sa compunere, ar fi urmat]n cariera tras[lui de c[tre geniu =i s-ar fi silit sa c`=tigate slava literar[la care-i era dat s[ajung[; dar un amor viu, mare, vecinic, de vreme ce se sf`r=i numai

cu via\a sa, veni de-l r[pi ocupa\iilor sale. El era t`n[r, frumos, avea tot ce poate pl[cea unei femei, socotea c[avea]nc[multe zile de tr[it; toate aceste]i pot sluji de dezvinov[\ire, pentru c[conteni de a lucra pentru public; =i dac[mai fu poet, dac[mai lu[condeiu]]n m`n[, aceasta o f[cu numai pentru ca s[sl[veasc[pe aceea care-i realizase toate volupt[\ile ce visase]n nop\ile sale de t`n[r. Via\a noastr[este at`t de scurt[, at`t de monoton[, at`t de plin[de sup[r[ri =i de necazuri,]nc`t, c`nd ni se]nf[\i=az[un minut de fericire, ar fi o nebulie pentru noi dac[l-am l[sa s[treac[, f[r[s[ne bucur[m de d`nsul. Inima lui Hrisoverghi era plin[de iluzii, precum sufletul]i era plin de poezie; =i precum el era adev[rat poet, asemenea era =i adev[rat sim\itor. C`nd el iubea, iubea din toate puterile sufletului, =i lumea pentru d`nsul se m[rginea]n amoreza sa. Amorul nou ce sim\i fu mai ales hot[r`tor pentru d`nsul; aceast[pl[cut[=i misterioas[leg[tur[avu o prea mare]nr`urire asupra vie\ii sale ca s[o putem trece sub t[cere, f[r[]ns[a o dezveli mai mult dec`t ne iart[cuviin\a. Era o femeie t`n[r[, frumoas[, cu o]nchipuire vie, ce=] p[strase]nc[toate iluziile copil[riei sale =i care, tremur`nd la cuvintele de foc ale t`n[rului poet,]i r[spunseser: iube=te-m[, fii norocit; f[-\i un nume str[lucit]ntre oameni, ca s[m[acoperi =i pe mine cu slava ta. Hrisoverghi afl[idealul eroinelor ce v[zuse]n Byron, Dumas =i]n at`\ia romancieri; el ci-tig[un suflet ca s[-i]n\eleag[sufletul, o inim[pentru inima sa, o stea pentru orizontul s[u. El uit[, dar, tot, slav[, cinstiri, viitor, ca s[tr[iasc[numai pentru iubita sa. De aceea, mai]n toate poeziile ce pe atunce a compus sau a tradus, el nu-\i arat[dec`t starea inimii sale;]l vezi c`nd vesel, pentru c[-i fericit - atunce chipul ei]l vede]n cristalul p`r[ului, numele ei]l aude]n murmura naturii, glasul ei]n adierea zefirului; c`nd trist, pentru c[ceasul]nt`nirii]nt`rzie a veni; c`nd dezn[d[jduit, blestem`nd cerul =i p[m`ntul, pentru c[o prepune necredincioas[;]i hot[r`t s[fug[, s[o lase,]i pare r[u c[a jertfit pentru d`nsa p`n' =i slava ce ar fi

putut s-o c`=tige, se c[ie=te de zilele ce a pierdut; =i strig[:

Nici o zi din ale mele vrun suvenir n-au l[sat;
Numele meu]nc[este sub umbr[acufundat.

+i, dup[pu\in, uit[tot =i]=i aduce numai aminte de fericirea ce a gustat, se]ntoarce iar[si la picioarele ei, mai bl`nd, mai supus dec`t totdeauna, zic`ndu-i:

Te iubesc, s-au sf`r=it toate; dragostea margini nu are;
Te iubesc -]i rug[ciunea ce]nal\ c[tre altare!

Negre=it, b[tr`nii, filozofii sau acei care n-au sim\it fericirea de a fi iubit de o femeie ce-\i vorbe=te =i sim\urilor =i inimii vor zice c[amorul nu trebuie s[]njoseasc[pe om, c[poetul, a c[rui menire este de a iubi numai idealitatea, nu trebuie s[=-i piard[vremea]ntru o dragoste sim\ual[=i c[numai oamenii de r`nd]ngenuncheaz[]nainte a unei femei. La aceste, mul\i -]ntre care =i eu - sunt de o alt[socotin\]; ei zic c[nimic[nu poate]n lume]ndemna la fapte mari,]nseta pentru slav[, de=tepta geniul, mai mult dec`t femeia, fiin\ a cea mai poetic[; =i c`nd n-am numi dec`t pe Petrarca, Dante, Tasso, a c[ror capodopere le-au fost insufflate prin amor,]nc[am dezvinov\i pe Hrisoverghi c[s-a datat unei fericiri pentru care noi, tinerii,]n vremile monotone =i triste]n care tr[im, n-ar trebui s[-l mustr[m, ci]nc[s[-l pizmuim.

Dar, prec`t poezia spore=te]nc`nt[rile amorului, tot at`t =i amorul de=teapt[gustul poeziei. Hrisoverghi, mul\umit de fericirea sa, era dator publicului, sie=i, s[nu=-i adoarm[geniul]ntr-o vino-vat[tr`nd[vie, ci s[se sileasc[a agonisi slava ce o iubea ca un adev[rat poet. Lu[, dar, iar[=i condeiu; =i a=a compuse *Oda pen-tru venirea]. s. domnului st[p`nitor* -]n care cea]nt`i strof[mai ales este minunat[—, buc[\ile originale *O vi\ de p[r; Ei=i traduc\iile Lampa* cu *Adaosul* f[cut de d`nsul, *Neera, Mina*, care toate v[desc senza\iile inimii sale, =i mai ales drama lui Alexandru Dumas, *Antoni*,]n care el vedea, ca]ntr-o oglind[, toate desf[t[rile, toate tulbur[rile =]]ndoielile, toate n[lucirile =i dezn[d]jduirile amoru-

lui, ce el singur le simțea. Negre=it c[talentul s[u s-ar fi dezvelit, s-ar fi copt, cu c`t ar fi]naintit]n vr`rst[; negre=it c[reputația sa din zi]n zi s-ar fi]ntemeiat pe adev[rate titluri; dar slujba]n care intr[=i boala de care am vorbit, ar[t`ndu-i-se iara=i, nu-l l[sar[mult[vreme slobod, ca s[-i urmeze]ndeletnicirile poetice de care se apucase de nou.

Dup[venirea]. s. domnului st[p`nitor din Constantinopol, bucur`ndu-se cu to\i moldovenii pentru a=ezarea unui guvern na\ional =i pentru existen\a politic[]nchez[=luit[\[rii prin numirea unui domn p[m`ntean, A. Hrisoverghi se hot[r] a intra de nou]n slujbele statului. La 16 august 1834, el]mbr[\o= iar[=i cariera militar[, ca lieutenant =i adiotant al hatmanului, =i tot]n acela=i an, la 24 decembrie,]n[l\imeasa]l numi domnesc adiotant.]n acest de pe urm[post, el c`=tig[]n cur`nd]ncrederea prin\ului, fu or`nduit]n mai multe]ns[rcin[ri importante =i, pentru bunele sale slujbe, la 1 ianuarie 1836 fu numit c[pitan.

Dar boala care-l rodea]n[untru nu-l l[s[s[-i urmeze cariera. Zdrav[na sa constitu\ie luptase mai mult[vreme]mpotriva r[ului;]ns[el se gr[bea s[tr[iasc[=i de aceea nu =tia ce este paza =i dieta. El era]n=elat prin puterea sporitoare a duhului s[u; =i a=a nu=i cunoscua starea dec`t c`nd nu mai era chip de a o]ndrepta.]n luna lui februarie 1836, la un bal m[scuit, dat de curtea la=ilor, tocmai la acela]n care o dam[]nsemnat[zicea lui Hrisoverghi,]mbr[cat]ntr-un bogat costum de templier: "E=ti frumos ca un soare" — la acel bal, el avu nenorocire s[r[ceasc[tare =i nu se p[zi. A doua zi, pe o vreme viscoloas[, se duse la Pribe=ti,]ntru o comisie la care era r`nduit: dup[c`teva zile se]ntoarse de acolo r[u cu totul =i de atunce nu mai v[zu zi bun[. Boala se complic[=i doftorii singuri nu mai fur[]n stare de a o cunoa=te; neput`ndu-i folosi,]l sf[tuir[s[caute ajutor str[in. La 2 iunie 1836 el se porni cu frate-s[u la Viena; doftorii de acolo]l trimiser[la b[ile de I=el. Cura aceasta, asemenea, nu-i prii, =i a=a, tot]n acela=i an,]n octom-

brie, se întoarse în Moldova, mai slab încă decît se dusese =i numai cu micul folos ce poate aduce un aer curat =i un trai departe de intrigile =i de tulburările lumii. Puțin după sosirea sa în Iași, pică la pat, din care nu se mai sculă decît ca să meargă la groapă. Boala se făcu mai ameninătoare decît totdeauna; puterea trupeză era pierdută =i, văzându-l în acea ticăloasă stare, nimene n-ar fi putut crede că avea dinaintea sa unul din cei mai frumoși tineri din Moldova; el ajunsese a fi numai umbra sa. Moartea sa fu precedată de luni de nedormire =i de dureri, în care însă își părăsi toată agerimea duhului =i toată veselia caracterului. Dimpotrivă, cu cît puterile trupeză îi scădeau, cu atît facultățile intelectuale îi sporeau; numai dacă avea vreun minut de odihnă, îndată lua condeiul sau dicta altuia; =i a=a, slab, bolnav, la două degete de moarte, compuse cîteva fragmente de poezie, ce sunt adevărate scînteie de geniu. Dar suferințele din ziua în ziua se înmulțeau, =i a=a, în 9 martie 1837, pe la patru ceasuri de dimineață, își dădu sufletul, fără agonie, dar cu înălțată murea tînr, plin de viitor =i că nu putuse adevăratele compatrioții pusese în el. Cu cîteva ceasuri înainte morții el făcuse aceste versuri:

Gata a lăsa viața, plîng, suspin nemîngăiat,
 A tristelor mele zile nădejdea s-a mprătiat.
 C-o privire tînjitoare mi-e drag a măi mai uita
 La fericiții lumii ce nu le-am putut gusta.

A. Hrisoverghi, întovărit la locul său de pe urmă de frații cei de arme =i de toată tinerimea, s-a îngropat lângă tatăl său, în biserica Sf. Neculai de la Deal. Tocmai după moartea sa, la autopsia ce i se făcu, doftorii cunoscută că boala-i fusese oftica la măduva spinării sau, cum se zice cu termenul tehnic, *tabes dorsalis*.

A=a muri, de-abia de 26 ani, acest tînr favorit al muzelor, ridicat prea devreme veacului, pe care negreșit că, venind într-o vîrstă mai coaptă, l-ar fi îmbogățit =i strălucit cu producțiile geniului său. El era de o talie naltă, bine proporționat; figura sa smolită era

frumoasă =i b[r]b[teasc]; fizionomia sa at`t de expresiv[,]nc`t, dac[o vedea cineva o dat[, nu o mai putea uita;]nf[\i=area sa era slobod[=i pl[cut[.]nsu=irile inimii nu-i erau]n nimic[mai jos dec`t ale trupului. Patria o iubea mai mult dec`t via\a; ideile sale erau liberale =i potrivite cu veacul; prejudec[\ile nu l-au avut niciodat[de partizan. Sufetul s[u era]ndur[tor =i deschis la toate]ntip[ririle nobile; =i pentru prietenii s[i el era de miere, cum zice un proverb rom`nesc. P[rerile noastre de r[u c[l-am pierdut cu at`ta trebuie s[fie mai mari, cu c`t vedem]n ce lips[se afl[patria noastr[de b[r]b[ci cu]nsu=irile lui.

Nu ne r[m`ne acum dec`t a arunca o mic[ochire asupra acestei edi\ii, ce cuprinde toate scrierile lui A. Hrisoverghi, afar[de traduc\ia dramei *Antoni*, care,]n acela=i an dup[moartea lui, s-a publicat la Bucure\i,]n tipografia lui Eliad. Cele mai multe din buc[\ile poetice ce se cuprind]n aceast[colec\ie nu sunt dec`t ni=te eschise, ni=te cerc[ri ne]ndeplinite; dup[opinia noastr[, *Fragmentele* sunt cele mai vrednice de]nsemnat; multe din aceste sunt adev[rate \anduri de pietre scumpe. Autorul singur cuno=tea gre=elile =i ne]ndeplinirile lucr[rilor sale; pe buc[\elele de h`rtie]mpr[=tiate, pe care el le scrisese, se v[d]n mai multe locuri versuri subliniate, cuvinte =terse, semne de]ndoial[. Negre=it c[criticii vor g[si ades ideea r[u]nf[\i=at[, noima ne]n\eleas[, expresiile nu prea alese, rima r[u p[zit[. Noi singuri m[rturisim c[privim aceste poezii nu ca modele de perfec\ie, ci numai ca o dovad[c[t`n[rul avea geniu =i ca o prob[de ce ar fi putut face, dac[nu l-ar fi r[pit moartea a=a de timpuriu, c[ci,]nainte de toate, trebuie g`ndit c[ele n-au petrecut din cariera omeneasc[dec`t v`rsta patimilor. Iar acelora care, f[r[a lua sam[la]mprejur[ri, s-ar sili a ar[ta numai gre=elile lui Hrisoverghi, le vom zice tot acele cuvinte ce =i biograful lui Andrei Chénier le adreseaz[criticilor poetului francez, mort asemenea]n floarea tinere\ii: “Dac[vro\i de la d`nsul o corec\ie absolut[, duce\i-v[de-l cere\i morm`ntului, care s-a]nchis asupra lui la v`st[

de douăzeci și cinci de ani. Iar până atunci, nu pretindea de la rodul timpului picat înainte de a se coace, prin lovirea fulgerului, dulceața poamelor de toamnă!”

1 ianuarie 1843

SCRIVERE STORIA + I SOCIALI

CUPRINS

CUVÎNT PENTRU DESCHIDEREA CURSULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ

În Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843

Domnilor,

După priveliștea lumii, după minunile naturii, nimic nu este mai interesant, mai mare, mai vrednic de luarea noastră aminte decât *Istoria*.

Istoria, domnilor mei, după zicerea autorilor celor mai vestiți, este adevărată povestire și înfățișare a întemplierilor neamului omenesc; ea este rezultatul vârstelor și al experienței. Se poate, dar, cu drept cuvânt, numi glasul semeniilor ce au fost și icoana vremii trecute. Karamzin¹, în alte cuvinte, o numește testamentul lăsat de către strămoșii strănepoștilor, ca să le slujească de temelie vremii de față și de povățuire vremii viitoare.

În această privire atât de importantă, istoria, după *Biblie*, trebuie să fie, și a fost totdeauna, cartea de căpetenie a popoarelor și a fiecărui om îndepărtat; pentru că fie că este stare, fie că este profesie află în ea reguli de purtare, sfat la îndoirile sale, învățtură la neînțelepciunea sa, îndemn la slavă și la fapta bună.

Domnitorul, prin istorie, se deșteaptă la nobila ambiție de a face lucruri mari și drepte și, prin urmare, de a trăi în viitorime. Lauda neînțelepciunii și nemurirea cu care sunt lucrurile ocărâtoare ale celor buni, defăimarea și hulă care sunt totdeauna partea celor răi, îi mai cu neputință ca să nu le insuflă în inimă dorința spre bine și

spre virtute, dac[inima lor nu le este]nc[stricat[prin cangrena lingu=iirii. Cele mai]nalte izb`nzi, cele mai sl[vite fapte nu vedem oare c[s-au]ndemnat prin istorie? Spre pild[, biruin\va Asiei, dup[m[rturisirea tuturor istoricilor vechi, s-a pricinuit prin deasa citire a *Iliadei* de c[tre Alexandru cel Mare. Cine nu =tie c[acest falnic izb`nditor purta neconținut cu sine,]ntr-o cutie de aur, poema lui Omir; =i ce este *Iliada* alt[dec`t o istorie]n versuri, cea mai veche =i cea mai frumoas[din toate! F[r[a merge]n veacuri a=a dep[rtate, nu s-a v[zut mai]n zilele noastre un alt Alexandru, Carl XII², de=tept`ndu-=i geniul spre izb`nzi =i slav[prin citirea vie\ii Macedoneanului, scris[de Quint Cur\ie³ Care, dar,]mp[rat, care domn nu trebuie s[tremure dinaintea istoriei, acestui stra=nic tribunal, ce are s[-i judece cu aceea=i nep[rtinire precum odinioar[egiptenii judecau pe regii lor ie=i\i din via\?]

D[t[torul de legi, b[rbatul de stat]n istorie]nva\] tocmelile oc`rmuirilor, puterea =i sl[biciunea lor, pricinile de sporire sau de sc[dere a staturilor, felurile de guvern sub care au]nflorit mai mult, legile care au avut]nr`urirea cea mai priincioas[sau cea mai stric[cioas[asupra puterii, asupra culturii, asupra moralului noroadelor.

O=teanul]n istorie g[se=te pildele cele mai drepte =i mai adev[rate despre strategie; c[rturarul, filozoful,]n ea v[d]naintarea duhului omenesc, r[t[cirile sale, descoperirile geniului, pricinile ne=tiin\ei, a supersti\iei =i a]ntunericului.

Simplul particular]n citirea istoriei g[se=te m`ng`iere pentru relele de fa\; ea]i arat[c[, prin o trist[fatalitate, perfec\ie n-a fost niciodat[]n lume, c[virtutea mai totdeauna a fost prigonit[]n via\ =i c[r[splata ei, cele mai multe ori, nu i-a venit dec`t dup[moarte. Cine nu trebuie s[-i uite durerile =i nemul\umirile, c`nd istoria]i arat[pe ni=te cet[\eni vrednici de a porunci lumii, care au fost jertfa tiranilor =i de multe ori chiar a compatrio\ilor lor? Nenorocirile noastre trebuie s[le socotim de nimic[, c`nd vedem pe un Socrat⁴ silit s[primeasc[otrava chiar din m`na atenienilor, pe un Aristid⁵

supus ostracismului numai pentru că era numit cel Drept, pe un Caton⁶ dându-i singur moartea, ca să nu-i vadă patria în robie. Și cu neputință ca cineva, insuflat de asemenea pilde, să nu-i îmbărbăteze caracterul, să nu dorească de a imita pe acești străluciți bărbăți, făcând abnegație de sine și revărsând numai folosul obtesc!

Către trebuie, dar, să ne fie dragă această înaltă, care, lască ne dă o petrecere folositoare și prin citirea ei ne îndestulează curiozitatea cea mai nobilă, dar ne învață încă a fi buni, ne mântuie de prejudece, ne sporește ispita prin ispita veacurilor trecute și ne lungește, cum am zice, viața!

„A nu ști ce s-a întâmplat înainte de a fi născut este, zice Ciceron⁷, tot aceea ca când ai fi neconținut prunc; căci, ce este vârsta omului, dacă memoria faptelor noastre nu s-ar uni cu veacurile cele mai dinainte?”*

Istoria singură poate, ca într-o panoramă întinsă, să ne arate împărățiile trecute înainte de mii de ani; ea ne face privitori la luptele, la revoluțiile, la sfaturile, la serburile întâmplate de la începutul lumii; ea scoate din morminte pe strămoșii noștri și ni-i înfățișează ca vii dinaintea ochilor, cu toate virtuțile, cu toate patimile, cu toate năvrurile lor. Ea, dar, ne leagă cu vecia, punând în comunicație semințiile trecute cu noi, și iarăși pe noi cu semințiile viitoare, căroră are să le trădeie povestirea faptelor noastre.

Pe lângă toate acestea, istoria mai are și neprevăzutul dar de a judeca cu nepărtinire faptele contemporanilor noștri, pe care noi nu avem curajul sau destoinicia de a-i cunoaște drept și adevărat.

Studia istoriei, domnilor mei, a fost în toate timpurile ocupația de predilecție a oamenilor gânditori. Niciodată însă n-a avut importanță și universalitatea de care se bucură astăzi. La cei vechi, ea era partea numai a politicilor, a otenitorilor și a filosofilor, din pricina scumpetei manuscripturilor. Astăzi însă, oriunde naia este

* Cicero în Orat., cap. 34.

ceva înaintat[, istoria este citirea ob=teasc[a tuturor st[riilor, p`n[=i celor înjosite. }n Fran\,a, \[ranul, sara, la col\ul focului, ca s[se odihneasc[de trudele zilei, cite=te m[re\ele reforme ale Constituantei =i str[lucitele biruin\e ale lui Napoleon. }n Prusia, de c`te ori mi s-a înt`mplat s[v[d, în vremea popasului, pe muncitorul de p[m`nt citind, la umbra unui copac, faptele marelui Frideric? Aceast[norocit[popularitate a istoriei vine, mai ales, din dou[pricini: cea înt`i este c[ast[zi fie=tecare cet[\ean are drit =i îndatorire de a se ocupa cu trebile statului, c[fie=te cine dore=te a =ti care sunt =i cum se p[zesec drepturile na\ionale, c`=tigate de c[tre str[mo=i; =i unde poate cineva s[le g[seasc[mai bine deslu=ite dec`t în istorie? A doua pricin[, =i cea de c[petenie, este aflarea tiparului; mul\umit[, =i de o mie de ori mul\umit[, celui care dint`i a g[sit aceast[art[, cea mai mare împro=tiitoare =i p[str[toare a înt`mpl[riilor, f[r[care istoria niciodat[n-ar fi ajuns în cinstea universal[în care se afl[; nici nu pot s[v[ar[t c`t lipsa acestei înalte afl[ri arunc[nedumerire în povestiri, nesiguran\ în opinii, ne=tiin\ =i întuneric în tot. Aceast[lips[, domnilor mei, este pricina c[între rom`ni, chiar =i între cei mai însemna\i, se g[sesec a=a de pu\ini care cunosc istoria. Tiparul, la noi, nu este înc[destul de slobod =i de împro=tiat; noi n-avem înc[publicat[în limba na\ional[m[car o istorie universal[, =i ce vorbesc de istorie universal[, c`nd chiar analele patriei noastre zac în întuneric, p[strate numai în ni=te manuscrise, din care dou[, din pricina copi=tilor, nu se potrivesc! +i, cu toate acestea, tiparul ar fi cel mai sigur =i mai grabnic mijloc ca s[ajungem la civiliza\ia societ[\ii europene. Noi, care ne flim cu prop[irile ce socotim c[facem, noi, care nu vorbim dec`t luminare =i civiliza\ie, dac[vroim s[avem în fapt[aceea ce vorbim, ar trebui s[urm[m pildei nord-americanilor, a c[rora cea înt`i treab[de care se apuc[, c`nd]=i fac vreo nou[a=ezare, este s[deschid[un drum =i s[aduc[cu d`n=ii un teasc, spre tip[rirea unui jurnal. Prin aceast[îndoit[opera\ie, ei ajung \elul =i fac analizul a orice

sistem social, pentru că, cum zice Volney⁸, societatea nu este alta decât comunicația uoară =i slobodă a persoanelor, a lucrurilor =i a ideilor.

Dacă istoria îndeobște, adică a neamului omenesc, este așa de interesantă în rezultatele sale, cu cât mai mult trebuie să ne fie istoria patriei, a locului unde am văzut ziua? Omul, totdeauna, înainte de neam =i-a iubit familia, înainte de lume =i-a iubit neamul =i partea de pământ, fie mare, fie mică, în care părăsii săi au trăit =i s-au îngropat, în care el s-a născut, a petrecut dulcii ani ai copilăriei ce nu se mai întorc, a simțit cea întâi bucurie =i cea întâi durere de răbat. Acest simțiment sfânt, nu cunosc încă nici un neam, nici o seminție cât de brută, cât de slabă, care să nu-l aibă. Mă =i întinde prea departe de subiectul meu dacă mă =i pune a vorbi arăta pilde despre aceasta; ele sunt nenumărate.

Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că =i d-voastră o învelegeți ca =i mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoșilor noștri, care prin moțenire sunt =i ale noastre, inima mi se bate când aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui +tefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; dar, domnilor mei, =i nu mă rușinez a vă zice că acești bărbăți, pentru mine, sunt mai mult decât Alexandru cel Mare, decât Anibal, decât Cesar⁹; aceștia sunt eroii lumii, în loc că cei dintâi sunt eroii patriei mele. Pentru mine bătlia de la Războieni are mai mare interes decât lupta de la Termopile, =i izbânzile de la Racova =i de la Clugăreni îmi par mai strălucite decât acelea de la Maraton =i Salamina, pentru că sunt cătigate de către români! Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decât locurile cele mai clasice. Suceava =i Târgovița sunt pentru mine mai mult decât Sparta =i Atena; Baia, un sat ca toate satele pentru străin, pentru român are mai mult predecăt Corintul, pentru că în Baia avanul răgu a Ungariei, Matei Corvinul, viteazul vitejilor, craiul crailor, cum îi zicea Sixt al IV-lea, rănit de sabia moldovană, fu pus în fugă =i uită drumul patriei noastre.

Trebuin\ a istoriei patriei ne este neap[rat] chiar pentru ocrotirea driturilor noastre impotriva na\iilor str[ine]. Neav`nd istorie, fie=tecare popor du=man ne-ar putea zice cuvintele dlui Aaron¹⁰. “}nceputul ce ai este necunoscut, numele ce por\i nu este al t[u, nici p[m`ntul pe care locuie=ti; soarta ta a=a a fost ca sa fii tot dup[cum e=ti; leap[d[-te de }nceputul t[u, schimb[-\i numele sau prime=te pe acesta ce \i-l dau eu, ridic[-te =i du-te din p[m`ntul pe care locuie=ti, c[ci nu este al t[u, =i nu te mai munci }n zadar, c[ci tu nu po\i fi mai bine de cum e=ti”. +i, }n adev[r, toate aceste cuvinte ni s-au zis de c[tre str[ini; }nceputul nostru ni s-a t[g]duit, numele ni s-a pref[cut, p[m`ntul ni s-a sf`=iat, driturile ni s-au c[lcat }n picioare, numai pentru c[n-am avut con=tiin\ a na\ionalit[\ii noastre, numai pentru c[n-am avut pe ce s[ne }ntemeiem =i s[ne ap[r]m drept[\ile.

Domnilor, c`nd a= fi a=a de norocit s[dezvoltez mai mult }n inima d-voastr[interesul pentru istoria patriei, m-a= f[li c[am sporit }n d-voastr[=i iubirea c[tre patrie =i c[, prin urmare, am contribuit la p[strarea na\ionalit[\ii; c[ci ce poate mai mult s[ne-o p[streze dec`t aceast[istorie, care ne arat[ce am fost, de unde am venit, ce suntem =i, ca regula de trei, ne descopere =i num[rul necunoscut, ce avem s[fim!

O asemenea carte ar trebui s[fie pentru noi aceea ce *Iliada* era pentru greci. +i s[m[crede\i, domnilor, c[=i istoria noastr[are }nt`mpl[ri, are portreturi care nicum n-ar r[m`nea mai jos dec`t eroii celor vechi dac[acestora li s-ar scoate aureola poetic[cu care pana geniului i-a }nfrumuse\at. Totul este c[veacurile eroice =i mitologice au trecut de mult, c[ast[zi poezia nu se g[se=te nici m[car }n versurile poe\ilor =i c[numai un Omer a fost }n lume.

Negre=it c[istoria Spartei, a Atenei, a Romei, are mai mult interes dec`t a noastr[pentru tot str[inul; dint`i, pentru c[grecii =i romanii sunt popoarele care p`n[acum rezum[civiliza\ia =i lumea veche; al doile, pentru c[}nr`urirea lor }nc[p`n[ast[zi se p[streaz[asupra noastr[prin pravile religioase =i civile, prin =tiin\ e, prin arte, prin p[m`nt ce le-am mo=tenit de la d`n=ii, =i, }n sf`r=it, pentru c[toat[instruc\ia clasic[a junimii }nc[ast[zi se razem[pe istoria

grecilor =i romanilor =i, mai ales, pentru c[faptele acestor popoare s-au scris de ni=te b[rba\i ca Tucidid¹¹, ca Tacit¹², ca Tit-Livie¹³. Sub aceste priviri, eu singur m[rturisesc interesul universal al istoriei grece =i romane; dar,]n ce se atinge de curajul individual, de]ndr[zneala faptelor, de statornicia ap[r[rii, de m[rinimia =i b[rb[\ia voievozilor no=tri, care, de=i pe un teatru str`mt =i cu mici mijloace, au s[v`r=it lucruri uria=e,]n toate acestea, domnilor mei, nu m[tem de a zice c[istoria noastr[ar fi mai jos dec`t istoria a oric[rui popor vechi sau nou. Lupta na\ional[a rom`nilor, care, mai trei veacuri, au ap[rat cu sabia cre=tin[tatea]mpotriva tuturor puterilor islamismului; domnia lui Alexandru cel Bun =i a lui Mircea cel B[tr`n¹⁴, a c[rora nume r[sunau de la Marea Baltic[p`n[la por\ile Bizan\iei; str[lucitele fapte ale unui +tefan cel Mare; bl`nda figur[a lui Neagu v. v., care, ca Ludovic al XII-lea al Fran\ei, l[s sf[tuiri fiului s[u cum s[domneasc[¹⁵; abdicarea lui Petru Rare=, care prefer[s[se coboare de pe tronul Moldaviei dec`t s[pl[teasc[bir turcilor; chipul m[re\, =i]ntocmai ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul voievod ce ajunse a uni p[r\ile Daciei vechi =i a se putea intitula: “Mihail, cu mila lui Dumnezeu, domn Valahiei, Moldaviei =i Transilvaniei”; inima de erou =i geniul b[rb[tesc a doamnelor Elena =i Florica; patriotismul preotului Farca= =i]nalta]nvelepciune a lui Miron Costin, care cu aceea=i m`n[purta sabia spre ap[rarea patriei =i condeiul spre scrierea analelor na\ionale; rivalitatea numai spre bine a domnilor Matei =i Vasilie¹⁶, marile planuri, sprijinite de mari talenuri, ale lui +erban Cantacuzino¹⁷, pentru care tronul Valahiei se p[rea prea mic =i r`vnea tronul Bizan\iei; ap[rarea a nou[sprezece pl[ie=i]n cetatea Neam\ului]mpotriva armiei]ntregi a lui Sobieski¹⁸, m`ntuitorul Vienei, toate aceste figuri, toate aceste fapte ar merita mirarea chiar =i a str[inilor, c`nd istoria noastr[ar fi mai bine cunoscut[. Vroi\i]ns[un interes de roman, varietate de]nt`mpl[ri, episoade patetice, tragedii care s[v[scoat[lacrimi din ochi, groz[vii care s[v[ridice p[rul pe cap, apoi nu voi avea trebuin\[dec`t s[v[povestesc cruzimile =i via\la aventurier[a lui Vlad Tepe=, moartea vrednic[de un princip

a lui Despot Eraclidul, domnia lui Alexandru L[pu=neanu, intrarea cazacilor sub Hmelni\ki]n Moldova, care singur[este o poem[]ntreag[, n[v[lirile t[tarilor, t[ierea lui Br`ncoveanu =i a familiei sale, una din cele mai triste priveli=ti ce istoria universal[poate]nf[\i=a, catastrofa lui Grigore Ghica,]n care se]nt`lne=te tot neprev[zutul dramei, =i c`te alte scene grozave =i uimitoare, c`te alte]nt`mpl[ri de cel mai mare interes chiar pentru indiferen\i!

Pe l`ng[aceste, istoria rom`neasc[mai are un interes =i mai universal. Patria noastr[, prin o vrednic[de toat[jalea soart[, a fost merit[din cea mai b[tr`n[vechime s[fie teatrul n[v[lirilor =i a r[zboaielor str[inilor. }naintea veletului cre=tinesc, g[sim pe Darie¹⁹, pe Alexandru cel Mare, pe Lisimah²⁰ lupt`ndu-se cu dacii, a c[ror a p[m`nt l-am mo=tenit noi. O sut[de ani dup[Hristos,]nt`nim pe Decebal, cel mai]nsemnat rig[barbar care a fost vreodat[, mai m[re], mai vrednic de a fi pe tronul Romei dec`t mi=eii urma=i ai lui August. }n adev[r, acest Decebal merita at`t de pu\in numele de barbar c`t =i orice alt b[rbat mare care dore=te a=i civiliza \ara. "Este barbar, zice domnul Saint-Marc Girardin²¹, acela care, sub Dom\ian, biruitor legioanelor romane, cerea ca]mp[ratul,]n loc de bir, s[-i trimit[me=teri =i lucr[tori de tot felul, at`t]n artele r[zboiului precum =i]n acele ale p[ci? Este un barbar acela care,]nainte de a]ncepe r[zboiul]mpotriva romanilor, c[uta p`n[]n fundul Asiei alian\ a unui alt du=man al Romei, a rig[i par\ilor?". P`n[acolo se]ntinde politica acestui b[rbat]nsemnat. }ns[un erou mai mare se porne=te asupra lui; Decebal trebuie s[se plece, patria i se supune =i, nevr`nd a o vedea roab[, el, care o \inuse slobod[=i m`ndr[c[lua bir chiar de la domnitorii lumii, =i d[singur moartea =i scap[de a figura]n triumful lui Traian, singurul]mp[rat p[g`n pe care, din pricina virtu\ilor sale, cre=tinii l-au pus]n rai. A=a, domnilor mei, se sf`r=e=te r[zboiul dacilor, una din epocile cele mai importante din istoria Romei.

Plinie cel T`n[r²²,]ntr-una din scrisorile sale, ne d[ideea cea mai dreapt[despre acest cumplit r[zboi,]n care era s[se hot[rasc[pricina

civiliza\iei =i a barbariei. Caninius, unul din prietenii s[i, f[cea o poem[asupra acestui r[zboi; Plinie]l]ndeamn[]n]ntreprinderea sa: "Ai dreptate,]i scrie, s[iei acest sujet; nu este altul mai nou, mai bogat, mai]ntins, mai poetic =i voi zice]nsu=i mai fabulos, m[car c[totdeauna adev[rat. Vei avea a zugr[vi canaluri s[pate]n ni-te \[ri necunoscute, poduri aruncate pentru]nt`ia=i dat[pe fluviu r[pide, lag[re a=eulate]n mijlocul unor mun\i neapropia\i p`n[atunce, un rig[silit s[fug[, silit s[se omoare, dar care moare cu tot curajul s[u =i,]n sf`r=it, dou[triumfuri; unul care fu cel dint`i pe care romanii]l c`=tigar[asupra dacilor, p`n[atunce nebiru\i, =i cel[alt care fu cel de pe urm[]n care biruina ispr[visie pieirea acestui popor. Greutatea este ca s[te po\i \inea deopotriv[cu m[rimea sujetului". Pagub[c[acest poem s-a pierdut; el ar fi putut s[ne deie o mul\ime de detalii asupra acestei lupte.

Trece o sut[de ani, =i patria noastr[, schimbat[]n colonie roman[,]ncepe a se face teatrul unde soarta imperiei se hot[r]=te de c[tre barbari; la Dun[re este lupta]ntre barbarie =i civiliza\ie. Alani, avari, gepizi, go\i, huni, lombarzi²³, bulgari, pe to\i ace=tia]i vedem trec`nd =i petrec`nd prin \[rile noastre, sf`=iind, una dup[alta, imperia cesarilor, risipindu-o]n urm[de tot =i pref[c`nd,]n sf`r=it, fa\a Europei. Istoria tuturor acestor popoare barbare, care este lipit[cu]nceputul tuturor na\iilor nou[, ar r[m`nea]ntune-coas[dac[nu s-ar deslu=i prin istoria rom`neasc[.

]n vremile moderne, iar[=i, vedem Moldavia =i Valahia menite, ca =i]n timpurile de demult, a fi locul luptelor celor mai s`ngeroase. Ungurii, polonii au hot[r`t aice cea mai mare parte a r[zboaielor lor cu Turcia. Sub zidurile Hotinului, Sobieski c`=tig[reputa\ia militar[care pe urm[il cheam[pe tronul Iagelonilor. Imperiali=tii²⁴, mo=tenitorii ungarilor, culeg iara=i]n \[rile noastre cele mai frumoase trofee asupra osman\ilor. Vine]nceputul veacului al optsprezecelea =i Moldavia vede figura cea mai m[rea\ din toate, a lui Petru cel Mare. De atunce, mai toate biruin\ele Rusiei asupra Turciei se c`=tig[]n Principaturi; b[t]liile, trataturile, generalii izb`nditori ai acestei puteri poart[nume de locuri

rom`ne=ti. Nime, dar, nu poate t[g[dui interesul universal al unei istorii care ne inf[\i=eaz[ni=te]nt`mpl[ri a=a de importante, ni=te b[rba\i a=a de str[luci\i, ni=te na\ii a=a de numeroase =i deosebite, care toate pe p[m`ntul patriei noastre au l[sat urme de trecerea lor, monumenturi de existen\ a ce au avut, binecuv`nt[ri sau blestemuri, unele =i altele meritate prin facerile de bine sau prin r[ut[\ile ce ne-au l[sat.

}ns[cu c`t această[istorie este interesant[, cu at`ta este =i grea de]nf[\i=at; =i cu toate acestea, eu]ndr[znesc a primi asupra mea o sarcin[a=a de mare; nimene nu simte mai bine dec`t mine c`t ea este mai presus de putin\ a mea. Las`c[chiar slabul meu talent este nedestoinic de a trata dup[cuviin\ un asemenea]nalt sujet, dar chiar]mprejur[rile din afar[sunt]mpotriva mea. O singur[istorie complet[=i sistematic[nu avem]nc[despre rom`ni;]nsu= =i rul domnilor nu este]nc[clasificat =i statornicit prin f[clia unei critici s[n[toase. Documenturile oficiale =i acturile pubblce, care sunt cea]nt`i =i cea mai puternic[dovad[a adev[rurilor istorice, ne lipsesc cu totul; din pricina deselor revolu\ii care]n at`te r`nduri ne-au pustiit patria, ele sunt pierdute pentru totdeauna sau]mpr[=tiate prin \[ri str[ine, pe la particulari sau]n m[n[stiri sau]n bibliotecile Ungariei, Poloniei, Transilvaniei, ale Moscovei, Petersburgului, Vienei =i chiar ale Stockholmului. A=adar,]n lipsa acestor izvoare de c[petenie, noi nu avem dec`t letopise\ele \[rii =i istoriile Ungariei, Poloniei =i Turciei, cu care patria noastr[a st[tut]n str`nse rela\ii; dar =i aceste izvoare sunt]nc[departe de a fi des[v`r=ite. Hronografurile rom`ne=t],]n ce se atinge mai ales de]nt`ile timpuri a Principatelor, nu se potrivesc nicidecum cu autorii str[ini, nu se potrivesc m[car]ntre d`nsele. Istoricii vechi, unguri, poloni =i turci nu cuprind, precum se]n\elege de la sine, dec`t fragmenturi despre istoria noastr[, =i acestea]nc[ades]ntunecate prin duhul partidei =i a urii. Ne mai r[m`n]nc[istoriile, observa\iile istorice, c[l[toriile publicate despre \[rile noastre de deoseb\i str[ini]n deosebite limbi; aceste sunt ajutorul de capetenie pentru compunerea analelor na\ionale, =i mai ales scrierile lui Gebhardi²⁵ =i ale lui Engel, care, prin ostenitoarele lor lucr[ri, au meritat bine de la rom`ni. Lipsa

cea mai mare ni s-ar putea îndeplini prin nepre\uitele uvrajuri ale lui Samuil Clain =i ale lui George +incai, a c[r]or via\ n-a fost dec` t o lung[lupt[=i o]ntreag[jertf[pentru patrie; dar, din nenorocire, aceste mult dorite =i mult a=teptate scrieri p`n[acum n-au ie=it de sub tipar =i, cum m[tem, nu vor ie=i]nc[mult[vreme.

Pe l`ng[greutatea sarcinii ce se pricinuie=te prin haosul at`tor materiale, a=a de]nfelurite, a=a de]mpr[=tiate, a=a de]ncurcate =i, c`teodat[, =i a=a de s[race, apoi se mai]nf[\i=eaz[=i]ndatoririle ce se cer de la orice istoric, f[r] privire asupra formei de afar[, adic[talentul =i stilul compunerii. Lucian²⁶, n[scut sub Traian, cere urm[toarele calit[\i =i datorii de la un bun istoric: el vrea ca istoricul s[fie]n\elept, s[aib[simtimentul cuviin\elor, s[=tie a g`ndi =i a=i]nf[\i=a g`ndirile, s[fie cunoscut]n trebile politice =i militare, s[fie slobod de fric[=i de ambi\ie, nelipicios mitei sau amenin[\rii; s[spuie adev[rul f[r] sl[biciune =i f[r] am[r`re, s[fie drept f[r] asprime, cenzor f[r] o[r`re =i f[r] clevertire; s[n-aib[nici duh de partid[, nici]nsu=i duh na\ional;]l vreau, zice el, s[fie cet[\ean al lumii, f[r] st[p`n, f[r] pravil[, f[r] privire c[tre opinia vremii sale =i nescriind dec`t pentru stima oamenilor cu dreapt[judecat[=i pentru lauda viitorimii.

Aceste sunt]nsu=irile unui bun istoric;]n vremea lui Lucian poate c[se]nt`mpla la mul\i; dar ast[zi, c`nd egoismul =i ambi\ia]ntunec[talenturile cele mai mari, pu\ini s-ar g[si care s[le adune. F[r] s[vroiesc sau sa m[pot pune mai sus sau m[car deopotriv[cu al\ii, socot c[nu-mi ve\i lua r[u]ncredin\area ce v[dau, c[r[ul =i minciuna nu vor g[si niciodat[]n mine un ap[r]tor =i c[totdeauna m[voi sili a v[spune adev[rul, caracterul principal al istoriei; iar c`nd nu-l voi putea zice, voi t[cea =i d-voastr[ve\i]n\elege pentru ce. }mi ve\i ierta numai o mic[plecare pentru na\ia mea, f[r]]ns[s[crede\i c[a= denatura faptele sau c[a= escuza aceea ce merit[ocar[.]ns[, cum zice Karamzin, pe care nu m[pot opri de a-l]mprumuta a=a de des: "*Simtimentul de noi* =i al *nostru*]nsufle\eaz[povestirea; pentru c[at`t o p[rtinire groas[, partea unui duh slab =i a unui suflet f[r]]n[\are, este nesuferit[]ntr-un istorian, pe at`ta]i afl[m c[ldur[, energie =i]nc`ntare, c`nd iubi-

rea patriei]i]ndreapt[condeiul. Niciodat[nu va fi suflet]n care s[nu domneasc[acest simțiment generos. }n Tucidid noi vedem totdeauna un atenian; Tit-Livie este pururea un roman”.

]n mine ve\i g[si un rom`n,]ns[niciodat[p`n[acolo ca s[contribuez la sporirea romanomaniei, adic[mania de a ne numi romani, o patim[care domne=te ast[zi mai ales]n Transilvania =i la unii din scriitorii din Valahia. Petru Maior de fericit[aducere aminte, prin cartea sa *Despre]nceputul rom`nilor*²⁷, publicat[pentru]nt`ia=i dat[la anul 1812, ca un nou Mois²⁸, a de=teptat duhul na\ional, mort de mai mult de un veac; =i lui]i suntem datori cu o mare parte a impulsului patriotic ce de atuncea s-a pornit]n tustrele provincii ale vechii Dacii. Pe de alt[parte,]ns[, a avut =i nevinovata nenorocire s[produc[o =coal[, destul de numeroas[, de rom`ni noi, care, f[r` a=i sprijini zisele cu faptele, socot c[trag respectul lumii asupr[-le=i c`nd strig[c[se trag din romani, c[sunt romani =i, prin urmare, cel]nt`i popor din lume. Aceast[manie s-a]ntins p`n[acolo]nc`t unii]=i]nsu=esc chiar =i faptele =i istoria b[tr`nilor romani de la Romulus²⁹ =i p`n[la Romulus Augustul³⁰. A=a dl Aristia³¹, pe care]l cinstesc ca bun traduc[tor ale unei p[r\i a *Iliadei*,]ntr-un poem epic, unic]n felul s[u, exaltat de un entuziasm pu\in potrivit cu un rom`n, dl Aristia, zic, nume=te roman pe Longin, suta=ul roman care a str[puns coasta Domnului nostru Iisus Hristos c`nd era r[stignit pe cruce, =i nu=i poate ascunde bucuria c[cel]nt`i cre=tin a fost un rom`n.

S[ne ferim, domnilor mei, de aceast[manie care trage asupra noastr[r`sul str[iniilor. }n pozi\ia noastr[de fa\, cea]nt`i datorie, cea]nt`i]nsu=ire trebuie sa ne fie modestia; almintrelea, am putea merita aceea ce zice dl Eliad, c[numai na\iile bancrute vorbesc neconținut de str[mo=ii lor, bun[oar[ca =i evgheni=tii sc[p[ta\i. S[ne cobor`m din Ercul, dac[vom fi mi=ei, lumea tot de mi=ei ne va \inea; =i, dimpotriv[, dac[, izgonind demoraliza\ia =i neunirea ob=teasc[care ne darm[spre pieire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne]ndrepta pe calea fr[\iei, a patriotismului, a unei civiliza\ii s[n[toase =i nu superficiale, cum o avem, atunci vom fi respecta\i de Europa, chiar dac[ne-am trage din hoardele lui Gengis-Han. A=adar,

domnilor mei, eu nu voi ascunde c[legile, c[obiceiurile, c[limba, c[]nceputul nostru se trag din romani; istoria de mult a dovedit aceste adev[ruri; dar,]nc[o dat[v[mai spun, sunt departe de a m[gluli o manie ridicol[, vorbindu-v[de faptele romanilor, ca c`nd ar fi ale noastre; ci voi face ceva mai folositor; m[voi sili a v[]ndemna c[, dac[vro[i s[fi[i cunoscui de adev[ra[ii fii ale romanilor, apoi s[face[i =i d-voastr[ceva care s[se poat[sem[lui cu ispr[vile poporului de lume domnitor.

]nainte de a sf`r=i, da[i-mi voie, domnilor mei, s[chem luarea voastr[aminte asupra cursului meu. Dac[grecii au c[zut odat[sub jugul lui Filip³² =i]n urm[sub jugul romanilor, este pentru c[au voit s[fie plateani, tebani, ateniani, spartia[i, =i nu heleni; tot a=a =i str[mo=i no=tri au vroit s[fim ardeleni, munteni, b[n[veni, moldoveni, =i nu rom`ni; rareori ei au vroit s[se priveasc[]ntre d`n=i ca o singur[=i aceea=i na[iie;]n neunirea lor, dar, trebuie s[vedem izvorul tuturor nenorocirilor trecute, a c[rora urme,]nc[p`n[ast[zi, sunt vii pe p[m`ntul nostru. Departe de a fi p[rtinitorul unui simtiment de ur[c[tre celelalte p[rvi ale neamului meu, eu privesc ca patria mea toat[acea]ntindere de loc unde se vorbe=te rom`ne=te =i ca istoria na[iional[istoria Moldaviei]ntregi,]nainte de sf`iera ei, a Valahiei =i a fra[ilor din Transilvania. Aceast[istorie este obiectul cursului meu;]ntinz`ndu-m[, cum se]n[elege de la sine, mai mult asupra]nt`mpl[rilor Moldaviei, nu voi trece sub t[cere =i faptele vrednice de]nsemnat ale celorlalte p[rvi ale Daciei =i mai ales ale rom`nilor din Valahia, cu care suntem fra[i =i de cruce, =i de s`nge, =i de limb[, =i de legi. Prin urmare, v[rog s[]nsemna[i c[eu nu voi descrie faptele deosebit dup[ani =i zile, ci]ntr-un chip colectiv.

P`n[acum to[i acei ce s-au]ndeletnicit cu istoria na[iional[n-au avut]n privire dec`t biografia domnilor, nepomenind nimic[de popor, izvorul tuturor mi=c[rilor =i ispr[vilor =i f[r[care st[p`nitorii n-ar fi nimic[. M[voi sili s[m[feresc de aceast[gre=eal[de c[petenie; ci, pe l`ng[istoria politic[a \[rilor, at`t c`t voi fi ajutat de documenturile =i tradi[iile vechi, voi c[uta a v[da =i o idee l[murit[

asupra st[rii sociale =i morale, asupra obiceiurilor, prejude\elor, culturii, nego\ului =i literaturii vechilor rom`ni. Departe de a m[pune ca oc[r`torul vremii trecute,]mi voi face o deosebit[datorie s[v[]nf[\i=ez acea veche]ntocmire guvernamental[, acea adunare de pravili fundamentale, cunoscute sub numele de *obiceiul p[m`ntului*, sub care patria noastr[s-a p[strat mai multe veacuri tare =i puternic[. Prin aceasta ve\i cunoa=te, domnilor, c[acel trecut nu era a=a de r[u, a=a de barbar, precum se plac unii =i al\ii a vi-l]nf[\i=a, =i c[avea =i el multe a=e[m`nturi, multe or`nduiele pe care chiar politiciii =i economi=tii de ast[zi le m[rturisesc de bune!

Istoria rom`nilor, ca =i a tuturor na\iilor moderne, se]mparte]n istorie veche, de mijloc =i nou[; fie=tecare din aceste se sub]mparte]n mai multe perioade, care toate se]ncep cu vreo epoc[]nsemnat[. Nu v[voi vorbi dec`t de]mp[r`eala principal[.

Istoria veche se]ncepe de la cele]nt`i timpuri istorice ale Daciei =i merge p`n[la]ntemeierea staturilor Valahiei (1290)³³ =i Moldaviei (1350)³⁴.]n aceast[]ntindere de vreme, vedem risipa dacilor,]mpoporarea \[rii lor cu colonii romane,]nflorirea acestora p`na sub]mp[ratul Aurelian =i risipirea lor prin nav[lirea barbarilor, care, unii dup[al\ii, s-au schimbat necontenit pe p[m`ntul nostru de la 270 =i p`n[la 570, c`nd avarii s-au tras]n Panonia, l[s`nd Dacia slobod[.]ntr-aceste vremi grele, vedem]nsa, din c`nd]n c`nd, pe micul popor rom`n, chiar]n mijlocul semin\iilor de alt neam, retras =i ascuns]n v[ile =i poienele Carpa\ilor, p[st`ndu-=i na\ionalitatea, legile, limba =i obiceiurile, ca un scump patrimoniu primit de la p[rin\i.]n veacurile X =i XI, r[sufl`ndu-se de nav[lirile barbarilor, rom`nii prind la]ndr[zneal[, ies[din azilurile lor =i, pe coastele sau la poalele mun\ilor, se alc[tuiesc]n mici c[pitanaturi =i voievozii, sub =efi de s`ngele lor; =i,]n sf`r=it,]n veacurile XIII =i XIV se]ntind pe =esuri, ies[]n \ar[, dup[expresia vechilor cronici, =i]ntemeiaz[dou[staturi neat`rnate: a Valahiei =i a Moldaviei.

Cu formarea principaturilor se]ncepe istoria de mijloc =i se sf`r=e=te cu des[v`r=ita lor c[dere sub domnia fanario\i (1716). Aceast[parte

a istoriei este adev[rata istorie a rom`nilor. }ndat[dup[]ntocmirea lor]n staturi neat`rnate,]i vedem lupt`ndu-se cu popoarele megie=ite pentru p[starea na`ionalit[]ii lor; niciodat[duhul izb`nzii =i al n[v]lirii nu i-a pov[]uit, ci toate r[zboaietele lor au avut un \el nobil =i sf`nt: ap[rarea patriei =i a legii. Dar,]n aceste lupte, statornicia, curajul, ispr[vile, biruin\ele lor ne par fabuloase, potrivit-le cu micul lor num[r =i cu pu\inele mijloace ce le-au st[tut dinainte. Du=mani de zece ori mai puternici dec`t d`n=ii]i vedem b`ntui=i pu=i]n fug[. }ns[un colos stra=nic, un nour cumplit se ive=te pe orizontul Europei: islamismul se arat[, =i toate na\iile tremur[pentru legea =i na`ionalitatea lor. Serbia, Bulgaria, Albania, Macedonia, Iliria, Friulul, Cr`mul se fac provincii turce=ti; cetatea lui Constantin, Roma cea nou[, maica ora=elor, se face capitala sultanilor, =i semiluna se]nal[]n locul crucii pe bolta Sfintei Sofii. }n vreme c`nd islamismul este biruitor pretutindene, c`nd chiar Grecia clasic[se face prada osmanilor, c`nd tuiurile acestora r[zbat p`n[]n inima Ungariei, numai rom`nii se]mpotrivesc =uoiului care]nghite toate, numai ei stau ca un val ap[r[tor cre=tin[t]ii]mpotriva musulmanilor.

De multe ori birui=i, de multe ori supu=i, dar[niciodat[ab[tu]i p`n[la p[m`nt =i dezn[d]d]i,]i vedem folosindu-se de tot prilejul =i, de la 1366 =i p`n[la 1688, st`nd de-a purure]n lupt[. Mircea cel B[tr`n, Vlad]epe=, +tefan cel Mare, Mihai Viteazul =i +erban Cantacuzino au fost mai ales ne]mp[ca]i du=mani a sectatorilor lui Mohamed, ap[r`nd cu s`ngele lor sf`nta cruce. De=i necontenit]n r[zboaie, rom`nii]ns[nu uit[reformele =i]mbun[t]virile din l[untru;]n veacurile XVI =i XVII, mai ales, ei fac mari]naint[ri]n civiliza\ie. +coalele lor sunt vestite]n tot Orientul; Moldavia este una din cele]nt`i \[ri ale Europei]n care inven\ia lui Gutenberg, tipografia, se introduce. Dasc[]ii, caligrafii =i pravili=tii rom`ni se cheam[la curtea \arilor Rusiei, =i un fiu al Moldaviei se]nvrednice=te a fi]nv[\[torul lui Petru cel Mare³⁵. }n cea]nt`i jum[tate a veacului XVII limba rom`neasc[se dezrobe=te =i c`=tig[dritul de limb[a statului; mai multe tipografii se a=eaz[]n am`ndou[principatele; Vasile Lupu =i

Matei Basarab, prin aceste faceri de bine,]=i fac un nume nemuritor]n istoria patriei. B[rba\i r`vnitori dezvolteaz[literatura =i duhul na\ional; =i, c`t vor fi rom`ni, memoria =i scrierile vornicului Ureche, a logof[tului Eustratie, a mitropoli\ilor Dosoftei =i Varlaam, a lui Miron Costin, Neculai Costin, Radu Greceanu, Radu Popescu =i Ioan Neculce nu se vor uita, nici se vor pierde. Str[mo=ii no=tri, cu un pas grabnic, se]naintesc pe calea civiliza\iei Apusului;]ns[, toate aceste prop[=iri se fac]napoieri. Vremea c[derii le vine;]n pizma na\iilor str[ine,]n neunire]ntre d`n=ii, uitind c[sunt un singur =i acela=i neam, ci desp[r\i\i, lupt`ndu-se =i sl[bindu-se]ntre d`n=ii, unii pe al\ii, sub nume de moldoveni =i munteni, rom`nii se apropiau de pieire. Tirania otoman[se]ntemeiaz[asupra lor; =i cu d`nsa supersti\ia, ignoran\`a =i]ntunericul. La]nceputul veacului trecut se ive=te biruitorul lui Carl XII, Petru cel Mare; m[rinimosul monarh]=i pleac[un ochi]ndur[tor asupra popoarelor cre=tine ale Turciei; rom`nimea salt[de bucurie. Eroul Rusiei, spre m`ntuirea ob=teasc[, se une=te cu Br`ncovanu =i cu Cantemir; dar zavistea =i pizma acestor domni nimicnice=te un plan a=a de mare =i a=a de bine]nceput. Pacea de la Prut]ntemeiaz[,]nc[pe un veac, jugul osmanilor asupra principatelor de la Dun[re; cu tragerea o=tilor ruse=ti, rom`nii pierd cea de pe urm[n[dejde de m`ntuire, cea de pe urm[sc`nteie de na\ionalitate =i cel de pe urm[drit ce le mai r[mase, dritul de a fi oc`rmui\i de c[tre domni p[m`nteni; =i fanario\ii se fac st[p`nii Moldaviei =i Valahiei!

Istoria nou[se]ncepe cu veacul cel mai cumplit care vreodat[a ap[sat \[rile noastre. Toate elementele de na\ionalitate =i de patriotism sunt de mult pierdute; legile fundamentale ale \[rii se calc[]n picioare; adun[rile ob=te=ti sub nume de divanuri se fac numai ni=te formalit[\i f[r] interes. O aristocra\ie ignorant[, sprijinit[de Poart[=i de cler, pe de o parte vine]n lan\uri un popor de mai mult de dou[milioane de oameni, iar pe de alta se face stavil[chiar bine-lui ce unii din domnii fanario\i vroiesc a face; driturile \[rii, care din care se sile=te s[le v`nd[mai cu mic pre\` =i mai degrab[; izvoarele de]navu\ire public[se]ntrebuin\`eaz[numai]n folosul

unor familii privilegiate. Moldavia se sfîrîie în trei părți, Valahia este înconjurată cu cetăți turcești, zidite pe părțile ei. Fără ajutor din afară, fără ajutor din lăuntru, românii scapă toate privilegiile de mîntuire; și, în vreme cînd toate popoarele Europei se înaintează spre o mai zdravănă întemeiere, din lăuntru și din afară, noi, cu aceeași repejune, ne apropiem de pieire. Revoluția franceză, zguduind Europa pînă în cele mai adînci ale sale temelii, se resimți și între români; unii dintre ei se pun în comunicație cu directoriul francez; dar prea multe țări, prea multe stavile împiedică orice bună ispravă. Pe urmă, biruitorul de la Marengo, în expediția sa în Egipt, vroind a da treabă turcilor, trimite emisari în Valahia și Moldavia ca să formeze partizani ideilor noi; generosul Rigas, mergîndu-se cu fiigăduințele lui Bonaparte, se face propovăduitorul slobozeniei; oprit în întreprinderea sa, el se dă cu lăililor de la Belgrad și moare pentru patrie. Dar moartea sa nu rămîne neroditoare; și ea este meritul să pregătească regenerația noastră; . moartea lui Rigas de o parte, apăsările nesuferite a tiranilor de altă parte; ideile veacului care, deși încet, dar tot începuseră a pătrunde între români; scrierile lui Petru Maior și ale altor bărbăți patrioți; contactul cu armile rusești ce au ocupat Principatele de la 1806 pînă la 1812, toate acestea pregătesc întemplierile de la 1821. În vreme cînd, în Moldavia, Eteria izbucnește și cheamă la slobozenie nu numai pe greci, dar pe toate popoarele creștine care gemeau sub jugul Turciei, Tudor Vladimirescu ridică, pe de altă parte, în Valahia, steagul național, vestind românii că vremea venise pentru că țara să scuture stăpînirea străinilor, să depărteze abuzurile care o rodeau și să dobîndească guvern național, întemeiat pe o artă liberală. Pornirile și a lui Ipsilanti și a lui Vladimirescu au un răsunet, dar, cu toate acestea, rezultatele lor pentru noi sunt nesemnificative. întemplierilor de la 1821 suntem datori cu orice preț să fim ce am făcut de atunci, căci ele ne-au deșteptat duhul național ce era adormit cu totul. De atunci multe împrejurări din afară ne vin în ajutor; Curtea protec-

toare, ca o r[spat] pentru jertfele ce rom`nii i-au f[cut de la Petru cel Mare =i p`n[la pacea de Adrianopol, sim`e=te o]ngrijire adev[rat] pentru soartea noastr[; =i, de=i]nc[rom`nismul nu triumf[, cum zice Aaron, totu=i existen\`a politic[]ncepe a ni se a=eza pe temeieri mai statornice. }n urma multor p[timiri, multor nenorociri, un orizon mai senin ni se arat[, pacea de la Adrianopol se]nceie]ntre Rusia =i Turcia, =i drituri pierdute de veacuri ni se]ntorc]napoi. Kisselef, un nume pe care rom`nii nu trebuie s[-l rosteasc[dec`t cu recuno=tin\` =i dragoste, este]ns[rcinat cu regenera\`ia patriei, cu punerea]n lucrare a pravilelor menite s[ne fac[o na\`ie p`n[la]mplinirea cei mai mari f[g[duin\`e, p`n[la cea mai temeinic[]ncez[=luire a na\`ionalit[\`ii noastre, adic[numirea de domni p[m`nteni, =i pe via\[, pe tronurile Moldaviei =i Valahiei.

P`n[aici, domnilor mei, vine istoria ce am s[v[inf[\`i=ez. Sprijinul cel mai temeinic ca s[pot ajunge la \`elul dorit]l a=tept de la indulgen\`a d-voastr[=i de la n[dejdea, m[gulitoare, c[prin prelec\`iile mele voi putea de=tepta]n d-voastr[un duh de unire mai de aproape]ntre toate ramurile neamului rom`nesc =i un interes mai viu pentru na\`ie =i patrie. Aceasta mi-ar fi cea mai scump[r[spl[tire =i cea mai bun[]mb[rb[tare]n trudnicul meu drum.

}ntr-o asemenea]ntindere de istorie, care cuprinde at`tea timpuri =i at`tea locuri, chiar cu cea mai mare luare-aminte, trebuie s[fac gre=eli; oricine]ns[va binevoi a m[asculta ceva, va]nsemna c[ele se vor]nt`mpla d]n lipsa cuno=tin\`elor =i nicidecum din reavoin\` sau cu vreun scop ascuns. }n inf[\`o=area]nt`mpl[rilor care sunt aproape de noi =i pe care sau noi sau p[rin\`ii no=tri le-au v[zut, voi fi cu cea mai neadormit[priveghiere, m[rginindu-m[a v[ar[ta numai faptele implinite, f[r[a vroi a v[descoperi =i \`elurile ascunse.

}n epoca de la 1822 =i p`n[la 1834, voi fi mai ales c`t se va putea mai scurt =i mai ob=tesc,]nf[\`o=`ndu-v[numai]nt`mpl[rile publice =i acele care au avut o]nr`urire sim\`itoare asupra \[rii. Noi n-am ajuns]nc[a=a departe ca s[putem trata cu nep[rtinire isto-

ria contemporan[; aceasta este treaba viitorimii. Dumnezeu dar s[m[fereasc[de a vroi a m[pune cenzorul convie\utorilor mei, judec`ndu-le sau critic`ndu-le purtarea =i faptele. "Acela care]=i]nal\ duhul la vrednicia unui istoriograf, zice Ioan Müller³⁶, pierde din privirea sa orice atingeri momentale =i particulare. Jurnaluri pot aduna personalit[;]n tablele istoriei se scrie numai vecinicul adevar".

CUPRINS

PREFA | { [LA LETOPISE | ELE | { RII MOLDOVEI]

Dac[vreodinioar[studiul istoriei a fost trebuitor, aceasta este]n epoca noastr[,]n acest timp de haos, c`nd =i oameni publici =i oameni priva\i, b[tr`ni =i tineri, ne-am v[zut individualit[\ile sf`=iate =i iluziile ce ni erau mai pl[cute, =terse. }ntr-un asemenea timp, limanul de m`ntuire, altarul de r[zimat pentru noi este studiul istoriei, singurul oracol care ne mai poate spune viitorul.

Acest mare adev[r] sim\esc mai cu deosebire na\iile civilizate. Noi vedem c[la d`nsele istoria singur[a mo=tenit tot interesul ce alt[dat[]l] aveau alte cuno=tin\te teoretice; c[ci, tocmai ele sim\esc nevoia de a =i lega prezentul cu trecutul. De aceea, nici]ntr-un secol, chiar]n acel al benedictinilor, nu s-au publicat ca ast[zi colec\ii mai mari de cronicе =i de urice originale spre a completa istoria. }n adev[r, spre a avea o istorie, =i]ndeosebi istoria \[rii sale, nimic mai bun, mai folositor, mai neap[rat este dec`t de a se]ntoarce la izvoarele originale, adic[de a avea]nainte sa cronicile, biografiile, diplomele, toate acele acte scrise care se raporteaz[la]nt`mpl[rile politice, la dreptul public, la legile, la institu\iile, obiceiurile =i moravurile timpurilor trecute; c[ci, pu=i]n fa\ cu aceste originaluri, suntem, cum am zis, la izvoarele istoriei, f[r ca nici un intermediar s[se pun[]ntre noi =i]ntre aceste monumente vrednice de tot onorul. Noi vedem c[]n toate p[r\ile unde este ceva progres staturile, oc`rmuirile, societ[\ile,]nv[\a\ii, cu o deosebit[emula\ie, se ocup[cu adunarea, cu publi-

carea, cu cercetarea cronicilor, hrisoavelor, actelor, în sfârșit a tuturor rîmărilor secolilor trecuți. Numai după această uriașă lucrare noastră au putut ajunge a avea o istorie.

Insuflat de o asemenea convicție, din frageda mea jună m-am ocupat cu adunarea cronicilor și a orice acte privitoare la istoria ei. O colecție a acestor din urmă am publicat-o în două tomuri a "Arhivei românești", cea dintâi revistă retrospectivă în literatura noastră. Fiecare din aceste reviste astăzi o înmulțesc. După mai mult de zece ani de muncă, public, în sfârșit, *Întreaga colecție a Letopiselelor Moldaviei*.

Munca aceasta a fost pentru mine mângâierea în deznădejde, refugiul în contra urâtului, un azil în contra întimplărilor și a prigonirilor din afară, precum și a tulburărilor din lăuntru. Mă elată în toate speranțele mele, închis în Râmnic, de două ori descurat, studiul letopiselelor, singura istorie națională ce avem până acum, a fost pentru mine o nevoie și o mântuire. Nici că mă cîntăc, dar de munca materială ce m-a costat adunarea manuscriselor, confruntarea și colanarea deosebitelor texturi, și, în sfârșit, publicarea unei ediții pe cît cu puțin corectă și deplină. Dimpotrivă, mă bucur cu răsplătirea cea mai frumoasă ce o puteam aștepta: astăzi istoria și rîmări mele, cuprinsă mai înainte în câteva manuscrise pe care timpul și poate și reaua voință din zi în zile împușină, nu mai este în pericol de a pieri; invenția lui Gutenberg, înmîind-o, a asigurat-o pentru totdeauna; și astăzi ori-cine poate citi, în adevăratele sale izvoare, istoria națională, acest mare sacerdot al gândirii, flacăra religiei, a patriei și a artelor.

Munca mea cu această publicație nu a fost nici a unui autor, nici a unui compilat; dar, în privirea greutăților materiale, pot zice că a întrecut și pe a unuia și pe a altuia. Spre a nu vorbi de timpul și cheltuielile ce mi-au trebuit întru adunarea manuscriselor răzlețite în toate părțile, să-mi fie numai iertare de a observa că originalele cronicarilor noștri sunt, cu puține excepții, pierdute; copiile ce ne-au rămas sunt ori greșite, ori întunecate prin

r[i] prescriitori; la altele g[im ori sim\itoare lipsuri, ori prescurt[ri f[cute de ni=te nepricepu\i compilatori ce pretindeau a forma o cronic[din analele deosebi\ilor scriitori, din care cauz[letopise\ele lui Ureche =i a lui Miron Costin ajunser[a nu fi dec`t un singur trup, atribuit c`nd unuia, c`nd altuia. Din acestea provine c[cronicile, care, cum am zis, sunt cel mai sigur =i temeinic izvor al istoriei na\ionale, c[zuser[]ntre rom`ni]ntr-un discredit at[t de mare,]nc`t cine zicea letopise\e zicea basne, cine zicea *cronici* zicea *mituri*. Numai str[inii au fost mai drep\i pentru operele lui Ureche, ale Costine=tilor =i ale lui Neculce. Traducerea acestora]n limba greceasc[de Amiras, f[cut[din porunca domnului Grigore Ghica, o alt[traducere]n limba latineasc[, pe care a]ntrebuin\at-o Engel la compunerea istoriei Moldovei, scris[]n limba german[, =i mai ales tratatul despre cronicile Moldaviei, scris]n fran\uze=te de dl Haase*, dovede=te]ndestul de pre\ul ce cronicarii no=tri au]naintea]nv[\a\ilor str[ini.

Insuflat de acesta=i respect pentru aceste monumente p[rinte=ti, eu m-am ferit de a face cea mai mic[schimbare, sporire sau scutare]n ele; toat[silin\ a mea a fost deos[birea =i]ndreptarea textelor sau dup[originaluri, unde le-am avut, sau dup[cele mai vechi =i mai pu\in gre=ite copii ce am putut g[si; =tiu c[=i cu aceasta colec\ia mea va avea]nc[multe lipsuri, multe facturi r[u citate, multe daturi nepotrivite; dar,]ndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor]ntrebuin\ a-o, ori a criticilor ce vor l[muri-o. Eu, editor, socot c[am f[cut destul, aduc`nd la bun sf`r=it, ca simplu particular, neajutat de nimeni, o]ntreprindere care la na\ii mai mari =i cu un public mai numeros =i mai interesat pentru istoria patriei, spre a se]ndeplini, a avut trebuin\ de sprijinul ori al guvernului, ori al societ[\ilor]nv[\ate.

N[d]duiesc c[,]n privirea importan\ei sale, acest[colec\ie va

* *Vezi Notices et extraits des manuscrits de la bibliotheque du roi et autres bibliothèques, publiés par l'Institut royal de France, Paris, Imprimerie royale, t. XI¹.*

fi bine primit[de rom`ni; ca temelie a istoriei \[rii, ea trebuie s[fie]mbr[\i=at[de to\i ce se intereseaz[de na\ionalitatea =i de civiliza\ia noastr[, care se pot dezvolta numai prin ajutorul istoriei.

C[derea Imperiului constantinopolitan, preponderen\ a islamismului, marea dep[rtare de centrul luminilor, desp[r\irea prin neamuri de alt[origine de celelalte ginte romane, neunirea]ntre ambele Principate, mai ales r[zboaietele civile =i destule schimb[ri de guvern care le sunt urma, toate acestea au contribuit la decaden\ a na\ionalit[\ii =i la sporirea ignoran\ei prin uitarea chiar a originii noastre. De la readucerea aminte a acesteia at`rn[acum =i dezvoltarea din nou a na\ionalit[\ii =i a civiliza\iei. F[r[acestea, nu trebuie s[ne mir[m dac[la noi arta nu este]nc[n[scut[=i dac[literatura t`nje=te, palid[=i slab[. Artele =i literatura, expresiile inteligen\ei, n-au speran\[de via\[dec`t acolo unde ele]=i trag originea din]ns[=i tulpina popoarelor. Altmintrele ele nu sunt dec`t ni=te plante exotice pe care cel]nt`i v`nt ori le]nghea[, ori le usuc[. Ca s[avem arte =i literatur[na\ional[, trebuie ca ele s[fie legate cu societatea, cu credin\ele, cu obiceiurile,]ntr-un cuv`nt cu istoria noastr[. Niciodat[n-am fi avut frumoasele biserici a Arge=ului, a Trei-Ierarhilor, a Dragomirnei, dac[arta n-ar fi fost insuflat[de sim\[m`ntul religios ce era mobilul str[mo=ilor no=tri =i care la ei era at`t de str`ns unit cu sim\[m`ntul na\ional, nef[c`nd, pot zice, dec`t unul =i acela=i. Asemene =i ast[zi, nu vom avea art[=i literatur[dac[nu ne vom ad[pa]n izvoarele na\ionalit[\ii noastre, care este religia secolului al XIX.

N[d]jduiesc c[prin publicarea cronicilor Moldaviei, contribuind la dezvoltarea patriotismului, voi contribui totodat[=i la p[r[sirea utopiilor care pe mul\i au]n=elat p`n[acum, f[c`ndu-i a crede c[triumful na\ionalit[\ii st[]n m[suri silnice, c`nd acestea, am deplin[convic\ie, nu pot dec`t a o pierde sau cel pu\in a o compromite.]ara noastr[nu prin grabnice =i zgomotoase schimb[ri se poate ridica. Reformele bl`nde =i graduale,]mbun[t\irile serioase,

r[sp`ndirea instruc\iei publice, *respectarea dreptului tuturor claselor*,]ndreptarea moravurilor]n familie,]nt[rirea, statornicirea =i respec-tarea puterii oc`rmuitoare, ca organ al legii, acestea sunt singurele elemente de regenera\ie pentru noi. Orice schimbare silnic[, orice prefacere n[prasic[nu pot s[ne fie dec`t fatale. C`nd revolu\iile]ncep, civiliza\ia]nceteaz[; r[zboiul niciodat[n-a f[cut dec`t a mistui rodirile sem[nate]n timpul p[ci.

G`ndul meu este gros de toate aceste priviri; a= dori s[rup v[ul ce ascunde viitorul patriei mele; a= dori s[fiu m[car un minut pe tripodul Pitiei² =i s[prorocesc \[rii =i na\iei mele soartele cele mai aurite!

}]n tot chipul, s[nu ne speriem dec`t c`nd vom p[r[si toat[\intirea spre bine =i progresul pacinic =i vom sta cu bra\ele]ncruciate, crez`nd c[tot este pierdut. }n noi este ceva tare, puternic, providen\ial, care ne-a ap[rat]n ni=te epoci c`nd au c[zut imperii mult mai zdravene. Con=tiin\la na\ional[este]nc[vergur[; coaja singur[este]mb[tr`nit[. "Existen\la unui popor este un lung an, cum a zis un scriitor francez, care =i el are zilele sale de p`cl[=i de lumin[str[lucitoare, timpurile sale de amor\eal[=i de m[noase seceri-uri. S[nu uit[m c[patru secole de sclavie au ap[sat asupra Greciei, f[r[ca s[poat[smulge din inima fiilor ei acea antic[na\ionalitate pe care palo=ul lui Mahomed II amenin\la de a o stinge pentru de-a pururea".

Asemene]nalte considera\ii,]nt`mpl[rile timpurilor trecute, adic[istoria, ni le pot insufla mai cu u=urin\[.]ntr-o epoc[ca a noastr[, plin[de toate decep\iile,]n care spiritele at`t de mult lucreaz[=i inimile at`t de viu sim\esc nevoile unei credin\e, ce hran[putem s[avem mai]ndestul[toare pentru ner[bd[rile =i]ndoielile noastre dec`t cultul \[rii noastre? Citindu-i istoria, am avea mai mult[ispit[prin trecut, ne-am pre\ui mai mult prezentul =i am spera mai mult de la viitor, c[ci analele noastre ne-ar ar[ta vederat c[providen\la niciodat[nu ne-a lipsit =i c[p[rin\ii no=tri,

de-și au avut greuț [și =i piedici pe care noi nu le vom]nt`lni, ei nici odinioar [n-au dezn[d]duit de d`n=ii =i de \ara lor.

Ca sf`r=it a acestei prefe\ie, s[-mi fie iertat de a o]ncheia cu cuvintele unui istoric francez*:

"}n acest timp de patimi politice,]n care este a=a de greu c`nd cineva]=i simte ceva activitate de spirit de a se ascunde agita\iei generale, cred c [am g[sit un mijloc de repaos]n studiul serios al istoriei. Nu c [privirea trecutului =i ispita secolelor m [fac s [m [lep[d de]nt`ile mele dorin\i de libertate, ca de ni=te iluzii ale june\ii; dimpotriv [, eu m [lipesc c [tre ele din mult]n mai mult. Tot iubesc libertatea, dar [cu o afec\ie mai pu\in ner [bd[toare. }mi zic c []n toate epocile =i]n toate \[rile s-au aflat mul\i oameni care,]ntr-o situa\ie =i cu opinii deosebite de ale mele, au resim\it aceea=și nevoie ca =i mine, dar [c [cei mai mul\i au murit]nainte de a vedea realiz`ndu-se aceea ce ei anticipau]n idee. Lucrarea acestei lumi se s [v`r=e=te]ncet, =i fiecare genera\ie ce trece nu face dec`t a l[sa o piatr [pentru zidirea edificiului ce-l vizeaz [spiritele fierbin\i. Aceast [convic\ie, mai mult grav [dec`t trist [, nu sl[be=te pentru indivizi datoria de a merge drept printre]n=el[ciunile interesului =i ale de=ert[ciunii, nici pentru popoare datoria de a=și p[stra demnitatea na\ional [; c [ci, dac [nu este dec`t nenorocire de a fi]mpilat prin puterea]mprejur[rilor, este ru=ine de a se ar[ta servil”.

Ia=ii, 10 april 1852.

CUPRINS

PREFA | { [LA CRONICILE ROM~NIEI SAU LITOPISE | ELE MOLDAVIEI +I VALAHIEI]

La 10 aprilie, anul acesta, 1872, s-au]mplinit dou[zeci de ani de c`nd am dat la lumin []nt`ia edi\iune a *Letopise\elor Moldovei*. Ast[zi public, ca a doua edi\iune, *Cronicile Rom`niei*.

* *Lettres sur l'histoire de France* par Augustin Thierry, *Lettre première*³.

În acest interval de douăzeci de ani, cît se-au petrecut în țara noastră! Țara s-a transformat! Visul strămoșilor noștri, marele scop național al lui +tefan =i al lui Mihai, s-a realizat: *astăzi avem o Română*.

În istoria popoarelor lumii moderne, cu deosebire demnă de toată mirarea este soarta țării române! Din început înconjurată de puternici vecini, în luptă seculară cu ei, supusă apoi =i sfârșită în mai multe trunchiuri, nu o dată ea a fost pe marginea prăpastiei; nu o dată existența =i chiar numele său au fost în ajunul de a fi =terse din cartea omenirii; =i, fapt curios, tocmai în acele momente de durere, cînd fiii ei cei mai energici, cei mai plini de credință în vitalitatea gîntei române desperau, tocmai atunci providența lua de mîna pe țara noastră ca pe o fiică iubită între fiicele cele mai iubite, o scotea din toate pericolele =i o reînălța mai tîrziu =i mai zdravăn decît fusese înaintea orei pieirii. N-avem, dar, drept, noi români, de a susține că la grurile Dunării de Jos nouă ni s-a dat o misiune de împlinit?

Se apropie 200 de ani de cînd — în mijlocul rezelelor exterioare =i civile, în mijlocul a tot felul de tiranii din țară, sub care apoi =i-a pierdut =i viața — Miron Costin, în 1677, scriind *Litopisea Moldovei*, zicea aceste dureroase cuvinte: “Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acum, de nu stăm de scrisoare, ci de grije =i suspinuri; =i la acest fel de scrisoare gînd slobod =i fărvaluri trebuia =te; iar noi privim cumplite vremi =i cumpăna mare pînăntului nostru =i nouă!”

Cincizeci de ani mai tîrziu, situația devenise =i mai rea; =i bietul Ion Neculce, aproape de a =i închide ochii, după o lungă viață plină de furtuni, striga în marea sa durere: “Oh! Oh! Oh! Săraca țara Moldovei! Ce soră de viață =i-au căzut! Cum a mai rămas om trăitor în tine de mare mirare este, cu atîtea spurcăciuni de obiceiuri ce se trag pînă azi în tine, Moldovo!” etc.

Cînd asemenea accente dureroase ieșeau din pieptul bătrînilor noștri cronicari, fiecare din ei om de stat însemnat al timpului său

— Miron Costin, mare vornic al Moldovei, care zicea lui Duca vod[: “S[nu d[m locul, c[p[m`ntul acesta este fr[m`ntat cu s`ngele mo=ilor =i str[mo=ilor no=tri”; =i Ion Neculce, ultimul hatman, purt[tor de rezel, care,]n fruntea o=tirii moldovene, a contribuit la salvarea lui Petru cel Mare pe \[rmul Prutului, ei nu numai ar[tau durerile tristului secol]n care tr[iau, dar[prevedeau =i prevesteau viitoarele nenorociri ale \[rii: t[ierea sau izgonirea ultimilor domni rom`ni, secolul de fier =i de tin[al fanario\ilor, prefacerea ora=elor dun[rene]n cet[\i turce=ti, cedarea pe un timp a banatului Craiovei, pierderea p`n[ast[zi a Bucovinei =i a Basarabiei,]n fine mai mult dec`t iminenta =tergere a \[rilor rom`ne de pe harta Europei!

+i, cu toate acestea, dup[grozavul potop str[luce=te curcubeul re]nsein[rii orizontului rom`nesc! Marea revolu\iune francez[zice popoarelor, ca =i Christ lui Laz[r, *Scula\i-v!* Numele lui Napoleon, ca]n toat[lumea, str[bate =i la Dun[rea de Jos! Sim[\m`ntul na\ional rena=te. Tudor Vladimirescu revendic[drepturile nu numai ale \[rii, dar =i ale claselor dezmo=tenite. El ia arma nu numai]n contra fanario\ilor, dar =i]n contra boierilor sau a *despoitorilor norodului*, spre a]ntrebuin\ a propriile sale cuvinte*. Revolu\iunea sa na\ional[, =i totodat[social[, este s`mburele nu numai al revolu\iunii din 1848, dar =i al actului de emancipa\iune din 2 mai 1864. Fanario\ii se izgonesc din domnia Moldovei =i a \[rii Rom`ne=ti. Pe urm[na=te rezel]ntre Rusia si Turcia din 1828-1829. Pacea de la Adrianopol se]ncheie. Autonomia principatelor se consfin=e=te prin acest tratat]n chip pozitiv. *Domniile rom`ne viagere =i alese, dup[datina str[bun[, se re]nfiin\eaz[. Un guvern]ntemeiat pe anume legi =i a=e[minte, supus controlului *adun[rilor ob=te=ti*,]nlocuie=te oc`rmuirea desfr`nat[=i destructrice a despo\ilor str[ini; =i *gintea rom`n[nu piere.**

* Scrisoare inedit[a lui Tudor Vladimirescu c[tre b[tr`nul Nicolae Golescu, din colec\iunea dlui Dimitrie A. Sturdza-Micl[u=eanu.

Dar noi nenorociri vin să apese vechile colonii ale lui Traian. Protectoratul rusesc degenerază în proconsulat. Domnii nu sunt decât niște locotenenți ai consulilor țării. Tot simțământul de naționalitate =i de libertate este interzis =i înbușit!

Revoluțiunea franceză din 1848 =i află răsăditul — ca în toată Europa — în Iași =i în București! Însă mișcarea este în curând reprimată. Ocupațiunea turco-rusească vine în ajutorul reacțiunii din țară. Autonomia țării redevine un simplu cuvânt, garanțiile naționale =i constituționale ale tratatului de la Adrianopol se înlocuiesc prin hidoasa convențiune de la Balta-Liman, care este negațiunea a toată independența, a toată libertatea =i legalitatea din țară! Domnii nu se mai aleg de țară; ei se numesc în Constantinopol sau, mai bine zicând, în Petersburg; =i nota conțelui Nesselrode contestă națiunii române pământ =i glorioasa sa origine!

Când prezentul era atât de negru, iată =i viitorul ce în 1852 ne aștepta! Principatele erau în ajunul de a fi luate de către Rusia *zlog pentru cheia Sfântului Mormânt!* Sub pretext de a se ocroti grecii ortodocși, românii ortodocși aveau a =i vedea țara ocupată de armile împăratului ortodox =i dată pradă tuturor relelor rezelului!

Cu asemenea trecut, prezent =i viitor, cum, dar, să nu desperăm de soarta țării =i a națiunii noastre, cu toate că atunci eram în vârstă speranței, eram juni! Cum, dar, în 1849-1852, când am săvârșit publicarea colecțiunii cronicilor moldovene, să nu fiu =i eu lovit de acea îngrijire dureroasă despre viitorul nostru, pe care o resimțea toată generațiunea contemporană, *sfânt =i iată în individualitate sale, lovit în iluziunile sale mai plătute*; =i a =i, chiar în capul acelei edițiuni să recomand inimilor lovite de durerile patriei studiul istoriei naționale, ca limanul de mângâiere, ca singurul oracol ce ne mai putea spune viitorul?*

Ei bine, tocmai atunci, când națiunea renunță chiar la speranță, Franța, Anglia =i Italia ridicau mână ce Rusia aruncase lumii

* Vezi mai departe prefața la *Întâia edițiune*.

civilizate. Rezelul Crimeei na=te! Drapelele puterilor aliate f`lf` ie pe zidurile sf[r`mate ale Sebastopolei. }n acela=i timp, o m`n[de rom`ni se fac pelerinii =i apostolii na`ionalit[`ii lor. Ei str[bat }n oficinile presei =i }n cabinetele diploma`ilor; glasul lor ajunge p`n[la tronurile monarhilor, arbitrii lumii! Energia =i elocven`a lor devine st[p`na opiniei publice; =i Rom`nia este copilul de predilec`iune al Europei, precum fusese Elada }n 1821-1828!

Pacea de la Paris se }nceie }n 18/30 martie 1856. Rom`nii sunt chema`i de a se rosti }n=i=i ei }n privin`a viitoarei organiza`iuni a patriei lor; =i }nadins trimi=i ai Areopagului european vin }n Bucure`ti =i }n Ia=i spre a asculta glasul =i dorin`ele unei na`iuni de=teptat[din morm`nt!

V`ntul libert[`ii }mpr[=tie nourii negri de pe orizontul Dun[rii de Jos. Ce mare, ce frumoas[epoc[}ncepe atunci! Dup[secole de despotism =i de }njosire na`ional[=i social[, toate clasele poporului rom`n se }ntrunesc }n adun[rile-mume din 1857!¹ Fr[`ia rom`neasc[rena=te! Pe acelea=i b[nci =i pentru acela=i mare scop: formarea statului rom`n, se }ntrunesc, }ntr-o str`ng[tur[de m`n[, domni, boieri =i s[teni. Atunce n-am mai avut a scrie istorie, *am f[cut istorie!*

Moldova, cu toat[individualitatea sa istoric[, cu toate interesele sale proprii, av`nd con=tiin`a marilor sacrificii materiale ce avea s[fac[}n favoarea unei mari idei, este sublim[de abnega`iune! Ea se roste=te unanim[}n favoarea Unirii! Spre a ajunge la putin`a de a se rosti liber, ea avea nevoie a se lupta, =i se lupt[cu b[rb[`ie, =i }n contra influen`ei active din afar[din partea Turciei =i a Austriei, =i }n contra presiunii f[r[de margini a guvernului vitrig al lui Vogoridi, r`nduit caimacam cu misiune anume de a combate aspira`iunile na`ionale! Protector activ =i generos al acestor aspira`iuni este Napoleon III, c`t a }mp[r[`it geniul binef[c[tor al Rom`niei.

Rusia atunci }i p[r[se=te =i ea politica gre=ita =i se }ntoarce la politica dreapt[din timpul tratatelor de Kainargi =i de Adrianopol. Al[tura cu Franca, ea sprijin[ideea Unirii, pe care deja o recunoscuse =i o garantase }n principiu prin Regulamentul organic din 1832.

Prusia =i Italia, =i apoi =i Anglia, iau sub scutul lor dorin\ele =i trebuin\ele na\iunii rom\ne. +i astfel se]nceie Conven\iunea de la Paris, care, dac[nu ne da Unirea, dar[cel pu\in ne da mijloacele =i putin\va de a ajunge la realizarea ei!

+i a=a rena=terea Rom\niei devine o realitate!

De la 1859 p`n[la 1864, ce n-am f[cut! Alegerea unui singur domn pentru ambele principate; =i,]n cur`nd, ca consecin\[, *uni-rea* \[rilor *plin*] =i *Intreag*], secularizarea averilor m[n[stirilor]nchinatate =i ne]nchinatate; obor`rea cl[cii (boierescul),]mpropriet[rirea \[ranilor! Marea chestiune social[care pretutindeni a costat sacrificii materiale colosale, ruina de clase]ntregi =i =iroaie de s`nge,]n Rom`nia se dezleag[f[r] nici o pic[tur[de s`nge, f[r] ruina nim[ui; ba chiar din contra, de la al doilea an produc\ia agricol[se]ndoie=te =i bonurile rurale salv[averea a sute de proprietari]ndatora\i! +i apoi egala]ndrituire a tuturor claselor societ[\ii rom\ne; sufragiu universal;]nstruc\iunea public[general[, gratuit[=i obligatoare;]narmarea]ntregii na\iuni, ca principiu, =i]n fapt o armat[numeroas[=i bine organizat[, cum Dun[rea de Jos nu v[zuse o asemenea din timpurile lui +tefan =i Mihai! +i c`te alte reforme, adev[rat liberale! Unificarea codurilor, cu maritagiul civil, cu juriul, cu obor`rea pedepsei de moarte; legea jude\ean[; legea comunal[; camere de comer`\ =i de agricultur[; concursurile =i expozi\iunile de agricultur[=i de industrie na\ional[, sistemul metric, zecimal etc. etc.

+i mai presus de toate, ruperea Conven\iunii de la Paris,]nc`t ea m[rginea autonomia \[rii, =i, ca preambulul la Statutul din 1864, Europa recunosc`nd Rom`niei *dreptul absolut de a=i preface guvernul =i legile dinuntru dup[trebuin\ele =i interesele sale, f[r] cel mai mic amestec =i interven\iune din afar!*

+apoi, s-a putut sus\ine c[*Dou[Mai* a fost o lovitur[de stat, un act care]n deafar[restatornicea Rom`nia]n toate drepturile sale de na\iune liber[=i autonom[, =i]n l[untru sf[r`ma oligarhia =i chema un milion de rom`ni la via\va politic[=i la proprietatea emancipat[de leg[turile cl[cii =i ale drepturilor feudale!

Iată ce a făcut generația de la 1848-1864, generațiune la care, s-a mișcat permis, nu fără oarecare mândrie, de a mări numărul ei!

Dar, aceste reforme odată proclamate, nu mai era decât de a le aplica cu înțelepciune, cu sinceritate și de a le conserva cu bărbăție. Din nenorocire, cei de sus n-au avut îndestulă putere morală spre a evita în punerea lor în lucrare greșelile și mai ales abuzurile! Ba, mai mult, aplicarea lor a fost încredințată unor oameni care nu puteau să le iubească, căci nici n-au profesat, nici n-au luptat vreodată în viața lor pentru dobândirea lor!

Dacă am fost fără cruțare pentru cei de sus, nu se cuvine să fiu mai indulgent pentru cei de jos, care n-au avut îndestulă răbdare și bărbăție spre a se lupta, pe cale legală, pentru vindicarea greșelilor și înlăturarea abuzurilor! *+i astfel se făcu 11 februarie 1866!*²

Las generațiunii june, actuale, care succedează generațiunii mele, care are a trăi sub regimul creat în 1866, să facă ca actul săvârșit în noaptea de 11 februarie și consecințele sale să fructifice în bine pentru mărirea și fericirea României!

Departă dar de mine ideea de a zice un singur cuvânt de blamă asupra acestor evenimente! Însă îmi voi permite numai o întrebare: când vedem că, cu toate garanțiile de independență și de putere ce ne asigură ilustrația dinastiei careia națiunea română a încredințat prezentul și viitorul său, autonomia țării recunoscută de întreaga Europă în 1864, într-un chip solemn, astăzi este pusă din nou în chestiune; când neconținut suntem amenințată cu conferințe și cu intervențiuni străine, în afaceri cu totul de resortul administrațiunii noastre din lăuntru, din afară, conferințe pentru căile ferate, conferințe pentru jidovi etc., nu ne vedem prin însăși această renaștere în acele timpuri de pericole și de înjosire națională, de care ne socotim salvată pentru de-a pururea; și așa, nu suntem poate siliți de a repeta și noi vâplagul de durere al lui Miron Costin: *Noi privim cumplite vremi și cumplim mare pământului nostru și nou!*

Să sperăm, să credem că Dumnezeu părăsitorilor noștri, care nu odată ne-a salvat pământul și neamul, chiar în ora pieirei, nu ne va

lipsi =i acum cu puternicul s[u bra\! S[ne]nt[rim cu iubire]n]ncrederea c[genera\iunea jun[va avea destul[inteligen\[, patriotism =i b[rb[\ie spre a p[stra =i ap[ra existen\ a =i drepturile Rom`niei,]ntrunit[=i organizat[de genera\iunea b[tr`n[, nu f[r] oare=icare trude =i sacrificii!

]n aceste cuget[ri retrospective am]ntreprins publicarea acestei noi edi\iuni a unei lucr[ri laborioase a june\ei mele. M-am folosit de vacan\ele politice la care au acum recurs mai mul\i b[rb[ai politici, care, ca =i mine, cred c[nu prin restaura\iunea trecutului se poate fonda =i asigura viitorul acestei \[ri!

C`nd rostesc aceste cuvinte, eu sunt departe de a exprima, pentru mine, cea mai mic[p[rere de r[u pentru neactivitatea mea politic[. Din contra, eu binecuv`ntez retragerea mea, pentru c[mi-a dat timpul =i pl[cerea de a m[]ntoarce la ni=te studii care din frageda v`rsta mi-au fost iubite. Aceste studii]mi sunt acum =i mai scumpe, fiindc[, dup[at`tea lupte care]n curs de mai bine de treizeci de ani au agitat via\ a mea, ast[zi]mi dau o pl[cut[distra\iune =i o dulce m`ng`iere! Ba, mai mult; ele]mi]nt[resc caracterul =i, puindu-mi]nc[o dat[]nainte exemplul at`tor b[rb[ai ai vechei Rom`nia, care drept r[splat[a marilor lor fapte n-au cules dec`t moartea, exilul =i prigonirea, m[]nva\ a privi cu s`nge rece du=m[niile la care am fost =i sunt]nc[expus. Astfel, tare de asemenea lec\iuni, eu nu p[strez pentru mine nici o rancun[.

Si aceste odat[zise]n treac[t, cum s[nu-mi iubesc \ara, \ara str[mo=ilor mei =i, o sperez, =i \ara copiilor mei? Cum s[nu o binecuv`ntez =i s[nu-i doresc destinatele cele mai lungi =i cele mai frumoase, ei, care au f[cut pentru mine ceea ce n-a f[cut pentru fiii s[i cei mai ilu=tri, d`ndu-mi ocaziunea, rar[]n via\ a tuturor b[rb[ailor politici din toate \arile =i din toate epocile, de a putea secera,]nc[]nainte de a ajunge la batr`ne\ e, s[m`n\ a ce]n timpul tinere\ii am pus]n p[m`ntul na=terii mele? Da, binecuv`ntez \ara mea, pentru c[mi-a dat rara fericire de a putea transforma]n legi pozitive principiile care mi-au]nc[lzit inima]n prim[vara vie\ii =i au format baza activit[\ii anilor mei politici.

Eram student la Universitatea din Berlin, c`nd, }n 1836, de-abia }n v`rst[de 19 ani, am intrat pe scena publicit[]ii cu o bro=ur[, scris[}n limba francez[*], prin care, descriind soarta }iganilor din Rom`nia, am }nceput a combate sclavia neagr[. Cur`nd dup[aceea am comb[tut cu o ur[mai energic[sclavia alb[.

Astfel din tinere\ele mele m[f[llesc c[am f[cut parte din acea mica cohort[de juni care din emanciparea }iganilor =i a }ranilor au f[cut programul vie\ii lor politice.

Sub domnia lui Mihai Sturdza am avut onoarea de a felicit[}n numele junimii liberale, pe acest domn, pentru emanciparea }iganilor domne=ti =i m[n]stire=ti. Sub domnia bunului =i fericitului }ntru amintire Grigore Ghica am lucrat }mpreun[cu partidul unionist pentru emanciparea }iganilor particulari. }n fine, }n 14 august 1864, ca prim ministru al }rii mele, am dirijat =i contrasemnat decretul prin care Alexandru Ion I *oborea claca =i }mpropriet[rea pe }ranii rom`ni*. Cum dar[s[nu iubesc aceast[}ar[at`t de bun[, care m-a pus }n pozi\iunea de a-mi lipi numele la toate acele legi nemuritoare din 1864, ce au sfr[r`mat oligarhia, pururea fatal[Romaniei, =i un milion de ilo\i i-au f[cut cet[\eni, d`ndu-le vot, pam`nt, pu=c[=i =coala?

Iat[ceea ce m[face sa-mi iubesc }ara din toate puterile inimii; eu o iubesc chiar pentru du=manii ce mi-a dat; caci, }n prigonirile

* *Esquisse sur les Cigains*, par M. Kogalniceano, Berlin, chez B. Behr. Nu-mi place a vorbi de mine; ast[-data]ns[sa-mi fie permis de a zice dou[cuvinte despre persoana mea. Unele colec\iuni biografice =i c`teva calendare au binevoit a descrie =i via\va mea. Nu m[voi pune a }ndrepta erorile comise }n privin\va actelor mele politice; dar[voi }ndrepta eroarea }n privin\va datei na=terii mele, pe care unele din scrierile mai sus citate o fixeaz[}n anul 1807 sau 1809.

Constat c[nu sunt at`t de b[tr`n. Din *ceaslovul* p[rintelui meu, culeg }nsemnarea scris[chiar cu m`na sa, din care rezult[c[sum n[scut }n Ia-i, la anul 1817, luna septembrie }n =ase.

Tat[] meu a fost vornicul Ilie Kog[]niceanu; muma mea a fost so\ia sa Catinca, n[scut[Stavill[, familie rom`neasc[din Basarabia; de pe tat[=i de pe mum[, din mo=i =i str[mo=i, m[f[llesc, dar[, c[sum rom`n moldovan, =i cn m`ndrie recunosc c[familia mea nu a c[utat niciodat[originea sa }n }ri =i neamuri str[]ine.

ce ace=tia mi-au f[cut, ei s-au ar[tat at`t de mici cu sufletul =i cu mijloacele cu care m-au atacat,]nc`t au dovedit ca ei nu voiau a lovi persoana =i defectele mele, ci principiile la triumful c[rora am lucrat — poate pe c[i diferite — cu to\i companiilor mei de jun\ve =i de v`rst[b[rb[teasc[, pentru care libertatea =i na\ionalitatea n-au fost numai ni=te zadarnice cuvinte.

Dar[]ntorc`ndu-mi ochii spre mi=carea politic[din ultimii dou[zeci de ani, f[r[sa voiesc, m-am alunecat pe t[r`mul actualit[\ii; =i, regret`nd aceast[sc[pare din vedere, revin direct la subiectul meu, spre a vorbi acum de mi=carea literar[-istoric[din aceea=i epoc[.

Afara de N. B[lcescu, care promitea Rom`niei un istoric, dar pe care moartea l-a r[pit far[de timp, un singur mare talent nu s-a ivit spre a da \[rii ceea ce-i lipse=te p`n[ast[zi: *o istorie na\ional[*. Nu a fost tot a=a =i cu publicarea acelor scrieri =i acte menite de a preg[ti =i]nlesni calea viitorului istoric. Aici ne putem f[li c[ultimii dou[zeci de ani n-au fost deloc sterili!

“Arhiva rom`neasc[”,]nt`ia colec\iune istoric[, publicat[de mine cu mult]nainte anului 1848, =i “Magazinul istoric”, publicat dup[aceea de N. B[lcescu =i Treb. Laurian, au avut ca demni succesori “Uricarul” lui Th. Codrescu, “Tezaurul de monumente istorice” al lui A. Papiu Ilarianu, “Arhiva istoric[“ a lui B. H[jdeu, “Columna lui Traian”, ce se redige =i acum tot de acesta=i, “Ateneul” =i “Anuarul instruc\iunii publice” de V. Alexandrescu, revista de peste Carpa\i “Transilvania” =i alte reviste =i colec\iuni care au scos la iveal[nenum[rate =i pre\ioase documente! Cronică lui +incai a fost salvat[de piere prin d[rnici =i]ngrijirea patriotic[a lui Grigore Ghica, domnul Moldovei. Lucr[ri importante pentru istoria rom`neasc[s-au publicat apoi]n Ungaria =i Transilvania,]n Rusia, Polonia =i celelalte \[ri slave!]nv[\ata Germanie =i binevoitoarea nou[Francie au scos la lumin[mai multe publica\iuni de interes pentru rom`ni. Astfel,]n condi\iunile actuale ale literaturii noastre istorice =i mul\umit[liberalismului cu care ast[zi toate guvernele =i toate societ[\ile]nv[ate deschid bibliotecile =i arhivele lor investiga\iunilor

Învățăm, mulțumim asemenea și înlesnirii și ieftinătății cu care, prin călile ferate, românii pot astăzi călători până la extremitățile Europei, eu cred că timpul a sosit ca și România să aibă o istorie națională!

Ca pregătire la această viitoare istorie, cred a contribui și eu prin publicarea colecțiunii complete a cronicilor române, care te ne sunt cunoscute și prin strate până astăzi. Ba, susțin că până la publicarea unei istorii naționale, tot letopiselele scrise de bătălii noștri, cu toate defectele și neîndeplinirile lor, sunt cea mai bună și mai interesantă istorie a României!

D-l B. Hasdeu, a căruia lucrări, merite și aptitudine rar pentru istoria noastră, sunt eu cel dintâi a le recunoaște, în concluziunile sale critice asupra unei cronici vechi a Moldovei, pe care dă să a descoperit-o, într-o traducere polonă, și pe care dă să o califice de *Cronica putneană*, zice că lucrarea mea, adică *Întâia edițiune a Letopiselelor Moldovei*, este parțială și nu satisface toate exigențele timpului moderne. Apoi, continuă: "Nu și poate închipui cineva că lumina ar revărsa asupra istoriei noastre, măcar contextul analitic al variantelor. Vom da un exemplu: analele lui Ureche ne sunt cunoscute până acum numai în niște copii, mai mult sau mai puțin moderne și modernizate. Fiecare copie diferește de toate celelalte, și numai critica ar fi în stare a restabili textul primitiv etc."

Dorina întâi a dlui Hasdeu, de a se face în privința cronicilor române o lucrare completă, astăzi se realizează prin această edițiune, care cuprinde toate cronicile Moldovei și ale bătrânilor Români, tipărite și manuscrise, care te ne sunt cunoscute până astăzi.

Dorina a doua, de a se publica contextul variantelor, cred că în privința cronicii lui Ureche și a lui Miron Costin este împlinită! La celelalte cronici, contextul variantelor ar fi de prisos, când s-au luat de bază la tipărire mai totdeauna înseși originalele! Că de a se face o lucrare modernă critică despre letopisele, în conformitate cu prescripțiunile timpului moderne, și eu am exprimat aceeași dorință deja la publicarea întâiei edițiuni. Iată ce ziceam în prefața acelei

edițiuni: “+tiu c[colecțiunea mea va avea]nc[multe lipsuri, multe fapte r[u citate, multe date nepotrivite; dar]ndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor]ntrebuin\at-o, ori a criticilor ce vor l[muri-o”. Ce ziceam atunci, o zic =i acum. Odat[\ara]nzes-trat[cu publicarea unei colecțiuni complete a cronicilor sale, va veni desigur un erudit care va face lucrarea cerut[de d-l H[jdeu. Poate d-sa]nsu=i va]ndeplini acest[trebuin\[, ca unul ce are toat[capacitatea pentru a o putea face cu succes.]ns[, p`n[atunci, lucrarea de mare importan\ era =i este de a sc[pa de la pieire analele noastre, care, fiind numai]n manuscrise, din zi]n zi au disp[rut =i, din nenorocire, dispar =i ast[zi!

C`nd]ns[dl Hasdeu pretinde c[cronica lui Ureche ar fi re-produs[numai dup[ni=te copii mai mult sau mai pu\in moderni-zate, d-sa este]n mare eroare. Cronica lui Ureche, publicat[pentru]nt`ia=i dat[de mine, este scoas[de pe un manuscris care, dac[nu este originalul, dar este net[g[duit cea dint`i sau una din cele dint`i copii ale cronicii lui Ureche compilat[de Miron Costin! Manuscrisul acesta num[r] o vechime de cel pu\in dou[sute de ani!

Ceea ce s-a f[cut cu Ureche s-a f[cut cu to\i ceilal\i cronicari. Edițiunea mea este f[cut[nu dup[copii moderne sau moderni-zate; ea reproduce cu un respect filial textul chiar al originalului sau al copiilor celor mai vechi cunoscute p`n[ast[zi. Nu cred, o spun cu oare=icare fal[, ca cineva s[fi avut sub ochi =i s[fi studiat un num[r] mai mare de cronice dec`t eu*. Biblioteca public[din Ia=i posed[o colec\ie interesant[de vreo zece letopise\le manuscri-se. Toate acestea s-au studiat de mine, fiindc[au fost ale mele, =i dup[s[v`r=irea]nt`iei edi\iuni au fost cedate bibliotecii**.

Biblioteca din Bucure=ti are asemenea vreo patru letopise\le; =i pe acestea le-am cercetat, cu toate c[nu ofer[nimic interesant, fiind numai ni=te copii moderne.

* Aceast[studiere =i colec\ionare am inceput a le face]nc[din anul 1833!

**]ntre aceste manuscrise se afl[=i cartea de muzic[religioas[(*psaltiki*) a capelei domne=ti din Cetatea Neam\ului, din timpul lui +tefan cel Mare.

Pretutindeni unde am aflat că există vreun letopiseș manuscris n-am crușat nici timp, nici sacrificii spre a-l putea dobândi pentru studiere. Aceasta se va dovedi prin lista manuscriselor ce am întreprins la publicarea acestei colecțiuni și cu care se va încheia tomul al V-lea al edițiunii!

Din această listă, îndestul de numeroasă, am preținșunea de a poseda manuscrisele cele mai vechi, și prin urmare cele mai prețioase*

* A=a, eu posed copia cea mai veche a lui Ureche, compilată de Miron Costin, de care am vorbit mai sus. Posed originalele cronicilor lui Ion Neculce, a lui Enache Kogălniceanu și poate și a lui Simion Dascălul. Mai am două copii foarte vechi ale cronicilor lui Nicolai Costin și a lui Radu Greceanu, care se află în posesiunea familiei mele de *una sută unsprezece ani*. Ele, împreună cu cronica lui Simeon Dascălul, au fost cumpărate în Constantinopol, în anul 1761, precum o afirmă însemnarea autografă a străunchiului meu Enache Kogălniceanu, frate cu străbunul meu Constantin Kogălniceanu, și el însuși cronicar. Originalul *Tragediei* lui Alexandru Beldiman mi s-a pus la dispozițiune de domnul Dimitrie A. Sturdza, care în prețioasa sa colecțiune de la Micău-eni posedă și d-lui un mare număr de letopiseșe manuscrise, dar care sunt mai noi decât manuscrisele pstrate de mine.

Cronica calificată de *cronică inedită*, scrisă de un *logofăt tefan* și care se publică în "Trompeta Carpașilor", nu este decât o copiere foarte modernă a cronicilor lui Nicolai Costin și a lui Radu Greceanu, a căriia singurul merit este că, după ce reproduce o pagină din manuscrisul moldovean, apoi prescrie o altă pagină din manuscrisul muntean, și așa cuprinde analele ambelor țări.

În anul 1858, adică =ase ani după publicarea cronicilor complete ale Moldaviei și zece ani după publicarea în "Magazinul istoric" a cronicilor lui Radu Greceanu și a lui Radu Popescu, domnul Georgi Ioanid, *chiar în București*, a publicat două volume calificate de *istoria moldo-română* și dându-le ca reproducțiune a *năte manuscrise vechi*, cele despre Moldavia găsite în mănăstirile Cozia și Erbănești, și cele despre Valahia ca aflate în orașul Chișinău, de ierodiaconul Daniil, când se afla acolo în surghiun cu mitropolitul Grigori. Și domnul librar Ioanid afirmă, încă, că marea descoperire din mănăstirile Cozia și Erbănești s-a făcut de un eminent profesor de istorie din gimnaziul Sfântului Sava! Ei bine, în fapt volumele publicate de dl Ioanid nu sunt decât reproducțiunea unor copii moderne ale cronicilor lui Nicolai Costin, Radu Greceanu și Radu Popescu, publicate cu zece ani mai înainte, cea întâi cronică de mine, în *Letopiseșele Moldovei*, și cele două din urmă în "Magazinul istoric" al lui N. Bălcescu.

Singurul lucru nou ce conține acele volume este *fragmentul despre începutul românilor*, pe care domnul Hârjudea atribuie moldoveanului Nicolae Milescu. Eu reproduc acest

Cele expuse mai sus îmi dau dreptul de a sprijini c[olecțiunea mea, departe de a moderniza pe vechii cronicari, îi reproduce în toată fidelitatea textului aflat în originale =i în copiile cele mai vechi cunoscute. În reproducerea lor, eu am pus un deosebit =i sfînt scrupul, pentru a păstra limba în care ei au scris. Modernizarea nu s-a făcut decât în privința caracterelor latine pe care le-am adoptat la această edițiune, din cauză că literele chirilice au devenit necunoscute la cea mai mare parte din cititori =i că scopul principal al lucrării mele este de a populariza, în generațiunea actuală, cunoștințele vechilor noștri cronicari, =i prin urmare istoria noastră națională, așa cum ea este scrisă de dănilor, în limba lor naivă, pitorească =i adesea chiar sublimă.

Sunt, dar, în drept de a mă mulțumesc cu lucrarea mea, fără a fi perfectă, n-a fost a unui simplu editor.

Înainte de a fini, voiesc a arăta diferențele ce există între întia =i a doua edițiune. Cea dintâi cuprindea numai letopiseștele Moldovei; aceasta a doua cuprinde =i letopiseștele Valahiei, care în cea mai mare parte au fost publicate, precum am mai zis, în "Magazinul istoric" =i s-au tipărit =i în deosebi într-un mic număr de exemplare. Această edițiune mai cuprinde =i un număr de cronici =i de fragmente care mi-au venit la cunoștință după editarea primei colecțiuni. Cele privitoare la Moldova vor fi tipărite în tomul al treilea, cele ce se rapoartă la țara Românească voi da în tomul al patrulea!

Edițiunea aceasta mai are un merit. Putem sprijini că cronicile noastre =i iau finitul cu anul 1766; de atunci, în curs de un secol întreg, mai nu avem anale care să ne fi păstrat evenimentele acestui secol. O singură excepțiune formează Eteria grecească în 1821; ea a dat naștere *Tragediei* lui Beldiman =i unei descrieri a întâmplărilor sau, mai bine zicând, unei colecțiuni de documente

fragment în volumul întâi al acestei edițiuni; însă din început fac rezervele mele în privința paternității dată de domnul Hasdeu. Din cele întâi pagini cititorul se va convinge că acest fragment are de autor un *român de peste Olt*, care se vede că nici a cunoscut Moldova.

din acea epoc[, care s-au publicat de domnul Cezar Bolliac]n "Trompeta Carpa\ilor"*.

Lacuna am socotit a o]ndeplini cu *Tablele istorice ale Rom`niei*, care, f[r] a fi o istorie,]n sim\ul larg al cuv`ntului, totu=i vor reproduce]n ordine cronologic[toate evenimentele, toate actele importante s[v`r=ite]n Rom`nia de la 1766 p`n[la 11 februarie 1866! La aceast[dat[m[voi opri, nevoind a face istorie contemporan[=i]nc[mai pu\in a m[rosti asupra unor evenimente recente care au schimbat fa\la Rom`niei =i a c[r]or consecin\e nu suntem]nc[]n stare de a le aprecia, ca unele ce nu sunt]nc[deplin desf[=urate.

Tabele istorice vor forma volumul al cincilea al colec\iunii, care se va]ncheia cu noti\ele biografice ale cronicarilor =i cu facsimilele manuscriselor celor mai vechi =i mai remarcabile.

Socotesc c[este timpul de a pune cap[t unei prefe\e care deja a devenit prea lung[. +i aci, nu pot a-mi lua de la cititori un adio mai potrivit dec`t reproduc`nd acelea=i cuvinte ale marelui istoric al Fran\ei** cu care am]ncheiat =i prefa\la la]nt`ia edi\iune. Aceste cuvinte mai cu deosebire se potrivesc cu situa\iunea actual[a Rom`niei, c`nd vedem at`t de pu\in[inim[pentru a ap[ra demnitatea na\ional[=i at`ta servilism din partea acelora ce au dreptul =i datoria de a pune pe guvernani pe calea dreapt[, pe calea rom`neas[.

"]n acest timp de patimi politice,]n care este a=a de greu, c`nd cineva]=i simte ceva activitate de spirit, de a se ascunde agita\iunii generale, cred c[am g[sit un mijloc de repaos]n studiul serios al istoriei. Nu c[privirea trecutului =i ispita secolelor m[fac s[m[

* Dl Papiu Ilarian a publicat]n "Thezaurul de monumente istorice" un *Chronograf al [/rii Rom`ne=ti, scris de Dionisie Ecclesiarchul de la 1764 la 1814*. Public[m =i noi aceast[cronic[]n colec\iunea noastr[, t. IV.]ns[trebuie s[not[m c[autorul ei nu se deosebe=te, precum o recunoa=te =i domnul Papiu Ilarian, dec`t prin o mare ignoran\[, chiar]n privin\la evenimentelor din l[untru ale Rom`niei.

** *Lettres sur l'histoire de France* par Augustin Thierry: lettre première.

lep[d de]nt`ile dorin\ e de libertate, ca de ni=te iluziuni ale jun e\ei; din contra, eu m[lipesc c[tre ele din mult]n mai mult. Tot iubesc libertatea, dar cu o afec\iune mai pu\in ner[bd[toare. }mi zic c[]n toate epocile =i]n toate \[rile s-au aflat mul\i oameni care,]ntr-o situa\iune =i cu opiniuni deosebite de ale mele, au resim\it aceea=i nevoie ca =i mine, dar c[cei mai mul\i au murit]nainte de a vedea realiz`ndu-se aceea ce ei anticipau]n idei. Lucrarea acestei lumi se des[v`r=e=te]ncet; =i fiecare genera\iune ce trece nu face dec`t a l[sa o piatr[pentru zidirea edificiului ce-l viseaz[spiritele fierbin\i. Aceas\[convic\iune, mai mult grav[dec`t trist[, nu sl[be=te pentru indivizi datorita de a merge drept printre in=el[ciunile]nteresului =i ale de=ertaciunii, *nici pentru popoare datorita de a=i p[stra demnitatea na\ional!* C[ci, dac[nu este dec`t nenorocire de a fi impilat prin puterea]mprejur[rilor, *este ru=ine de a se ar[ta servi!*”

Satul R`pile,]n 14 august 1872,
a opta aniversare a promulg[r]ii legii rurale.

CUPRINS

DORIN | ELE PARTIDEI NA | IONALE]N MOLDOVA

At`t cur\ilor Turciei =i Rusiei, c`t =i Europei]ntregi, sunt acum deplin cunoscute]nt`mpl[r]ile din luna lui mart trecut. O peti\ie]n 35 puncturi]ntemeiate pe principiile Organicescului Reglement, isc[lit[de mai multe sute de persoane din toate clasele sociale ale Moldovei, fu tratat[de c[tre domul Mihail Sturdza ca o rebelie manifest[si zugr[vit[]nainte Puterilor ca o crim[contra driturilor lor. Crudele =i nelegiuitele pedepse, s[v`r=ite f[r[nici o judecat[asupra multora din isc[litorii acestei nevinovate peti\ii, au revoltat toate inimile; ele sunt prea cunoscute spre a avea trebuin\[de a se]n=ira din nou.

Cur\ile de Constantinopol =i de Sankt-Petersburg, voind a cerce-ta starea lucrurilor din Principate =i reformele de care au neap[rat[

trebuin\[, au r`nduit la fa\va locului ca comisari]mp[r[te=ti pe EE. LL Talaat Efendi¹ și Duhamel².

De la 1 april și p`n[acum, sf`r=itul lui august,]n toate tristele]mprejur[ri ce au]nconjurat \ara, moldovenii au r[bdat cu cea mai mare resigna\ie (c[ci nu putem zice curaj) toate biciurile ce le-au venit =i de la Dumuezeu =i de la oameni. Cruda c`rmuire a domnului, ridicarea tuturor garan\iilor legii, r[pirea libert[\ii =i a averilor, l[custele, holera, intrarea o=tilor str[ine, =i alte asemenea nenorociri, care pe alt[na\ie ar fi adus-o]ntr-o des[v`r=it[dezn[dejde =i anarhie, toate aceste le-am suferit cu durere,]ns[cu r[bdare, =i \ara f[r[guvern urmeaz[]nc[a se guverna singur[=i de la sine; c[ci nu putem numi guvern pe acela ce=și m[rgine=te atribu\iile sale numai]ntru a]nchide, a pedepsi, a j[cui]n dreapta =i]n st`nga, f[r[cuv`nt, f[r[vin[, f[r[dreptate. Scrupulo=i de a ne \ine pe drumul legal, noi ne-am]mpins modera\ia p`n[la o vinovat[mol[ciune, numai =i numai ca s[nu d[m domnului nou[ocazii de p`ri =i calomnii. +i cu toate aceste, moalea =i moderata noastr[purtare tot a fost tratat[de *purtare scandaloa[s*.

C`nd mai to\i moldovenii, b`ntui\i de biciul holerei, erau r[sp`ndi\i pe toat[fa\va \[rii, c`nd mai fie=tecare familie era]mbr[cat[cu doliu pentru pierderea unui p[rinte, unei so\ii, unui frate, unui fiu, urgia domneasc[]i ajunse p`n[]n azilurile lor. Mul\i erau]nc[cu lacrimile pe obraz, mai mul\i]nc[]n patul durerilor sau de abia convalescen\i, c`nd se v[zur[lovi\i de liste de proscrp[\ii, ca]n timpurile lui Marius³ și ale lui Sylla⁴. Unii sunt sub paz[opri\i pe la mo=iile lor, al\ii urm[ri\i din loc]n loc ca ni=te f[c[tori de rele, spre a fi]nchi=i prin m[n[stiri, sau arunca\i peste hotar, toate aceste f[r[cea mai mic[cercetare, f[r[cea mai mic[judecat[,]n contra art. 358 și 433 din Organicescul Reglement. Terorismul dar ast[zi domne=te]n Moldova, și moldovenii sunt os`ndi\i a vedea]n anul 1848 aceea ce niciodat[, și]n timpurile cele mai barbare, str[mo=ii lor n-au cugetat m[car. O \ar[]ntreag[este l[sat[]n libera =i

ne]ngr[dită urgie a unui domn]mb[tat de poftă r[zbun[rii, aprins de setea de a desfiin\va tot ce mai este b[rbat de cinste =i de bine, tot ce mai are curaj de a protesta]n contra r[ului. Toate armele, toate mijloacele]i sunt bune, numai s[poat[ajunge la scop. Spai-ma, pedepsele, lovirea libert[\ii =i a intereselor materiale, p`ri mincinoase, =i chiar calomnia, chiar pamfletul, aceste sunt tic[loasele inven\ii, tic[loasele instrumente, cu care ast[zi pretinde a=i urma guvernul. Spre aceasta, M[ria Sa de=teapt[patimile cele rele, insuf[ne]ncrederea, a`\[pizma =i zavistea,]ntart[st[rile sociale una asupra alteia, aprinde f[clia discordiei =i a r[zboiului civil, clevetind pe acei ce nu-i poate g[si vinova\i, imput`ndu-le plec[ri retrograde, planuri reac\ionare, f[c`ndu-i *aristocra\i* =i declar`ndu-se el, prin urmare, *liberal*. Clerul cu mitropolitul]n cap, =i care cu via\a =i-a pl[tit curajul arhip[storesc, boierii cei mai]nsemna\i, b[tr`ni =i tineri, to\i b[rb[rii vrednici, amploia\i, profesori, avoca\i, litera\i, clasa negu\itoreasc[, to\i ace-tia, care constituieaz[adev[rata Moldov[,]naintea ochilor M[riei Sale, a agen\ilor =i a pamfletarilor s[ri, sunt aristocra\i. Un asemenea nume]n dreptul s[u]n\eles, ei]l primesc cu bucurie, c[ci *aristocra\ie* nu]nsemneaz[alta dec`t *guvernul celor buni*, =i acesta nu poate s[fie guvernul M[riei Sale domnului Mihail Sturdza v. v.

Ace=ti aristocra\i, adic[*partida na\ional*], cleveti\i =i prigon\i, opri\i pe la mo=ii, fug[ri\i de c[tre zbirii domne=ti, v[z`ndu=i \ara ocupat[cu armii str[ine, =i prin urmare]n neputin\[material[de a se]ntruni]n pace, de a se pune chiar]n rela\ie cu acei trimi=i de c[tre cur\i spre a cerceta nevoin\ele \[rii, se v[d dar sili\i a ar[ta prin lumina tiparului care sunt planurile lor, care sunt reformele ce le socot mai neap[rate pentru \ar[.

Prin aceasta, noi n[d]jduim c[vom]mplini un]ndoit scop.]nt`i, vom]nchide gura clevetitorilor ce ne]nvinov[\esc cu plec[ri care sunt a lor, adic[retrograde; =i al doilea, vom ar[ta ambelor cur\i =i Europei starea opiniei publice]n Moldova, de vreme ce p`n[acum comisarii]mp[r[te=ti au suferit ca domnul s[\in[de-

parte de d`n=ii pe oricine ar fi]ndr[znit s[le vorbeasc[altfel dec`t]n struna domneasc[.

C`nd la 28 mart, ob=tea adunat[]n Ia=i din toate \inuturile Moldovei a cerut numai acele 35 puncturi]ntemeiate pe Reglement, ea prin aceasta n-a ar[tat c[n-ar avea trebuin[=i de alte reforme mai radicale.]ns[, t`nguindu-se numai pentru ilegalit[i, ea vroia a fi rea=ezat[]n legalitate, ca atunci legal s[-i poat[da =i alte mai mari]mbun[t\iri. Timpul acesta a venit. Ast[zi nu se mai atinge numai de]ndreptarea abuzurilor =i de izgonirea s[v`r=itorului lor. C[deea acestora]i ca =i]mplinit[.]ns[o chestie mult mai mare se ive=te: *regenera\ia Moldovei*]ngenuncheat[sub Mihail Sturdza v. v.,]nzestrarea ei cu institu\ii analoge cu epoca noastr[.]n fiin\`a a ambelor cur\i ce vroiesc a cunoa=te spiritul Principatelor,]n fiin\`a Europei, care simpatizeaz[cu noi, moldovenii ar fi vinova\i]nainte lui Dumnezeu, a popoarelor =i a lor]nsu=i, dac[nu =i-ar declara f[\is, far[sfial[, si]n adev[r: Care sunt dorin\`ele si nevoin\`ele lor, care sunt institu\iile ce le socot neap[rate pentru fericirea lor, =i f[r[care nu poate s[fie]n \ar[nici pace, nici prop[ire.

Prin o asemenea *solanel[declara\ie*, f[cut[cu vrednicie =i cu unanimitate, moldovenii nu sunt rebeli, nu se pun]n lupt[cu nimeni. Ei sunt prea slabi spre a lovi driturile altora; dar cer ca =i driturile lor s[fie respectate, dac[este ca *dreptatea*, iar nu *puterea* s[prezideze la soarta lor.

]nainte dar de toate, moldovenii protest[despre nestr[mutata lor hot[r`re de a nu lovi driturile cuiva;]ns[vroiesc asemenea ca =i al\ii s[nu le jigneasc[drept[\ile ce le au]nfiin\`ate =i]nchiz[=luite de sute de ani, pe care str[mo=ii no=tri pururea =i cu crude jertfe au =tiut a le p[stra, =i pe care =i noi vroim a le l[sa]ntregi str[nevo\ilor no=tri. Cel mai sf`nt din aceste drituri este *neat`rnarea noastr[din]/untru* =i prin urmare autonomia. Aceast[neat`rnare a fost]nt`ia condi\ie a urm[torului tratat din 1512, prin care Moldova]n domnia lui Bogdan, fiul lui +tefan cel Mare, a cunoscut suzeranitatea Turciei, =i anume:

1) Poarta recunoaște pe Moldova de pământ slobod =i nesupus.
 2) Legea creștinească, care se vine în Moldova, nu va fi nici odinioară călcată sau tulburată, ci înclinorodul va avea slobode bisericile sale ca =i înainte.

3) Poarta se îndatorește de a apăra pe Moldova de toți cei ce ar putea să o calce, pământul în starea întru care a fost mai înainte fără a i se face vreo nelegiuire, sau să sufere ca să i se facă vreodinioară cea mai mică dezbinare sau despărțire.

4) Moldova va fi stăpânită =i cîrmuită după privilegiile =i canoanele sale, fără să se amestece Poarta cît de puțin.

5) Domnii vor fi aleși de norod =i întăriți de la Poartă, ca să stăpînească în cît vor trăi.

6) Domnii vor fi cîrmuitori a tot pământul Moldovei =i vor putea să aibă întru stăpînirea lor oști =i cu plată de la sine, pînă la 20 000 pînteni sau oameni străini.

7) Moldovenii vor putea vine =i cumpăra o casă la Arigrad pentru =ederea capichiașilor lor, unde vor putea face =i o biserică.

8) Turcii nu vor putea cumpăra pământuri în Moldova, ori a avea case sau a se așeza, nici a avea sau a face geamii nici într-un chip.

9) Domnul împreună cu tot norodul, pentru semn de supunere, va avea purtare de grijă a trimite pe tot anul prin doi boieri ai Moldovei la Poartă, =i 4 000 bani roșii, 40 =oimi =i 40 iepe fătătoare. Aceste toate se numesc peșcheș, adică dar.

10) În vreme de oștire, domnul Moldovei, asemenea după cum i s-ar porunci de la Poartă, va fi ajutor cu oștile sale la slujba împărătească.

Acești =i tratat s-a mai întărit =i la 1530 de către Soliman cel Mare⁵ =i toate hățerile =i firmanurile Porții în urmă slobozite s-au întemeiat pe acestea =i capitulații; acestea asemenea s-au cunoscut =i de toate tratatele încheiate între Turcia =i Rusia, care, declarîndu-se ocrotitoarea driturilor noastre, s-a îndatorit prin urmare a ne apăra =i cel mai sfînt drit, ce este *neatîrnarea noastră din/untru*.

În adevăr, lasând a vorbi de tratatul încheiat între Petru cel Mare și Dimitrie Cantemir, în 13 aprilie 1711* (adică cu două sute de ani în urma capitulării Moldovei către Poarta otomană, și care dovedesc că Moldova a fost privită de Curtea Petersburgului ca stat suveran, deși tributară, iar nu ca provincie, cum o declară acum depe-a din 19 iulie 1848, căci atunci n-ar fi putut încheia tratat cu o provincie), prin care tratat reformatorul Rusiei cunoștea domnului Moldovei titlul de *autocrator* și \[rii o deplină neatrănare. Rusia, prin tratatul de la Kainargi din 1774, cunoștea pe stăpătorii Moldovei și Valahiei de suverani** și prin urmare și \[rile de statură suverane.

Pe acest tratat în care pentru întâia dată prin ipul mijlocirii Rusiei în favorul Principatelor este stipulat (înși numai încât aceasta se poate ierta de către considerarea prietenească și lucrurile aminte ce Puterile au unele pentru altele*** sunt întemeiate și toate celelalte tratate încheiate între Rusia și Turcia pentru Principate.

* |ara Moldovei cu Nistrul și-i fie hotarul și Bugeagul; și cu toate cetățile tot a Moldovei și fie. Birăra și nu dea. Titlul Domniei și fie: Seninatul Domn al |rii Moldovei, Samoderje, adică singur stăpător, și colegator, adică prieten \[rii moschice-ti. Extract din tratatul de pace din 13 april 1711. Vezi Cronica lui Ioan Neculce, p. 341, și Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques, p. 46.

** De a învoi suveranilor ambelor Principate al Moldovei și al Valahiei de a avea fie-tecare pentru sine l'ngă |nalta Poartă agenți (chargés d'affaires) creștini de legea grecească, care le vor căuta trebile, și acești agenți se vor |ngriji de interesele ziselor Principate și vor fi tratați cu priin de către |nalta Poartă, care și va privi însuși, cu toată a lor puțin importenție, ca oameni bucurându-se de dritul gîntelor și prin urmare ferici de orice aspirare. — Art. XVI. 9. din tratatul de Kainargi. Este o reproducție a art. 7 din tratatul Moldovei din 1512; căci moldovenii au avut pururea capichihaele sau agenți la Constantinopol.

*** |nalta Poartă se primește încă că după |mprejurările în care se vor afla ambele mai sus zise Principate, miniștrii Curții Imperiale a Rusiei și poată vorbi în favorul lor; și |nalta Poartă se fîgăduiește de a lua în priver aceste reprezentări, potrivit considerării prietenești a lucrurilor aminte ce Puterile au unele pentru altele. No. 10 al aceluiași art. și tratat. - Acest punct, prin convenția explicativă a tratatului de Kainargi, încheiat în 10 mart 1779, mîrginește anume dritul Rusiei de a mijloci pentru Principate: "Curtea Imperială a Rusiei, din partea sa, fîgăduiește de a nu întrebuiască dritul de mijlocire ce este p[er] strat ministrului său în tratatul de pace în favorul ambelor Principate, decît numai

Tratatul de Iași din 29 decembrie 1791, prin art. 4, nu cuprinde în adev[r alt[nimica dec`t]nt[r]irea condițiilor cuprinse prin tratatul de Kainargi =i prin convenția explicativ[din 10 mart 1779.

Tratatul de București din 16 mai 1812, prin art. 5,]nt[r]ind tratatele =i convențiile de mai]nainte, nu le face alt[modificație dec`t c[puterea protectri\[, adic[Epitropul,]=i]nsu=e-te =i une=te c[tre staturile sale jum[tate din \ara protegat[, din averea orfanului, adic[toat[Moldova din st`nga Prutului*,]n contra principiilor a orice drit public =i privat.

Actul separat al Convenției de Akerman,]ncheiat]n privința Principatelor, cuprinde anume aceste cuvinte despre dritul rom`nilor de a=și da legiuirile ce li s-ar conveni: “Tulbur[r]ile]nt`mplate]n anii din urm[]n Moldova =i Valahia, aduc`nd cea mai grea v[t]mare r`nduiei]n diversele ramuri ale administrației din l[untru, domnii cu respectivele lor divanuri vor fi datori a se ocupa f[r] cea mai mic[]nt`rziere de m[sur]ile trebuitoare, spre a]mbun[t]v[irea starea Principatelor]ncredin\ate lor; =i aceste m[suri vor fi obiectul unui regulament general pentru fiecare provincie, care]ndat[se va =i pune]n lucrare”. Tot acest act cunoa=te vechiul drit al rom`nilor de a=și alege domnul cu primirea general[a locuitorilor.

Proclamația feldmar=alului Witgenstein, adresata]n 8 mai 1828,]n numele M. S. I. Neculai, c[tre locuitorii]rrii Rom`ne=ti =i Moldovei, f[g]duie=te Principatelor o existen\ legal[=i statornic[dup[vechile drituri.

Art. 5 din tratatul de Adrianopol din 1829, care au realizat f[g]duin\ele feldmar=alului =i a r[spl]tit]n parte jertvile f[cute Rusiei de c[tre rom`ni de la Petru cel Mare]ncoace, cuprinde: “Princi-

pentru p[starea ne]c[n]it[a condițiilor specificate]n acest articol”. Adic[libertatea religiei,]ntoarcerea c[tre proprietari a mo=urilor din raielele Br[i]lei, Hotinul =i Bender, respectarea clerului, regularea birului, p[zirea vechilor hati=erife =i dritul rom`nilor de a avea agenți la Constantinopol.

* M. S.]mp[ratul tuturor Rusiilor las[=i]ntoarce]naltei Porți partea Moldovei din a dreapta Prutului. +i]nalta Poart[va face ca birul viitor al Moldovei s[fie proporționat cu]ntinderea de fa\ a \rrii — Tratatul de București, art. 5.

patele se vor bucura de o slobod[lucrare a credin\ei lor, de o des[v`r=it[siguran\ie, de o administra\ie na\ional[neat`rnat[, =i de o]ntreag[slobozenie de comer`”.

Hati=eriful publicat la]ntronarea domnilor celor dint`i numi\i, dup[tratat de Adrianopol, cuprinde de asemenea: “Domnii vor]ntocmi slobod toate pricinile din l[untru ale Principatelor lor, sf[]tuindu-se cu ale lor divanuri, far[a se putea aduce v[t[mare drepturilor ce s-au]ncez[=luit acestor \[ri, prin deosebitele tratate =i hati=erifuri, =i nu vor fi sup[ra\i]ntru cea din l[untru a lor oc`rmuire, prin nici o porunc[]mpotrivoare acestor drituri”. Acesta=i hati=erif mai adauga: “Aceste dou[Principate vor avea drepturile celei de sine=i legiuri =. c. l.”.

]n puterea dar acestui drit de neat`mare din l[untru, de autonomie,]ntemeiat pe titlul Moldovei de stat suveran, pe o]ntrebuin\are de veacuri =i pe toate tratatele, partida na\ional[cu]ntreaga =i plina convic\ie arat[c[Reglementul organic nu poate nici]ntr-un chip s[fac[fericirea \[rii, =i ca puternic[dovad[despre aceasta este ispita de =aptesprezece nenoroci\i ani.]n adev[r, l[s`nd a zice c[acest Reglement, prin mai multe ale sale dispozi\ii, este contrariul spiritului tuturor tratatelor =i love=te =i driturile Turciei =i Moldovei, dar apoi are dou[metehne de c[petenie, care anuleaz[celelalte ale sale hot[r`ri, menite spre a feric\i ara. Aceste metehne sunt:

1. Prin dispozi\ia sa]nceietoare ce zice c[: “Pe viitorime orice schimbare domnul ar voi s[fac[]n Reglementul organic nu va putea s[aib[loc, nici a se pune]n lucrare dec`t dup[]nadins[]mputernicire a]naltei Por\i, cu]mpreun[unire a Cur\ii Rusiei. Reglementul ridic[deodat[Moldovei toate driturile ce le p[stase de la capitularea sa =i care ni s-au fost]ncez[=luit de toate tratatele vechi =i nou[, =i ce este mai r[u si mai nenorocit, c[o love=te cu imobilitate]n contra legilor progresului =i a perfectibilit[]i pentru care toate popoarele sunt f[cute. C`nd o na\ie nu]nainteaz[, ea d[]napoi, =i aceasta]n veacul nostru este mai adev[rat dec`t ori=ic`nd. Reglementul]ns[silindu-ne, c[pentru cea mai mic[prefacere, chiar]n cea mai ne]nsemnat[lege de poli\ie, s[cerem]nadins[]mputer-

nicirea a }[naltei] Por\i cu }mpreun[unire a Cur\ii Rusiei, ne os`nde=te a fi sta\ionari; =i starea de pe loc, imobilitatea este moartea unei na\ii. Este cunoscut c`t[opozi\ie a }nt`mpinat acest[ad[ugire la articolele Reglementului din partea ob=te=tei Adunari a }[rii Rom`ne=ti; =i r[spunsul ei din 21 iulie 1837 la nota din 17 iulie acela=an a general-consulului Rusiei, este cea mai manifest[protesta\ie }n contra dezbr[c[rii na\iei de dritul ei de autonomie. Ob=teasca Adunare a }[rii Rom`ne=ti n-a cunoscut dar niciodat[acest[fatal[ad[ugire; =i redac\ia jurnalului, prin care Adunarea ob=teasc[a Moldovei a primit-o, dovede=te c[aceasta s-a f[cut dup[prea }nalt[}ncuviin\are (en vertu d'une sanction supr\eme), iar nu din libera sa voin\.

2. A doua meteahn[capital[a Reglementului este c[acesta, }n loc de a regula (precum }nsu=i numele s[u arat[misia ce trebuie s[aib[dup[spiritul timpului vechile institu\ii ale Moldovei, a d[r`mat =i a desfiin\at toate legiurile \[rii; ne-a t[iat toat[rela\ia cu trecutul, f[r[a ne }ntemeia prezentul. O lege fundamental[a }[rii trebuie }ns[s[fie o plant[indigen[, expresia n[raurilor =i nevoinelor na\iei. Aceasta }ns[nu este Reglementul; el este redigat }n timpul ocupa\iei armiei r\osiene=ti, dup[instruc\ii str[ine, sub preziden\ia consilierului de tain[r\osienesc Min\iaki, de c[tre doi boieri numi\i de prezidentul plenipotent al Principatelor si numai de c[tre al\i doi boieri numi\i de divanul \[rii, adic[de vreo c`teva persoane, iar nu de adev[rata Adunare na\ional[a \[rii. Aceste toate se dovedesc prin chiar jurnalul-prefa\[, ce este pus }naintea Reglementului Moldovei, din 29 iulie 1829, =i isc[lit de prezidentul comitetului Min\iaki, visternicii Iordachi Catargiu =i Costachi Cantacuzino, vornicii Costachi Conachi =i Mihalachi Sturdza, =i secretarul =i redactor aga Gheorghe Asachi. Sf`r=itul acestui jurnal, prin chiar cuvintele sale, arat[modul =i mijloacele cu care s-a f[cut acest Reglement. "Noi, m[dulari ai comitetului pentru sec\ia Moldovei, am deschis sean\ele noastre la Bucure=ti 29 iulie 1829, sub preziden\ia domnului de Min\iaki, }nzestrat cu instruc\ii privitoare c[tre aceste }mbun[t\iri, =i ne vom ocupa cu toate p[r\ile ce trebuie s[compun[acest Reglement; =i f[c`nd din fie=tecare

c`te un cap de o parte,]l vom supune,]ndat[ce va fi preg[tit =i redigat, cercet[rii Excelen\ei Sale domnului Prezident plenipotent, p`n[c`nd toat[lucrarea reformei pentru Moldova va fi cu totul sf`r=it[“. Reglementul dar nefiind nicidecum expresia voin\ei moldovenilor, ner[spunz`nd la nevoin\ele \[rii, ne]ntemeiat pe acele legiuiri vechi care, cu toate greu[ile timpurilor =i ale]mprejur[rilor din afar[sute de ani ne-au p[strat na\ionalitatea, nici au putut, nici poate s[fac[fericirea \[rii noastre. De aceea dar vrom a ne]ntoarce la acele institu\ii, a c[ror origine este din p[m`ntul nostru, care]n timp de cinci veacuri le-am avut, =i pe care vrom numai a le adapta dup[luminile =i trebuin\ele epocii. Pentru c[ele au oare=icare asem[nare cu constitu\iile altor popoare, s[nu socoat[cineva c[sunt imita\ii =i]mprumut[ri, un plagiat al propagandei democratice =i socialiste, cum ar vrea nota cabinetului rusesc din 19 iulie s[le numeasc[; s[nu se ieie dup[forme =i dup[termine. Institu\iile ce le vrom sunt curat ale \[rii noastre]n cea mai mare parte, =i aceasta o dovedesc istoria =i acturile publice ale rom`nilor.

Aceste institu\ii pe care partida na\ional[le socoate ca neap[rate =i singurele m`ntuitoare pentru \ar[sunt urm[toarele:

1. *Neat`rnarea administrativ[=i legislativ[]n toate cele din I[untru, f[r[amestec a orice puteri str[ine.* — Considera\iile de mai sus au dovedit pe ce drepturi se]ntemeiaz[acest princip fundamental.

2. *Egalitatea drepturilor civile =i politice.* — Prin aceasta, moldovenii s-ar]ntoarce la un vechi =i m`ntuitor prin\ip.]n vechea Moldov[, to\i erau deopotriv[; c[ci]ns[=i vecin[atea era numai un abuz introdus din \ari str[ine, precum o declar[formal actul ob=ete=ii Adun[ri din 6 aprilie 1749, cuprins =i]n Reglementul Organic, art. 435.]n Principate nici una din st[rile sociale nu era privilegiat[; to\i rom`nii puteau ajunge la boierie, adic[la func\ii publice, c[ci una =i alta]nsemna tot una. Acesta=i princip, de=i]mbrodit cu multe abuzuri =i excep\ii]n practic[, exist[]nc[=i ast[zi]n teorie; a decreta dar acelea=i drepturi civile =i politice pentru orice rom`n (cu oare=icare restric\ii legale) ar fi a]mpiedica ura]ntre deosebitele clase ale societ[\ii =i prin urmare ruina des[v`r=it[a \[rii.

3. *Adunarea ob=teasc[compus[de reprezentan\ii tuturor st[rilor societ[\ii.* — A=a erau vechile adun[ri ale rom`nilor; =i isc[liturile puse sub vestitul act al dezrobirii vecinilor din 1749, pomenit mai sus, dovedesc destul dritul ce aveau toate st[rile, adic[toate interesele \[rii, de a fi reprezentate]n Adunare. Prin urmare, Adunarea ob=teasc[de astazi (chiar nefiind]nr`urit[de guvern), ne]nf[\i=nd dec`t interesele unei st[ri, adic[a boierilor, trebuie modificat[]ntr=astfel, ca s[fie reprezentate]n ea cele de c[petenie interese ale \[rii, adic[proprietatea, comer\ul, slujbele f[cute statului, capacitatea =i agricultura.

4. *Domnul ales din toate st[rile societ[\ii dup[vechiul obicei.* — Aceasta iar[=i nu este o inova\ie; istoria dovede=te c[fie=tecare rom`n putea fi chemat la domnie. Petru Rare=]n minutul alegerii sale era pescar. Constantin Cantemir era de abia serdar; =i unul =i altul au fost mari si buni domni. Acest drit pentru]nt`ia=i dat[s=a restr`ns]n clasa boierilor celor mari =i p`n[la rangul de vornic, de catre vornicul Mihail Sturdza, unul din redactorii Reglementului din 1832.

5. *Lista civil[propor\ionat[cu veniturile =i mijloacele \[rii.* — Astazi M[ria Sa Mihail Sturdza v. v. prime=te de la \ar[1 600 000 lei, c`nd venitul \[rii se suie deabia la 10 000 000 lei; prin urmare trage]n folosul s[ua =asea parte din veniturile publice; =i a=a 250 000 de moldoveni tr[iesc =i muncesc pentru a \ine pe un singur om. Pe l`ng[aceast[]nsemnat[sum[, domnul a =tiut a=i mai trage =i venitul exporta\iei gr`nelor, care se suie la suma de 600 000 lei;]nc`t aceast[list[civil[, f[c`nd propor\ia micilor venituri ale \[rii, este cu mult mai mare dec`t lista civil[a celor mai mari suverani ai Europei.

6. *Responsabilitatea mini=trilor =i a tuturor func\ionarilor]n func\iile ce ocup[.* — Acesta este un princip prea feritor =i at`t]n interesul \[rii, c`t =i al domnului]nsu=i. El este cunoscut =i de Reglementul de ast[zi, art. 137, Anexa Q. XVIII, =i 282. Mini=trii trebuie s[fie r[spunz[tori]nainte ob=te=tii Adun[ri, potrivit vechiului obicei. Vezi *Magazinul Daciei*, tom. I, pag. 126.

7. *Libertatea tiparului.* — Tiparul, în orice timp, a fost liber în Moldova; și până acum nici într-o legislație veche sau nouă nu se află vreo lege care să-l oprească sau să-l marginească măcar. Dimpotrivă, la întrebarea făcută de președintele plenipotent la 1830, în timpul ocupației rusești, ce legi sunt în Moldova pentru tipar, este declarată *Divanului Împlinitor*, adică *a autorității celei mai înalte a guvernului* că în țara Moldovei tiparul n-a avut niciodată altă cenzură decât religia și moralul public.

8. *Răspunsurile naționale date de către nație prin Adunarea obștească, iar nu prin domn.* — În țările românești, unde decorațiile nu sunt, și rangurile se oboară, singurele răspunsuri sunt bănești; ca cheltuieli dar ele nu pot fi făcute decât de către Adunarea obștească, după chiar Regulamentul de astăzi, art. 54 și 117 și Anexa E. X.

9. *Reprezentanții Țării în tot timpul mandatului lor și nu primească funcții, cinstituri de la guvern.* — Servilismul Adunărilor obștești de la 1832 și până acum, compuse în cea mai mare parte de deputați funcționari, care în mandatul lor privesc numai un mijloc de a dobândi înaintare în funcții, ranguri mai înalte, răspunsuri bănești, ni-amuri, cere neapărat această reformă feritoare de corupție.

10. *Publicitatea ședințelor Adunării obștești și a tribunalelor.* — Principul recunoscut și de către Regulament, art. 327, pe lângă vechiul obicei al Țării, care s-a păstrat și până astăzi, deși într-un chip imperfect.

11. *Dritul inițiativ și de petiție pentru Adunare.* — Dritul inițiativ este cunoscut de Regulament, art. 57. Dritul petiției este iertat de către obiceiul vechi și nu este oprit prin nici o lege nouă.

12. *Reprezentantul Țării la Constantinopol ales de către Adunare dintre români.* — Reprezentantul Țării de astăzi este străin, în contra chiar a Regulamentului, art. 403. El trebuie să fie ales de către Adunare, pentru ca să reprezenteze la înalta Poartă interesele Țării, iar nu interesele domnului, precum se întâmplă cu agentul de astăzi, dl Vogoridi, socrul Măriei Sale Mihail Sturdza v. v. și care de 14 ani înaintea Curții Suzerane nu numai a ascuns, dar încă a prigonit interesele Moldovei.

13. *Închiz[=luirea libert[\\ii individuale =i a domiciliului.* — Aceste drituri sunt Închiz[=luite de hrisovul lui Ioan Sturza, 1 april 1828, =i de Reglement, art. 358 =i 433, În[s[numai *boierilor*, dar =i pentru ace=tia sunt numai pe h`rtie. Domnul, cu sau f[r[Sfatul administrativ, În contra tuturor drepturilor vechi =i nou[, sub cuv`nt de m[suri de ordin public, Închide, surghiune=te, dep[rteaz[peste hotar, f[r[cea mai mic[judecat[, dovedind =i prin aceasta c[o lege publicat[, dar nep[zit[este o lege moart[. Libertatea individual[=i domiciliul trebuiesc dar Închiz[=luite pentru to\\i rom`nii f[ra deosebire.

14. *Instruc\\ie egal[=i gratuit[pentru to\\i rom`nii.* — Acest princip este cunoscut prin hrisoavele lui Grigore Ghica v. v., prin Reglement, Anexa F. LXVI =i LXVII =i prin dispozi\\iile departamentului din I[untru, În ministeria r[pos. logof[t Lupu Bal=. Principul În[s[trebuie dezvoltat =i pus În lucrare. Fie=tecare ora= =i sat trebuie s[aib[=coala sa, ca fie=tecare rom`n s[poat[primi instruc\\ia la care Î cheam[facult[\\ile sale.

15. *Întemeierea unei garde urbane =i rurale.* — Aceast[gard[, Înt`i puterea \\[rii, de=i În urm[degenerat[, a existat p`n[la introducerea Reglementului; spre a Împu\\ina num[rul slujitorilor, care sunt un izvor de abuzuri =i de Împil[ri pentru locuitorii s[teni, =i mai ales spre a avea o garan\\ie temeinic[pentru averile materiale =i morale, =i pentru p[zirea \\[rii =i a fericirii publice, garda este neap[rat[.

16. *Întemeierea juriului pentru pricini politice, criminale =i de tipar.* — Aceast[institu\\ie, provenind din pruncia societ[\\ii, p[stat[=i Împrumutat[de toate popoarele, care o privesc ca cea mai mare garan\\ie pentru siguran\\a =i libertatea cet[\\enilor, au avut-o =i rom`nii mo=tenire de la vechii germani, =i au p[stat-o p`n[la introducerea Reglementului În procesurile civile. Chiar =i sub domnul Ioan Sturza v. v. fie=tecare Împricinat ce era a se Înfi[\\i=a Înaintea divanului domnesc avea dreptate, pe l`ng[m[dul[rile divanului, s[=i aleg[=i al\\i c`\\i boieri vroia, care Împreun[cu ceilal\\i Î judeca.

În cele criminale, juriul era ob=te=te adoptat de rom`ni; =i exist[

chiar un tratat încheiat între Ștefan [ni] Vodă, nepotul lui Ștefan cel Mare, și Sigismund, rege al Poloniei, pentru întrebunarea juriului în procesurile supușilor mici. La pricinile de hotărâri, juriul alcătuit de *purgari*, adică concetăeni, era asemenea întrebunat. Astăzi dar când chiar acele nații care nu cunoșteau încă juriul îl adoptă ca închină-luirea cea mai sigură și mai priincioasă, pentru ce numai români nu s-ar întoarce la o instituție strămoșască atât de prețioasă!

17. *Desființarea pedepsei de moarte și a bătăliilor trușești*. — Epoca în care viețuim face de prisos orice comentariu întru aceasta.

18. *Întemeierea unui ordin de avocați spre liberă apărare atât în cele civile, cât și în cele criminale*. — Așezământul pentru vechii din 1839 a pus temelie ordinului avocaților în procesurile civile. Trebuie însă ca și în cele criminale să li se dea dreptul apărării, care este primit atât de legile împăratești ce au încă putere în țară, cât și de art. 346 din Regulament. O organizație dar mai temeinică este trebuincioasă.

19. *Întemeierea ministerului public*. — Așezarea avocaților cere neapărat și a procurorilor, care și există în țara Românească.

20. *Reforma tribunalelor și inamovibilitatea judecătorilor*. — O mare parte a înădunșierii țării se poate atribui tribunalelor. Rău organizate, rău compuse, sub înțurirea directă a domnului, în loc de a fi organul și expresia dreptății, ele nu sunt decât instrumentul strămbătății și al venalității și nu înfățișază nici o garanție împriicinărilor. Reforma lor și mai ales inamovibilitatea judecătorilor, cerută și de art. 285 al Regulamentului, sunt dar de toată nevoiea.

21. *Neamestecarea domnului în ramul judecătoresc și aducerea în împlinire a sentințelor fărîntării sale*. — Domnul prin însăși ființa sa de domnitor trebuie să se țină departe de luptele judecătorești ale particularilor; căci prin amestecarea sa în ele nu face decât a-și comprometa influența suverană. El nu trebuie, prin urmare, decât a privilegia la mare a justiției, iar nu și la darea ei; căci altminteru dreptatea n-ar fi decât un instrument în mâinile domnitorului, precum a și fost în mâinile Măriei Sale Mihail Sturdza v. v. Căte hotărâri date de către divanul domnesc în congruis de așteptare, și

care după art. 363 al Regulamentului român pentru veci sfinte, =ed de la începutul domniei sale neîntreprinse =i neaduse la împlinire =i cîte alte asemenea s-au sfîrșit =i nelegiuit s-au trimis în noua cercetare a tribunalelor!

22. *Desființarea a orice tribunale =i comisii excepționale.* — Aceste chiar după Regulamentul de astăzi nu sunt tolerate; însă, în contra acestuia, guvernul de față în mai multe rânduri s-a slujit de ele.

23. *Libertatea culturilor.* — Moldova a avut pururea de față de a cunoaște libera întrebuintă a tuturor culturilor. Religiiile prigoniți în alte țări au găsit pururea în țara noastră un azil sigur; =i prințul românesc este singurul care nu s-a udat cu sînge vîrșat în războaie religioase.

24. *Ridicarea morală =i socială a clerului ortodox.* — Formarea clerului =i aducerea sa într-o stare îmbunătățită =i însușirea de respect este una din cele mai mari =i sfinte îngrijiri ale ființei guvernului printr-un de datoriile sale către popor. La românii, guvernul de 14 ani n-au făcut nimic pentru cler, care cu toate veniturile cele mari =i cu toate mijloacele =i legile ce sunt de față, =i anume art. 415 din Regulament, s-a lăsat în înjositoarea condiție în care se află =i mai înainte. Clerul de jos mai ales este atît de parșiv, încît este de mirat cum poporul a mai păstrat încă vreun simțiment religios.

25. *Organizarea clerului catolic pentru românii de această religie.* — Peste 50 000 români sunt catolici. Pînă acum, guvernul nu s-a ocupat nicidecum cu educația atît morală, cît =i religioasă a lor. Clerul lor este străin =i nu se îngrijește de către stat. Este dar neapărată trebuința ca =i acești fii ai patriei să tragă parte din folosurile publice. Clerul lor trebuie dar organizat =i înut, ca toate celelalte cleruri cunoscute, cu cheltuiala statului. Vechii domni o cunoșteau aceasta prea bine =i singurul venit ce biserica catolică are în Moldova îi vine încă din vechile dinuri domnești.

26. *Drepturi politice pentru orice compatriot de orice credință creștină.* — Astăzi numai ortodocșii cred a avea drepturi politice, dritul de a stăpîni moșii etc. Istoria =i actele publice ne dovedesc

Ins[c[]n timpurile dinainte =i catolicii se foloseau de asemenea drituri. +i]nc[astazi dintre moldovenii catolici sunt unii care au ajuns la]ntrebuin\area driturilor politice =i al\ii st[p`nesc mo=ii]nc[din vechile d[nuiri. Sunt mai multe sate r[z]=e=ti locuite de catolici. Drepturile politice, =i aceasta o cere epoca, trebuie dar date la to\i rom`nii de lege catolic[, protestant[, arian[etc.

27. *Emancipa\ia gradual[a israeli\ilor moldoveni.* — Marele num[r de israeli\i str[ini veni\i]n Mloldova, ignoran\ a ad`nc[]n care aceast[stare se afl[cere ca guvernul s[se ocupe neadormit cu aceast[chestie important[pentru \ar[; trebuie ca prin m[suri umane =i progresive s[se opereze c`t mai]n grab[fuzia israeli\ilor =i prefacerea lor]ntr-o stare de cet[veni folositori ai statului.

28. *}\turnarea c[tre stat a averilor m[n]stirilor]nchinat[e la locuri str[ine.* — Toate averile d[nuite de c[tre evlavio=ii no=tri domni locurilor de jos sunt *condi\ionate*.]nere de *sobor*, de =coli, de =spitaluri, de case de nebuni, de mese pentru s[raci, aceste sunt principalele condi\ii din care]ns[nici una nu s-au \inut de c[tre p[rin\ii greci. O singur[m[n]stire]nchinat[nu mai \ine sobor; mai multe sunt pref[cute]n case de arendatori =i ocupate de mireni, bun[oar[m[n]stirile Buhalni\ a =i Aron Vod[. Celelalte condi\ii sunt tot a=a de pu\in p[zite. C[lcarea acestora se dovede=te prin actele d[nuitorilor ivite]n parte]n procesurile ora=ului Boto=eni cu m[n]stirea Sf. Niculai din P[p[u\i, a =coalelor publice cu m[n]stirea Trei-Ierarhilor etc. }ntrebuin\area]nsemnatelor venituri a acestor m[n]stiri este un scandal public. Ele trebuie dar trase numaidec`t spre folosul statului, ca prin ele s[se poat[u=ura sarcinile publice. Iar locurilor de jos, spre pomenirea d[nuitorilor, se va trimte pe tot anul f[clii, t[m`ie, untdelemn =i]nsu=i bani; c[ci ar fi un p[cat na\ional de a l[sa a=a averi publice]n m`inile unor c[lug[ri str[ini, pururea rebeli la legile \[rii ce-i]ngra=[de at`te veacuri, =i care de la 1832 =i p`n[ast[zi se]mpotrivesc]nc[de a r[spunde statului mica dare hot[r`t[prin art. 79, IV al Reglementului.

29. *Dritul fiec[rui \inut, ora= comun[de a=i controla administra\iile*

prin sfaturile \inutale, municipale =i comunale. — “Privigherea asupra a tot ceea ce se atinge de fericirea unui ora= nu poate fi mai bine \ncredin\at[dec`t acelor care c`=tig[mai cu deosebire folosurile din el”, zice chiar Reglementul, Anexa H. Cu toate acestea, oc`rmuirea intereselor comunale, de=i dat[prin acesta=i Reglement sfaturilor comunale, a r[mas pururea \n m`na administra\iei centrale, care =i cu aceste venituri a f[cut aceea ce a f[cut cu tote veniturile \[rii, \nc`t a omor`t cu totul via\ta municipal[\n Moldova. Trebuie dar dat fie=tec[rui \inut, ora= =i comun[dritul ca, prin respectivele sale sfaturi, sa=i controleze interesele locale, f[r] amestecarea puterii centrale. Aceste sfaturi ar \nvia din nou via\ta municipal[=i interesul pentru lucrul public; =i prin urmare, \naint`nd bun[starea comunelor, ora=elor =i \inuturilor, ar face =i bun[starea \[rii \ntregi. Trebuie dar priimit de princip, c[tot ce se poate face pe loc s[se fac[de c[tre puterile locale.

30. *Desfiin\area a orice d[ri asupra exporta\iei produselor na\ionale.* — \n vreme c`nd \n alte \[ri guvernele se silesc de a \nlesni chiar prin premii exportarea produselor na\ionale, guvernul Moldovei, chiar \n contra legiuirilor \nfiin\ate, s-a silit a-i pune stavile. A=a, \n contra art. 65 al Reglementului, =i cu toate protesta\iile Adun[rii ob=te=ti, a pastrat *po=ina* asupra gr`nelor, pentru c[ea este l[sat[\n libera dispozi\ie a M[riei Sale Mihail Sturdza v. v. =i-i formeaz[o a doua list[civil[. Spre dezvoltarea dar a agriculturii =i a nego\ului vitelor, care sunt cele de c[petenie izvoare a bog[\iei noastre na\ionale, trebuie desfiin\ate orice d[ri asupra exporta\iei gr`nelor, vitelor =i fabricatelor na\ionale.

31. *Reforma codicelor civil[, comercial[=i criminal[=i a procedurii lor.* — Reforma codicelor, de=i cerut[=i de art. 426 din Reglement (=i cu anume rostire ca aceasta s[se fac[de o comisie mixt[, numit[de guvernele ambelor Principate, spre a da am`nduror \[rilor o singur[=i aceea=i legisla\ie civil[=i penal[), de abia a \nceput \n anii trecu\i, \ns[\n chipul str`mt =i viclean care caracterizeaz[sistemul =i toate \mbun[t[\irile guvernului de ast[zi. De abia partea

Întâi a codicei civil[este pregăt[it], Îns[trebuie curăț[it] de ad[ugirile
=i schimb[rile f[cute de M[ria Sa domnul Mihail Sturdza.

Cea mai neap[rat] Îns[reform[este aceea a codicei criminale,
care face ru=ine epocii =i Moldovei. Procedura civil[=i criminal[
trebuie asemenea radical pref[cut]; c[ci colec[ia ofisurilor =i
dezleg[rilor judec[tore=ti, publicat[de M[ria Sa domnul Sturdza,
f[r] mai Înainte Încuviin[are a Ob=te=tii Adun[r]i În contra art. 56
din Reglement, este numai un n[mol de str`mb[t[\\i =i de interesuri
particulare aduse la teorii de legiuri generale.

32. *Întemeierea legilor de poli[ie =i a a=ez[mintelor penitenciare
potrivite cu veacul.* — Starea de fa[a poli[iei, Întemeiat[numai pe
vroin[=i interesul func[ionarilor Îns[rcina[ti cu acest ram delicat
al administra[iei, =i mai ales jalnica =i neomeneasca trata[ie a
nenoroc[ilor Închi=i, lipsi[ti de orice c[utare, =i l[sa[ti În cruda
dispozi[ie a temnicerilor, cer neap[rat reforma sistemului de ast[zi.

33. *O lege energic[pentru secarea corup[iei r[sp`ndit[În țar[de
c[tre guvernul de ast[zi.* — Abuzurile care au adus țara În tic[loasa
stare În care se afl[ast[zi explic[trebuin[ă unei asemenea legi.

34. *Înlesnirile comer[ului =i libert[\\ii muncii prin: 1. Promulgarea
legilor de credit spre a asigura pl[tirea datoriilor f[r] excep[ie de
persoane. 2. Întemeierea unei b[nci na[ionale =i de escont[=i a caselor
de p[strare. 3. A=ezarea de =coli profesionale. 4. Deschiderea canalurilor
=i drumurilor de comunica[ie. 5. Regularea tarifurilor =i 6. Mai ales
desfiin[area a orice beilicuri, c[r]turi =i havalele, precum la drumuri
publice etc. Toat[munca public[trebuind a fi f[cut[cu bani.* —
Toate aceste Îmbun[t[\\iri practice n-au trebuin[ă de un mai de-
parte comentariu.

În privirea acestor m[ntuitoare institu[\\ii, propuse de partida
na[ional[, nu În folosul s[u În parte, ci În folosul na[iei Întregi,
intitula[\\ii aristocra[\\ii, de la sine =i cu bucurie se leap[d] de privi-
legiile ce le au, sau prin mo=tenire, sau prin legile Înfiin[ate, =i se
primesc:

I. *A se obor[orice ranguri =i privilegii personale sau de na=tere.*

}n | [rile Rom`ne=ti nimic n-a fost mo=tenitor, afar[dec`t proprietatea =i numele familiei. Ca }n toate staturile Orientului, *noble*|\a este necunoscut[: c[ci *boieria* nu }nsemneaz[dec`t func\ie public[, la care fie=tecare rom`n poate ajunge dup[chiar legile de ast[zi. Boieria de abia }n timpurile nou[a luat mersul unei *noble*|\e, nepotrivite =i contrare cu toate institu\iile \[rii. Boieria chiar ast[zi nu se poate c`stiga dec`t prin slujba c[tre stat, =i nu d[alt drit dec`t acel al elec\iei =i al eligibilit[\ii, precum =i al scutirii de *bir*, care asemenea este numai un privilegiu personal. *Boieria este* dar personal[, pentru c[feciorul de boier ce nu are rang nu se poate alege deputat =i fiii s[i sunt birnici. Dritul de elec\ie =i de eligibilitate p[str`ndu-se, =i }nc[}ntinz`ndu-se, iar scutirea de bir nemaiput`ndu-se p[stra pentru nimene, la ce ar mai trebui rangurile de *logof[t mare, vornic mare*, sp[tar =i =[trar, ni=te titluri seci care de mult nu mai reprezenteaza func\iile la care erau lipite. Ele dar ast[zi trebuiesc obor`te ca ni=te r[m`=i\e ale timpurilor feudale =i care odat[trec`nd grani\|a, sunt necunoscute }ntregii Europe =i, prin urmare, nu procur[titularilor nici m[car de=arta glorie ce prin tractiruri aduc }nc[cuvintele de duc[, conte =i baron. Logofe\ii cei mari, vornicii, agii, banii, pitarii =i al\i asemenea boieri de ast[zi pot fi, =i vor fi =i f[r[aceste titluri, }n capul na\iei prin cultura, bog[\ia =i iubirea lor c[tre patrie. Mult[vreme dar vor avea }nc[spre a nu se teme de concuren\ie; singurul lucru ce le r[m`ne s[fac[este s[p[streze prin *merit* aceea ce p`n[acum au avut numai prin *privilegiu*. Rangurile dar, ad[ugim }nc[, ca ni=te juc[rii date numai de=ert[ciunii, trebuiesc desfiin\ate; c[ci a p[stra o noble\[, o aristocra\ie acolo unde exist[, se }n\elege; dar a o crea la anul 1848 acolo unde n-a fost niciodat[, ar fi o prea mare nebulie, =i de care rom`nii vor =ti a r[m`ne str[ini.

II. *A face parte la }ndatoririle, sarcinile =i d[rile statului, prin urmare a se supune la contribu\ie general[, fie=tecare }n propor\ia facult[\ilor =i a averii sale.* }n vechea Moldov[, to\i moldovenii luau deopotriv[parte la }ns[rcin[rile statului; to\i pl[teau birul s`ngelui,

toți contribuau la dările publice, logofătul cel mare, căt =i cel de pe urmă s[tean, fie=tecare după mijloacele sale. O singură excepție era făcută în favorul funcționarilor mari ai statului, *pe căt vreme erau în funcții lucrative*, de la vel-logofăt până la vel-stolnic, pentru că această scutire le era singura leafă. De abia domnul fanariot Constantin N. Mavrocordat, vroid a trage în partida sa pe boieri, adică funcționari, pentru ca mai lesne să poată împila poporul, oboră acest princip de dreptate, =i introduse clase privilegiate, adică scutite de bir. Pentru întâia =i dată prin hrisovul său din mart 1737, se hotără ca *“boierii de la vel-logofăt până la trei-logofăt, atăt dumnealor căt =i fiii dumilor-sale, nu numai când vor fi întru dregătorii, ce =i lipsiți fiind de dajbe mazilească ce da pe an să fie slobozi =i iertați”*, însă =i aceasta cu condiție *“pentru că de sub legăturile dajdiei slobozindu-se =i odihnindu-se, mai cu fierbinte s[rguială să se afle c[tre slujbele =i poruncile stăpânești”*.

Această excepție, o dată făcută, toate clasele înstărite au mijlocit a se folosi de ea; =i astăzi toate greutățile =i dările statului, în contra a orice dreptăți, razimă numai pe acel mai sărac, pe acel ce n-are ale lui decât trupul său, adică pe locuitorul sătean: numai acesta plătește pe domn, care nu =tie de d[nsul, pe administrator care-l fură, pe judecător la care niciodată nu cere dreptate, pe slujitor care-l vine sub bici, pe militar care n-are ce să-i apere, căci răznel n-are nimic al lui sub soare, nici măcar bordeiul unde =i odihnește obositele m[dule.

Atăt dreptatea, căt =i epoca în care vieuim, nu mai puțin =i chiar interesul bine înțeles al patriei, cer dar neapărat ca să ne întoarcem la vechiul =i m[ntuitorul princip al contribuției generale; pentru că numai din libera =i deopotrivă dezvoltare a tuturor puterilor statului =i întrebuintarea lor spre folosul general, at[rnă fericirea țării.

Obătesc =i adevărat patriotism însă poate să fie numai acolo unde patria =i tratată fiii cu o deopotrivă dreptate =i dragoste, supunându-i la acelea =i îndatoriri =i drituri.

III. *A jertfi în folosul statului banii desp[ugubirii scutelnicilor, p[st[ndu-se ca pensie numai acei pentru nevoia=i, v[duve =i orfani.* De îndat[ce rangurile =i privilegiurile se desfiin[ează], de la sine cade =i această desp[ugubire pentru un privilegiu trecut; =i apoi acest condei al bugetului, împ[r]it la mai multe sute, d[beneficiarilor un venit prea pu[în însemnat, c[nd, întrebui[n]at întreg, ar putea s[aduc[\[rii un folos mult mai mare.

IV. *A se desfiin[ă robia de pe p[m]ntul rom[nesc, cu desp[ugubirea numai aceloră ce ar cere-o.* Un stat constitu[ional cu robi ar fi o monstruozitate. Dezrobirea iganilor statului =i a m[n]stirilor rostit[de Ob=teasca Adunare, în anii trecu[i, trage de la sine =i dezrobirea iganilor particulari; c[ci un princip nu poate s[fie primit de bun pentru unii, =i aruncat de r[u pentru al[ii. }n se[an[ă din 5 august 1746, Ob=teasca Adunare a [rii Rom[ne=ti zicea c[“ea nu cunoa=te mai greu =i mai mare p[cat dec[t a avea pe fra[i no=tri }ntru Cristos sub jugul robiei noastre, de vreme ce sf. Evanghelie ne zice: iube=te pe aproapele t[u ca }nsu=i pe tine.

Ca urm[tori dar acestei porunci, nu trebuie s[robim pe fra[i no=tri. C[ci robia n-a fost de nici un folos, ci }nc[un obicei de mare pagub[sufletelor noastre, r[mas[fiind de la str[mo=i ca un blestem asupra capetelor noastre”. Aceea ce dar cu mai mult de o sut[de ani o ziceau str[mo=ii no=tri nu vom zice-o =i noi ast[zi }n veacul luminilor, =i am putea oare r[bda de a avea robi, noi, care voim a fi o na[ie liber[?

V. *A se obor[boierescul =i a se face proprietari pe to[i gospodarii s[teni, d[ndu-se }ns[o dreapt[desp[ugubire vechilor st[p]ni ai p[m]ntului.* Această desp[ugubire =i modul ei se vor hot[r] de c[tre cea }nt[i Ob=teasc[Adunare, aleas[dup[noul chip ar[tat la art. 3 al reformelor de mai sus. Puterea =i fericirea unui stat se afl[}n puterea =i }n fericirea mul[imii, adic[a na[iei. O na[ie }ns[, care num[r] numai trei mii de oameni }nzestra[i cu drituri =i averi, singurii adev[ra[i cet[eni, nu merit[acest nume. Moldova }ns[n-are mai mul[i cet[eni; c[ci to[i ceilal[i care peste ace=ti trei mii de privilegia[i =i p[n] la un milion =i jum[tate formeaz[popula[ia \[rii, sunt numai ni=te locuitori dezbr[ca[i

de toate driturile, de toată buna stare materială și intelectuală și supuși numai dărilor și greușilor și rii. Locuitorii săteni sunt, mai ales, în cea mai ticloasă stare, nefiind decât niște instrumente de muncă în mâinile guvernului, ale proprietarilor și ale posesorilor de moșii, în practică lipiți în câmpul lui, pe care de sute de ani îl lucrează în folosul altora, și prin urmare întorși la vecinătate. În toate reformele bune sau rele, câte s-au făcut acum pentru țară, în timpurile mai nouă nimic nu s-a statornicit pentru această numeroasă și nenorocită clasă, nădejdea și puterea patriei; ba în Regulamentul, în loc de a-i îmbunătăți, i-a asprit și mai mult ticloasă soartă. Omenirea, dreptatea, interesul și rii și chiar interesul proprietarilor de moșii cer dar neapărat îmbunătățirea radicală a acestei stări, prin desființarea boierescului și prefacerea țărânilor în mici proprietari, dându-li-se pământurile pe care le-au nădit cu sudoarele lor. *Omenirea* pentru că nu este omenesc ca omul să exploateze pe om, ca cei mulți să fie instrumentele de muncă ale celor puțini, și ca un popor întreg să și jertfească viața în folosul unora, în contra principiilor evanghelice și ale adevăratei libertăți. *Dreptatea*, pentru că desființând boierescul și întemeind proprietatea între locuitorii săteni, ar fi a îndrepta crudele strâmbătăți ale veacurilor trecute. Este istoricește dovedit că, în timpurile din început, mai fie țecare român era proprietar și că numai sila și puterea celor mari au dezbrăcat pe o mare parte din săteni de pământurile și de chiar libertatea lor*. Și chiar în zilele de astăzi, câte moșii răzăte s-au desființat prin silă și strâmbătate? *Interesul* și rii, pentru că proprietatea este cel mai puternic instrument de civilizație și dacă vream serios să ne civilizăm țara, trebuie să avem mulți proprietari. Numai o țară ce are mulți proprietari este tare; căci numai acolo unde este răspândită iubirea pământului, este răspândită și iubirea patriei. Astăzi însă pentru ce țărânul și-ar iubi și și-ar apăra o patrie unde

* Vezi analiza Obșteții Adunării a Moldaviei din 1817, pentru felul proprietății în țară în vechime. + "Magazinul Daciei," t. 2, p. 229.

el nu are nici un drept, ci numai îndatoriri =i sarcine? *Interesul particular al proprietarilor*, pentru c[pragmatic se poate dovedi c[desfiin\area boierescului nu numai n-ar]mpu\ina, dar]nc[]n cur`nd ar spori pre\ul p[m`ntului, prin]nmul\irea popula\iei =i libertatea muncii; =i c[, prin urmare, o falce le-ar da un venit mai mare dec`t ast[zi le aduce dou[f[]ci; pentru c[este =tiut c[munca liber[]i mai roditoare dec`t munca silit[, adic[boierescul =i pentru c[,]n sf`r=it, proprietarii s-ar vedea scuti\i =i de multe]ndatoriri ce au c[tre muncitori, spre pild[: de a-i hr[]ni]n vreme de foame, de a le pl[ti birul]n timp de lips[etc.]n tot felul dar boierescul trebuie desfiin\at, ca r[m[=i\ a robiei, ca contrariu veacului, ca]ns[rcin[tor =i pentru acel ce-l face =i pentru acel ce se folose=te de el, =i,]n sf`r=it, ca]nlesnitor asuprașirilor =i arbitrarului =i, prin urmare, exers`nd o]nr`urire rea asupra caracterului =i moralit[\ii locuitorilor s[teni, puterea cea mai mare a unui Stat. Boierescul este desfiin\at]n Transilvania,]n Bucovina =i]ara Rom`neasc[; cum dar, dec`t prin sil[s-ar mai putea \inea]n munc[pe rom`nul din Moldova, c`nd el vede pe frate-s[u din]nvecinatele \[ri liber =i bucur`ndu-se de toate driturile cet[\ene=ti? Sila]ns[n-ar face dec`t a]nrodi s[m`n\ a de ur[ce]ncepe a se r[sp`ndi asupra *st/p`nilor* de mo=ii. De datoria dar =i de interesul acestora este ca s[dep[rteze primejdia, ca nu din excesul numai al r[ului s[ias[binele; iar]nt`mpl[rile din Gali\ia s[le slujeasc[de o cumplit[=i m`ntuitoare pild[. Ast[zi mai toat[Europa au obor`t munca silit[, numit[robot[, clac[, boieresc, sau cu orice alt[numire. Chiar]n Turcia, =i anume]n Bosnia, augustul nostru suzeran a desfiin\at-o. Cum dar numai Moldova ar putea s[se]mpotriveasc[acestei reforme adev[rat *europelan*], tocmai Moldova, care din pricina]nvecin[r]ii cu Bucovina =i Transilvania, desfiin\area boierescului =i apropiia\ia \[ranilor este o chestie de siguran\ie public[, de pace, de via\[,]n sf`r=it, =i care prin urmare trebuie hot[r`t[c`t mai]n grab[? C[ci nimene din acei ce vroiesc binele \[rii nu ignoreaz[c[timpul face necontenit mai grele de hot[r`t chestiile ce sunt de-a pururea prelungite

pe alt[dat[. *Pa-nica* dar hot[r`re a chestiei *apropria\iei* \[ranilor, ast[zi]nc[u=oar[,]ntr-un an va fi mai grea, =i]n doi va fi cu neputin\[. Ea ast[zi at`rn[]nc[de la noi; s[lu[m dar seama, ca]n cur`nd s[nu se hot[rasc[f[r[de noi =i cu v[rsare de p`raie de s`nge!

Pe l`ng[aceste radicale institu\ii, singurele care ne pot regenera patria, apoi partida na\ional[mai propune una, ca cunun[tuturor, ca cheia bol\ii, f[r[care s-ar pr[bu=i tot edificiul na\ional: aceasta este *Unirea Moldovei cu \ara Rom`neasc[*, pe temeiul puncturilor de mai sus, =i care se vor putea modifica de c[tre Adunarea Ob=teasc[Constituant[a ambelor \[ri unite; o *unire*, dorit[de veacuri de to\i rom`nii cei mai]nsemna\i, a am`nduror Principatelor; o *unire* pe care, dup[spiritul timpurilor, cu armele]n m`n[au vroit s[o s[v`r=easc[+tefan cel Mare =i Mihai Viteazul, care =i ajunsese a se intitula: *Cu mila lui Dumnezeu, Domn al \[rii Rom`ne=ti, al Moldovei =i al Ardealului*. Prejude\ele veacului =i intrigile str[inilor p`n[acum au st[vilat acest[unire. Ast[zi,]ns[,]mprejur[rile ne sunt mai favorabile ca s[putem realiza aceea ce str[mo=ilor no=tri le-a fost cu putin\[numai de a dori. Prejude\ =i antipatii na\ionale nu mai sunt de mult]ntre noi. Chiar str[inii n-ar putea cu drept a ne fi contrari, fiindc[acest[unire n-ar jigni driturile nim[nui. Turcia este acum deplin convins[c[, deosebindu-se de timpurile trecute =i de p[rin\ii lor de a fi str`ns uni\i cu Imperia otoman[, =i c[singura lor m`ntuire este de a se \ine sub egida integrit[\ii Turciei,]nchez[=luit[de marile Puteri ale Europei. Unirea Principatelor,]nt[rindu-le pe aceste, ar]nt[r]]ns[=i leg[turile care se lipesc c[tre puterea suzeran[; =i iar[=i numai leg[turile cu acest[din urm[pot s[fac[pe rom`ni puternici prin neat`rnarea Turciei, care]nchiz[=luie=te pe a noastr[. C[ci Turcia, prin dritul suzeranit[\ii sale, este]ndatorit[a ne ap[r[=i libertatea noastr[. C`t pentru Rusia, chiar]n imput[rile =i amenin[\rile ce face rom`nilor prin depe=a din 19 iulie trecut, ca tot ce se]ntemeiaz[pe vechile trataturi; prin aceasta]ns[ea nu numai c[nu sl[be=te, dar]nc[]nt[re=te driturile rom`nilor, c[ci tocmai pe tratate =i ace=tia se]ntemeiaz[

spre a reclama *autonomia* lor =i dritul de a=i uni \[rile. }n zadar depe=a ministerial[zice c[Principatele *nu pot s[-i prefac[regimul administrativ, f[r[]ncuviin\area ambelor Cur\i de vreme ce au]ndatoriri pozitive c[tre puterea suzeran[, c` t` =i c[tre puterea protec-tri\], c[ci articolul 5 al tratatului de Adrianopol, pe care Rusia]ns[=i]=i]ntemeiaz[reclama\iile, prin chiar cuvintele sale, cunoa=te rom`nilor vechile capitula\ii, =i, prin urmare, =i cea dint`i condi\ie a acestora, adic[dritul *autonomiei*. “Fiindc[principatele Moldova =i]ara Rom`neasc[, zice acest articol al tratatului,]n urma unei *capitula\ii* s-au pus sub suzeranitatea }naltei Por\i, =i fiindc[Rusia a chez[=luit *fericirea* lor, s-a hot[r`t ca ele s[\ie toate privilegiile =i slobozeniile ce li s-au fost]nvoit, sau prin capitula\iile lor, sau prin tratatele]ncheiate]ntre aceste dou[imperii, sau prin hati=erifurile slobozite]n deosebite vremi” etc. }n z[dar, asemenea aceasta=i depe=[face rom`nilor o crim[din dorin\a lor de a=i]mpreuna \[rile, zic`nd c[*Rusia nu poate ierta de a vedea,]n locul ambelor Principate, ivirea unui nou stat* etc. La acestea va r[spunde iar[=i Rusia, adic[chiar Reglementul f[cut de ea, =i pe care ea ast[zi vroie=te prin baionete a-l impune rom`nilor. }n adev[r, acest Reglement, f[cut dup[instruc\iile sale, sub preziden\ia unui ampoiart al s[u, redigat de oameni ale=i de ea, singur invit[pe rom`ni de a se uni, rostind l[murit c[noile institu\ii nu li s-au dat dec`t spre a preg[ti =i a aduce]n]mplinire aceast[unire. “]nceputul, religia, zice Reglementul Moldovei, art. 425, cap. IX, obiceiurile =i asem[narea limbii locuitorilor acestor dou[Principaturi, precum =i trebuin\ele ale ambelor p[r\i cuprind din]ns[=i desc[lecarea lor elementurile *nedes[r\itei uniri*, care s-a]mpiedicat =i s-a]nt`rziat de]nt`mpl[toarele]mprejur[ri. M`ntuitoarele folosuri ale rodului ce s-ar na=te din]ntrunirea acestor dou[na\ii sunt net[g[duite. *Elementurile]ntrunirii moldo-rom`nilor se afl[a=ezate prin acest Reglement, prin asem[natele teme-iuri ale administra\iei acestor dou[\[ri.*” A=adar, chiar c`nd rom`nii n-ar fi g`ndit la folosurile ce le-ar veni prin unirea Principatelor, acest articol ar fi fost]n destul spre a-i lumina despre adev[ratele lor interesuri. Tot acest articol este cel mai bun r[spuns,*

cea mai mare dezvinov[ă]re ce ei pot face la imput[r]ile depe=ei din 19 iulie. Ei dar las[ă] ministerului]mp[r]tesc al Rusiei de a explica contradic[ția] manifest[ă] ce este]ntre acest articol al Reglementului din 1830, opera sa, care singur[ă] ne sf[ă]tuie=te *unirea Principatelor*, =i]ntre depe=a sa din 1848, care din aceast[ă] unire ne face crim[ă]. Acestea sunt singurele m[ă]ntuitoare institu[ții] care pot introduce]n Principate lini=tea, pacea =i buna stare material[ă] =i intelectual[ă] =i, prin urmare, a le aduce *acea fericire pe care Rusia a]nchez[ă]=luit-o rom[ân]ilor]n fa[ța] Europei*. Turcia, prin mai multe dovezi, ne-a ar[tat c[ă] nu ne este contrarie:]n adev[r], ea sim[ă]te c[ă] este at[ă]t interesul s[ă]u c[ă]t =i al nostru, ca Rom[â]nia s[ă] fie tare =i neat[ă]rnat[ă]]n cele din l[ă]untru, =i aceasta a declarat-o prin mai multe acte publice. Iat[ă] ce zice unul din cele mai luminate organe ale sale, jurnalul din Constantinopol, din 26 iunie trecut: “}n Valahia =i Moldavia, cur[țile] suzeran[ă] =i protectri[ă] au trimese fide=tecare un comisar extraordinar, spre a se]ncredin[ă] acolo de starea lucrurilor =i a lini=ti duhurile, precum =i a]nt[ă]ri, dac[ă] ar fi trebuin[ă], driturile ce ele au din trataturi. Noi nu socotim c[ă] ar rezulta din misiia reprezentan[ț]ilor din ambele cur[ți] ceva care s[ă] fie]n opozi[ție] cu interesele Principatelor =i duhul conven[țiilor]. *Epoca nostr[ă] are de cel]nt[ă] caracter triumful dritului asupra t[ă]riei*, =i se deosebe=te prin aceasta]nsu=și de timpurile de mai]nainte. Este statornic, c[ă]]nainte de o bună drept[ă]ți, dritul celui mai slab are tot aceea=și putere ca =i dritul celui mai tare. Dar aici nu este locul de a pomeni acest adev[r]; nimene, negre=it, nu-l t[ă]g[ă]duie=te. Turcia, care se arat[ă] liberal[ă] acolo, unde suveranitatea sa este plin[ă] =i]ntreag[ă], n-are, dup[ă] cum =tim, cea mai mic[ă] dorin[ă], lucr[ând] ca curte suzeran[ă], adic[ă] cu un mai mic grad de putere, de a se dep[ă]rta de la fireasca sa dreptate. }n Turcia =i]n Principaturi este aceast[ă] convic[ție] intim[ă] =i foarte m[ă]ntuitoare, c[ă] adic[ă] dac[ă] p[ă]strarea leg[ătur]ilor ce sunt]ntre Turcia =i Principate este trebuincioas[ă] acestora din urm[ă], neat[ă]rnarea lor nu este mai pu[țin] trebuitoare celei dint[ă]i; =i din aceast[ă] convic[ție] izvor[ă]sc neap[ă]rat rela[ții] nu numai de prietenie, dar]nc[ă] de drep-

tate, care sfîtuiesc de a întîri neconținut, =i nu de a slăbi tot ce vine de existența staturilor tributare =i la securitatea puterii suzerane. A încheia din această dreptă apreciație că Turcia nu poate nici nu trebuie să se împotrivească la îmbunătățirile ce Principatele judec folositor de a introduce în legile lor, este un lucru uor =i logic. Turcia nu are drit =i încă mai puțin interes de a se împotrivi la aceasta, =i cînd ea a învîtat atît =i înva în toate zilele a estima cît prețuiește neatrînarea staturilor, negreșit că nu ea tocmai ar putea avea ideea de a o jigni cît de puțin. Nu este asemenea de socotit, urmează același jurnal, că aceea ce curtea suzerană nu va face, se va face de către curtea protecției. Driturile acestea sunt mîrginite ca =i driturile celeilalte, prin deosebita tratată ce formează temelia constituției de acum a Principatelor. Caracterul ei chiar arată natura misiunii sale. Dacă vreă putere oarecare ar vrea să strătmoreze sau să împuțineze neatrînarea lor, sau să exerseze asupra lor o apăsare care ar fi primejdioasă intereselor lor, după cererea ce i s-ar face de ele sau din una din ele, ar avea loc întrebuintarea protecției sale. Ce noi zicem de curtea protecției, vom zice-o încă mai bine de curtea suzerană, căreia codica națiilor dă o superioritate de drit =i, prin urmare, o datorie de obligație mai mare. Acția ambelor curți privesc mai mult *primejdiile din afară ce ar putea să amenințe Principatele, decât direcția din lîuntru* a treburilor lor. Aceasta se dovedește lîmurit din actul anexat la articolul 5 din tratatul de Adrianopol iscălit la 1829, =i în care este zis, pentru ceea ce privește Moldo-Valahia: “Că domnii vor ocîrmui slobod pentru tot ce se atinge de trebile din lîuntru ale țării, =i că ei nu vor fi opriți în ocîrmuire prin nici o poruncă împotrivoare driturilor lor”.

Acastă stipulație este potrivită cu dritul gîntelor. Iată ce zice întru această Vettel⁶: “Un stat slab care pentru siguranța sa se pune sub protecția unui mai puternic, =i se îndatorește, spre recunoștință, la mai multe îndatoriri în echivalentul acestei protecții, fîr însă a se dezbrăca de guvernul =i suveranitatea sa, prin aceasta nu

contene-te de a figura între suveranii ce nu cunosc alt[lege dec` t dritul gintelor”.

Aceste dreptे considera\ii, întemeiate pe adev[rata stare a lucrurilor, pe duhul tratatelor și pe dritul gintelor, arat[îndestul care sunt driturile, datoriile și rolul Rusiei c[tre Principatele Rom`ne=ti. Nu este îns[de prisos de a ad[ogi și urm[toarele facturi, trase din nep[rtinitoarea istorie:

A fost o vreme c`nd Valahia și Moldova, de=i de sute de ani puse de bun[voie sub suzeranitatea }naltei Por\i, p[stiau }nc[mai toate libert[ile ce le fuseser[asigurate prin tratatele lui Mircea și al lui Bogdan. Am`ndou[\[rile aveau deplin[neat`rnare, oc`rmuiri și domni na\ionali, hotarele, institu\iile și religia sf`nt respectate, și, }n sf`r=it, toate driturile și }nsu=irile a dou[staturi suverane, destul de puternice, pentru ca alian\a lor s[fie c[utat[de cei mai mari monarhi ai Europei. Imp[ratul Germaniei și \arul Rusiei rivalizau spre a dob`ndi priete=ugul și coopera\ia acestor Principate, oc`rmuite de domnii Constantin Br`ncoveanu și Dimitrie Cantemir. Aceasta era la anul 1711, c`nd Petru cel Mare se hot[r] de a pune }n lucrare *planurile sale de cucerire asupra Turciei*. Spre aceasta el propuse și f[cu trataturi cu Valahia și Moldavia, și r[zboiul fu declarat }naltei Por\i. Moldova fericit[și bine organizat[, dup[m[rturisirea a }nsu=ii reformatorului Rusiei*, se jertfi pentru coreligionarii s[i. Pacea }ns[cea de la Prut fu totu=i }ncheiat[. Sute de familii, din cele mai }nt`i ale \[rii cu domnul Cantemir, jertfe ale r`vnei lor, }i p[r[sir[patria; și ambele Principate fur[l[sate de c[tre Petru cel Mare nenorocitei lor soarte. Atunci Turcia, spre a le pedepsi de plecarea lor c[tre o imperie str[in[, le d[du (mai ales pe Moldova) }n prada t[tarilor, le c[lc[}n picioare vechile trataturi, le }nconjur[hotarele cu cet[\i turce=ti, zidite pe p[m`nt rom`nesc cu bani și cu munc[rom`neasc[, t[ie pe domnul Br`ncoveanu cu toat[familia sa (c[ci Cantemir era fugit), și pu\in lipsi ca Principatele s[se prefac[}n pa=al`curi.

* Cronica lui Ioan Neculce, pag. 348.

Umbre de domni fur[p[stra\i,]ns[=i ace=tia numi\i numai dintre grecii Fanarului; c[ci, de la 1711, domni p[m`nteni nu se mai suir[pe robitele tronuri ale Moldovei =i Valahiei. A=a, aceste nenocite \[ri, cu pierderea celor mai mari =i sfinte drituri, pl[tir[cea]nt`i alian\[a lor cu Rusia ortodox[!

O mai bun[r[sp[ltire rom`nii nu avur[pentru celelalte ale lor]ndelungate =i dureroase jertfe c[tre Rusia,]n r[zboaiete ce aceasta a mai avut cu Turcia,]ntr-un timp de aproape de un veac. }n a doua campanie, de la 1736 p`n[la 1740, c`nd feldmar=alul M[unich⁷ intr[]n Moldova, \ara cu mitropolitul]n cap]i ie=i]nainte, primi armia rosian[ca o armie de fra\i, o hr[]ni ani]ntregi, o spori cu trupe rom`ne=ti, =i-i d[du,]n sf`r=it, ajutor =i ospitalitate. C`nd]ns[se]nceie pacea, mitropolitul Anton =i cu alte sute de familii fur[din nou sili\i a=i p[r[si turma =i \ara. Iar Moldova fu iar[=i][sat[prad[r[zibun[rii Turciei, f[r[nici o ap[rare din partea Rusiei, c[ci M[unich,]n retragerea sa, spre r[sp[ltire se m[rgini a da la=i]n jaful o=tenilor s[i, amenin\[ora=ul cu foc dac[nu i s-ar da o nou[sum[de bani, lu[spre aceasta pe caimacamii \[rii]n fiare p`n[la Hotin, =i c`nd trecu Nistrul, "a trimis, zic istoricii contemporani, de a robit mul\i oameni din \inuturile Hotinul =i Cern[u\ii =i-i]mp[r]ea ca pe dobitoace; unii luau b[rb[]ii, al\ii femeile, al\ii copiii, =i-i vindeau unii la al\ii, f[r[leac de mil[, mai r[u dec`t t[tari]"*. }n a treia campanie de la 1769 p`n[la 1774, rom`nii au dat Rusiei acelea=i dovezi de credin\[=i de ajutor, prin arme, oameni, proviant; ei au]mpreun[lucrat at`t de mult cu o=tile]mp[r]te=ti]n contra Turciei,]nc`t }nalta Poart[spre pedeaps[,]ntr-o fetva a marelui Muftiu a dat Moldova =i Valahia]n prada o=tilor sale, d`ndu-le voie s[jefuiasc[, s[ard[, s[taie, f[r[]ngr[dire. Imperatri\va Ecaterina prin manifestul s[u din 16 decembrie 1769, citit de =ase ori prin bisericile rom`ne=ti, f[g]duise statornic c[va ap[ra]n veci

* Engel. Geschichte der Moldau, p. 300, =i cererile feldmar=alului M[unich,]n Neculce, pag. 450 etc.

Principatele *despre turci*. Pacea de la Kainargi s-a f[cut]ns[; *suveranii* Moldovei și Valahiei s-au]ntors Turciei, ca r[sp]l[ti]re pentru pustiirea \[rilor =i pentru p`raiele de s`nge rom`nesc v[rsat pentru Rusia; și o a treia oar[mii de moldoveni, comprometa\i,]=i p[r[sir] patria l[sat] r[zbun]rii Turciei, și din nou dezbr[cat] (cu toat[protec\ia Rusiei, și numai din pricina Rusiei) de pu\inele drituri ce-i mai r[maser] neajgnite; și ce este mai mult, cu toate cererile mitropolitului și a Ob=te=ti] Adun[ri, pentru *integritatea* Moldovei și cu toat[protesta\ia domnului Ghica V. V., care pe urm[spre pedeaps[fu și omor`t, Rusia smulse Bucovina și o d[du ca dar aliataei sale, Austriei.

Rusia a]ntreprins asupra Turciei *a patra campanie*, acea de la 1787 p`n[la 1791.

]n vreme c`nd cei mai]nsemna\i boieri ai Moldovei și Valahiei, jertfe ale simpatiei lor pentru curtea de Sankt-Petersburg, erau unii dezbr[ca\i de averile lor și al\ii prin porunca sultanului]nchi=]]n insulele arhipelagului,]n m[n[stirile Bulgariei și ale Atosului,]n Albania și]n temni\ele Constantinopolului*, am`ndou[\[rile sufereau toate greut[\ile unui r[zboi cumplit, fiind teatrul a s`ngeroaselor lupte dintre austro-ru=] și turci. Pacea de lasi se]ncheie, f[r]]ns[s[aduc[patriei noastre vreo fericit[prefacere. Biata \ar[, pustie și pref[cut[]n cenu=], fu]ntoars[Turciei cu oare=icari]nchez[=]luri, care niciodat[nu s-au p[zit; c[ci at`t Moldova, c`t =i Valahia, tocmai pentru r`vna lor pentru Rusia, a urmat a se trata de c[tre Inalta Poart[ca ni=te \[ri haine, pururea gata, precum din nenorocire au și fost, de a se uni cu imperia coreligionar[]n contra suzeranului lor.

O a cincea campanie se deschise asupra Turciei, acea de la 1806 p`n[la 1812. Cine ignoreaz[, c[ci faptele sunt mai contemporane, toate nenorocirile, toate greut[\ile, toat[pustiirea, ce Principatele, și mai ales Moldavia, au p[timit]n acest crunt r[zboi, care n-a

* Fotino, Istoria Daciei, t. 2, p. 360, și t. 3, p. 376.

înut mai puîn dec`t =ase ani. U=urarea]ns[=i r[spl[tirea la]ncheierea p[ccii de Bucure=ti fu luarea a jum[tate de Moldova de c[tre acea putere protectri\], pentru care rom`nii s-au fost jertfit]n at`tea r`nduri. Basarabia se]ntrup[cu Rusia, =i puîn era ca proprietarii moldoveni s[se vad[lipsi\i de chiar mo=iile ce le r[m]seser[din a st`nga Prutului. A trebuit bun[tatea personal[a]mp[ratului Alexandru, pentru ca s[le lase această m`ng`iere pentru]njum[t\irea patriei. Incorpora\ia]ns[a Basarabiei este cel mai bun r[spuns la depe=a din 19 iulie, care zice c[: “*Trecutul r[spunde pentru vremea de fa\]. Mai mult dec`t odat[]n timpuri de mai nainte, noi(Rusia) am ocupat totul sau o parte a Principatelor; =i credin=ci i parolei ce daser[m despre aceasta mai]nainte, noi le-am de=ertat, de]ndat[ce s-au]mplinit condi\iile ce am fost pus pentru retragerea noastr[”*.

Aceasta este numai scurta descriere a jertfelor f[cute Rusiei de c[tre rom`ni, de la Petru cel Mare =i p`n[la epoca celei de pe urm[campanii asupra Turciei din 1828. A t[g[dui aceste jertfe ar fi a t[g[dui]ns[=i istoria. }ns[spre nu a fi]nvinov[\i de rea credin\], trebuie s[ar[t[m =i folosurile protec\iei, de c`nd aceasta s-a asigurat Principatelor.]n adev[r, prin tratatele de Kainargi, Ia=i, Bucure=ti =i Akerman, Rusia, dob`ndind dritul de a ap[ra aceste \[ri despre asupririle Turciei (c[ci aceasta numai este principul =i datoria protec\iei), ea]n mai multe r`nduri a reclamat ca Poarta s[puie oare=icare]ngr[dire sistemului s[u de a s[r[ci cu totul Moldova =i Valahia, — am v[zut din ce pricin[. A=a marele vizir, dup[cererea cabinetelor de St. - Petersburg =i de Viena*, a slobozit la 1783 un

* *Tableau de la Valachie et de la Moldavie par Wilkinson, traduit par M. de La Roquette, p. 355. — Depe=a contelui de Nesselrode din 19 iulie seam[n] a vroi s[dep[rtate mijlocirea a orice puteri europene]n chestia Principatelor Rom`ne=ti. L[s`nd a vorbi c[tuscinci marile puteri, care au garantat integritatea Imperiei Otomane, prin]nsu=i tratatul de Londra au dritul =i datoria de a ap[ra Moldova =i Valahia ca staturi ale]naltei Por\i, dar apoi =i trecutul ne dovede=te c[Fran'a, Anglia =i mai ales Austria au intervenit ades]n favorul rom`nilor l`ng[curtea suzeran[.]mp[ratul Austriei cunoa=te Moldova =i Valahia ca principaturi autonome, c[ci ca mare princip al Transilvaniei are trataturi]ncheiate de-a dreptul cu domnii acestor \[ri, =i anume din 1638 =i 1685. Aceste*

sened care oborea mai multe abuzuri; la 1802 sultanul a mai dat un *hataerif* împ[ri]tesc care cunoștea epita domnilor, desființarea birurilor nelegiuite, necălcarea hotarelor și mijlocirea consulilor rusești, la întimplare cînd Poarta sau domniile ar călca dreptățile Principatelor. Convenția de Akerman a mai sporit încă aceste privilegii. După aceste s-ar crede că Principatele cîstigară mult prin asemenea închezări, și că dacă ele nu redobîndiră vechile lor drituri, dar măcar bunăstarea dintr-untru a lor înflori. Pentru ce însă simpla expunere a faptelor dovedesc cu totul dimpotrivă? Moldova în vremea protecției a pierdut Bucovina și Basarabia. Valahia, cu toată protecția, fu neconținută călcată de pașii mîrginași. Domniile, deși prin trataturi asigură, că nu vor putea fi detronași, f[r]ă vină dovedită și f[r]ă tîrea ministrului rusesc, totuși f[r]ă schimbași pe an și pe lună, ca niște simpli funcționari turcești. Cînt pentru starea dintr-untru a Principatelor cu toată privegherea a consulilor-cenzori ai Rusiei, abuzurile ajunseseră la sistem, și ticloșia nu mai avu margini. Cu toate stipulațiile dobîndite de Cabinetul de St. Petersburg în favorul românilor, birurile se împlineau de opt ori mai mult decît erau legiuite; Adunările Obștești erau numai niște nume de erete; podvoziile domnești, zaherelele pentru Constantinopol, havalele și beilicurile de salahori pentru cetățile turcești, cherețelele pentru admiralitate, toate acestea în opoziție cu hataeriful din 1802 și urmau neîngrăditul lor drum. Veniturile publice erau luate în liberă dispoziție a domnilor, f[r]ă nici un

trataturi sunt și astăzi la putere, fiind întărite prin fermanul Porții din 1786 și pacea de la Istova din 4 august 1791. În puterea tratatelor din 1638 și 1685, negocierii mai ales pînă la istoria transilvăneni au deosebite folosuri în Principate; tot în puterea acestora, Austria este îndrituită de a avea stăruință prin deosebitele scaune ale înuturilor, etc. (Engel, *Geschichte der Walachei*, 2. Theil, p. 53). La 1788 Moldova a cerut formal apărarea Austriei. La 1821 Principatele s-au deertat de armeele otomane, după cererea Angliei. Asemenea și mai la toate tratatele dintre Rusia și Poarta otomană, precum și la hotărîrea intereselor Principatelor, Austria și Anglia mai ales au făcut parte importantă. Prin urmare, existența politică a Valahiei și Moldaviei este cunoscută și de alte puteri, iar nu numai de Rusia.

control, toate posturile publice se vindeau ziua mare; eforturile =coalelor, ale caselor binef[actoare =i ale spitalelor se pref[eruser[în izvoare de chiverniseală, =i c[âte alte asemenea abuzuri, care aduser[mai ales pe locuitorul s[tean la nevoia de a-si p[er[si bordeul, spre a se face ho[sau a bejeni în Turcia. Neor[ânduiala =i tic[lo=ia era în toate*. Iat[starea Principatelor sub auspiciile protec[iei r[osiene=ti de la 1774 =i p[ân[la 1828, c[aci toat[isprava st[ruin[elor ei se m[rgini numai în ni=te de=erte stipula[ii pe h[rtie, care în fapt[nu se p[zir[niciodat[.

În asemenea împrejur[iri nenorocite se deschise a =asea campanie asupra Turciei, acea de la 1828, =i care, pentru Moldavia =i Valahia, prin ocupa[ia militar[, se prelungi p[ân[la 1834. Suferin[ele rom[nilor =i jertfele f[cute de ei Rusiei în această de pe urm[campanie, au întrecut pe toate cele din veacul trecut. Este cu neputin[de a da m[car o slab[idee despre tic[loasa stare a Principatelor, în anii 1828 =i 1829. Întreaga s[rie a locuitorilor =i totala pustiire a [rii, acestea fur[rezultatul greut[ărilor de a [ine o armie de mai mult de 200 mii solda[î, =i a biciului ciumei =i a holerei, aduse de c[tre o=tiri, una de la Sud =i alta de la Nord. R[ul era at[ut de mare, înc[ât însu=ii generalul Kisselef, numit prezident plenipotent al Moldo-Valahiei, nu-l putu t[rg[dui în cuv[ntul ce f[cu boierilor [rii Rom[ne=ti, în 14 noiembrie 1829. A trebuit îndelunga[î ani, nesp[sa fecunditate, =i nenum[ratele izvoare ale acestor provincii, pentru ca ele s[=i poat[vindeca ranele, =i a se întoarce la starea lor de mai înainte.

Cu toate acestea, rom[niii luar[parte vie la r[zboi, =i s[ngelelor, mai ales în Valahia Mic[, curse în toate luptele dintre ru=ii =i turci; c[aci to[î aveam înc[redere în f[gd[duin[ele Rusiei, =i cu bucurie ne jertfeam [ara, via[=i averea a=tept[ndu-ne r[sp[ătirea

* Acest trist tablou nu poate fi învinov[ătit de exagera[ie, dimpotriv[el este sl[bit din altul mult mai grozav, =i care este f[cut de un partizan entuziast al Rusiei, în scrierea: La Principauté de Valachie sous le Hospodar Bibesco, par B. A***, ancien Agent diplomatique dans le Levant, Bruxelles, 1847, pag. 14 et 15.

la încheierea p[ăcii. Această pace mult dorită se încheie cu la Adrianopol în 2 septembrie 1829. Rusia astăzi dată se arată drept înumană. Prin porunca M. S. împăratului Neculai, plenipotențiarul său, în condițiile p[ăcii, fură cu o deosebire luare-aminte pentru driturile Principatelor. Prin art. 5 al tratatului în prin un act osebuit, Rusia în Turcia cunoscută în tratatul Principatelor *Capitulările* prin care acestea s-au fost pus sub suzeranitatea țării Porții *toate privilegiile și slobozenile* ce li s-au fost învoite at[unci prin capitulări, c[ăci în prin tratatele încheiate între ambele imperii sau prin deosebite hărăziri, în prin urmare o deplină siguranță, o administrație națională neatârnată, libertatea comerțului, alegerea domnilor pe viață și, cu primărie generală a locuitorilor, nevătămirea pământului Moldovei și Valahiei de către oțtirile turcești, înturnarea către aceste țări a cetăților și a locurilor de pe malul stâng al Dunărei, ocupate de către turci, învoite ca guvernele românești, *ca unele ce au toate driturile unei țări dintr-untru administrație*, să a-eze un cordon de siguranță și carantini despre Turcia, și să aibă oțtiri regulate, al căror număr să se hotărască de către domn cu respectivele lor Adunări, după temeiul vechilor pilde, desființarea tuturor dărilor în natură către Poartă, precum: zaharele, cherestele, salaori și alte hăvarele, în locul acestora hotărârea unui simplu bir (după principul vechilor capitulări). +i, în sfârșit, dritul de navigație cu steagul în pașaporturi naționale*. +i după toate acestea, Rusia încheie luarea fericii Principatelor: în M. S. împăratul Neculai, prin vestitul său manifest din 19 sept. 1829, arătând Europei binefacerea noii p[ăci, f[ăcea în românilor, ca o dreptărie a jertfelor lor de un veac, această personală și solanelă declarație: *„Ingrrijirea noastră s-a întins asemenea asupra soartei noroadelor de o religie cu noi, supuse stăpânirii otomane. Vechile privilegii ale Principatelor Moldovei și Valahiei au luat formală înțrire și fericii lor s-a statornicit prin nouă folosuri”*.

* Aceste închezări sunt scoase din cuvânt în cuvânt din art. 5 al tratatului de Adrianopol și actul separat adăugit către el în privirea Principatelor.

Cu bucurie ne oprim ochii asupra acestei epoci care se p[rea a r[sp]l[ti] ndelungatele acte de r`vn[=i credin\ ale p[rin\ilor no=tri c[tre Rusia. La]ncheierea p[icii, la asemenea auguste f[g[duin\,e, entuziasmul =i recuno=tin\va noastr[era f[r[]margini, =i dup[numele lui Dumnezeu, numele]mp[ratului Neculai era cel mai adorat]ntre rom`ni! Reforma abuzurilor veacului trecut, vindecarea relelor r[zboiului s[v`r=it, organizarea =i, prin urmare, regenera\ia Principatelor, fur[]ncredin\ate contelui Kisselef, care =i-a l[sat o ne=tears[aducere-aminte]n inimile rom`nilor. La apelul f[cut de acest nobil b[rbat, to\i alergar[spre a contribua la rena=terea patriei.

To\i jertfir[interesul particular, privilegiurile =i driturile mo=tenite. R[ii se f[cur[buni; =i]n binef[c[toarele sale planuri, prezydentul plenipotent nu]nt`lni pretutindeni, de la st[rile cele mai]nalte p`n[la cele mai]njosite, dec`t abnega\ie =i r`vn[. Societatea dar,]n cur`nd se reorganiz[. Rom`nii nu fur[ingra\i; ei]nc[ast[zi fac un apel la suvenirile generalului Kisselef; aduc[=i inima sa aminte de vilele p[reri de r[u, care i-au]ntov[r[=it purcederea din Principate la 1834. Recuno=tin\va c[tre monarhul Rusiei era atunci asemenea general[]n \ar[, c[ci to\i rom`nii aveau]ncredere]n viitorul patriei lor, a c[reia fericire se]nchez[=luisse at`t de solanel.

Pentru ce]ns[aceast[m[gulitoare]ncredere se pierdu]n cur`nd, pentru ce toate n[dejdlile de fericire se nimicir[, pentru ce toate]nchez[=luirile tratatului de Adrianopol nu izbutir[dec`t la asupra, la abuzuri, la corup\ie =i la o ob=teasc[nenorocire? Pentru ce,]n sf`r=it, binecuv`nt[rile s-au schimbat]n blestemuri, =i rom`nii, care la 1830 erau at`t de recunosc[tori protec\iei, ast[zi o resping ca o cumplit[nenorocire ce at`rn[pe \ara lor? Vina nu este a rom`nilor; ci a acelora care, dintr-o m`ntuitoare ap[rare, au f[cut o nesuferit[ap[sare!

Bunele cuget[ri ce prezidar[la redac\ia articolului 5 al tratatului de Adrianopol]n cur`nd se retraser[, =i driturile asigurate rom`nilor prin acela=i articol se c[lcar[de c[tre aceea=i putere, care le]nchez[=luisse. Reglementul organic care, prin actul separat

al tratatului, se impunea Turciei, ca expresia *dorințelor celor mai de frunte locuitori ai Principatelor*, se redigă după instrucțiunile de funcționari ruși, sau de oameni aleși de guvernul rusesc, și revizua sa de către Adunările Obștești se făcu sub auspiciile baionetelor. În curând, ca capăt unei asemenea libere constituții, se punea fatala adăgătură*, ca *pe viitorime, orice schimbare domnului ar voi să facă în Reglementul organic nu va putea să aibă loc, nici a se pune în lucrare, decât după înadinsă împuternicire a nației Porții, cu împreună unire a Curții Rusiei*, articol care anulează de odată toată autonomia recunoscută Principatelor nu mai târziu decât prin tratatul de Adrianopol, și care (în sensul = Rusia deopotrivă drituri cu Turcia) jignesc și driturile de suzeranitate ale nației Porții, cînd aceasta nu s-a îndatorit a cunoaște aceste instituții decât cu condiția lămurită, adică: *numai în atîta, încît pomenitele Regulamenturi nu vor face vreo atingere dritului suzeranității nației Porții*.

În acest Reglement, bun, rău, cum era, trebuia respectat și de unii și de alții. Tratatul de Akerman și Adrianopol hotărîsc ca domniile să se aleagă de către țară, și cap. I al Reglementului prescrie chipul alegerii. Rusia însă, ea cea întîi, calcă aceste legiuiri, și prin

* Generalul Kisselef. În ediția Reglementului Valahiei din 1832, nu îndrăzni a cuprinde acest fel de adaos, cum îl numește vestita anafora a Obșteții Adunării în România din 21 iulie 1837 (vezi în Foiaia pentru minte, etc., anul 1848, nr. 29). Acest adaos s-a impus Adunării de abia la 1837 prin un ferman al sultanului, după cererea ministrului rusesc. Vezi mai sus citată scriere: *La Valachie sous le Prince Bibesco*, p. 45. Autorul acestei broșuri, care sub numele de B. A. *** ascunde pe unul din cei ce au făcut parte mare la redacția Reglementului, singur mîrturisite chipul cum această constituție se compunea, liber de cei mai de frunte locuitori ai țării: "Canțelaria diplomatică a generalului Kisselef, zice el, p. 30, prefăcea articol după articol lucrările Comitetelor". În Moldova, Reglementul în ediția românească pînă acum încă, din porunca Rusiei, nu are tipărite capul I despre alegerea domnului, și cap. VII, pentru organizația miliției. Ediția franceză a Reglementului, începută a se publica în Iași, s-a oprit de către general-consulul Dașkoff. Tipărirea a fost și se urmează în Lipsca; și acolo iar și s-a oprit, după cererile ministrului rusesc de la Dresda, și de abia a putut a se isprăvi la New York. Așa acest Reglement, care astăzi se impune cu sila baionetelor, singur Rusia i-a refuzat cea întîi condiție a valabilității a orice legi, adică publicitatea.

un nou tratat (din 29 ghenarie 1834, încheiat la Sankt-Petersburg), stipulează: că *domniile Moldovei și Valahiei se vor numi de către Curți, numai pentru astăzi, și ca un caz cu totul particular*. A=adar, Rusia singură dă cea înțelegere și pildă a nepăsării Reglementului; și noii domni numiți de ambele Puteri, iar *nu de nație*, urmează în curând unei asemenea pilde!

Ca moldovenii, noi nu vom vorbi decât de rolul protecției în Moldova, de la intrarea în domnie a M. S. Mihail Sturdza. Când, la iulie 1834, ocupația militară a Rusiei conținea în Principate, era de nedrept, și conform și cu tratatele, că și guvernul Rusiei va conținea, spre a face loc *administrației naționale neutre*. Schimbarea însă a fost numai în nume; ocărmuirea rusă tot urmărește și urmează și astăzi, cu deosebire, că în loc de un Kisselef, avem pe domnul Mihail Sturdza. Turcia cerea, ca suzeran, codica națiilor și dă un drit mai puțin prin tratat, este îngrădită de a se amesteca în cele dinlăuntru ale Principatelor; și credincioasă legăturilor sale, ea de la 1834 respectează neutritatea administrației noastre. Rusia, al căruia singur drit este de a ne apăra, când Poarta ar vrea să se amesteca în această ocărmuire, și cerea nici un tratat nu-i dă putere de a înțări și a povălui trebile noastre dinlăuntru, prin consulișii, este adevărată ocărmuitoare a Principatelor. În adevăr, de la 1834 și până astăzi, ce măsură obținem se adoptează în țară, ce lege se propune Obșteții Adunărilor, se înțerește și se pune în lucrare, înainte de a se primi învoierea ministerului rusienesc; ce funcționari măcar se ordănuiesc fără primirea consulișilor-cenzori? +apoi ni se zice că avem administrație neutrită, adunare legiuitoare, instituții naționale! Consulișii sunt totul; ei prescriu și priveghează marăa lucrărilor, căci Turcia suzerană n-are măcar dritul dat puterilor străine de a avea în Principate agent care să observe starea lucrurilor. - Dar dacă această influență extralegală a Rusiei, în ocărmuirea noastră dinlăuntru, ar avea măcar de-ăel de a priveghea la păzirea legilor, la izgonirea abuzurilor, la oprirea a tot ce poate înjigni acea fericire fâgădită nouă. Aceasta însă nici n-a fost, nici

nu este; ea n-a slujit dec`t a ap[ra pe domnul Sturdza =i abuzurile sale. Cine nu cunoa=te ast[zi pe M[ria Sa, acest zaraf]nvelit]n haine domne=ti, o lipitoare care a supt toat[avu\ia \[rii, un st`rv care a corupt tot ce a avut nenorocire de a-l apropia, =i chiar pe fiii s[i, un =erpe care cu balele sale a otr[vit pe moldovenii cei mai vrednici, un crocodil ale c[rui lacrimi mincinoase vroiesc a]n=ela pe Dumnezeu, dup[ce nu mai pot]n=ela pe oameni, o fiin\ a c[ruia inim[, dac[mai are, nu bate dec`t la sunetul aurului, nesim\itor la orice ocar[public[, surd la pl`ngerile compatrio\ilor s[i, orb la nenorocirea \[rii sale, pe care a s[r[ciit-o =i a v`ndut-o. Pe un asemenea m`r=av, spionul s[u de la 1828, Rusia l-a pus domn moldovenilor. Pre acesta, consulii s[i de 14 ani au]ndatorire de a-l ap[ra]n contra glasului unui popor]ntreg, c[ci \ara]nc[p`n[acum n-a g[sit]n Rusia ap[rare =i]ndurare. Au fost unii din consuli care, ca cre=tini =i ca oameni drep\i, au ridicat c`teodat[glasul]n favorul rom`nilor. Ministerul din Sankt-Petersburg ori i-a rechemat, ori le-a impus t[cere. Din aceast[]mprejurare, cine a mai putut g[si dreptate =i ap[rare la reprezentantul puterii protectri\e? Cura=josul deputat izgonit nelegiuit din Adunare, boierul surghiunit sau]nchis f[r[judecat[, proprietarul dezbr[cat de mo=ia sa de c[tre]nsu=i domnul, locuitorii s[teni goli\i p`n[la piele de oamenii domne=ti =i lua\i sub biciurile lor g[sit-au vreodat[punere la cale la consulat, c[ruia]n zadar]i ar[tau c[cutare tratat este jignit, c[cutare articol din Reglement este c[lcat? Jeluirile =i protesta\iile lor slujeau numai a]nmul\i delele cancelariilor ruse=ti, =i singurul r[spuns ce li se da era c[consulul nu putea pentru un particular s[deconsidereze autoritatea domneasc[, =i c[Moldo-Valahia avea un guvern neat`rnat! Ajutat de asemenea cuvinte, =i mai mult de t[cerea agentului Rusiei, domnul a c[lcat toate institu\iile \[rii =i din popor a ajuns a face o gloat[bun[numai de a-i umple l[zile cu bani, de a-i zidi palaturi, de a-i face gr[dini, de a-i l[rgi =i a-i lucra mo=iile, o turm[de oi,]n sf`r=it, bun[de tuns p`n[la s`nge, =i c[reia sub aspre pedepse]i este oprit m[car de a pl`nge, de a jelui =i de a-i ar[ta p[timirile =i ranele!

Ocârmuirea de 14 ani a acestui vampir, care în analurile \[rii n-are deopotrivă, n-a avut alt \el dec`t de a-și întemeia puterea =i a via pe corupția =i s[r]cia ob=teasc[. Ca s[ajung[la un asemenea sf`rit criminal, el pe cliros ori l-a compus de creaturile sale, ori l-a def[imat, sau l-a l[sat în întuneric =i ne=tiin\[, pentru ca s[-i omoare duhovniceasca înr`urire. Pre b[rba\ii cei mai vrednici =i cu mai reputa\ie de virtute s-a silit a-i cump[ra, =i pe acei ce nu i-a putut dob`ndi i-a prigonit în interesuri, i-a clevetit, le-a g[sit vini închipuite =i i-a închis, l[s`ndu-i s[viseze la dreptate =i la libertate prin m[ns[stiri, loca=urile lui Dumnezeu pref[cute de d`nsul în închisori ale tiraniei. Tinerimii i-a pus în spate toate calomniile, înf[\o=`nd-o ca imoral[, ca netrebnic[, ca însufle\it[de simtimente primejdioase, =i s-a silit de a o \ine departe de orice trebi ale statului, spre a nu-i da m[car prilej de a ar[ta ce vrea =i ce poate. Tiparul =i orice organ al opiniei publice l-a \inut în [du=it, ca nu cumva adev[rul s[ias[la iveal[. Poporul l-a îndobitocit, netoler`nd facearea =coalelor, desfiin\`nd pe acele întemeiate, sau izgonind din ele orice doctrini na\ionale =i lumin[toare. Posturile statului le-a încredin\at numai la acei care nu urmau altei legi dec`t poruncilor sale, tic[loase ma=ini, robi ai literei, creaturi înjosite =i gata la toate m`r=[viile, =i a=a a a=ezat o clas[de birocră\i, necunoscu\i în c[în \ar[, =i a c[rora soarte este în m`nile sale, c[ci în tot minutul poate s[-i trimite[la ocn[sau la sp`nzur[toare; =i din ace=itit[lo=i, împodobi\i cu ranguri =i cu decora\ii, a alc[tuit Adunarea Ob=teasc[, ce este menit[a reprezenta \ara! Spioneria a organizat-o pe o treapt[înalt[, ca parte important[a administra\iei statului, =i a introdus-o p`n[=i în s`nul familiilor, spre a putea afla toate tainele, spre a se folosi de toate sl[biciunile, =i a a\`a în toate clasele intriga, ura =i corup\ia. Ei bine, pe un asemenea om, care pentru veci a necinstit protec\ia, Rusia ni l-a dat de oc`rmuitor; =i cu toate strig[tele poporului, cu toate dovezile ale nelegiuirilor sale, cunoscute de toat[Europa, de mai mult de 14 ani]] \ine domn. +i s[nu zic[Rusia c[ea nu =tie despre aceste tic[lo=ii: Adun[rile

Ob=te=ti s-au ales cu =tirea consulilor, boierii s-au]nchis =i s-au surghiunit sub ochii lor, r[ze=ii s-au dezbr[cat de mo=iile lor, \[ranii s-au]nc[rcat cu beilicuri oprite de Reglement, casele publice s-au pr[dat de M[ria Sa, toate aceste s-au f[cut]n fiin\ a agen\ilor Rusiei, toate aceste li s-au ar[tat cu degetul. Patrusprezece ani Moldova s-a jeluït, a r[bdat =i a a=teptat]n zadar ziua drept[\iï. Cancelariile consulaturilor de Ia=i =i de Bucure=ti, a ambasadei de la Constantinopol, a ministerului de la St.-Petersburg, sunt pline de peti\iile, memoarele =i protesta\iile moldovenilor, =i la toate aceste li s-au r[spuns cu cea mai indiferent[t[cere, t[cere de care domnul s-a folosit, c[ci]i era o]ncurajare ca s[urmeze]n drumul tras. Protec\ia Rusiei dar,]n toat[aceast[]ndelungat[vreme, a fost dat[persoanei lui Mihail Sturdza =i abuzurilor sale, iar nu \[rii, iar nu legilor!

]ns[c`nd dup[14 ani de durere, de r[bdare, de lacrimi, Moldova cu at`ta mai mult]=i sim\i nenorocita soarte, cu c`t mai mult v[zu pe celelalte popoare ale Europei, pe chiar fra\ii din Bucovina, reform`ndu-=i institu\iile =i d`ndu-=i altele potrivite cu veacul =i cu nevoin\ele lor, c`nd, zic, =i Moldova]=i ridic[glasul, atunci M. Sturdza se folosi de prilej, spre a ar[ta c[, pe l`ng[toate celelalte viciumi, avea =i acela de a fi *crud*. Pacinica manifesta\ie din 28 mart avu loc. Nu se cerea dec`t stricta p[zire a Reglementului, c`t de defectuos =i de antina\ional este, =i, prin urmare, o Adunare Ob=teasc[legiuït aleas[, ca prin aceasta s[se poat[desfiin\ a f[r] zgomot =i zdruncinare abuzurile sub care geme \ara, =i a se opera totodat[=i reformele ce sunt neap[rate pentru fericirea ei. Sturdza se folosi de nota contelui de Nesselrode din 15 mart c[tre dl de Kotzebue, prin care se ar[ta domnilor Moldo-Valahiei vroin\ a M. S.]mp[ratului Neculai, ca ei s[opreasc[cu energie orice mi=care revolu\ionar[din Principate; =i ajutat de o asemenea]mp[r]teasc[vroin[, el dintr-o manifesta\ie f[cut[numai]n contra abuzurilor sale,]nchipui o revolu\ie de principii, =i ca un tigru ne]mp[cat]=i r[r]zbun[stra=nic asupra du=manilor s[i politici. Sturdza b[itu, leg[,]nchise pe acei ce cereau numai p[zirea unei legi solanel jurat[de el

la întronarea sa, =i în ființa general-consulului Rusiei, treisprezece tineri ca revoltanți fură depărtați peste Dunăre, nejudecați, ca cînd în Moldova n-ar fi fost legi, tribunale =i închisori; iar depe= a ministrului rusesc fu împărtășit în public, ca mîngîiere pentru acei bătăuți, surghiuniți =i deportați. Veni generalul Duhamel, comisar M. S. împăratului Neculai, trimis spre a sprijini *ordinul legal*. Acest ordin s-a sprijinit într-acest fel că, pentru că am îndrăznit numai a ne jeliu comisarului suzeranului țării, despre ticlo=ile domnului, un nou număr de cei mai însemnați boieri s-au văzut arestați pe la mo=ie, ca pricinuitori de scandal; =i Mihail Sturdza întărit de *ajutorul moral* ce-i trimisese M. S. împăratul Neculai, =i-a îndoit asprimile =i abuzurile! =i pentru că frații noștri din /ara Românească/, expuși la acele nenorociri, jertfe ale aceluia =i rău, nu le mai putem răbda, =i se sculară în contra pricinii lui, o armie rusească a intrat în Moldova; =i pe lângă toate biciurile de care am fost loviți, lăcustele, seceta, epizootia, holera, criza comercială, cruda ocîrmuire a domnului, noi acei mai răbdători suntem osîndiți unui nou bici, aceluia de a avea o ocupație militară, =i de a pregăti hrană pentru acei ce pregătesc fiare pentru frații noștri... =i pentru noi! De trei luni de zile, de cînd această armie se află în țară, ce legalitate =i ce respect către persoane =i către proprietate s-a pătuzit? Fără mai înainte declarație, țara s-a pus în stare de război. Proprietățile s-au făcut pradă oștirilor =i a creaturilor domnești însurcinate cu îndestularea lor; hambarele s-au spart; semănăturile încă necoapte s-au luat de pe cîmpuri în putere, =i sîrăcia obtească s-a făcut izvor de bogăție pentru cîțiva ticlo=ii! Persoanele n-au fost mai bine respectate; boierii, unii închiși sau puși în fiare, alții siliți de a =i prăsi casele prefăcute în cazarmii sau spitale, =i de a fugi peste hotăr. Locuitorii sîteni, cu silă smulși de la cîmpetele lor îndeletniciri =i luați la beilicuri =i podvozi pentru slujba armiei rusești! Nici arhierii, nici clerul, care ar fi trebuit să fie respectați de către reprezentanții =i armia împăratului ortodox, n-au scapat terorismului obtesc. Mitropolitul... Moldova =tie ce sfîrșit a avut. Un alt arhieru este

silit să p[re]sească patria. Preoții se închină pe la cazarmii, Vlădica de Roman se răpește din episcopia sa și neajudecat, închis în mănăstirea Soveja (unde poate acum să sfârșească zilele), în contra articolului 413 din acel Reglement, pe care Rusia cu armele voiește să p[re]scrie, articol care îl murdărește: la întimplare de politicească greșită, care sunt aceste: când vor să întărească cu tulburarea norodului, și când se vor împotrivi la poruncile domnului, *acele legiuite și cunoscute de Obșteasca Adunare, pe temeiul prăvilor și al Reglementului*, la o asemenea întimplare, comitetul cercetătorilor numitelor învinoviți se va alcătui de doisprezece arhierii din ambele Principaturi și de doisprezece boieri din acei mai cu ipolisă, alți de către Obșteasca Adunare. și raportul comitetului de cercetare mai sus zis, de cunoscută vinovăție, se va încheia pe mulțimea glasurilor, se va întări de către domnul și se va trimite la patriarhul, spre catarisare, etc. Nici una din aceste închezări nu s-a p[re]zintă, nici pentru episcopul de Roman, nici pentru alte fele duhovnicești, asemenea pedepsite. și așa biserica ortodoxă a lui Cristos, în arhieriei și preoții săi cei mai vrednici de cinste, este batjocorit de către un domn fără cuget, sprijinit de comisarii și armia împăratului ortodox!

și când moldovenii, văzându-i jertfele de un veac, așa de rău răsplătite, adică: că protecția Rusiei de la 1774 și până la 1828 a fost numai nominală; iar de la 1834 și până acum a slujit numai abuzurilor lui Mihail Sturdza, au început a cerceta izvorul răului, și suindu-se de la efect la cauză, cu durere și adâncă durere s-au încredințat că toată pricina nenorocirii noastre și a lor este protecția Rusiei, falsată în principul și în aplicarea sa, atunci, spre cumplită pedeapsă, pentru o asemenea întruistătoare descoperire, făcând de o naștere batjocorit în toate driturile, în toate legile, în toate simpatibile sale, contele de Nesselrode a împăratului Europei de-a sa din 19 iulie trecut, care deosebindu-se de toate manifesturile, proclamățiile și făgăduințele făcute românilor de Rusia, într-un period de mai mult de una sută ani, adunat asupra capului nostru ocară, învinoviții

cele mai ridicole, un n[mol de aser\ii =i preten\ii, unele mai nedrepte dec\`t altele, =i ne contest[chiar aceea ce Rusia nu ne-a dat =i, prin urmare, cu drept, nu ne poate lua, adic[: existen\`a noastr[politic[, driturile ce le p[str[m de la capitula\`iile str[mo=ilor no=tri c\`tre Poarta otoman[, drituri toate]nfiin\`ate c\`nd Rusia]nc[nu cuno=tea m[car hotarele noastre — *da]nc[s[ne proteag[*, — =i,]n sf\`r=it, chiar na\`ionalitatea noastr[, chiar numele nostru de *rom\`n!*

Ins[ce trebuie s[ne m\`ng\`ie este c[depe=a contelui de Nesselrode stric[mai mult Rusiei dec\`t nou[rom\`nilor; ea]i oboar[pentru veci influen\`a ce p\`n[acum a exersat]n Orient, numai prin simpatiile ce a =tiut a=]i p[stra]ntre popoarele cre=tine, supuse Por\`ii otomane, simpatii care]n mare parte au fost pricina biruin\`elor ei asupra Turciei. Las' c[cu o ran[nevindecat[, ea jigne=te pentru totdeauna inima rom\`nilor, dar apoi]=i]nstr[ineaz[=i pe toate celelalte popoare coreligionare. O! voi, fra\`ii no=tri]n dureri =i]n n[dejde, voi, bulgarilor, voi, rumelio\`ilor, voi, to\`i acei care ca noi cu pustiirea \[rilor voastre, =i cu s\`ngele, averea =i truda voastr[,]n toate campaniile trecute, a\`i fost]mpreun[cu noi piedestalul pe care Rusia =i-a]ntemeiat colosala putere, cu care ea ast[zi se sluje=te spre a ne]mpila, asculta\`i ce m\`ng\`iere pentru cele trecute, ce speran\` pentru cele viitoare v[d[Rusia: "Dac[rom\`nii, zice, acest act,]n numele unei]nchipuite na\`ionalit[\`i, a c[reia origine se pierde]n]ntunericul timpurilor, se vor desp[r\`i de Turcia (o desp[r\`ire la care rom\`nii nici nu g\`ndesc), atunci]n puterea aceleia=i princip, sub]nr\`urirea aceleia=i dorin\`e,]n cur\`nd =i Bulgaria, Rumelia =i toate neamurile de limb[deosebit[, din care Imperia otoman[se compune, vor pretinde asemenea a se emancipa", etc., etc. A=adar, chiar c\`nd Turcia ast[zi ar vroi =i ar socoti c[este de folosul =i interesul s[u]nsu=i, ca s[v[dea =i vou[, ca =i nou[, ni=te institu\`ii mai liberale, o organiza\`ie mai na\`ional[potrivit[marilor =i dreptelor principuri ale epocii noastre, Rusia ortodox[, aceea care se zice protectoarea noastr[, ca =i a voastr[, cu armele]n m\`n[va opri pe Turcia s[fie dreapt[, generoas[, liberal[cu voi =i cu noi, zic\`nd c[aceasta ar jigni driturile sale, interesele sale,

cinstea sa, și c[siguran[ia sa cere ca noi s[fim]n veci nenoroci[i. Voi dar, care mai crede[i]nc[]n ajutorul Rusiei, pildui[i-v[de la protec[ia ce ea ne d[nou[, rom`nilor, și apoi mai n[d]jdui[i dac[pute[i! Vede[i c`te imput[ri, c`te]nvinov[iri, c`te aser[ii, unele mai neadev[rate dec`t altele, adun[această depe=[asupra capului nostru. Am vroiu, ni se zice, noi moldovenii, s[ucidem pe domnul Mihail Sturdza, ca și c`nd ar fi]ntre noi o fiin[\ destul de tic[loas[, care s[vrea s[=-i p`ng[reasc[m`nile]ntr-un s`nge a=a de spurcat, sau ca c`nd un popor]ntreg poate s[fie r[spunz[tor pentru fapta unui desperat. Ne imput[c[avem emisari]n Basarabia, și c[voim s[revolt[m această provincie]n contra Rusiei, noi, acei care pe noi singuri nu ne putem ap[ra, noi acei care pentru chiar interese de avere și de familie nu putem str[bate]n acea]ar[ermetic]nchis[, și]n care — chem[m m[rturia guvernatorului de acolo și a consulatelor rosiene=ti — defiem pe ori=icine s[ne dove-deasc[c[a g[sit m[car umbra unui propagandist rom`nesc. Ne p`r[te]naintea Europei, c[vroim “*a constitua sub numele de regatul Daco-Rom`n un nou stat desp[r]it și neat`rnat, la forma[ia c[r]uia chem[m pe fra[ii no=tri din Bucovina, din Transilvania și din Basarabia*”, ca c`nd Moldova și]ara Rom`neasc[, ce nu=și pot ap[ra chiar p[m`ntul lor]nsu=i, chiar pu[inele drept[vi ce le-au r[mas]nc[nec[lcate, ar fi]n stare și ar putea s[fac[nebunia de a se pune deodat[]n r[zboi cu Austria, cu Ungaria și cu Rusia, și toate acestea spre a reconstitua vechea Dacie! O]nvinov[ire at`t de ridicol[, care n-ar merita s[vie de la un guvern, ce porunce=te la =asezeci de milioane de oameni, și are peste un milion de baionete! și dup[toate aceste imput[ri, unele mai de r`s dec`t altele, apoi depe=a ne contest[și chiar aceea ce Rusia nu ne-a dat, și nici ne poate, prin urmare, lua, ne contest[driturile care le avem de la str[mo=i no=tri, ne contest[na[ionalitatea, care o avem de la Dumnezeu, o na[ionalitate de *opt milioane de rom`ni*, pe care o avem de 18 veacuri, și care a rezistat tuturor viforelor ce au trecut peste \[rile noastre,]ntr=aceast[lungime de timp. Noi n=avem drit s[ne numim rom`ni și nici nu trebuie s[cerem ca s[ni se respecteze

naționalitatea, acei care în veacul de mijloc, sub guvernele =i domnii no=tri, am fost valul cre=tin[t\ii în contra islamismului, noi al c[ora p[m`nt este un p[m`nt de moa=teni, pentru c[fie=tecare parmac din el este ad[pat cu s`ngele mucenicilor mor\i pentru lege =i patrie, noi, care în vreme de patru veacuri am dat lumii pildele cele mai str[lucite de curagiu =i de patriotism, care am fost avangardia cre=tin[t\ii, =i cu s`ngele nostru am contribuit la p[starea civiliza\iei europene. Ast[zi, în epoca învierii celor mai slabe naționalit\i, noi n-avem drit s[proclam[m naționalitatea noastră de rom`ni cu care ne-au cunoscut veacurile trecute. Noi n-am fost nimica, noi n-avem istorie, noi n-avem \ar[, noi n-avem drituri; c[ci tot ce suntem, =i *cea mai mare parte a folosurilor asigurate patriei noastre le suntem datori protec\iei binevoitoare a Rusiei*; ca c`nd înainte celei înt\i veniri a ru=ilor în \rile noastre, înainte tratatului de la Kainargi =i a celor urm[toare, noi n-am fi avut capitula\iile noastre, noi n-am fi avut drituri respectate de Turcia, noi n-am fi avut domni mult mai na\ionali dec`t acei de ast[zi, guverne mult mai neat`rnate dec`t acele de acum — libere numai cu numele, — ca c`nd religia noastră ar fi fost prigonit[, ca c`nd mo=iile noastre nu le-ar fi st[p`nit str[mo=ii no=tri, =i legile noastre nu s-ar fi f[cut în p[m`ntul nostru. Toate aceste, dovedite prin istorie, toate aceste de o cuno=tin\ ob=teasc[, n-au fost, =i Rusia singur[ne-a dat tot. Ea a izgonit pa=ii din \rile noastre, ea a risipit geamiile în[\ate în locul bisericilor noastre, ea ne-a dat dritul s[ne st[p`nim mo=iile, p`n[atunci în m`nile turcilor, ca în Serbia =i Grecia, ea a izgonit alcoranul din legisla\ia noastră; ea ne-a dat, în sf`r=it, o patrie =i un guvern na\ional, =i de aceea Rusia ne declareaz[ast[zi c[: *Moldova =i Valahia sunt numai ni=te curate =i simple provincii, care au de împlinit at`t c[tre puterea suzeran[, c`t =i c[tre puterea protectri*, *îndatoriri pozitive, de la care ele nu pot a se sustrage f[r] mai înainte învoire a ambelor cur\i*. +i dup[toate aceste, Rusia ne declar[c[noi nu avem m[car drit de a n[zui la acea Europ[, pentru a c[reia religie =i civiliza\ie str[mo=ii no=tri au v[rsat at`tea p`raie de s`nge, la acea Europ[, care în mai multe

r`nduri ne-a cunoscut existen\ a ca staturi =i dritul de \[ri auto-nome. Chestiile Libanului =i ale Egiptului s-au putut hot[r] de c[tre Puterile Europei; numai pentru noi, popor cre=tin =i asuprit, Europa nu poate s[] interveneze nici]n numele omenirii, nici]n puterea drept[ilor sale =i ale noastre; =i aceasta pentru c[] *tratatele]ncheiate]ntre]nalta Poart[] =i Rusia n-au nimic comun cu tranzac\iile pe temeul c[] *rora este]ntemeiat dritul public al Europei; c[] *driturile Rusiei sunt]ntemeiate]n Orient pe trataturi care]n Occident nu exist[], =i c[] *dup[] aceste trataturi numai Turcia =i Rusia au dritul de a regula condi\ia ambelor provincii a Moldovei =i Valahiei!****

+i pentru c[] asemenea]nvinov[\iri, departe de tot adev[rul, pentru c[] asemenea teorii contrarie cu orice drit al gin[ilor, cu tratatele noastre cu Poarta Otoman[, cu chiar tratatele ce Rusia are]ncheiate cu Turcia, pentru c[] asemenea preten\ii de autoritate exclusiv[] asupra soartei noastre — preten\ii contrare dritului omnipotent al Europei, — nu ne plac, pentru c[] avem de datorie na\ional[] de a le respinge, pentru c[] ar fi a ne os`ndi singuri la o sinucidere politic[, dac[] dinaintea Europei n-am protesta]n contra lor, Rusia, prin depe=a sa,]ncheie a ne face ingra\i pe noi, rom`nii, care cu]n=esit[] pustiire a \[rilor noastre, cu s`ngele nostru, cu s[r]cia familiilor noastre, cu primejduirea \[rii =i a driturilor noastre, cu pierderea Bucovinei =i a Basarabiei, am slujit Rusiei =i am ajutat-o]n toate campaniile sale ca s[] =i sporeasc[] p[m`ntul, puterea =i influen\ a! Noi, care Rusiei nu suntem datori dec`t cu o slab[] =i mic[] restitu\ie a driturilor ce am pierdut din pricina credin\ei noastre c[] *tre d`nsa, noi]i suntem ingra\i =i uit[m c[] *Rusiei suntem datori cu binefacerile pozi\iei =i ast[]zi. Aceasta poate s[] fie,]ns[] l[s]m lumii s[] judece, dac[] se poate zice c[] *pozi\ia noastr[] de ast[]zi ne]nf[\i=eaz[] ceva *binefaceri!****

Dac[] dar rom`nii sunt ingra\i c[]tre Rusia, apoi ce este ea c[]tre noi, ea care spre r[]spl[]tirea]ndelungatelor noastre dovezi de credin\ =i crudelor noastre jertfe nu ne-a dat dec`t o protec\ie ce]n veacul trecut a fost o iluzie, =i]n veacul acesta un jug nesuferit? Recuno=tin\ a este un simtiment ce nu se porunce=te, ce nu se poate cere cu sila

de la un individ, =i cu c`'t mai pu`in]nc[de la o na`ie. Recuno=tin\[dar nu vom putea avea niciodat[pentru acea putere, care cu numele de ocrotitoare ne `ine]n lan`uri, care sub bra`ul s[u de fier ne apas[]ntr-at`ta,]nc`'t ne]n[du=, care ne ap[r[numai abuzurile, care ne contest[chiar driturile ce nu le avem de la d`nsa, =i pe care ea numai ni le-a]nchez[=luit, care]n Valahia amenin\[s[]ntrebuin`eze armele]n contra tinerei libert`\i, iar]n Moldova, sub]mp[r[te=tile sale vulturi, umbre=te o fiar[at`'t de spurcat[ca Mihail Sturdza!

Poporul rom`n nu este ingrât; el pururea a pl[tit]nzecit binele ce i s-a f[cut, istoria o dovede=te. Recuno=tin\[poporul rom`n poate dar sim`\i,]ns[numai pentru acea na`ie, care =i-ar]ntrebuin`a influen`a =i armele spre ap[rarea neat`rn[rii, libert`\ii =i driturilor sale, pentru ca sub scutul acestora s[poat[ajunge la acea bun[stare =i la acea dezvoltare material[=i intelectual[la care este =i el chemat. Numai pentru o asemenea na`ie dreapt[=i adev[rat protecoare poate dar poporul rom`n s[aib[recuno=tin\[. Dac[dar Rusia dore=te s[merite =i s[dob`ndeasc[din partea rom`nilor acest sentiment, conteneasc[ap[s[toarea =i machiavelica politic[ce, de la 1832 mai ales, p[ze=te c[tre noi; =i nu mai fac[din tratatele sale o punte pe care trage Principatele de sub suveranitatea nominal[a sultanului sub adev[rata suveranitate a `arului. }ntr-aceast[stare de lucruri, care este dovedit[prin 16 ani de practic[, prin arbitrara amestecare a generalilor =i a consulilor ruse=ti]n toate trebile din[untru ale Principatelor, prin punerea trimi=ilor turcesti]ntr-o pozi`ie cu totul secundar[=i neb[gat[]n seam[, rom`nii au toat[dreptatea a se lep[da de o protec`ie, a c[reia Rusia este cea dint`i care i-a denaturat prin`ipul; c[ci dac[ar urma de a suferi mai mult o asemenea protec`ie, ei n-ar face dec`'t de a schimba un jug mai u=or]n contra altuia mult mai greu. Politice=te, cum a zis foarte bine redactorul "Gazetei de Transilvania", am sta cu o asemenea ocrotire mult mai r[u, dec`'t am fost cu o sut[de ani mai]nainte, =i cu at`ta mai mult c[Turcia, aceea pe care p[rin`\ii no=tri pururea au jertfit-o Rusiei, se arat[ast[zi cu mult mai dreapt[=i mai m[rinimoas[dec`'t aceast[de pe urm[putere, c[reia am f[cut

at`tea =i at`tea]ndelungate =i s`ngeroase slujbe; =i c[dac[mai avem a ne mai teme de un despotism, negre=it c[nu este de acel care ne-ar veni de la Constantinopol!

Principul protectoratului rusesc este numai de a ap[ra Principatele]n contra pericolelor ce le-ar veni din partea Turciei, este numai de a]ndatori pe această[din urm[putere s[p[zeasc[driturile rom`nilor. Oficial, a=a singur[, Rusia =i-a cunoscut natura protec\iei.]n adev[r, c`nd prin tratatul de Kainargi, Rusia =i-a mijlocit dritul de a interveni prin mini=trii s[i]n favorul Principatelor la]nalta Poart[, n-a fost aceasta numai spre a stavila ap[sarea Turciei? C`nd prin tratatul de Akerman, Rusia a cerut ca domnii s[fie p[stra\i o eptaetie, =i s[poat[liber oc`rmui cele dinl[untru ale \[rilor lor, n-a fost iar[=i spre a dep[rtabuzurile Turciei =i amestecarea ei]n administra\ia Principatelor? C`nd prin tratatele de Adrianopol =i de Petersburg a]ndatorit pe Poart[s[recunoasc[Reglementul f[cut]n timpul guvernului rosienesc, n-a fost aceasta iar[=i numai ca s[mijloceasc[]n numele Principatelor de la Turcia]nt[rirea acestor legi fundamentale, zugr[vite ca expresia voin\elor =i lucr[rilor celor mai]nt`i locuitori ai \[rilor rom`ne=ti =i, prin urmare,]ntemeiate pe driturile de autonomie ale acestora =i]nchez[=luite de Rusia? Acesta este tot rolul protectoratului; c[ci nic[iri]n aceste tratate nu i se vede pref[cut principul =i aplica\ia; nic[iri nu se roste=te c[el are s[se schimbe]n suveranitate, nic[iri nu se hot[r]=te, c[aceea ce nu este iertat Turciei suzerane — adic[de a se amesteca]n trebile dinl[untru ale Principatelor =i de a c[lca, prin urmare, capitula\iile lor — este iertat Rusiei, numai garanta acestora. Ei bine, ce p`n[acum Cabinetul din Sankt-Petersburg a f[cut numai oficial, numai pe h`rtie, fac[-o ast[zi =i]n fapt[, fie adev[rat protector. Rom`nii au dovedit]ndestul de vederat, c[ei nu pot fi ferici\i cu Reglementul, =i c[sim\esc trebuin\aa de a=i da alte institu\ii mai na\ionale, mai drepte, mai potrivite cu secolul =i cu nevoile lor materiale =i intelectuale. La]nt`mplare, c`nd Turcia s-ar refuza —]n contra capitula\iilor — s[recunoasc[rom`nilor dritul

de a-și da aceste instituții, Rusia își impunească — și datorită de ocrotitoare, puie la mijloc puternică să mijlocire, și sălească pe curtea suzerană să respecte driturile de autonomie ale românilor. Iar nu cînd Poarta nu cere mai bine decît ca Principatele să fie libere, puternice și fericite — căci acesta este și interesul său, — Rusia, cu puterea baionetelor sale, să o oprească de a fi dreaptă și liberală, și ca culme a nedreptății apoi să declare înaintea Europei, că este pentru dînsa chestie de drituri, chestie de cinste, chestie de interese politice, ca români să fie dezbrăcați de driturile, de autonomia, de naționalitatea, de chiar existența lor, și că ei în veci să fie nenorociți! și apoi mai pretinde încă și recunoștință!

Rusia a închez=luit fericirea Principatelor, zice rostit tratatul de Adrianopol. Fericirea unui popor este însă numai în bunăstarea sa materială, morală și intelectuală. Aceasta ne lipsește de tot; spre a o dobîndi, avem trebuință de o bună legislație și de o bună administrație. Cum dar le vom putea avea, dacă nu ne va fi iertat să ne dăm instituțiile ce ni le pot pregăti? Reformele însă, ce atît Valahia cît și Moldavia doresc, și de care mai înainte am dat o scurtă privire, sunt curată pămîntești, pentru că au originea lor în pămîntul nostru, și mîntuitoare, pentru că sunt drepte pentru toți. Ele asemenea nu jignesc pe nime, nici în cele din afară, nici în cele dinlăuntru. În cele din afară, români, chiar să vrea, n-ar putea să fie apăsători. În cele dinlăuntru, prin aceste instituții, ei nu pretind nicidecum de a înjosi clasele cele înalte — precum oare=icari du=mani ai binelui ar vrea să în=ele opinia publică, — ci numai de a ridica clasele cele apăsate. Nimeni prin aceste îmbunătățiri nu se poate afla jignit, decît acei care în interesul statului privesc numai interesul lor, decît acei care exploatează nenorocirea și sîrăcia poporului, spre fericirea și îmbogățirea lor în parte. Nouă le îmbunătățiri, o mai adăogim încă o dată, n-au alt vîl decît de a pune dreptatea în locul privilegiului, dragostea în locul urii, între deosebitele clase, și ob=teasca mulumire și fericire în locul ob=te=ții întristări și nenorociri, ce domnește astăzi, de la o margine a Principatelor la cealaltă.

}nalta Poarta a cunoscut at`t de bine neap[rata nevoie a]mbun[t\irii st[rii politice, materiale și intelectuale a rom`nilor,]nc`t de mult, și]nainte chiar ca ace=ția s[-=și fi exprimat dorin\ele lor ea =i-a rostit bunele sale plec[ri =i via dorin\ ce are de a vedea l[rgit[sfera libert\ii =i a neat`rn[rii lor,]ntr-un chip potrivit cu epoca noastr[, =i cu]nsu=și interesul Turciei.

“Nu ar fi vrednic de epoca]n care vie\uim, urmeaz[a zice acela=și jurnal de Constantinopol, pe care l-am citat mai sus, =i conform cu tendin\ta liberal[ce se manifesteaz[pretutindeni]ntr-un chip a=a de vederat, ca libertatea individual[s[fie mai bine]nchez[=luit[; ca starea \[ranilor s[fie]mbun[t\it[at`t c[tre proprietari, c`t =i c[tre guvern,]ncep`nd cu obor`rea boierescului; ca s[se hot[rasc[reforma =coalelor spre a se primi]n ele poporul ce zace]n ne=tiin\]; ca s[se ocupe cu educa\ia moral[a clerului; ca mini=trii s[aib[o libertate de ac\ie mai mare, spre a]ntemeia responsabilitatea lor; ca cenzura s[fie obor`t[; ca debata\iile judeciare s[fie publice; ca s[se introduc[]mbun[t\iri]n proceduri =i]n sistemul penal; ca corup\ia slujba=ilor s[fie de nu nimicnicit[, ce ar fi greu, dar m[car restr`ns[prec`t cu putin\]; ca s[se a=eze o banc[na\ional[]n interesul comer\ului =i al industriei, etc.? Cine ar putea s[se g[seasc[jignit cu aceste m[suri =i cu multe altele ce este de prisos de a le ar[ta? Negre=it c[nu generalitatea moldovenilor. Ele dimpotriv[ar fi pentru d`n=ii un izvor de bun[stare, de vrednicie =i mai ales de or`nduial[, c[ci cu c`t egalitatea =i dreptatea se statornicesc]ntre toate clasele unui stat, cu at`ta se sporesc =i elementele mul\umirii =i siguran\iei generale. Popoarele]n Moldo-Rom`nia sunt]nsetate mai mult dec`t]n orice alt[epoc[de vrednicie, de libertate =i de bun[stare, =i]n viile lor dorin\ele c[tre o mai bun[soarte, ele sunt]ncurajate de c[tre ispr[vile marilor mi=c[ri ale Europei, pe care le sim\esc prin un fel de electricitate, ale c[ror conduc[tori sunt pretutindeni, de=i nev[zu\i. Lucr`nd a=a, Principatele n-ar face dec`t a]ntrebuin\ta driturile ce le au din constitu\iile ce li s-au dat pentru graduala lor dezvoltare, =i a se conforma la

spiritul tratatelor speciale ale curărilor suzeran[=i protectri\[, care n-au =i nu pot avea inten\ii]mpotriva fericirii Principatelor. Ele nu vreau dec`t aceea ce vroiesc guvernele rezonabile: unirea]n libertate, o r`nduial[]n prop[=ire. Aceast[]ndoit[condi\ie s[se]mplinesc[]n reformele ce sunt de f[cut, =i nimeni va avea a se teme c[ar g[si din partea curărilor un refuz de ajutor, =i]nc[mai pu\in acturi care ar fi de natur[de a]mpiedica mar=a pa=nic[=i legal[a acestor \[ri”.

O ispit[de trei luni]n Valahia, =i de =ase luni mai ales]n Moldavia — cu toat[ur`cioasa =i tic\loasa oc`rmuire a domnului Sturdza, care pe orice alt popor l-ar fi adus la actele cele mai desperate — au dovedit]ndestul c[rom`nii]n\eleg foarte bine pozi\ia lor, =i c[sim\esc c[ei nu pot ajunge la redob`ndirea driturilor lor dec`t prin mijloacele cele mai pa=nice, =i prin o str`ns[]mpreun[]n\elegere cu Turcia. Rom`nii nu doresc nimic[mai mult dec`t acele ce vedem cuprinse]n r`ndurile de mai sus. A re]ntemeia rela\iile lor cu Poarta Otoman[]n spiritul capitula\iilor lor, recunoscute =i de Rusia, a dep[rtat din oc`rmuirea dinl[untru orice influen\ \ str[in[, primejdioas[=i ilegal[, potrivit autonomiei lor, asigurat[prin aceea=i capitula\ii, a=i da toate]mbun[t\irile materiale =i intelectuale, de care sim\esc c[\ara lor are neap[rat[nevoie a uni am`ndou[Principatele, spre a sc[pa de]ndoitele =i]ns[rcin[toarele cheltuieli ale \inerii a doi domni, a dou[ministerii, a dou[administra\ii =i a dou[=taburi ale o=tirii, =i totodat[a sc[pa, poate, prin aceasta, =i de dou[izvoare de corup\ie — o Unire, care este dictat[at`t de vederat prin aceea=i origine, limb[, obiceiuri =i interese,]nc`t ea este]ncuviin\at[de]nsu=i acel Reglement, pe care Rusia, cu armele]n m`n[,]l sprijine=te — iat[dorin\ele, iat[cererile rom`nilor. A le refuza aceste reforme, a-i sili s[se \ie de starea lucrurilor de ast[zi, de institu\iile nedrepte =i eterogene care]i]mpileaz[, este a vroi a-i aduce]ntr-un noian de nenorociri, =i a-i arunca]ntr-o pr[pastie de discordii civile, de revolu\ie =i de anarhie; c[ci istoria lumii a dovedit prin mai multe lec\ii cumplite, la ce mijloace de dezn[d]duire popoarele alearg[, spre a=i ar[ta =i a=i]ndestula

nevoim\ele, c`nd li se pune piedic[de a le dob`ndi pe o cale lini=tit[=i pa=nic[. Dac[dar Rusia,]n adev[r =i f[r[f[\[rie vroie=te fericirea Principatelor, nu mai opreasc[cu bra\ul s[u de fier nobila hot[r`re a Turciei de a fi dreapt[=i generoas[, =i nu mai calce driturile rom`nilor, ea care ar trebui s[fie cea dint`i s[le sprijineasc[. Bunul]mp[rat Ferdinand al Austriei a]nchez[=luit fr\ilor no=tri rom`ni-bucoveneni =i transilv[neni na\ionalitatea lor, autonomia provincial[=i toate driturile constitu\ionale menite de a]n[\a la rang de na\ie =i de oameni liberi. Cum dar noi, moldovenii =i munteunii, putem s[fim mul\umi\i de soarta noastr[, noi acei]ngenunchea\i sub toate abuzurile =i asupririle dinl[untru =i din afar[, cum putem s[fim recunosc[tori Rusiei, ea care ne contest[autonomia, ce a fost cea]nt`i condi\ie a capitula\iilor noastre cu }nalta Poart[, ea care]=i atribuie dritul de a ne impune legi =i de a hot[r] toate cele dinl[untru ale noastre, =i dup[toate acestea ne contest[chiar istoria, ca cu aceasta s[piar[=i aducerea-aminte a jertfelor ce i-am f[cut, ne contest[chiar na\ionalitatea, *a c[reia baz[istoric[n-a existat niciodat[, o na\ionalitate]nchipuit[, a c[reia origine se pierde]n]ntunericul timpurilor*, a=a zice depe=a contelui Nesselrode, =i a=a =apte milioane de rom`ni, cu un trecut de optsprezece veacuri, cu o istorie at`t de str[lucit[, =i care arat[lumii luptele]ndelungate ce a \nut, =i p`raiele de s`nge ce a v[rsat pentru crestin[tate =i civiliza\ie, cu ni=te b[rba\i ca Mircea, ca Huniad, ca +tefan, ca Mihai, =i cu at`tea alte nume mari, ce au contribuit la chiar luminarea Rusiei, =i a=a ace=ti =apte milioane de oameni ce vorbesc aceea=i limb[, ce au aceea=i origine, aceea=i istorie, aceleasi obiceiuri, nu sunt na\ie, nici trebuie s[reclame respect pentru *na\ionalitatea rom`neasc[*, ast[zi c`nd vedem cele mai slabe, mai ne]nsemnate =i mai adormite na\ionalit[\i, de=tept`ndu-se din letargie la c[ldura veacului al nou[sprezecelea, ca ni=te flori ce din mijlocul om[tului se deschid la razele soarelui de prim[var]. Nu a=a a fost]ns[tonul manifesturilor trecute, nu a=a a fost cuprinsul f[g[duin\elor ce de c[tre monarhii Rusiei, Ecaterina II, Pavel, Alexandru =i]nsu=i Maiestatea sa

Împăratul Nicolai I, s-au dat românilor, atunci când aceștia se provocau să se scoale în contra țării lor, în contra *agarienilor* și *păgânilor*, și să jertfească țara, viața și averea lor, spre a ajuta la *sporul armelor pravoslavnice** și oare cu pierderea Bucovinei și a Basarabiei, cu primejduirea țărilor noastre de a fi prefăcute în pașă curi, cu compromiterea driturilor noastre, cu pierderile de război în campaniile turcești, cu nesiguranța existenței a împăratului nostru, toate acestea întimplate numai din pricina credinței și a jertfirii părinților noștri pentru Rusia, oare în numele sfintei dreptăți, în numele lui Dumnezeu și al celeiași legi, care ne este comună cu Rusia, nu suntem îndrituiți să cerem de la Maiestatea Sa împăratul Nicolai, realizarea atâtor solanele făcând, date de atunci augustul monarhi, și împlinirea acelei fericiri, închezându-se nouă prin tratatul de Adrianopol, și prin chiar împăratul țeara parolă, cuprinsă în vestitul manifest din septembrie 1829? Sau trebuie să ne îndoim de o parolă atât de înaltă? Noi știm că autocrația Rusiei pururea a venit să prefăcă încrederea popoarelor în înaltul lor cuvânt, ca la expresia a orice dreptăți și a orice legi în imperia lor. Români cu fală și aducând în aminte de parola dată asemenea unui moldovan de cel mai mare monarh al Rusiei, lui Dimitrie Cantemir, de către Petru cel Mare care, la îndemnarea ce i se făcea de a fi necredincios făcându-și făcând unuia domnului ce și-a văndut țara pentru dănsul, și de a-l da în mâinile turcilor, a răspuns aceste nemuritoare cuvinte, vrednice de a figura în litere de aur în cabinetele tuturor suveranilor: *“Voi da mai bine tot împăratul ce se întinde până la Kursk, că îmi va rămași încrederea de a-l redobândi; dar pierderea parolei mele n-aș mai putea-o îndrepta. Nici nu pot să gândesc de a o călca și de a da pe un principe ce și-a pierdut domnia pentru dragostea mea. Noi n-avem al nostru decât cinstea, a lipsi cinstei ar fi a conștiența de a fi împărat!”*

* Vezi manifesturile împăraților și generalilor rușeni, adresate românilor la deschiderea a frontieră cu țara în contra Turciei.

Cu durere am citit depe=a Cabinetului rosienesc din 19 iulie, care, ca grozava inscrip\ie ce Dante pune pe por\ile iadului, ne zice: *Lasciate ogni speranza, o! voi, ch'entrate aqu!*

Cu ad`nc[durere am fost sili\i s[respingem]nvinov[\irile sale, =i s[-i refut[m nedreptele aser\ii. }ns[noi, rom`nii, suntem pe calea cinstei =i a drept[\ii; o sf`nt[lege ne]ndatore=te ca s[nu l[s[m s[se]nr[d[cineze]n opinia public[ni=te false imput[ri, ni=te preten\ii de drituri fatale conserva\iei noastre de na\ie liber[=i numelui nostru istoric. Noi nu ne temem de adev[r; =i de aceea curat =i tare ne ar[t[m durerile =i ap[sarea la care cu dispre\ul dritului gin\ilor suntem os`ndi\i de c[tre o putere str[in[, c[reia n-am f[cut dec`t bine. Depe=a din 19 iulie a=eaz[ni=te principuri, dezv[le=te niste teorii de drituri cu totul deosebite de limbagiul ce Rusia a \nut p`n[acum]n trecutele sale manifesturi =i trataturi. +i o armie a intrat]n Principate spre a pune]n practic[nou[le drituri ale protectoratului. }ntr-o asemenea trist[]mprejurare, rom`nii s-ar fi sinucis politice=te, dac[n-ar fi ridicat glasul lor a protesta]n contra nepilduitului abuz de putere, sub care na\ionalitatea =i existen\ta lor ca stat se amenin\ de a se cotropi. Rusia, puternic[prin milionul s[u de baionete, s-a adresat guvernelor =i publicului Europei. Rom`nii tari numai de bunul lor drept au]ndoit[datorie de a se]ndrepta c[tre acest mare tribunal al lumii, =i de a reclama dreapta sa hot[r`re]ntre T[rie =i Drit,]ntre asupritor =i asupri\i. Rom`nii au adev[rul =i dreptatea]n partea lor, unul =i alta dovedite prin chiar m[rturisirile Rusiei cuprinse]n toate manifesturile, proclama\iile =i f[g[duin\ele sale date p[rin\ilor lor]ntr-un veac =i jum[tate. Dumnezeu =i oamenii s[judece faptele noastre, =i apoi s[ne os`ndeasc[, dac[ne socoate de crim[]ndr[znirea c[ne ap[r[m driturile na\ionale. Noi]ns[]naintea Europei]ntregi protest[m]n contra a orice asupriri, ce s-ar face patriei noastre din partea Rusiei, =i f[r[fric[declar[m, c[noi nu cunoa=tem Rusiei dritul de a hot[r] despre soarta nostr[. Prin r[bdarea =i t[cerrea nostr[noi nu putem s[l[s[m]n]ntuneric drept[\ile \[rii noastre; =i de nu am ispr[vi altceva, dar m[car istoriei s[vroim s[p[str[m gloria na\ionalit[\ii noastre!

În tot cazul bun sau rău, să nu deznădăjduim însuși; să avem credință în viitorul nostru. O nație asupra creșterii au trecut hunii, goții, avari, vandali și alte atâtea seminții străine, o nație care optsprezece veacuri, cu toate atacurile timpului, cu toate nevăzările barbarilor, a rezistat și s-a păstrat astăzi, o nație de apte milioane de români, nu este cu puțin că să fie osândită de către providență să piară tocmai astăzi în secolul naționalităților. Numai să avem vrednicie, statornicie și unire. Să nu ne descurajăm, mai ales de relele timpuri, de norii trecători ce se pot ivi pe orizontul țărilor noastre. Pentru popoare, ca și pentru individe, suferințele nu sunt totdeauna pierdute; adesea ele sunt menite de a le întări energia, de a le spori răzuna, de a le forma caracterul. Prin urmare, prin bărbăția noastră în nenorocire, să ne arătăm vrednici de fericirea și de libertatea ce Tatăl Cel-de-sus, de la întemeierea lumii, a pregătit tuturor popoarelor, și care, prin urmare, curând sau târziu trebuie să vie și românilor. Să gândim că acest nume strălucit, ce l-am moștenit de la străpătoreții lumii, ne impune mari datorii, și prin urmare, oricum să ne fie cartea norocului, să trăim și să murim români, aducându-ne aminte de marea îndatorire și de frumoasa făgăduință, ce de pe patul său de moarte ne-a lăsat +tefan cel Mare: *“Dacă du-mănul vostru v-ar prescrie condiții rușinoase, atunci mai bine muriți prin sabia lui, decât să fiți privitorii împietriți și ticloși țărilor voastre! Dumnezeuul părinților voștri însuși se va îndura de lacrimile slugilor sale, și va scula dintre voi pe cineva, care va a-eza iarși pe urmașii voștri în libertatea și puterea de mai înainte!”*

**DEZROBIREA | IGANILOR,
+TERGEREA PRIVILEGIILOR BOIERE+TI,
EMANCIPAREA | { RANILOR**

CUPRINS

**Discurs rostit]n Academia Rom`n[
+edin`a solemn[de la 1 (13) aprilie 1891**

Sire!

Preagra\ioas[doamn[=i regin[!

Alte\[regal[!

Doamnelor =i domnilor!

Colegii mei mi-au]ncredin\at misiunea de a lua =i eu cuv`ntul]n acest[mare =i frumoas[zi,]n care serb[m jubileul de 25 de ani al fund[rei Academiei Rom`ne. Aceast[onoare o datoresc v`rstei mele]naintate.

]n adev[r, cu excep\iunea venerabililor no=tri colegi, domnii N. Kretzulescu¹ =i G. Bari\iu². eu sunt, dintre to\i ceilal\i academicieni, cel mai]n v`rst[. +i, dac[ar fi exact anul na=terii mele ce mi-l dau nu numai biografii str[ini, dar =i literatorii rom`ni, care au binevoit a se ocupa cu scrierea vie\ii mele, eu a= fi mai]naintat]n b[tr`ne\e dec`t chiar Nestorii³ mai sus-numi\i ai Academiei Rom`ne. Dup[*Lexiconul de conversa\iune al lui Meyer (Meyer's Konversations-Lexicon)*, eu a= fi n[scut la 1806; =i, nu mai demult dec`t sunt c`teva s[pt[m`ni, "Rom`nia literar[" mi-a dat aceasta=i v`rst[; astfel, a= num[ra 85 de toamne, n-am preten\iunea de a zice prim[veri. S[-mi fie permis a rectifica aceast[dat[. Eu sunt n[scut]n Ia=i, la 6 septembrie 1817, dup[cum rezult[din]nsemnarea original[scris[de tat[l meu]n *Ceaslovul na=terilor =i mor\ilor familiei Kog[]niceanu*, o carte care, sunt]nc[c`\iva ani, ca un adev[rat registru al st[rii civile, se obi=nuia a se p[stra din tat[]n fiu mai]n toate familiile noastre.

Tat[l meu a fost vornicul Ilie Kog[]niceanu; maica mea, Catinca, n[scut[Stavilla, era cobor`toare dintr-o familie genovez[, stabilit[

de secole în vechea colonie genoveză Cetatea Albă (Akerman), de unde apoi s-a fost răspândit în toată Basarabia, unde =i astăzi sunt mulți proprietari purtând numele de Stavilla.

Exprimându-mi-se dorința ca, cu ocaziunea acestei zile ceremoniale să citez câteva fapte din istoria contemporană, petrecute sub ochii mei ori să vărșite cu micul meu concurs, maiestruile voastre să binevoiască grațios a-mi învoi de a preceda lucrarea mea cu câteva cuvinte care se raportează la zilele tinereților mele.

Bătărni iubesc a povesti despre cele întâmplate în junetea lor; =i eu nu pot rămâne străin de această slăbiciune a vârștei mele.

Nașul meu, adică acela care m-a luminat cu sfântul botez, întrebându-l stilul bătrânesc, a fost domnița Marghioala Calimach, soția logofătului Grigore Sturdza, tatăl repausatului Mihail Sturdza, fostul domn al Moldovei. Domnița Marghioala iubea foarte mult pe maică-mea, care, copilul tânăr, a fost rămas orfan de tată =i mamă =i încredințat epitropiei logofătului Grigore Sturdza — bunul meu despre mamă, medelnicerul Stavilla, având moșia sa vecină cu moșile din Basarabia ale familiei Sturdzești, astăzi proprietăți ale principelui Dimitrie Sturdza, fiul fostului domn al Moldovei. Domnița Maria Calimach vorbea numai grecește; ea mă iubea mult de mic copil =i, când mă lua în brațe, ea mă exprima dragostea intră-mă dezmierdă cu bătaie de palmă, pândă când le înam de plâns, =i întovărășite aceste cu toate numirile dezmierdătoare grecești ce se întrebându-ează la copii.

La săvârșirea ei din viață, domnița Marghioala mă recomandă iubirii =i îngrijirii fiului său Mihail Sturdza, care deja în tinerețe luase primul loc între cei mai învâși =i talentați boieri tineri ai Moldovei. Acestei misiuni, însă cu limbă de moarte, Mihail Sturdza a fost credincios; aceste misiuni datoresc că Mihail Sturdza, ajuns domn al Moldovei în 1834, în același an, împreună cu fiii săi

Dimitrie și Grigore, m-a trimis la *În Franța*, și anume la Lunéville, unde fusese încredințat în grija abatelui Lhommé, preot catolic, care din cauza marii revoluțiuni franceze, ca mulți alți emigrați francezi, se refugiase în principatele române. Abatele Lhommé, retras în Iași, a fost dirijat educațiunea și instrucțiunea tânărului Mihail Sturdza, și dar acesta, ajuns domn, nu putea să încredințeze creșterea și îngrijirea copiilor săi și a mea decât aceuia care fusese din el cel mai în vârstă boier de pe timpurile lui. Noi găsim pe abatele Lhommé, deși octogenar, încă în plină vigoare și profesor de retorică, de limba și literatura latină la colegiul din Lunéville, colegiu comunal care se bucura de o mare reputațiune prin capacitatea profesorilor și care a produs mai mulți bărbați însemnați ai Franței. În casa părintească n-am fi putut fi mai bine tratați decât în școlă familiei Lhommé, sub supravegherea activă a abatelui. Eram cei întâi din clasele noastre. Dar după un an politica se amestecă și în afacerea colegianilor români din Lunéville.

Consulii ruși, pe atunci preaputernici în București și în Iași, făcând domnului Mihail Sturdza respectuoase observări pentru trimiterea în Franța a fiilor săi și a altor civa fii de boieri, căci afară de mine mai erau trimiși și doi fii ai logofătului Lupu Bal și un altul, Nicu Cassu. Educațiunea franceză se punea marelui nostru protector, împăratului Nicolai I, prea revoluționar; fusese dar luată din Lunéville și condusă la Berlin, la sfârșitul anului 1835.

Berlinul de pe atunci își dobândise numele de Atena Germaniei; și, prin patriotismul, inteligența și marea mișcare națională ce domnea în toate clasele nobile și burgheze ale capitalei Prusiei, de pe atunci se prevedea rolul cel mare ce, la 35 de ani în urmă, Prusia avea să joace în istoria omenirii, ajungând apoi la hegemonia întregii Germanii, la reînvierea imperiului lui Barbarossa.

Noi, tinerii români, fușăm așezăți într-o familie privată, și anume în casa pastorului Souchon, parohul bisericii coloniei franceze, refugiat în Berlin după revocațiunea edictului de Nantes, mulțumit protecțiunii luminate a marelui elector de Brandenburg, Frederic

Wilhelm (1640 — 1688), bunul lui Frederic cel Mare. Această colonie a p[rostrat p[er]n[ă] ast[ăzi] libert[ă]ile ce i s-au dat de acest mare principe; ea are biserica sa, spitalul s[ău], gimnaziul s[ău], biblioteca sa; în toate acestea, limba franceză este predominantă =i ast[ăzi]. Membrii s[ăi] actuali sunt toți deveniți buni germani =i mulți din ei, p[rostr[ă]nd numele lor de familie franceză, reprezintă oameni însemnați, care =i-au făcut în istoria Germaniei un nume cunoscut în =tiință, în arte, în armată, în diplomație; dar niciodată n-au uitat originea lor. Ei, o dată pe an, se adună într-un banchet fr[ănesc, în care reînnoiesc aducerile lor aminte de Franța, de prigonirile făcute religiei lor de regele Ludovic XIV =i de b[ătr]na de Maintenon, prigoniri care au silit pe p[ro]r[ă]niții lor de a =i p[ro]r[ă]si patria. Tot atunci, =i cu pahare pline, ei, cu inimile ardente, real[ist] nesf[ârșite] toate în memoria marelui elector, care le-a dat un generos refugiu, libertatea cultului lor =i o nouă patrie. T[ă]n[ă]r de optsprezece ani, am luat parte la aceste agape, =i inima mea s-a înfierb[ă]ntat în fața acestor b[ă]r[ă]ni de bine, care trimiteau o ne=tearsă aducere-aminte vechii lor patrii, dar totodată aveau con=știința de ce datorau patriei nouă.

După un an, am fost strămutat în casa =i sub privegherea unui alt om distins, pastorul Ionas, discipol favorit al marelui teolog Schleiermacher⁴ =i editorul operelor acestui spirit înalt al bisericii protestante. Pastorul Ionas era un bărbat distins; el avea deja un nume bine văzută =i era înscris cu familia lui Hufeland⁵, autorul *Macroboteice sau arta de a trăi mult*, =i cu familia comitelui Schwerin, urmaș al marelui feldmareșal al lui Frederic cel Mare. În casa sa se aduna societatea cea mai aleasă =i din noblețe, =i din burghezime, care de pe atunci luase un loc însemnat în Germania, punându-se în fruntea ideilor naționale =i a reformelor sociale care se răsp[ă]ndise în toată Germania. Steagul lor era, înainte de toate, unirea patriei germane.

Consilierul de stat Alexandru Sturdza, coleg al lui Kapodistria⁶, cu care lucrase mult la Petersburg pentru emanciparea Eladei, rudă

a lui Mihail Sturdza, și după ce a cerut recomandări unele noi furăm încredințat pastorului Ionas, în timpul petrecerii sale la Berlin — și aceasta era mai nerăbdătoare —, era unul din vizitatorii cei mai deștepti ai casei pastorului. El priveghea de aproape studiile noastre, ba devenea chiar profesorul nostru de religie. Sub dictarea lui am scris în limba franceză [*Études historiques, chrétiennes et morales*], pe care le-am tipărit apoi în Iași și s-au tradus în limbile română, greacă și rusă.

Acestei societăți datoresc dezvoltarea măii mele inteligențe și amorul pentru tot ce este frumos și mare în viața omului.

Intrat apoi student la universitate, am avut de mari dascăli pe Gans⁸, profesor de dreptul natural, care era de o elocvență atât de mare, de un liberalism în idei atât de larg, încât, din toate părțile Germaniei și chiar din alte țări, alergau cu mii de studenți, ca să-și asculte vorbirea și elocvența sa dulce ca o melodie; astfel încât a trebuit a se abate pereții la două săli pentru a lărgi sala unde el predica și înăuntru tinerei generații germane.

Am avut de dascăl pe Leopold de Ranke (1795 — 1886), marele istoric, cerut, cu ocaziunea jubileului său de 60 de ani de profesorat, ajuns la adâncă bătrânețe, am avut și eu onoarea a-i adresa acum câțiva ani, 20 februarie 1877, felicitările mele, felicitările întâiului său student român de la Universitatea din Berlin.

Am avut fericirea de a avea de dascăl pe marele Savigny⁹, celebrul profesor de dreptul roman, celebrul ministru de justiție și unul din fiii cei mai distinși ai coloniei franceze din Berlin.

În saloanele dlui de Savigny, am fost prezentat și lui Alexandru Humboldt (1769 — 1859), care îmi arăta în general un deosebit interes pentru țările române, atât de necunoscute pe atunci, încât nici numele de *români* nu se știa. De aceasta, în adevăr, nu trebuie să ne mirăm, când însuși în Moldova și în Muntenia numele de *români* nu era întrebuintat, înlocuit fiind prin numele provincial de *moldovean* și *muntean*. Bătăliile Asachi toată viața lui n-a putut

g[si potrivita termina\iune francez[la cuv`ntul *rom`n*, vorbind =i scriind *les Roumounis*. S[-mi fie permis a-mi face un merit afirm`nd c[eu cel]nt`i am]ntrebuin`at]n limba francez[cuvintele de *Roumain* =i de *Roumanie*. La Berlin, pe timpul petrecerii mele, =i chiar]n saloanele culte, mai tot a=a de pu`in cunoscute era =i numele de *Moldauer* sau *Vallache*. Mie mi se zicea *der schwarze Grieche*¹⁰, pentru c[aveam p[rul negru, =i pe atuncea Berlinul era]nc[un ora= cu totul =i exclusiv al Germaniei de nord, unde predominau mai cu deosebire figurile blonde.

Alexandru Humboldt, spirit eminentement cercet[tor,]mi ar[t[o deosebit[dorin[de a cunoa=te]n ce const[literatura nostr[, =i]ndeosebi m-a]ntrebat despre soarta =i caracteristica]ganilor no=tri. Spre a-i satisface curiozitatea, eu am scris]n limba german[o scurt[privire asupra micii noastre literaturi de pe atuncea, pe care am publicat-o]n *Lehmann's Magazin für die Litteratur des Auslandes*¹¹. Tot pentru Humboldt am publicat apoi o bro=ur[]n limba francez[, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue de Cigains* (Berlin, Behr, 1837)¹²,]n prefa\ a c[reia chemam luarea-aminte a filantropilor asupra acestui nenorocit popor sclav]n \ara mea,]n s`nul Europei civilizate, =i tratat ca lucru prin]nse=i legile \[rii noastre.

Vacan\ele le petreceam ordinar]n Pomerania, la Schwienemunde, pe atuncea un mic or[=el pe \[rmurile m[rii, sau la Hehringsdorf, sat mic, tot pe \[rmul m[rii, =i recomandat mai]nt`i de Willibald Alexis (1798 —1871), celebrul rom`ncier, =i care, de=i eu nu aveam dec`t dou[zeci de ani, m[lu[]n str`ns[amici\ie. Hehringsdorf ast[zi este devenit ora=ul balnear mare =i cel mai frecventat al Germaniei de Nord. Cu Willibald Alexis, am vizitat pe jos insula Rügen, castelul Putbus al familiei princiare Malte-Putbus, p[durile misterioase ale vechii zeit[\i vende Hertha =i cetatea de p[m`nt Arkona, punctul cel mai septentrional al Germaniei, care seam[n[mult cu cet[\ile noastre de p[m`nt, Movila R[b`ei, cetatea de la Adjud =i at`tea altele.

Willibald Alexis,]n plimb[rile noastre, m[ini\ia la marea lucrare ce se opera pe atunci]n Germania, at`t]n privin\ a unit[\ii

politice, c` t =i]n privin\ a aspira\iilor =i sfor\ [rilor burghezimii de a intra]n via\ a politic[, care p` n[atunci apar\inea mai cu deosebire nobilimii. El mai]nt` i]mi da am[nun\imi asupra mării reforme care se f[cuse]n Prusia, adic[emanciparea =i]mpropriet[rirea \[ranilor prusieni, operat[]n timpul regelui Frederic Wilhelm III (1797 — 1840), de c[tre mării s[] mini=tri Stein (1757 — 1831) =i Hardenberg (1750 — 1822), reform[care a]nsufle\it =i a]mb[rb[\it na\iunea prusian[, spre a scutura jugul francez, care, dup[b[t[lia de la Jena (1806), ap[sa grumazii poporului german. Pastorul Ionas complet[]nv[\[tura mea]n privin\ a mării reforme; el puse]n m` inile mele]nse=i actele marilor legiuiri, proclama\iilor =i reformelor lui Frederic Wilhelm III =i cu deosebire edictul din 14 septembrie 1811, care s-a aplicat pe toat[suprafa\ a statului Prusiei, desfiin\`nd claca =i orice alte servicii c[tre st[p` nii de mo=ii =i pref[c`nd]n proprietate absolut[,]n m` na \[ranilor, ogoarele \[r[ne=ti, cu desp[gubire]n bani odat[r[spun=i sau prin rent[perpetu[, ori prin]napoierea unei p[r\i de p[m`nt. Pastorul Ionas m[f[cu cunoscut =i cu memoriul compus de principele Hardenberg, la Riga,]n 1812. Prin acest act important, marele ministru ar[ta regelui necesitatea prefacerii chiar din temelie a organiza\iei de atunci a statului prusian, pentru a-i da o nou[via\]n]nturarea a tot ce era slab]n el =i prin de=teptarea de puteri nou[.

Iata cum el]n\elege aceast[reform[:

“Statul care s-ar noroci a]n\elege adev[ratul spirit al timpului =i, prin]n\elepciunea guvernului s[u, ar lua parte la acel plan universal, f[r[s[aib[nevoie de como\iuni violente, ar avea neap[rat mari preferin\ e, =i membrii s[] ar trebui s[binecuv`nteze]ngrijirea care ar lucra pentru d`n=ii]ntr-un chip at` t de binef[c`tor. F[r[putere au fost toate acele piedici care s-au opus torentului revolu\iunii, pentru c[sl[biciunea, interesul egoist =i ideile ne]ntemeiate le-au dirijat f[r[nici o chibzuial[. G`ndirea nebuneasc[c[chipul cel mai bun de a combate revolu\iunea ar fi de a se \ine de cele vechi =i de a prigoni cu toat[asprimea principiile =i ideile izvor`te din ea, n-a avut alt rezultat dec`t c` a dezvoltat revolu\iunea =i i-a dat o

Întindere din ce în ce mai mare. O revoluție în bunul simț, o revoluție care ar avea de scop marea civilizare a omenirii, făcând prin înțelepciunea guvernului =i nu prin impulsuri violente, cu atât mai mult ar trebui să fie privită ca o înțelegere =i ca principii pozitive. *Principii democratice într-un guvern monarhic se par a fi pentru Prusia formele cele mai potrivite*”.

Mai jos, Hardenberg recomandă pentru organizarea dintr-o țară mai mare libertate =i egalitate de drepturi între membrii statului, regulate după principiul înțelept al unui stat monarhic, =i fiecare poartă în stat, fără excepție, nu se mai pot strezui sau cutăra clase, ci se deschid numai meritului din orice clasă.

“Clasa cea mai numeroasă, cea mai importantă, cea care până acum s-a neglijat =i s-a împilată mai mult, ar trebui cu preferință să fie un obiect al neadormitei îngrijiri a ocărării =i a se desființa, prin o lege scurtă, bună =i grabnică, toată servitudinea”.

=i ca soluție se propune:

“Concesiunea =i statonica proprietăților rurale, ca liberă proprietate a țărănilor, cu despogubirea proprietăților de moșii, =i a se ajunge la desființarea legămintelor între proprietățile de moșii =i între țărani!”

În una din vacanțele de vară, comitele Schwerin mi-a dus ospitalitatea în Schwerinsburg, vechiul castel al strămoșului său, feldmareșalul lui Frederic cel Mare, comitele Schwerin. Acolo, sub ochii mei, vazui aplicarea legii de emancipare făcută cu 25 de ani înainte. Am văzut proprietățile emancipate, unele rămase în stăpânirea vechilor proprietari de moșii, altele trecute vechilor servi, deveniți proprietari. Am văzut satul vechi al foștilor clăcași, Alt-Schwerin, =i satul nou clădit după emancipare, Neu-Schwerin.

Straniu lucru! Legea proprietății din Prusia avea mare asemănare cu condițiile proprietății rurale din țările române. Principiul ce se găsește în vechea noastră legislație, pentru a se da țăranelor spre cultivare până la două treimi din întinderea moșiilor, iar o treime se rezerva în seamă stăpânului, exista =i în Prusia.

Aici am de adușit acest comite Schwerin, care mi dăduse ospitalitatea în castelul său, deveni mai târziu și în mai multe rânduri un membru important în *partidul liberal* și chiar și ministru de mai multe ori în anii de mare luptă pentru Germania, între 1848 — 1862.

Tot în timpul petrecerii mele în Berlin, prin camaradul meu de studii, fiul cunoscutului istoric Kohlrausch, am fost prezentat ducese de Cumberland, sora și egeria regelui Frederic Wilhelm III, și curând ajunsei în intimitatea principelui Gheorghe, fiul ducelui de Cumberland, care, după suirea pe tron a tatălui său, deveni principe regal, mai târziu însuși rege de Hanovra, sub numele de Gheorghe V și, în fine, detronat de către însuși vărul său, Wilhelm I (1866).

Mulțumită contactului meu cu atâta însemnătate ai Germaniei și primit în cercurile politice din Berlin, am avut fericita ocaziune și puțin de a-mi îmbogăți mintea cu ideile reformatrice ce atunci inspirau înaltele inteligențe ale Germaniei. Da, Universitatea din Berlin, a doua mea mamă, Universitatea Fredericia Wihelma; da, exemplului ce mi-a dat amorul pentru patria germană și pe care l-am găsit în toate partiturile societății germane, fie nobilime, fie burgheză, dătesc eu amorul pentru patria română și *spiritul liberal* care m-a însoțit în toate actele vieții mele.

În lungile mele lupte și lucrări, în prigonirile înverșurate care nu o dată s-au încercat de a mă zdrobi, pururea am avut înaintea ochilor mei acele frumoase cuvinte pe care, în memoriul său către rege, le arată principele Hardenberg ca puternicul mijloc de a realiza caracterul și bărbăția poporului german pentru dezrobirea sa de jugul străin, pentru ridicarea și mărirea Germaniei: "Principii democratice într-un guvern monarhic!".

Binevoitorii mei ascultători nu creadă cum că aceste cuvinte care le zic sunt complimente de curtezan, adresate unui Hohenzollern, astăzi rege al României.

Toată viața mea, =i t`n[r =i]n v`rst[coapt[, am m[rturisit]n mai multe r`nduri c[culturii germane, c[Universit[\\ii din Berlin, c[societ[\\ii germane, b[rba\\ilor =i marilor patrio\\i care au operat real\\area =i unitatea Germaniei datoresc]n mare parte tot ce am devenit]n \\ara mea =i c[la focul patriotismului german s-a aprins *f[clia patriotismului meu rom`n!*

]n anul 1864, c`nd to\\i rom`nii erau departe]nc[de a g`ndi la chemarea t`n[rului principe german Carol de Hohenzollern pe tronul Rom`niei,]n mijlocul luptelor noastre pentru reformele politice =i sociale ce se operau atunci, c`nd Rom`nia era fr[m`ntat[prin greaua chestiune rural[—]n =edin\\a Camerei din iunie 1864, eu am reprodus o parte din cele mai sus expuse privitoare la reformele agrare operate]n Prusia]n anii 1807 — 1812; pe aceste date m-am]ntemeiat spre a r[spunde primului ministru al Rom`niei unite, care comb[tea cu un talent demn de o cauz[mai dreapt[proiectul liberalilor pentru emanciparea =i]mpropriet[rirea \\ranilor.

Aduc`ndu-mi pururea aminte cuvintele principelui Hardenberg: “monarhia]ntemeiat[pe institu\\iuni democratice”, m-am re]ntors]n \\ar[la 1838 cu angajamentul, =i l-am \\inut cu]n\\reaga mea genera\\iune, de a face din \\ara mea o monarhie]ntemeiat[pe baze democratice, lucr`nd la desfiin\\area robiei \\iganilor, la proclamarea, egalit[\\ii de drepturi =i]ndatoriri pentru toate clasele]ntregii na\\iuni rom`ne, la emanciparea cl[ca=ilor =i la deplina lor]mpropriet[rire pe p[m`nturile st[p`nite de \\rani]n secole]ntregi, stropite cu sudoarea =i s`ngele lor. +i Dumnezeu bun =i milostiv mi-a prelungit via\\a mea]ndestul ca s[pot ori asista, ori]mpreun[lucra la s[v`r=irea acestor trei mari reforme, =i ast[zi a m[bucura la b[tr`ne\\e de rodul s[m`n\\ei depuse de noi,]n tinere\\ile noastre,]n m[nosul p[m`nt al mumei-patriei!

Rog pe maiest[\\ile-voastre, rog pe ascult[tori s[-mi ierte aceste *prolegomena*, aceast[digresiune ce am f[cut-o]nainte de a intra]n materie. B[tr`nii iubesc, o mai zic, a spune fapte din tinere\\ea lor!

Intr`nd]n materie, voi desf[=ura trei date mari din istoria contemporan[a rena=terii Rom`niei, trei reforme radicale s[v`r=ite sub ochii no=tri *et quorum pars parva fui*¹³.

Aceste sunt:

I. *Dezrobirea \iganilor.*

II. *Obor`rea pronomiilor și privilegiilor de na=tere și de cast[și proclamarea egalit[\ii politice și civile pentru to\i fiii Rom`niei.*

III. *Emanciparea \ranilor.*

Un strig[t de bucurie a izbucnit]n inima tuturor oamenilor lumina\i. Ochii, at`t ai emancipa\ilor, c`t și ai acelora re\inu\i]nc[]n fiarele sclaviei, dar]nsufle\i\i de o dreapt[speran\[, au v[rsat =iroaie de lacrimi, și numele emancipatorilor, Mihail Sturdza și Alexandru Ghica, mul\i ani au r[sunat sub bolta cereasca. Noi, tinerii din Moldova — vorbesc numai de acei cu care]mpreun[am lucrat —, uitar[m]n acea zi lupta]nver=unat[ce f[ceam guvernului lui Mihail Sturdza, pentru abuzurile sale, pentru lipsa mai ales de orice justi\ie]n \ar[; ne-am adunat, plini de entuziasm, hot[r`nd și hot[r`\i de a ar[ta domnului c[,]n fa\ a unui act mare, junimea rom`na =tia g`ndi și lucra]nalt și bine! O deputa\iune de tineri,]ntre care se aflau Costache Negri, Vasile Alecsandri, Costache Rola, DL Rallet, P. Mavrogheni și al\i at`\i, și ai carei orator fusei ales eu, se prezent[domnului spre a-i exprima recuno=tin\ a tinerei genera\iuni. Mihail Sturdza]n acea zi și-a adus aminte c[și el a fost t`n[r și c[era omul cel mai luminat al \[rii; el ne exprim[recuno=tin\ a sa, declar`nd ca]n noi vedea viitorul \[rii, c[nou[apar\inea de a face din Moldova și Valahia o \ar[civilizată și o societate european[și c[st[ruin\ele lui erau de a ne preg[ti acest viitor. “Foaia =tiin\ific[și literar[“, redactat[de mine, tip[ri un num[r extraordinar din 6 februarie 1844,]n culoare verde, culoarea speran\ei,]n care,]n proz[și]n versuri, se c`nta marea reform[.

]iganii particulari, cu toat[lovirea dat[sclaviei, au mai urmat a=și purta lan\urile, de=și mult u=urate prin ideile nou[și prin]mbl`nzirea moravurilor, p`na la c[derea domnilor reglementari]n 1848.

În București, prin marea proclamațiune revoluționară din 11 iunie 1848, țiganii auziră cuvântul armonios al libertății, ei deveneau cetățeni liberi; iar ce se zicea în acea proclamațiune: “Poporul român leapădă de pe sine neomenia și rușinea de a ține robii și declară libertatea țiganilor particulari. Cei ce au suferit până acum rușinea păcatului de a avea robii sunt iertați de poporul român; iar patria, ca o mamă bună, din visteria sa, va despăgubi pe oricine va reclama că a avut păgubă din această faptă creștinească”.

Dar curând revoluțiunea, mareă revoluțiune, toate marile reforme, fură călcate și zdrobite prin potcoavele cailor armatelor crotitoare, și nenorocirii emancipării fură din nou învii; dar smâna era aruncată, și curând ea trebui să-și poarte roadele sale. Târa generațiune a Moldovei nu înceta a cere dezrobirea robilor particulari, atât în țară, cât și prin felurite broșuri ce le publica în străinătate; așa de exemplu, între alții, Alexandru Papadopol-Calimach¹⁴ scria, la 1855, pentru emanciparea țiganilor articolele sale, publicate în Iași în “Foiletonul Zimbrului” din februarie 1856: “Un popor care pastrează robia, scria el, merită să fie aezat în rândul popoarelor osândite”!

Domnul Grigore Ghica al Moldovei, înainte de a depune frânele guvernului, după dispozițiunile Tratatului de la Paris, vrea să-și încoroneze domnia prin acte mari. Între acestea figura și ultima lovire dată sclaviei, dezrobirea țiganilor particulari. Consilierii tronului, miniștrii, erau luați dintre tineri, din pleiada aceloră care din Unire și democratizarea țării lor române făcuseră programa vieții lor. Ministru de finanțe era Petru Mavrogheni; el și eu furăm însărcinați de domn cu redacțiunea proiectului de lege; el fu votat, putem zice, în unanimitate și cu entuziasm de către Divanul ad-hoc, care pe atunci, în urma tratatului nefast de la Balta-Liman, devenise simulacru Adunării legiuitoare desființate în 1848.

I. Dezrobirea ȱiganilor

Contemporanii mei ȱ=ı aduc aminte, ȱ=ı aci am ca martor pe mai junele meu contemporan, pe colegul meu Alexandru Papadopol-Calimach¹⁵, ȱ=ı aduc aminte ce erau ȱiganiı, sunt acum 50 de ani, chiar atunci c`nd razele civilizaȱiunii moderne ȱmbl`nzise moravurile ȱn toate societȱile Europei ȱ=ı c`nd sclavia nu mai avea domiciliu dec`t ȱn Rusia ȱ=ı din nenorocire ȱ=ı ȱn Rom`nia.

Legea ȱ[rıi trata pe ȱigani de lucru, v`ndut ȱ=ı cump[rat ca lucru, de=ı prin deriziune num[rul sau individul se califica de suflet: am at`tea *suflete de ȱigani*; ȱn realitate, ȱ=ı mai ales st[p`nii care aveau puȱini ȱigani, ȱi tratau mai r[u chiar dec`t prescripȱiunile legii.

Chiar pe ulȱele ora=ului Ia=ı, ȱn tinereȱele mele am v[zut fiinȱe omene=ti purt`nd lanȱuri ȱn m`ini sau la picioare, ba unii chiar coarne de fier aninate de frunte ȱ=ı legate prin coloane ȱmprejurul g`tului. B[t[i crude, os`ndiri la foame ȱ=ı la fum, ȱnchidere ȱn ȱnchisori particulare, aruncaȱi goi ȱn z[pad[sau ȱn r`uri ȱngheate, iat[soarta nenorocȱilor ȱigani! Apoi dispreȱul pentru sfinȱenia ȱ=ı leg[turile de familie. Femeia luat[de la b[rbat, fata r[pit[de la p[rinȱi, copiii rupȱi de la s`nul n[sc[torilor lor ȱ=ı r[zleȱi ȱ=ı desp[rȱiȱi unii de alȱii, ȱ=ı v`nduȱi ca vitele la deosebiȱi cump[ratori, ȱn cele patru colȱuri ale Rom`niei. Nici umanitatea, nici religiunea, nici legea civil[nu aveau ocrotire pentru aceste nenorocite fiinȱe; era un spectacol grozav, strig[tor la cer. De aceea, povȱuiȱi de spiritul secolului, de legile omenirii, un num[r de boieri b[tr`ni ȱ=ı tineri au ȱntreprins de a sp[la patria lor de ru=inea sclaviei.

ȱnainte ca chestiunea dezrobirii ȱiganilor s[fi intrat ȱn consiliile, ȱn planurile de reform[ale oc`rmuitorilor, ea a ȱnceput a se agita prin ȱns[=ı ȱniȱiativa parȱial[a st[p`nilor de ȱigani. Mulȱi din ace=ta, ȱ=ı num[rul lor din zi ȱn zi sporea, ori ȱn viaȱ, ori mai ales la moarte, ȱ=ı dezrobeau, ȱ=ı *iertau ȱiganiı*. ȱntrebuinȱez cuv`ntul de *iertare*, pe care ȱl g`sim ȱn toate actele de dezrobire; dar reforma era prea grea, ea jignea prea multe interese ca s[se poat[opera cu ȱnlesnire.

Erau *igani* domne=ti =i foarte mulți; ace=ția constituiau un venit mare în bugetul statului; erau *igani* m[n/stire=ti =i ai a=ez[mintelor publice, ale c[ora serviciu intrau în trebuințele zilnice ale acestor comunit[ți; erau, în fine, *igani* particulari, *igani* boiere=ti, care constituiau personalul de servitori în curțile boiere=ti, buc[tari, vizitii, r`nda=i, feciori în cas[, slujnice, buc[t[rese, cus[tori\e. Boierii cei bog[ți aveau chiar capele de muzici sau tarafe de l[utari. Toate aceste funcțiuni se exercitau de *igani*; dezrobirea lor era dar comb[tut[de trebuințele zilnice =i casnice ale vie\ii familiilor, de aceea emanciparea nu s-a putut face dec`t treptat =i sub dou[domnii, at`t în Moldova, c`t =i în Muntenia.

Înt`ia lovire care s-a dat sclaviei a fost legea emancip[rii *iganilor* statului =i a m[n/stirilor. Dezrobirea s-a făcut mai înt`i în Moldova de c[tre domnul Mihail Sturdza, prin dou[legi din 31 ianuarie 1844, iar în țara Rom`nesc[de c[tre domnul Alexandru Ghica, prin o lege din 1845.

Aceast[emancipare, de=i parțial[, era hot[r`toare =i pentru emanciparea *iganilor* particulari, r[ma=i înc[în sclavie. Toate min\ile prev[z]toare au în\eles c[ora =tergerii sclaviei de pe p[m`ntul rom`nesc sosise =i c[dezrobirea *iganilor* particulari nu mai era dec`t o chestiune de timp.

Entuziasmul Divanului ad-hoc era numai înaintemerg[torul entuziasmului general ce pe atunci insufla toat[Rom`nia pentru viitoarea sa rena=tere. Dovad[, sutele de proprietari care au respins orice desp[ugubire acordat[lor de legiuirea emancipatoare. Numele acestora au fost publicate =i aparține iubitului nostru coleg, zelesul nostru cercet[tor =i colec\ionar, d-nul Dimitrie Sturdza, s[ne]mprosp[teze memoriei =i istoriei contemporane numele acelora care, prin o generoas[renun[are, au expiat p[catele lor =i ale p[rin\ilor lor de a fi fost ani lungi st[p`ni pe suflețe de *igani*.

Cu o mica m`ndrie de moldovean, s[-mi fie permis de a spune c[at`t legea privitoare la emanciparea *iganilor* m[n/stire=ti =i ai statului, c`t =i cea privitoare la emanciparea *iganilor* particulari s-a votat mai înt`i în Moldova; =i anume aceea dint`i în Ia=i, în 31

ianuarie 1844, iar în București în 1847; cea de a doua, în Iași, la 10 decembrie 1855, și în București la 8 februarie 1856.

Reforma emancipatrice a avut în curând efectele sale salutare: afară de Țigăniilor (care încă trăiesc în parte subatră, și afară de ursari, care fac încă meseria de a domestici fiarele sălbătice, dar totuși se dau lucrului pământului, mai totuși astăzi din celelalte clase de Țigăniilor s-au contopit în masa națiunii, și ei nu se mai cunosc decât prin fașlor smolți și asiatic și prin vivacitatea imaginațiunii lor; altminterlea noi își găsim în toate clasele societății noastre.

Deși de la proclamarea emancipățiunii nu sunt încă îndepliniți 50 de ani, Țigăniilor ne-au dat industriași, artiști, ofițeri distinși, buni administratori, medici și chiar oratori parlamentari.

Mă opresc aici.

Sunt sigur că pământurile noastre, dacă s-ar scula din mormânt, văzând progresele ce au făcut sufletele Țigăniilor emancipate de dăni, nu s-ar cădea de reforma umanitară proclamată de ei.

II. Oborrea pronomiilor și privilegiilor de naștere și de clasă și proclamarea egalității politice și civile pentru toți fiii României

Sclavia neagră s-a desființat, este acum aproape de jumătate de secol, sclavia albă însă a mai durat încă zeci de ani; ea nu a luat sfârșit decât la 1864.

Dar înainte de a dezvălui contemporanilor mei luptele și împotrivirile la care a luat parte generațiunea mea, pământ ce prin țigăria nodului gordian am putut, în fine, întemeia și în România *brale libere* și *proprietate liberă*, să-mi fie iertat de amă să ocupă de altădată, nu mai puțin memorabilă, de o reformă nu mai puțin însemnată în istoria civilizațiunii României; voiesc a vă vorbi de ziua de 29 octombrie, când, de asemenea cu ziua de 4 august 1789, zi memorabilă în istoria Franciei, am proclamat în România desființarea privilegiilor de naștere și de castă, desființarea *pronomiilor boierești* și înlocuirea lor prin egalitate politică și civilă a tuturor românilor.

Suntem prea aproape de epoca marii reforme pentru ca chiar t`n[ra genera\iune de ast[zi s[nu cunoasc[, cel pu\in]n tr[s[тури generale, constitu\iunea de privilegii =i deosebirea de clase care func\iona]n Rom`nia]nainte de anul 1857.

Dup[legea veche a \[rii,]n adev[r, fiecare rom`n putea deveni boier, dar]ncet-]ncet se crea]n \[rile rom`ne un patriciat, o aristocra\ie *sui-generis*¹⁵, care]i caut[din ce]n ce mai mult asimilarea cu nobilimea din \[rile vecine, Ungaria =i Polonia. Oc`rmuirea \[rii se]ncredina, pot zice, numai unui num[r restr`ns de familii boiere=ti, care ori se tr[geau din persoane ce purtau rangurile de *protipendad*], ori]n=i=i erau investi\i cu aceste ranguri.

Sub nume de *protipendad*] se]n\elegeau cele]nt`i cinci ranguri din *arhondologia* boiereasc[, adica: marele ban, marele logof[t, marele vornic, marele vistiari =i marele sp[tar,]n Muntenia; marele logof[t, marele vornic, marele vistiari, marele hatman =i marele postelnic,]n Moldova. Ace=tia constituiau consiliul oc`rmuitor; ei aveau apoi fiecare departamentul s[u, deosebit mai compuneau apoi =i divanul judec[tor]n ultima instan\. Celelalte trepte boiere=ti compuneau boierii de starea a doua; ace=tia ocupau serviciile de a doua m`na, dar rareori puteau s[ajung[la treapta de consilieri ai domnului sau de judec[tori divani=ti.

Regulamentul organic desfiin\ase *de jure*¹⁶ aceast[deosebire,]nsa de fapt ea tot se men\inu, =i mai ales]n Moldova.

Boierii mari =i mici erau apoi scuti\i de plata tuturor d[rilor, at`t pentru persoana lor, c`t =i pentru imobilele lor; mai aveau dreptul de a scuti de d[rile publice un num[r de contribuabili, ace=tia sub nume de "scutelnici", "poslu=nici", "chrisovoli\i" etc. Privilegiile lor nu se opreau aci; mul\i din ei aveau dreptul de a primi de la ocnele statului cantit\i mari de sare, al\ii aveau drepturi de a scuti de plata v[mii obiectele ce aduceau din str[in[tate pentru trebuin\ta lor. M-a=]ntinde prea departe dac[a= enumera cu de am[nuntul toate privilegiile, favorurile, scutiirile de care se bucurau clasele boiere=ti.

Rareori un plebeian putea să str[bat[zidurile cet[ăii în care sta închis[boierimea Moldovei și a [rii Rom[ne=ti.]n Muntenia, o singur[dat[, un Vilara, fiu de simplu negustor, a putut str[bate incinta de fier a aristocra[iei și a ajunge vistiar mare; în Moldova, cu greu am putut g[si un al doilea caz; c[ci în fapt, mai mult dec[ă t[în drept, puterea boierimii era mai mare în Moldova. Un om din popor, un negustor, oric[ă de bogat ar fi fost, cu greu s-ar fi putut pune în fa[ă unui boier chiar cu ocaziunea d[rilor în licita[ie a veniturilor statului sau a bunurilor m[stire=ti.

În domnia lui Mihail Sturdza, în tinere[ile mele, am v[zut la mai multe licita[uni cum boierii, împ[r[și pe jude[ve, luau, f[r[concuren[ă], mo=iile m[stire=ti și apoi, cu pre[uri îndoite, le subarendau la acei care din agricultur[]și f[ceau meseria vie[ăii lor. Mi se pare că și în [ara Rom[neasc[lucrurile se petreceau cam tot a=a; cel pu[în și ast[zi se citeaz[numele c[torva boieri cari, chiar pe timpul domnilor Alexandru Ghica¹⁷ și Bibescu¹⁸]și asiguraser[monopolul lu[rii în arend[a mo=iilor statului și a m[stirilor. Aceasta era *banda neagr[boiereasc[*, care, c[nd privilegiile boiere=ti au fost dobor[te, a fost înlocuit[prin *banda neagr[plebeian[*, f[r[concursul c[reia, mai p[en[]n zilele noastre, la licita[ile publice nu se putea lua o singur[mo=ie în arend[.

Dup[ce tinere[ia rom[en[începu a se ad[pa de ideile egalitare și civilizatrice ale marii revolu[uni franceze, acest[stare de lucruri nu mai putu dura. C[nd în Bucure=ti revolu[unea de la 1848 puse sf[r=it domniei lui G. Bibescu, unul din articolii manifestului guvernului provizoriu declara: “Egalitatea drepturilor politice și contribu[unea general[la d[rile și sarcinile statului”, precum tot acest mare act declara emanciparea cl[ca=ilor, f[cu[și proprietari prin desp[gubire, și dezrobirea țiganilor, iar[și prin desp[gubire. Dar marea reform[fu în [bu=it[odat[cu în [bu=irea revolu[unii, și regimul de privilegii, de scutiri, de favoruri redeveni o stare legal[în principate, odat[cu or[nduirea domnilor temporari, num[și de

Poart[=i de Rusia,]n conformitate cu Conven\iunea de la Balta-Liman.

]ns[acest arbor secular al privilegiilor]=i primise o lovitur[de moarte dup[care nu se mai putu]ndrepta. Arborele dezr[d]cinat trebuia sa cad[, =i el c[zu prin votul dat de Adunarea-mum[]n ziua de 29 octombrie 1857, care apoi fu ratificat]n Europa]ntreag[, prin art. 46 al Conven\iunii de la Paris. Votul din 29 octombrie 1857 are o prea mare importan\[]n istoria civiliza\iunii moderne a Rom`niei, ziua]n care s-a dat acest vot ocup[un loc prea mare]n via\ a b[tr`nei genera\iuni care a a=ternut bazele rena=terii Rom`niei, pentru ca s[nu am de pl[cut[datorie de a]mprosp[ta tinerei genera\iuni memorabilul vot dat]n unanimitate =i cuprinz`nd pe]n=i=i reprezentan\ii regimului privilegiilor, vot care a democratizat de-a pururea societatea rom`na.

+i aicea, c`teva cuvinte spre a explica cum acest vot s-a dat de Adunarea-mum[din Ia=i, =i nu de acea din Bucure=ti.

Congresul din Paris, puterile, dup[propunerile lordului Clarendon, a hot[r`t c[popula\iunile din principatele rom`ne vor fi consultate asupra viitoarei organiza\iuni a patriei lor. Un volum]ntreg n-ar ajunge spre a descrie toate]mprejur[rile, greuta\ile =i conflictele prin care am trecut, pentru ca s[ajungem la alegerea =i convocarea adun[rilor-mume din Ia=i =i din Bucure=ti. Nu voi]ndeplini aceast[sarcin[ast[zi: ea n-ar intra]n marginile str`mte ale unei conferin\e; voi nota numai c[adun[rile-mume, de-abia]ntrunite, au dat o direc\iune cu totul opus[activit[\ii lor.

Adunarea din Bucure=ti s-a m[rginit numai a se rosti]n privin\ a organiza\iunii politice a \[rilor rom`ne, zic`nd ca principiu, =i poate c[avea cuv`nt, c[, de vreme ce Europa deja recunoscuse \[rilor rom`ne depilna autonomie, apoi Europa nu avea misiune de a interveni]n organiza\iunea din[untru a statelor rom`ne. Adunarea din Bucure=ti proclam[numai bazele organiza\iunii politice, adic[cunoscutele pe atunci patru sau cinci puncte:

a) Autonomia principatelor,

- b) Unirea lor,
- c) Un principe străin în capul noului stat,
- d) Neutralitatea țării
- e) Un guvern reprezentativ constituțional.

Aceste puncte, odată recunoscute de Europa, aparțineau națiunii române, din nou convocat, a se rosti asupra tuturor chestiunilor privitoare la organizațiunea din țară.

Adunarea-mă din Iași n-a urmat tot așa. Noi, reprezentanții moldoveni, în privința dorințelor noastre pentru organizațiunea politică a statului român, am urmat pe frații noștri, reprezentanții Munteniei; și noi am cerut recunoașterea autonomiei țării, unirea lor sub un principe străin, neutralitatea și regimul constituțional parlamentar; dar n-am voit a ne opri aici. Fără a rezervele noastre în privința dreptului ce voia Europa așa înșurubăm, adică de a interveni în organizațiunea din țară a unei țări, a cărei autonomie nu se pune în discuție de nici o putere europeană, totuși am crezut că era bine — și astăzi recunosc că bine am făcut — să exprimăm Europei chipul nostru de vedere în privința reformelor din țară, adică cum învelegem noi să facem din patria noastră un stat european, o societate europeană și democratică.

De la întrebările noastre =edine, Adunarea din Iași a făcut un program despre deosebitele chestiuni asupra cărora învelegeam a ne rosti. Acest program cuprinde un plan întreg de reforme: organizațiunea politică, administrativă, financiară, drepturile și îndatoririle cetățenilor, reforma clerului, desființarea clasei și emanciparea proprietății și toate celelalte reforme care bătău la ușă.

Noi ne ziceam, cu drept cuvânt, că a arăta Europei dorințele noastre de a ne europeaniza patria era a atrage simpatiile și sprijinul marilor puteri și a însuși opiniei publice din străinătate. Credeam că-am nemerit urmând acest drum.

Comisiunea internațională, compusă din reprezentanții marilor puteri și întrunită în București, și-a însușit mai toate dorințele exprimate de Adunarea ad-hoc a Moldovei, și pe acestea și-a întemeiat

raportul s[u] c[tre Congres. Pe dorin\ele Moldovei s-a]ntemeiat =i Europa]n elaborarea =i]ncheierea Conven\iunii de la Paris, care, cuprinz\nd solu\iunile rostite de noi moldovenii, ne-a fost octroiat[=i a =i fost primit[de noi ca o adev[rat[constitu\iune p`n[la]nlocuirea ei prin Statutul din 2 mai 1864 =i prin Constitu\iunea noastr[na\ional[din 1866.

]n Adunarea noastr[ad-hoc, punctele principale ale reformelor fur[]ncredin\ate spre studiere la deosebite comisiuni r`nduite din s`nul Adun[rii. Statornicirea drepturilor politice ale rom`nilor fu]ncredin\at[unei comisiuni compus[din Mihail Kogălniceanu, Vasile M[linescu, Costache Rola, DL Miclescu, I. Fotea, DL Cozadini =i I. Chrisanti. Raportor era numit repauzatul Vasile M[linescu.

]n ziua de 29 octombrie 1857, Vasile M[linescu citi raportul s[u] asupra punctului VII, ating[tor de egalitatea]nainte a legii, accesibilitatea tuturor rom`nilor la toate func\iunile statului, a=ezarea dreapt[=i general[a contribu\iunilor, supunerea tuturor la conscrip\iunea militar[.

Proiectul de]ncheiere a fost modificat prin c`teva amendamente =i considerente propuse de Dimitrie Rallet; apoi Adunarea, prin sculare =i =edere, a adoptat]n unanimitate =i cu aclama\ie desfiin\area privilegiilor de clase.

Vicepre=edintele Constantin Negri, felicit`nd Adunarea pentru votul ei, a ad[ogat c[abnega\ia vechilor clase privilegiate arat[patriotismul care insuf[Adunarea, c[ci era un act ce avea a fi pre\uit nu numai de na\ie, dar =i de Europa =i de istorie.

Actul votat, care ab[tea un arbore secular, este prea important spre a nu-l reproduce]mpreun[cu subscrierile cet[\enilor care au dat \[rii organiza\iunea democratic[de azi. } reproduci aici]ntreg, precum el este publicat]n nr. 7 al *Buletinului =edin\elor Adun[rii ad-hoc a Moldovei*.

“Ast[zi, anul una mie opt sute cincizeci =i =apte, luna octombrie,]n dou[zeci =i nou[zile;

Lu`nd aminte c[legile unui stat sunt sufletul s[u, c[de la

principiile care predominesc la alcătuirea legilor atârna viața, puterea și propunerea naștilor;

Luând aminte că singurul mijloc de a vindeca rănilile de care pământul este astăzi înzestrat este aezarea unor legiuri înțelepte, îmbinând datinile vechi, trebuințele de față și cererile veacului;

Luând aminte că respectul către legi este cea dintâi condiție a trunchiului lor;

Că o lege atunci poate fi mai respectată, când, ieșită din sânul naștilor, va avea deopotrivă pentru toți aceeași măsură;

Că dreptatea cere dar ca toți să fie egali dinaintea legii;

Luând aminte că cea mai sfântă datorie a fiecăruia este de a contribui la susținerea statului;

Că, după datele vechi, nimeni nu era scutit de la nici o îndatorire către stat;

Că boierimea abia la 1737, prin hrisovul domnului Mavrocordat, pentru întâia oară s-a scutit de dăjdie și alte dări către visterie;

Că în urmă, sprijinind sarcinile statului mai mult numai asupra unor clase, s-au făcut împovărări toare pentru ele;

Luând aminte că de la dreapta cumpănă aezare și repartiție a contribuțiilor atârna nu numai prosperitatea materială a unei țări, dar în parte chiar și propunerea ei morală și intelectuală;

Că cu dreptul este ca, în măsură cum garantează statul la toți deopotrivă toate foloasele și îndemnările, de asemenea cu toți să se supună dărilor în proporția averii lor către deosebire;

Luând aminte că darea oamenilor la oaste este o îndatorire pentru paza țării și siguranța fiecăruia cetățean;

Că, precum oastea este menită a apăra patria comună, datorii sunt cu toți deopotrivă și către deosebire să se supună la conscripția militară;

Luând aminte iarși că eficacitatea legilor atârna de la stricta lor punere în lucrare;

Că meritul singur, fără nici un fel de altă considerație sau distincție, trebuie în viitor să fie un titlu îndestulător pentru a putea ajunge la toate funcțiile statului;

C[această[Putin\] trebuie a se recunoa=te fiec[ruia;

C[numai prin legiuiri]n\elepte =i drepte na\ia rom`na poate]nainta pe calea prop[=irii;

Lu`nd]n privire,]n sf`r=it, c[privilegiile de clase trebuie a fi desfiin\ate;

Adunarea ad-hoc a Moldovei dore=te a se adopta la viitoarea reorganiza\ie ca principii fundamentale:

I. Privilegiile de clase vor fi desfiin\ate]n Rom`nia;

II. Egalitatea tuturor rom`nilor]naintea legii;

III. A=ezarea dreapt[=i general[a contribu\iilor]n propor\ie cu averea fiec[ruia, f[r[deosebire;

IV. Supunerea tuturor la conscrip\ia militar[;

V. Accesibilitatea pentru to\i rom`nii la func\iunile statului.

Voteaz[*pentru* =aptezeci =i trei de membri, =i anume p. sf. sa episcopul Nectarie Hermeziu, p. sf. sa episcopul Filaret Scriban, p. sf. sa episcopul Calinic Miclescu, preacuvio=ia-sa arhimandritul Neofit Scriban, preacuvio=ia-sa arhimandritul Melchisedec, sf. sa economul Dimitrie Matca=, Dimitrie Miclescu, Constantin B[d[r[u, D[nil[Balan, dr. A. F[tu, Dimitrie Cozadin, Basile M[linescu, Mihail Kog[lniceanu, Iancu Docan, Gheorghe Masian, dr. C. V`rnav, Dimitrie Savin, Niculae Canan[u, +tefan C[lin, Simion Stanciu, Sebastian Conano, Alecu Jianu, Constantin Mor`un, Gheorghe V`rlan, Teodor sin Pavel, Dimitrie Grigoriu, Grigore Bal=, Mihail Jora, Constantin Ostahi, Dimitrie Gheorghyadi, Gheorghe Sturdza, Constantin Roset, Dimitrie Krakte, Ion a Babei, Petru Br[escu, Ion Roat[, Vasile Sturdza, Alecu Teriachiu, Ioni\[Hrisanti, Vasile Balai=, Constantin Icovaki, Lasc[r Catargiu, Iancu Fotea, R[ducanu Sava, Alecu Cuza, Grigore Su\u, Manolaki Costaki, Vasile Stan, Dr. Costin, Niculae Carp, Constantin Sturdza (Vaslui), Ion Olariu, Dimitrie Ghidionescu, N. Catargiu, Nicolae Bosie, Pandelachi Croitoriu, Nicolae Iamandi, Laz[r Galiardi, Iancu Cantacuzino, Grigore Costaki, Constantin +tiun, Ion Ro=ca, Timofti Sacalov, Dimitrie Rallet, Constantin Hurmuzaki, Petru Mavrogheni, Anastasie Panu, Constantin Roiu =i Constantin Negre.

Iar *contra* nu a fost nimene. S-a abținut de a vota dl Dimitrie Romov, n-au fost fa\la la votare]nalt preasfin\ia-sa mitropolitul =i dd. Iordachi Pruncu, Vasile Nicolau.

Conform § 79 din Regulamentul Adun[rii, viceprezidentul declar[c[Adunarea a]ncuviin\at”.

Sanc\iunea acestui vot a dat-o Europa mai cu deosebire prin articolul 46 al Conven\iunii din Paris.

Na\iunea]ntreg[a acceptat marea reform[, =i fiecare, fo=ti domni, boieri mari, boieri mici, trepte privilegiate, au primit reforma egalitar[, lep[d`nd chiar f[r[legi speciale tot ce deriva din vechiul regim, tot ce sem[na chiar cu vechiul regim. A=a, f[r[chiar lege special[, boierii s-au dezbr[cat de titlurile bizantine, care formau *arhondologia* rom`n[=i s-au supus la d[rile generale c[tre stat.

Pentru istorie voi aminti c[numai doi boieri, fo=ti privilegia\i, s-au ar[tat]mpotriviitori mării reforme:]n Moldova, repausatul vornic Iordache Beldiman s-a refuzat de a pl[ti contribu\iunea personal[, las`nd de a i se]mplini c[ciua pentru acoperirea acestei d[ri;]n |ara Rom`neasc[, singur repausatul Ioan Manu a urmat a subscrie p`n[la moartea sa: “Ioan Manu, mare vornic”.

III. Emanciparea \[ranilor

Vin acum la ultima =i marea reform[operat[de genera\iunea mea: desfiin\area cl[ci, emanciparea bra\elor =i deplina]mpropriet[rire a \[ranilor pe p[m`nturile muncite de ei.

A face istoricul chestiunii rurale]n \[rile rom`ne este a scrie]ns[=i istoria a trei secole de]mpil[ri f[cute poporului rom`n. Tomuri]ntregi ar trebui spre a ar[ta cum domnii rom`ni, veni\i din Maramure= =i din F[g[ra=, spre a funda statele rom`ne, Moldova =i Muntenia, au g[sit aceste \[ri nu pustiuri, ci locuite de popula\iuni zdravene, mo=na=e =i libere; cum acestea,]n cursul veacurilor =i sub domnii cei mai valoro=i, drept r[splat[a lungilor lupte ce au

susținut pentru apărarea și mărirea marii moșii, patria, au fost prefăcuți în robi, lipiți pământului sub nume de *rumâni* și de *vecini*. Ca răniți și răbdători, aceștia au răbdat munca și iobăgia, dar pururea, la ivirea oricrei inimi de domn mai bune, neconțenit au sperat și au cerut dreptate.

Eruditul nostru coleg, bunul meu amic Alexandru Papadopol-Calimach, a descris două zile din istoria secolului din urmă, care, în bolta neagră a tiraniei și a cruzimii, strălucesc ca singure două stele, ca singure două puncte luminoase — zilele de 3 august 1746 și 6 aprilie 1749, când în București și în Iași, sub un domn fanariot, Adunările cu sobor au desființat *rumânia* și *vecinătatea*.

Dezrobirea *de jure* a rănilor români s-a proclamat prin aceste două acte memorabile. Însă *rumânii* și *vecinii* au continuat de a mai fi priviți ca ăigani, de a mai fi vânduți ca ăigani, tatăl la unul, mama la altul, fiul la un al treilea și fiica la un al patrulea cumpărător; dar răniții, deși decretați slobozi, tot au rămas lipiți pământului, continuând a munci tot anul fără mil și cruare moșile boierești și mănăstirești.

În tot secolul al XVIII-lea, statul, luând în privire că numai rănimăa plătea dări, că numai rănimăa purta toate sarcinile publice, văzând străcia și apoi chiar fugirea peste hotare a populațiunii rurale, se încearcă a regula această muncă, a pune cap nesaului proprietarilor de moșii.

O literatură întreagă formează urbariile, ponturile și aezmăturile pentru determinarea muncii, dar vreo prefacere mare nu se opera cu toată protecțiunea domnilor și îngrijirea visternicilor de a îmbunătăți soarta materiei impozabile, singura care era chemată a umplea lada vistieriei. Forța lucrurilor era mai puternică decât chiar legiuirile domnești.

Țăranul era singurul factor, singurul venit al boierului; și nu trebuie să ne mirăm de aceasta, dacă chiar după promulgarea art. 46 din Convențiunea de la Paris, care rostea că se va proceda fără întăzire la revizuirea legii care regulează relațiile dintre proprietarii de moșii și cultivatorii de pământ, în vederea de a îmbunătăți

soarta acestora din urmă, în anul 1862, în plin Parlament, înt`iul prim-ministru al Rom`niei unite proclama tristul și durerosul adev`r c` brațele ț`ranului constituiau capitalul proprietarilor.

Ce reformă, ce u`urare se putea face c`nd domnii aveau dinaintea lor pilda mor`ii silnice a b`tr`nului Grigore Ghica, moldoveanul, c`zut victimă... a pl`ngerilor și intrigilor boierilor c`tre Poartă, pentru c` domnul patriot u`urase condi`iunea muncitorilor de p`m`nt, regul`nd și m`rginind munca lor la 12 zile în cursul unui an.

șnsă este cu neputință de a mă`ntinde asupra chestiunii rurale în trecut; voi atinge numai faptele petrecute în timpurile genera`iunii mele, acele fapte la care am asistat sau ca spectator, sau ca împreună f`ptuitor.

Ideile de emancipare a ț`ranilor rom`ni nu le-am avut numai eu, culese în timpul vieții mele de student la Universitatea din Berlin; le-au avut toți junii mei contemporani, fie c` ei s-au ad`pat la sorgința civiliza`iunii germane, fie c` ei s-au nutrit de civiliza`iunea franceză. Toți c`și ne-am întors în ț`ră din =colile străine ne-am dat de misiune: dezrobirea ț`ranilor de lan`urile iob`giei, a pontului și a cl`cii; constituirea proprietă`ii mari și mici ca proprietate liberă și absolută, ca proprietate occidentală. De aceea oric`nd, în ț`ră sau în străinătate, junimea rom`nă, în adunările sale, a fost chemată a se rosti despre reformele care trebuie a se introduce în Rom`nia, înt`ia reformă, care prima pe toate celelalte, era emanciparea ț`ranilor.

La 1840, tinerii rom`ni din Paris înur`o întrunire în care Costache Negri proclamă necesitatea împrepropriării ț`ranilor, ca o reformă de care at`rna însuși viitorul statului rom`n. În 1846, Nicolae Bălcescu a publicat în "Magazinul istoric" lucrarea sa asupra st`rii sociale a muncitorului plugar în statele rom`ne, în care fiecare frază este un strigăt la cer în favoarea nenorociților asupra`i¹⁹. Astăzi încă această lucrare este pledoierul cel mai elocvent și cel mai veridic în favoarea marii reforme, care de abia s-a putut s`v`r`și în 1864. Cuvintele lui Balcescu în cur`nd aveau să pună chestiunea

la ordinea zilei. Toate spiritele luminate, toate inimile fierbinți însuși soluțiunea chestiunii ca un nobil al activității lor.

Doi ani în urmă, în 1848, revoluțiunea din București, prin proclamarea sa, adresă următoarele frumoase cuvinte în favoarea românii române:

“Poporul român împarte dreptatea deopotrivă la toți =i dreptatea o dată pentru toți =i mai veritabil pentru cei săraci. Săracii, sătenii, plugarii, hărăzătorii orașelor, fiii patriei cei adevărați, ce au fost defăimați atât îndelung cu numele glorios de *rumân*, ce au purtat toate greutățile prin munca lor de atâtea veacuri, au lucrat moșiile =i le-au îmbunătățit, au hărăzit pe strămoșii proprietarilor, pe moșiile lor, pe părinții lor, pe acești proprietari în =i =i au drept înaintea generozității popoarelor, înaintea dreptății patriei — =i cer o părțică de pământ îndestul pentru hrana familiei =i vitelor sale, părțică de scumpărat de atâtea veacuri cu sudorile lor. Ei o cer =i patria le-o dă, =i patria iar, ca o mamă bună =i dreaptă, va despăgubi pe fiecare proprietar de mica părțică ce o va da săracului ce nu are părțile sale, după strigarea dreptății, după glasul Evangheliei, după nimica cea frumoasă a românilor. În care au aflat parte străini întotdeauna, necum frații lor, țării lor cea adevărată. Claca dar =i acea infamă iobăgie se desființează; stănețul făr pământ se face proprietar =i țările nevins celor mai avuți, în folosul tuturor =i în paguba nimului; visteria va despăgubi pe toți!”

În Moldova, jumimea refugiată la Cernăuți formula =i ea programul său politic, economic =i social sub titlul de: *Dorințele partidului național din Moldova*²⁰. Redacțiunea mi-a fost incredințată mie, care am =i publicat acest act într-o broșură tipărită în Cernăuți. Iată punctul privitor la chestiunea românescă, cum se zicea pe atunci:

“Art. V. A se oborî boierescul =i a se face proprietari pe toți gospodarii săteni, dându-se însă o dreaptă despăgubire vechilor stăpâni ai pământului; această despăgubire =i modul ei se vor hotărî de cea înția Obștească Adunare...”. Pe urmă urmează, după acest punct, o lungă expunere a motivelor legale =i ale necesităților economice

care reclamau această reformă. Această reformă a rămas numai ca o profesiune de credință a viitorului, pentru partidul național; realizarea reformei a fost însă statornic urmărită de propunătorii ei în toate ocaziunile și în curs de 16 ani, până la 1864.

Nu a fost tot așa în țara Românească.

Îndată după proclamarea guvernului provizoriu s-a ordonat o comisiune compusă de reprezentanți ai proprietarilor mari și de deputați sătenii ca să dezbată amănunțele reformei și despogubirea cuvenită proprietarilor; vicepreședintele acestei comisiuni era bătrânul Ioan Ionescu, fratele iubitelui nostru coleg Nicolae Ionescu, și care astăzi și petrece adâncile sale bătrânești la proprietatea sa Bradul, din județul Roman.

Dezbatările acestei comisiuni, publicate în "Pruncul român", sunt foarte instructive și sunt datorate recunoașterii părții frumoase și serioase a dezbaterilor nu au făcut-o proprietarii, reprezentanți prin d-nii Lenă, Robescu și Lahovari (nu li se spun prenumele în proto-coale). Preotul Neagu, deputații săteni Bada, Ene Cojocaru și Scurtulescu se deosebesc din contră prin seriozitatea cuvântului, temeinicia argumentelor și chiar elocința cu care au apărut cauza țărănească. Un singur cuvânt n-a fost rostit propunând luarea plământurilor lucrate de țărani fără o deplină despogubire.

La întrebarea făcută de reprezentanții proprietarilor: cu ce țărani, săraci cum sunt, vor putea despogubi pe proprietari?, deputații țărani, ridicând brațele lor înnegrite de arăta soarelui și pline de rănilile muncii silnice, le-au răspuns: "Cu aceste brațe robite, noi am muncit veacuri și am purtat toate cheltuielile stăpânilor de moșii; libere, brațele noastre vor munci îndoite și fără siguri că nu vom lăsa pătura de ce dreptatea țării va hotărâ să vă plătească". Acest limbaj în gura țărănilor, în loc de a liniști, întărește reacțiunea. Strigătele lor din zi în zi se ridicau mai tare, ele erau gătite un vinovat răsunet în tabăra dușmanilor mișcării naționale, încurajate și prin tăierea armatei turcești și rusești se apropie de hotarele României.

Locotenentă domnească slăbi înainte acestei reacțiuni, și, prin

decretul s[u, purt`nd numele lui Tell, Eliad =i N. Golescu, cu data de 10 august 1848, ea suspend[=edin\ele comisiei sau, mai drept vorbind, desfiin\ [ns[=i comisiunea. Locotenen\ a merse mai departe, ea ordon[chiar pe cale executiv[]ndatorirea s[tenilor de a face ar[turile de toamn[!

Negre=it c[acest[m[sur[era de natur[a agita popula\iunile rurale =i a le face a=ie pierde]ncrederea]n hot[r`rile locotenen\ei domne=ti, hot[r`ri care purtau titlul de *Dreptate =i Fr\ie* =i erau f[cute]n numele poporului rom`n. Locotenen\ii princieri se silir[a lini=ti spiritele prin o nou[proclama\iune ce o am sub ochi. Ea este datat[din 6 septembrie 1848 =i se sile=te a g[si o scuz[a m[surilor silnice decretate mai]nainte]n contra proclama\iunii din 11 iunie, lu`nd ca pretext c[, cele mai multe mo=ii din]ara Rom`neasc[fiind date cu arend[, contractii ar]ncerca pagube =i ar alerga la preten\ii neprecurmate. Acestea fiind cuvintele, zice decretul, ce au silit pe guvern la luarea m[surilor poruncite p`n[ast[zi, locotenen\ a socote=te]ns[de net[g[duit[datorie a sa de a da]n cuno=tin\ a \[rii c[]nc[de la 11 iunie articolul 13 al proclama\iei este consfin\it =i cl[ca=ii vor fi scuti\i =i liberi de clac[, de iob[gie, de ziua de plug =i de carul de lemne, far[a mai putea nici o sil[a-i mai]ntoarce la aceste]ndatoriri asupritoare.

Dumnezeu s[aleag[din aceste decrete contrazic[toare!

Guvernul provizoriu din Bucure=ti recul[dinaintea invaziunii armatelor turce=ti =i ruse=ti.

Revolu\iunea a fost]n[bu=it[, =i cu d`nsa]nabu=ite au fost toate reformele proiectate. Numai generosul s`nge al pompierilor eroi, v[rsat]n Dealul Spirei, a salvat onoarea patriei]n doliu. Dup[aceea jugul secular s-a re]ntemeiat mai tare =i mai crud asupra grumazilor bie\ilor \[rani =i aceasta sub protec\iunea baionetelor str[ine.

Se subscrie Conven\iunea de la Balta-Liman. Adun[rile legiuitoare se suspendar[=i,]n locul domnilor ale=ie de \ar[=i pe via[, se numir[]n Constantinopol, cu aproba\iunea Rusiei, doi domni numai pe =apte ani, Barbu +tirbei,]n Bucure=ti, =i Grigore Ghica,]n Ia=i.]n acele zile de restri=te, providen\ a d[du]ns[\[ranilor o

m`ng`iere prin calit[\\ile domnilor nou-numi\\i. Barbu +tirbei era un bun =i]n\\elept administrator, =i Grigore Ghica era un bun patriot, o inim[generoas[, aprins[de iubirea poporului s[u.

Dup[dispozi\\iunile luate de cur\\ile *suzerane* =i *protectrice*, precum se zicea pe atunci, domnii numir[doua comisuni]ns[rcinate de a elabora nou[proiecte de reformare a rela\\iunilor dintre proprietarii de mo=ii =i dintre cultivatorii de p[m`nt. Aceste proiecte, odat[f[cute, ele fur[]nt[rite printr-un hati=erif al sultanului =i publicate apoi de c[tre domni]n ambele principate.

Noile legiuri se resim\\ir[de agita\\iunea \\[r]neasc[.

]n |ara Rom`neasc[, autorii mi=c[rii na\\ionale proclamarer[emanciparea \\[ranilor prin desfiin\\area clacei =i]mpropriet[r]irea lor; acest[proclama\\ie devenise pentru \\[ranii munteni o evanghelie, o legend[. Proprietarii, de alt[parte, tag[duiau \\[ranilor orice drept asupra mo=iilor. Vod[+tirbei, mare proprietar, introduse dar]n legiuirea sa acest din urm[ordin de idei: t[gada \\[ranului a orice drept asupra pam`ntului, chiar a acelor drepturi care le erau recunoscute de secole, recunoscute,]n cele din urm[, chiar de Codul Caragea.

]r[anii fur[clasifica\\i]n noua legiuire de simpli *chiria=i*. La fiecare =apte ani, st[p`nii aveau dreptul de a izgoni de pe mo=ie prisosul popula\\iunii, f[r] desp[gubire, chiar pentru casele =i s[dirile lor; mai r[u dec`t]n Turcia, dec`t]n Dobrogea, unde, la intrarea lor, rom`nii au g[sit legea otoman[recunosc`nd ca proprietate *m\\ilk*, adic[proprietate absolut[, casa =i s[dirile \\[ranilor, fie musulmani, fie cre=tini.

]ns[aplicarea acestei legi a g[sit o]mpotrivire hot[r`t[, absolut[din partea \\[ranilor]n toat[Muntenia. Oameni de ordine ca totdeauna, nerevolt`ndu-se nic[ierea, precum veacuri au f[cut =i p[rin\\ii lor, \\[ranii resigna\\i, dar sper`nd timpuri mai bune, drept singur[]mpotrivire au stat cu bra\\ele]ncruciate,]n loc de a le pune la munc[.

Acest[atitudine ferm[a dat de g`ndire =i domnului vod[+tirbei, bun administrator =i mare gospodar; el]n\\elese toat[gravitatea situa\\iunii, el l[s[dar s[se realizeze aceea ce]ns[=i legiuirea sa zice, c[legiuirea avea de scop numai ajungerea la s[v`r=ire de alc[tuire sau tocmeli agricole de bun[voie s[v`r=ite]ntre proprie-

tarii de mo=ii =i]ntre cultivatorii de p[m`nt. +i a=a se =i]nt`mpl[; mai nic[ieri noua legiuire nu fu pus[]n lucrare, proprietarii se mul\umir[sa li se dea de catre \[rani dijma din sem[n[turile f[cute de ei, s[li se lucreze c`teva pogoane ca *ru=fet* =i s[li se dea c`te una sau dou[podvezi, iar mo=ia]ntreag[r[mase]n folosul \[ranilor.

Aceast[reform[era departe de principiul cre[rei micii propriet[rii, propriet[rii absolute =i individuale, urm[rite de genera\iunea progresist[. Legea lui vod[+tirbei crea un fel de comunism, care a]ngreuiat mult aplicarea legii rurale din 1864.

N-a fost tot a=a cu noua legiuire din Moldova.

Grigore Ghica, de abia instalat domn,]=i form[noul s[u] minister din b[rba\i lua\i din partidul na\ional sau partizani ai noilor reforme, =i anume: Alexandru Sturdza, pre=edinte de consiliu =i ministru de interne, b[rbat care,]n calitate de vistier, sub domnia lui Mihail Sturdza, s-a ar[tat pururea cu mare]ngrijire pentru \[rani, ca materie impozabil[; el lu[de director pe Costache Rola; prin\ul Gheorghe Su\u, la Departamentul de Finan\e, av`nd ca director pe Ioan Silion; Alexandru Costache Sturdza, repauzatul nostru consul general la Salonic, a fost numit postelnic, secretar de stat; la Departamentul Justi\iei, Petru Roset-B[l[nescu, p[rintele lui Nicolae Roset-B[l[nescu, ministrul de externe sub Cuza vod[=i care m-a ajutat mult la]nl[turarea piedecilor =i intrigilor]n contra decret[rii =i aplic[rii legii rurale din 1864; director al Ministerului Justi\iei a fost numit Dimitrie Rallet, acela care]n 1848 a scris o]ntreag[literatur[]n contra regimului lui Mihail Sturdza =i]ndeosebi *Plutarchul Moldovei*; la H[tm[nie sau Ministerul de R[zboi a fost numit Teodor Bal=, zis t`n[rul =i viitorul caimacam, dup[retragerea din domnie a lui Grigore Ghica, la]nceputul r[zboiului turco-rusesc din 1854; la Vornicia bisericeasc[=i Epitropia]nv[\[turii publice,]ntr-alte cuvinte la Ministerul Cultelor =i Instruc\iunii Publice, a fost chemat Nicu Ghica-Com[ne=teanu, v[r al domnului, patriot]nfl[c[rat, spirit]nalt, partizan]n focat al reformelor sociale =i care]ntrunea]n el toate calit[\ile bune, far[un singur defect, ale

Ghicule=tilor; =ef al Poliției Capitalei a fost numit Petru Mavrogheni, viitorul =i cel mai capabil b[r]bat de finan[]e al Rom[]niei.

Cu un asemenea domn ca Grigore Ghica vod[] =i cu a=a mini=tri, noua lege rural[] nu putea sa fie dec[]t o lege de progres, dec[]t o lege bl[]nd[], p[]rinteasc[] pentru \[]rani. Noua legiuire consfin[]i drepturile seculare ale \[]ranilor, hot[]r[] ca ogoarele \[]r[]ne=ti s[] fie alese =i st[]lpite, \[]ranii s[] nu poat[] fi str[]muta[]i din ele; se desfiin[] dijma =i toate angariile lor. Munca datorit[] catre st[]p[]nii de mo=ii era bine determinat[]. Aceast[] lege era]naintemerg[]toare =i preg[]titoare legii rurale din 1864. Dac[] ea n-a produs efectele salutare care se a=teptau de bunul domnitor, cauza trebuie c[]utat[]]n atotputernicia proprietarilor,]n sl[]biciunea guvernului, care, prin]ns[] =i instiuirea sa, era provizorie, =i prin urmare far[] putere.

Iat[]]n ce stare se g[]sea ajuns[] chestiunea rural[] c[]nd Tratatul de Paris decret[] c[] popula[i]unile din \[]rile rom[]ne vor fi consultate =i c[]nd,]n adun[]rile-mume, \[]ranii, ponta=ii, cl[]ca=ii, iobagii veni[r] de luar[] loc al[]tura cu fo=tii domni, cu boierii st[]p[]ni de mo=ii, cu episcopii =i cu egumenii de la m[]n[]stiri (=i ace=tia erau st[]p[]ni de mo=ii =i adesea mai impilatori pentru \[]rani dec[]t chiar boierii]ns[]rcina[]i cu datorii =i cu numeroas[] familie).

]n Adunarea din Ia=i, cu deosebire de cea din Bucure=ti, cum am ar[]tat mai sus,]ntre alte reforme de organiza[]ie din]ntru, a venit la ordinea zilei =i chestia legii rurale.

Deputa[]ii \[]rani,]n num[]r de 14, au venit]n mijlocul nostru, slabi, purt[]nd pe fruntea lor stigmatul muncii silite =i pot zice chiar goi. De podoare pentru str[]ini =i pentru Adunarea]n care ei intrau ca reprezentan[]i a mai mult de un milion de impila[]i, unioni=tii s-au gr[]bit a le]nlesni cump[]rarea de haine noi.

]rani moldoveni,]n dezbaterile Camerei, ca =i fiii lor]n c[]mpiile Bulgariei, au dovedit c[]]n vinele lor curge]nc[] s[]ngele romanilor, cuceritorii lumii. Respectuo=i, dar f[]r[]]njosire c[]tre nobilii lor colegi =i st[]p[]ni,]ns[] lini=tia =i fermi, ei s-au ar[]tat pururea demni chiar c[]nd]n fa[]li se t[]g[]duiau drepturile, chiar c[]nd li se imputa lenea ca cauz[] a s[]r[]ciei lor; ei,]n cur[]nd, prin atitu-

dinea lor au ajuns a impune stima chiar asupraitorilor lor. Cu drept cuvânt dar li s-a aplicat numirea de talpa casei, numire care eu am scris-o sub fotografia reprezentând pe deputații pontași pe care am trimis-o lui C. A. Rosetti. (Un exemplar din această fotografie se află încă astăzi expus în sala de conferințe a Camerei noastre de deputații.)

În marea luptă pentru Unire, deputații răniți au rezistat la toate încercările de corupție și promisiunile separate ale lor, ei au stat credincioși alături cu uniunii. Și când, în ziua de 7 octombrie 1857, în așapteaședință, Adunarea ad-hoc a votat, afară de două voturi, al logofătului Alecu Balș și al locuitorului episcopului de Română, Hermeziu, propunerea pentru Uniunea principatelor prezentată de mine, și când votul s-a proclamat de președinte, Ioan Roată, deputatul rănilor din județul Putna, a exclamat în gura mare, în numele celorlalte deputații căcași: "Noi nu știm a ura, dar Dumnezeu știe a se îndura".

În ziua de 9 noiembrie 1857, în a 16-aședință a adunării, repausatul Anastasie Panu a dat citire propunerii locuitorilor pontași exprimând dorințele rănimii. Această propunere este una din pledoariile cele mai elocvente în favoarea rănilor; ea descrie cu litere de foc suferințele seculare ale muncitorilor; altminterea nu contestă nici un drept, nu cere nimic gratuit de la proprietari, decât liberarea brașelor prin răscumpărarea *boierescului* (căcii) și prin urmare a rămăneșă în mână lor ca proprietate absolută pământul cultivat de ei în puterea legilor de pe atunci.

Acest act, o adevărată plângere a unui întreg popor, ar trebui să fie citit și reprodus în întregime lui; totuși, în vederea scurtului timp ce-mi este dat, mă voi mărgini a citi concluziunea lui; iată-o:

"Suspînul, durerea noastră de toate zilele, dorința cea mai mare, pentru care ne rugăm și zi și noapte la Dumnezeu să se îndure, este căderea boierescului; de aceea vream să răscumpărăm și toate acele cu care suntem împovărați către boierii de moșii. Vream să scăpăm, vream să ne răscumpărăm de robia în care suntem; vream să ne răscumpărăm, să nu mai fim ai nimănui, să fim numai ai răii și să

avem =i noi o \ar[; am]ngenuncheat, am]mbr`ncit cu to\ii; cum suntem nu o mai putem duce]ndelung; nu voim s[]jignim drepturile nim[nui, dar nici al nostru s[nu se]ntunece.

Din buni =i str[buni, noi am avut dreptul de a ne lucra p[m`ntul trebuitor pentru hrana noastr[=i a vitelor noastre, f[r[s[ne poat[nimeni alunga de pe d`nsul...

S[fie deci o Adunare ob=teasc[unde s[avem =i noi oamenii no=tri; s[se cearn[=i s[se dezbat[drepturile boierilor =i drepturile noastre, =i ceea ce o \ar[va g[si c[suntem datori cu sudorile noastre vom pl[ti. Omul, ca s[scape din robie =i s[fie st[p`n la cas[, vatr[=i ogorul s[u, cu tragere de inim[va lucra =i se va r[scump[ra].

Aceste cuvinte nimenea azi]n Rom`nia nu le va g[si revolu\ionare =i comuniste, pentru c[faptele au dovedit c[realizarea cererilor \[ranilor f[cut[]n 1848 nu a sc[zut valoarea propriet[ilor, ci din contra a]nzecit-o, nici a f[cut din \[rani despoitori comuni=ti ai mo=iilor str[ine. Aceste cuvinte, repet, au st`rnit]n 1857 o furtun[]n toat[Rom`nia, bine]nveles din partea st[p`nilor de mo=ii; c[ci \[ranii, av`nd]ncredere =i]n dreptatea cauzei lor, =i]n curajul =i sprijinul energetic al ap[r[torilor lor, sper`nd mai ales]n dreptatea Europei, care=]i plecase auzul la strig[tele de durere ale unui]ntreg popor, se \inur[lini=ti\i. Deputa\ii lor]=i sf`r=ir[pl`ngerea lor prin aceste frumoase =i uimitoare cuvinte:

“M`ntuirea noastr[, dup[Dumnezeu, de la sfatul puterilor o a=tept[m, ele au luat =i \in sor\ii Rom`niei]n puternica lor m`n[; numai ele pot]mplini m[rea\fa fapt[de a scoate un popor din morm`ntul]n care a z[cut p`n[acum. Biruin\ele cele mari c`=tigate se vor =terge de pe st`lpii ei]nal\i pe care sunt scrise, pietrele se vor preface iar[=i]n nisip, dar]nvierea Rom`niei, s[pat[ad`nc]n inimile tuturor rom`nilor, trec`nd din str[nepo\i la str[nepo\i, vor binecuv`nta timpurilor viitoare numele]ntemeietorilor unui popor”.

]n toate jude\ele proprietarii se adunar[, formular[protesturi, jalbe, memorii,]n vederea de a sprijini proprietatea =i de a ar[ta ca false afirm[rile \[ranilor. Fur[unele publicate prin ziare, altele comunicate reprezentan\ilor puterilor str[ine.

Propunerea \[ranilor a fost trimisă]n cercetarea comitetelor proprietarilor mari =i proprietarilor mici; ea a dat loc la discușiuni]nfocate, la]nvinov[iri teribile]n contra \[ranilor; =i ce este mai trist =i mai dureros este c[acuz[rile cele mai violente, c[refuzurile cele mai absolute de orice reform[]n favoarea \[ranilor n-au pornit din s`nul comitetului proprietarilor mari, c`t din s`nul comitetului proprietarilor mici, acei care aveau pe p[r]ile lor de mo=ie c`te 5, 10, mult 15 cl[ca=i. Ace=ta]pau mai tare dec`t acei care aveau mii de f[ci =i sute de ponta=i; precum]n fapt[cei dint`i,]n s[r]cia lor, tratau pe cl[ca=i mai r[u (=i]ntocmai ca pe]gani) dec`t boierii boga[i,]n]nima c[rora la mul[i se aflau sim\[minte comp[timitoare pentru soarta cl[ca=ilor =i dintre care mul[i erau]n capul reformei emancipatrice. De aceea raporturile, =i al comitetului proprietarilor mari =i al proprietarilor mici, =i majoritatea =i minoritatea, nu cuprind nici o solușiune; dezlegarea chestiei nodului gordian se l[sa unei viitoare Adun[ri legislative, adic[unui viitor necunoscut.

C`nd]n ziua de 18 decembrie raporturile comitetelor venir[]n discușiunea]ntregii Adun[ri-mume ad-hoc, marea sal[a =edin[velor Adun[rii fu]nconjurat[de mii de proprietari, alerga[i din toate ungherele Moldovei =i chiar din jude[ele]nvecinate ale Munteniei. Deputa[ii care erau pentru o solușiune favorabil[cererii \[ranilor fur[mai ales asedia[i =i amenin[a[i de aleg[torii lor. Eu eram]n Adunarea din 1857 reprezentant al proprietarilor mari din Dorohoi. Trei zile am fost, pot zice, r[stignit de c[tre mo=na=i din acel jude[, adu=i anume ca s[-mi]nchid[gura de a vorbi =i s[-mi lege m`na de a scrie. Mi se punea]nainte c[mandatul ce-mi dase nu era ca s[dezbate chestiunea \[r[neasc[, ca s[dau \[ranilor mo=iile lor, ci ca s[]nt[resc =i s[unesc mo=ia cea mare, Rom`nia. Cu lacrimi, dar, am trebuit s[m[supun =i s[m[ab[]n de orice solușiune radical[; m-am m[rginit a m[uni cu propunerea prezentat[de Dimitrie Rallet =i sus[inut[de Vasile Sturdza, Petru Mavrogheni =i al[i partizani ai emancip[rii \[ranilor, care se m[rginea a proclama]n principiu *desfiin[area r[sp[]tirii prin lucru a p[m`ntului ce se d[locuitorilor dup[a=ez[mintele de ast[zi =i rezervarea Adun[rii legiuitoare vii-*

toare de a vota o lege, c[reia s[fie supu=i=i locuitorii=i proprietarii=i care, dezv[luind acele principii, s[hot[rasc[acest[chestie at`t de important[=i demnitar[pentru Principatele Unite.

Aceast[socotin[, pe l`ng[subscriitorii de mai sus, mai cuprinde=i subscrierile lui Dimitrie Miclescu, Mihail Jora =i Alecu Teriachiu,]nc[]n via[, =i a lui Neculae Canan[u, Manolache Costache, Ian-cu Fotea =i Costache Rola, trecu[i]n cealalt[lume.

Adunarea ad-hoc — pot zice asediat[— a votat nu mai pu[in dec`t zece propuneri; nici una din ele n-a ob[inut majoritatea, trimi`ndu-se definitiv hot[r`re la viitoarea Adunare legislativ[.

Rezultatul dar a fost *negativ*. Un rezultat]ns[s-a dob`ndit; desp[r]irea partidelor pe t[r`mul chestiei rurale s-a efectuat, form`ndu-se pentru]nt`ia dat[atunci, *In mod definitiv*, partidul liberal =i partidul conservator, c`nd mai]nainte lumea politic[din Moldova era]mp[r]it[numai pe t[r`m politic, adic[partidul unionist =i partidul separatist.

Chestiunea rural[a mai venit apoi]n s`nul Comisiunii Centrale de la Foc=ani; ea a dat loc la lungi =i furtunoase discu[iuni]ntre liberali =i conservatori; majoritatea conservatoare a redactat,]n fine, un proiect prin care \[ranilor se libera bra[ele, dar li se smulgea buc[\ica de p[m`nt muncit[de ei sute de ani, l[s`ndu-li-se drept singur[m`ng`iere locuin[ele =i c`teva pr[jjini de izlaz (ima=). Negre=it c[acea solu[iune nu era ceea ce a=tepta \[r[nimea dup[at`ia ani amari de r[bdare, negre=it c[nu corespundea la prescrip[iunile articolului 46 al Conven[iunii din Paris.] [ranii]ns[, de=i fr[m`nta[i de durere, r[maser[totu=i lini=t[i], dar de lini=tea care precede furtuna, =i furtuna o]nte[ea]ns[=i Comisia Central[, care, f[r]=tirea =i aprobarea puterii executive, puse de se tip[ri =i se]mp[r]i prin sate,]n mii de exemplare, proiectul nefast votat de ea.

]ndat[dup[sav`r=irea Unirii,]n luna iunie 1862, primul ministru al Rom`niei, Barbu Catargiu, ap[r]torul]nfocat al propieta[ii absolute]n posesiunea exclusiv[a marilor proprietari,]nf[i= proiectul de lege votat de Comisiunea Central[. Discu[iunea asupra acestei legi, afar[de timpul ce s-a]ntrebuin[at]n sec[iuni, n-a

reclamat mai puîn dec`t =apte lungi =edin`e, de la 25 mai p`n[la 6 iunie, =i =edin`a din 11 iunie, c`nd s-a dat votul definitiv.

Nu voi intra]n am[nun`imile acestor lungi discu`iuni, pentru c[unii, =i din cei mai principali sprijinitori sau]mpotrivitori ai proiectului de lege elaborat de Comisiunea Central[, sunt]n via\[; =i, cu toat[rezerva =i delicate`a ce a=]ntrebuin`a-o, m-a= teme s[nu intru]n personalit[. }mi va fi]ns[permis a spune =i a m[m`ndri de aceasta, c[]n dou[lungi =edin`e, =i anume]n zilele de 25 mai =i 1 iunie 1862, am comb[tut proiectul]nf[\i=at prin dou[lungi discursuri, care, fiecare]n deosebi, n-au]inut mai puîn de la patru p`n[la cinci ore. Am avut de adversar puternic, =i prin marele s[u talent =i prin autoritatea sa de prim-ministru, pe Barbu Catargiu, cel mai mare =i mai convins orator al conservatorilor. }n vehemen`a sa, el califica discursul meu de himer[, o himer[ciudat[, paradoxal[, o himer[cu capul de porumbi\[fag[duind mult[bl`nde`e, cu trunchiul de aspic plin de venin =i cu coada de =op`rl[m[glisitoare,]nvinuindu-m[c[am stigmatizat proprietatea cu cele mai degradatoare calomnii, cu un cuv`nt, am sacrificat principiile lui Proudhon, care zice c[proprietatea este o ho`ie, c[,]n fine, am]ncheiat cer`nd cu mult[umilin`\[a se da \[ranului, ca un fel de milostenie, p[m`ntul ce-l cultiv[ast[zi.

C`nd asemenea cuvinte se rostesc de c[tre un prim-ministru ca Barbu Catargiu =i]ntr-o Adunare ca cea din 1862,]n care erau concentrate toate for`ele conservatorilor]ntruni`i din am`ndou[\[rile, rezultatul nu putea s[fie dec`t acel prev[zut.

]n 11 iunie, aniversarea revolu`iunii din 1848 =i dou[zile nu-mai dup[moartea funest[a lui Barbu Catargiu, ucis la u=ile Parlamentului prin o m`n[criminal[, din nenorocire r[mas[necunoscut[p`n[asf[zi, majoritatea Adun[rii, speriat[=i indignat[de o crim[f[r[exemplu]nc[]n anelele \[rilor rom`ne, nu mai ascult[glasul drept[\ii, ci,]mpins[de ur[=i de r[zburare c[tre \[rani,]ntru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici preg[tit, nici s[v`r=it de ei, a votat =tergerea tuturor drepturilor \[ranilor, luarea din m`nile lor a ogoarelor muncite de ei, d`ndu-le]ns[drept

m`ng`iere, ca p[m`nt comunal, trei pogoane la mo=ii de c`mp, dou[pogoane la mo=ii de mijloc =i un pogon =i jum[tate la mo=iile de munte, =i aceasta]nc[nu ca proprietate absolut[, ci numai ca p[m`nt arendat cu o chirie perpetu[, care urma mai t`rziu a se hot[r] de c[tre consiliul jude\ean.

Iat[tristul rezultat dob`ndit]ntr-un timp care n-a \inut mai pu\in dec`t 14 ani, de la 1848 =i p`n[la 1862.

Discutat[a fost chestiunea]n mod contradictoriu]ntre proprietari =i]ntre \[rani]n s`nul comisiunii mixte din Bucure=ti, la 1848; discutat[a fost chestiunea]n s`nul Adun[r]ii-mume ad-hoc din Ia=i, din 1857; discutat[a fost chestiunea]n s`nul Comisiunii Centrale legislative din Foc=ani; discutat[a fost chestiunea]n prima sesiune a]nt`iului parlament al Rom`niei unite; =i m[sura emancipatrice, de=i]n\eleas[de chiar adversarii ei, de=i studiat[, coapt[prin at`tea =i at`tea lungi =i variate discu\iuni, tot se am`n din comisiune]n comisiune, din Camer[]n Camer[; =i \[ranul rom`n tot a r[mas neclintit]n speran\ele sale, tot a r[mas supus legilor]n fiin\[, =i a urmat a fi modelul ordinii =i legalit`\ii.

C[legea votat[de Camer[]n ziua de 11 iunie, ca batjocur[a anivers[r]ii zilei de 11 iunie 1848, c`nd mi=carea na\ional[din Bucure=ti a decretat marile principii politice =i sociale reclamate de poporul rom`n, c[acea lege, zic, nu putea avea fiin\[, nu putea fi aplicat[, c[era prin urmare moart[]n]ns[=i ziua na=terii sale, au]n\eles-o]n=i=i mini=trii care au urmat ministerului lui Barbu Catargiu. }nsu=i b[tr`nul Arsachi, colegul =i coreligionarul repausatului ministru =i urma=ul s[u]n scaunul preziden\ial, n-a cutezat s-o supun[sanc\iunii domne=ti. Tot a=a a f[cut =i ministerul Kretzulescu, care a succedat la putere ministerul Arsachi.

C`nd, la 11 octombrie 1863, am fost chemat]n capul noului minister, am g[sit proiectul]n starea]n care a fost trimis de c[tre pre=edintele Camerei pre=edin\iei Consiliului de Mini=tri.

Negre=it c[nu a= fi cerut sanc\iunea domneasc[la un proiect

ale carui temelii eu =i cu to\i liberalii de orice nuan\ e le-am comb[tut cu toat[energia]ntr-un =ir de 16 ani ne]ntrerup\i.

Dup[ce]n sesiunea Camerei din 1863 =i 1864 am prezentat proiectele de lege comunale =i jude\ene, secularizarea m[n]stirilor]nchinat =i ne]nchinat =i trecerea c[tre stat a tuturor mo=iilor m[n]stire=ti, reprezent`nd a patra parte din teritoriul Rom`niei, =i am ob\inut votarea lor, pot zice]n unanimitate (adic[=i de c[tre conservatori =i de c[tre liberali), =i alte legi de reforme liberale,]n aprilie 1864, am]nfiin\at]n fine =i proiectul de lege rural[, astfel precum partidul liberal l-a fost prezentat]n 1862]n opozi\iune cu proiectul de lege elaborat de Comisiunea Central[; dar de aci lucrurile s-au]ncurcat]ntr-un nod gordian. Numai pentru c[proiectul de lege a fost prezentat =i c["Monitorul" a publicat]n aceea=i zi cuprinderea lui, am primit un vot de blam. Publica\iunile]ns[erau necesare pentru a lini=ti popula\iunile rurale agitate de publicitatea dat[proiectului de lege al Comisiunii Centrale.

Ministerul =i-a dat demisia. Domnul nu a primit-o, =i Camera a fost prorogat[pentru ziua de 2 mai. }n aceast[zi de adunare, din momentul suirii la tribun[a biroului s[u, a declarat c[nu voie=te a trata cu mine nici chestiunea rural[, nici reforma legii electorale octroiata[de str[ini prin Conven\iunea din Paris.

M[opresc aci.

Descrierea cauzelor care au provocat lovirea de stat din 2 mai, precum =i consecin\ele acestui act afar[din lege nu pot forma obiectul unei simple conferin\ e. +i apoi descrierea evenimentelor din 1864 ar constitui]nc[o istorie de actualitate, =i nu cred c[a= face bine dac[m-a=]ns[rcina, cel pu\in acum, cu facerea acestei istorii.

M[voi m[rgini numai a cita ca simple fapte]nf[\i=area acestui proiect]n dezbaterea Consiliului de Stat =i promulgarea sa]n ziua de 14 august 1864.

Dezbaterea acestei legi a \inut mai multe zile]n Consiliul de Stat, prezidat de]nsu=i domnul. +i aci simt o datorie de a exprima

=i ast[zi recuno=tin\ a mea vicepre=edintelui acelui corp investit atunci cu puterile legiuitoare, Costache Bozianu, =i membrilor s[i: A. Crevulescu, G. Vernescu, A. Papadopol-Calimach, P. Orbescu, D. Bolintineanu, G. Apostoleanu, =i c`torva altor spirite luminate, care m-au ajutat]n greaua]ntreprindere.

Proiectul meu s-a modificat]n bine, dar am gasit]mpotrivre la propunerea mea de a se aplica legea de]ndat[, adic[de la viitorul 23 aprilie 1865.

Majoritatea Consiliului de Stat, cu care s-a unit =i domnul, n-a primit imediata aplicare, ci a am`nat-o dup[trei ani. O asemenea legiuire, o legiuire social[, am`nat[]n aplicarea ei dupa trei ani, atunci c`nd \ara]ntreag[, proprietari, arenda=i =i mai ales \[rani, to\i]n picioare, a=teptau cu ner[bdare o solu\iune definitiv[=i imediat[, o asemenea am`nare, zic,]nsemna]ns[=i condamnarea =i sf[r`marea legii.

Imediat dup[votul Consiliului de Stat, eu am depus demisiunea mea]n m`inile domnitorului, declar`nd c[,]n calitate de ministru de interne, eu nu puteam r[spunde de ordinea public[, c[nu aveam]ndestule mijloace de execu\iune, pentru c[, odat[ce se va l[\i Buna-Vestire a desfiin\[rii cl[cii, a liber[rii bra\elor =i a emancip[rii ogoarelor lor de orice sarcini =i angarie c[tre st[p`nii de mo=ii, s[pot]ndatora pe \[rani trei veri de-a r`ndul a mai face clac[sau boierescul.

“]n dosul fiec[rui cl[ca= mi-ar trebui c`te un jandarm, zisei domnului; =i dac[m[ria-ta ai avea at`vi jandarmi c`vi sunt \[ranii, =i]nc[nu te-a= sf[tui s[faci de ei o asemenea]ntrebu\are =i nici c[ordinea m[riei-tale ar fi ascultate, pentru c[=i jandarmii (pe atunci se zicea “c[l[ra=ilor” *doroban\i*) sunt cl[ca=i sau fii de cl[ca=i”.

Vorba francezului “la nuit porte conseil”²¹ s-a]ndeplinit, spre fericirea \[rii, spre gloria domnului.

Cuza vod[, mai bine avizat =i dup[o matur[sf[tuire cu el]nsu=i, a cump[nit temeiurile importante ale aplic[rii imediate a marii reforme. Mi-a]napoiat dar demisiunea =i m-a]mputernicit c`t s[pledez]nainte Consiliului de Stat necesitatea de a reveni la ime-

diata aplicare a acestei legi. Consiliul de Stat și ministerul am convenit ca legea să se poată pune în lucrare de la 23 aprilie 1865, imputernicit fiind însă guvernul de atunci lucrările pregătitoare de constatare și de marcarea, prevăzute prin lege.

Primească aici recunoștința mea fostului meu coleg la acel minister și actualul meu coleg în Academie, d-l N. Kretzulescu; nu mai puțin în confund această recunoștință onorabilului d-l G. Vernescu și colegului meu în Academie, d-l Alexandru Papadopol-Calimach, supraviețuitori, cu d-l Orbescu, din acel luminat Consiliu de Stat, care, puindu-se mai pe sus de toate considerațiunile și dificultățile politice de pe atunci, au împreună lucrat și puternic contribuit la *săvârșirea unei reforme care a schimbat fața economică a României*.

Legea s-a promulgat și publicat în ziua de 14 august, și puțin în ziua de 15 ea a fost imprimată mai în toate satele României și în sunetul clopotelor citit și binecuvântat în bisericile lor.

Legea a fost precedată de o proclamațiune a domnului *Către locuitorii țării*. Această proclamațiune este testamentul politic al lui Cuza vodă.

Mari generali ai fcut, dar această proclamație nu va pieri nici din inima țărănilor, nici din istoria României. Să-mi fie permis a da citire proclamației:

„Sătenilor!

Îndelungată voastră așteptare, marea fagăduință dată vouă de înaltele puteri ale Europei prin art. 16 al Convenției, interesul patriei, asigurarea proprietății funciare și dorința mea cea mai vie s-a împlinit.

Claca (boierescul) este desființată pentru de-a pururea, și de astăzi voi sunteți proprietari liberi pe locurile supuse stăpânirii voastre, în întinderea hotărâtă prin legile în ființă.

Mergeți dar, mai înainte de toate, la poalele altarului și cu genușurile plecate mulțumiți atotputernicului Dumnezeu pentru că prin ajutorul său, în sfârșit, ați ajuns a vedea această zi frumoasă pentru voi, scumpă inimii mele și mare pentru viitorul României!

De astăzi voi sunteți stăpâni pe brațele voastre; voi aveți o

p[rticic[de p[m`nt proprietate =i mo=ie a voastr[, de ast[zi voi ave\i o patrie de iubit =i de ap[rat.

+i acum, dup[ce cu bra\ul Celui de Sus am putut s[v`r=i o asemenea mare fapt[, m[]ntorc c[tre voi, spre a v[da un sfat de domn =i de p[rinte, spre a v[ar[ta calea pe care trebuie s[o urma\i, de voi\i s[ajunge\i la adev[rata]mbun[t\ire a soartei voastre =i a copiilor vo=tri.

Claca =i toate celelalte leg[turi silit[e]ntre voi =i]ntre st[p`nii vo=tri de mo=ii sunt desfiin\ate prin plata unei drepte desp[gubiri.

De acum]nainte, voi nu ve\i mai fi cu d`n=ii]n alte leg[turi dec`t acele ce vor izvor] din interesul =i buna primire a unora =i a altora. Aceste leg[turi]ns[vor fi pururea neap[rate pentru ambele p[r\i. Face\i dar ca ele s[fie]ntemeiate pe iubire =i]ncredere. Mul\i =i foarte mul\i din proprietari au dorit]mbun[t\irea soartei voastre. Mul\i din ei au lucrat cu toat[inima, ca s[ajunge\i la aceast[frumoas[zi, pe care voi ast[zi o serba\i. P[rin\ii vo=tri =i voi a\i v[zut de la mul\i st[p`ni de mo=ii ajutor la nevoile =i trebuin\ele voastre. Uita\i dar zilele negre prin care a\i trecut; uita\i ura =i toat[vrajba; fi\i surzi la glasul acelora care v[vor]nt[r`ta]n contra st[p`nilor de mo=ii, =i]n leg[turile de bun[voie ce ve\i mai avea de aci]ncolo cu proprietarii nu vede\i]n ei dec`t pe vechii vo=tri sprijinitori =i pe viitorii vo=tri amici =i buni vecini. Au nu sunte\i to\i fii ai aceleia=i \ri? Au p[m`ntul Rom`niei nu este muma care v[hr[ne=te pe to\i?

St[p`ni liberi pe bra\ele =i pe ogoarele voastre, nu uita\i mai]nainte de toate c[sunte\i plugari, c[sunte\i muncitori de p[m`nt. Nu p[r[sii\i aceast[frumoas[meserie, care face bog[via \rii, =i dovede\i =i]n Rom`nia, ca pretutindeni, c[munca liber[produce]ndoit dec`t munca silit[. Departe de a v[deda tr`nd[viei, spori\i]nc[h[rnicia voastr[, =i ogoarele voastre]ndoit s[fie mai bine lucrate, c[ci de acum aceste ogoare sunt averea voastr[=i mo=ia copiilor vo=tri.

]ngriji\i-v[asemenea de vetrele satelor voastre, care de ast[zi devin comune neat`rnate =i loca=uri statornicite ale voastre, din

care nimeni nu v[mai poate izgoni. Sili\i-v[dar a le]mbog[\i =i a le]nfrumuse\ea; face\i-v[case bune =i]ndestul[toare;]nconjura\i-le cu gr[dini =i cu pomi roditori. }nzestra\i-v[satele cu a=ez[minte folositoare vou[=i urma=ilor vo=tri. Statornic\i mai ales =i pretutindena =coale, unde copiii vo=tri s[dob`ndeasc[cuno=tin\ele trebuitor pentru a fi buni plugari =i buni cet[veni.

Actul din 2 mai v-a dat la to\i drepturi;]nv[\a\i dar pe copiii vo=tri a le pre\ui =i a le bine]ntrebuin\va.

+i mai presus de toate, fi\i =i]n viitor ceea ce a\i fost =i p`n[acum =i, chiar]n timpurile cele mai rele, fi\i b[rba\i de pace =i de bun[r`nduial[; ave\i]ncredere]n domnul vostru, care v[dore=te tot binele; da\i, ca =i p`n[acum, pilda supunerii c[tre legile \[rii voastre, la a c[rorã facere ave\i =i voi de acum a lua parte; =i,]n toat[]nt`mplarea, iubi\i Rom`nia, care, de ast[zi, este dreapt[pentru to\i fiii s[i.

+i acum, iubi\ilor mei s[teni, bucura\i-v[=i p[=i\i la munca de bun[voie, care]nal\ =i]mbog[\e=te; =i Dumnezeu! p[rin\ilor no=tri s[binecuv`nteze s[m`n\ã ce ve\i arunca pe cea]nt`i brazd[liber[a ogoarelor voastre”.

C`teva cuvinte =i voi sf`r=i.

Aplicarea legii rurale a dat loc, pe alocurea =i mai ales]n |ara Rom`neasc[, la dureroase str`mb[t[\i.

]n Moldova, ogoarele \[r[ne=ti fiind alese]nc[prin legea lui Grigore Ghica din 1850, str[mutarea posesiunii nu s-a f[cut]n genere dec`t]n urma necesit[\ilor de comasare.

Nu a fost tot a=a]n Muntenia. A=a mai toate mo=iile erau lucrate numai de \[rani =i pe toat[]ntinderea, schimb`ndu-se ogoarele mai anual, dup[necesit[\ile agriculturii; a trebuit mai]nt`i dar a se aplica legea lui +tirbei vod[, adic[a se determina pe p[m`nt]ntinderea ogoarelor cuvenite \[ranilor, =i de aci multe nedrept[\i. +i cu toate acestea,]n toat[]ntinderea Rom`niei o singur[strigare de nemul\umire n-a izbucnit din gura \[ranilor, un singur bra\ nu s-a ridicat pentru silnice fapte sau r[zbur[ri.

]n Austria,]n Rusia, aplicarea legii rurale a dat loc la mii de

acte de crude represalii; mii de case ale proprietarilor au fost date pradă flicilor =i sute de proprietari au căzut victime sub topoarele rănilor, transformându-se în fiare sălbatice.

În România, o liniște perfectă; într-o săptămână generală, aplicarea legii emancipatrice s-a făcut fără a se preface în cenușă o singură casă din ale foștilor stăpâni, fără ca să se smulgă un singur fir de păr din ale marilor proprietari.

Când, 14 ani în urmă, la apelul viteazului lor domn =i căpitan, rănul român, soldat de linie sau dorobanș ori călăraș, după două sute de ani de umilință, în câmpiile Bulgariei =i în fața țărilor Plevnei, a dat piept dușmanului, rănul român, zic, prin vitejia sa, prin înfruntarea morții, a dovedit că astăzi el avea o patrie de iubit =i de apărare =i că în spatele lui, dincoace de Dunăre, el avea pentru dânsul =i pentru familia sa o părtecică de pământ, proprietate =i moșie a lui =i a copiilor săi.

Sire,

În timpul lui vodă Cuza s-a desființat claca =i s-au împroprietărit săteni. Aceasta a fost o mare îmbunătățire a stării lor materiale.

În timpul domniei maiestășii-tale, s-a făcut mai mult. Opera începută s-a continuat.

Însurșeii din 1864 au căptătat pământurile ce li se acorda de lege =i alți săteni au fost împroprietăriți. Dar ceea ce s-a făcut mai mult a fost că i s-a dat rănului, pe lângă pământ =i săpă, pușca, ca să =i apere țara. Atunci am văzut cu toții cum pașnicul răn a devenit o-tean voinic, o-tean viteaz, care se uita la moarte cu dispreș =i care a reînviat, pe câmpul de batălie, gloria strămoșilor noștri.

Aceasta e mult, foarte mult, dar nu e destul. Trebuie să mergem înainte. Trebuie să facem ca la viitorul jubileu să vedem pe rănul român ajuns în pozițiunea în care glorioșii membri ai casei de Hohenzollern au adus pe răniile din Prusia. Trebuie ca prin cultură să ridicăm pe rănul nostru, ca el să aibă conștiința profundă =i energică de drepturile =i de datoriile lui, ca el să înțeleagă pe deplin că trebuie să =i pună viața pentru a =i apăra țara =i neamul.

Doamne,

Maiestatea-voastră ați citit o frumoasă poezie, prin care ați încântat pe toți căi am avut fericirea a asista la această serbare. Dumnezeu v-a încununat cu cununa nepieritoare a poeziei, încât purtați două coroane: una a regatului și alta a poeziei.

Poezia ce ați citit o cunoaștem acum toți. Să-mi fie permis să vă destăinui o poezie încă necunoscută a maiestrii-voastre.

În anul trecut sta la Mircea-ti mulțimea plină de întristare și în doliu împrejurul trupului neînsuflăit al iubitului nostru poet Vasile Alecsandri. Deodată se vede înainte în rând oștașesc un mic corp de zece oameni, întristați, dar mândri. Erau cei "nouă din Vaslui și cu sergentul zece", care veneau să părăsească sicriul celui care i-a cântat cu atâta răsunet. După ultima binecuvântare a bisericii, se auzi comanda militară: "Nouă din Vaslui și cu sergentul zece! înainte! Ridicați!" Atunci cei zece au plecat steagul cel zdrenăuit de glonțuri pe sicriul marelui bărbat care a cântat cu putere vitejia oștașilor români și, ridicându-l, l-au coborât cu mâinile lor în îngustul mormânt. Această inspirațiune poetică venea de la maiestatea-voastră și este una din cele mai frumoase și mai patriotice poeme. Era ultima salutare ce trimitea țara, armată și maiestatea-voastră celui iubit și plâns de toți.

Sire,

Ați condus țara în grele timpuri la izbândă; i-ați făcut independența, și din cele două țări oare ați format țara noastră gloriosă și respectată. Aceasta nu s-a putut dobândi decât prin mare străduire și mare înțelepciune. Ele aparțin maiestrii-voastre, care ați fost în capul națiunii.

Să trăiești, maiestatea-voastră, lungi ani încă, ca cu aceeași înțelepciune să conduceți țara; iar moștenitorul vostru să ia învârtură, ca să urmeze și el, cu aceeași străduire și înțelepciune, lucrarea cea mare a redeșteptării și a înălțării neamului românesc.

NOTE

SCRIERI LITERARE

**Soirées dansantes
(Adun[ri d[n\uitoare)**

Publicat[]n "Albina rom`neasc[", nr. 81-84, din octombrie 1839.

Textul era]nso\it de o not[: "C[pt. Kog[lniceanu, din *Paris ou le Livre des cent et un*". E vorba despre o colec\ie de scrieri]n 15 volume — *Parisul, sau Cartea a o sut[=i unu*, editat[la Paris]n anii 1831-1834. *Adun[ri d[n\uitoare* este o adaptare =i localizare m[iestrit[la realit[\ile moldovene=ti a unei schi\ve cu acela=i titlu a scriitorului francez J. Rafael din vol. XIII al colec\iei pomenite.

¹ "... de la =coala Trisfetitelor sau a dasc[lului Cheorghi (=coli]n Ia=i).

² P. Péllier =i J. Hette - arti=ti dramatici de la teatrul francez din Ia=i.

³ Biseric[construit[de domnitorul Miron Barnovschi la Ia=i]n 1623.

⁴ Goliat - personaj din *Vechiul testament*.

⁵ Pantaloni *collants* - str`n=i pe picior (fr.).

⁶ Miculi - comerciant din Ia=i.

⁷ Alexandru Moruzi - domnitor al Moldovei]n anii 1792, 1802-1806, 1806-1807.

⁸ Scarlat Callimachi - domnitor al Moldovei]n anii 1806, 1807-1810 =i 1812-1819.

⁹ Ana (Anna) =i Caiafa - mari preo\i iudei, care, potrivit *Noului testament*, l-au judecat pe Isus Cristos.

¹⁰ *Halimá* - carte popular[ce s-a bucurat de o larg[circula\ie]n traducere rom`neasc[.

¹¹ Vinograd - salat[din diferite legume =i maionez[. Aici terminul e folosit pentru a indica caracterul eterogen al participan\ilor la serat[.

¹² Ceres - (In mitologia roman[) zei\va gr`ului =i a recoltelor.

¹³ Fenix - om superior, unic]n felul s[u, de mare valoare.

¹⁴ Alphonse de Lamartine (1790-1869) - scriitor romantic =i om politic francez.

¹⁵ Ion Heliade R[dulescu (1802-1872) - scriitor, lingvist =i om politic din Muntenia.

¹⁶ Victor Hugo (1802-1885) - scriitor francez, renumit romancier.

¹⁷ Amable Tastu (1798-1885) - scriitoare francez[.

¹⁸ Catina S`mboteanu (prima jum[tate a sec. al XIX-lea) - traduc[toare din francez[.

¹⁹ *Fort[rea\la Evec =i Unul]n plus* - piese fran\uze=ti jucate la Ia=i.

²⁰ "... *se g[te=te ca =i Ninon*" (fr.) - personaj dintr-un vodevil francez ce se juca la Ia=i.

²¹ Maria Felicità Malibran (1808-1836) - sopran[francez[de origine spaniol[.

²² - Da, domnule. - Nu, domnule. - Domnule, sunte\i foarte bun.— Domnule, eu nu =tiu... (fr.).

²³ Pas de dans const`nd din mi=carea circular[a corpului (fr.).

²⁴ Pe cuv`nt de onoare (fr.).

²⁵ Persoan[]n pas cu ultima =i de cea mai prost gust mod[(fr.).

²⁶ Ca republicanii (fr.).

Nou chip de a face curte

S-a publicat]n "Dacia literar[" , tomul 1, 1840, la rubrica *Scene pitore=ti din obiceiurile poporului*. M. Kog\Iniceanu prezint[prin contrast obiceiurile de c[s]torie simple, nevinovate =i poetice ale locuitorilor de la sate =i moravurile bazate pe interese mercantile ale unor p[uriti din r`ndul or[=enilor. Schi\va se remarc[=i prin materialul folcloric inserat]n paginile sale - patru ora\ii de nunt[descoperite de autor]ntr-un vechi manuscris de familie.

¹ O, secole! Aceasta-i deci fapta ce bra\ul t[u =i-o luase asupr[=i?... Toporul t[u zdruncin[=i taie monumentul vechilor obiceiuri (fr.).

² Edouard Turquety (1807-1867) - poet =i bibliofil francez.

³ Iancu V[c]rescu (1792-1863) - poet din Muntenia. Sunt reproduse versuri din poemul s[u " *O zi =i o noapte de prim[var[sau Prim[vara amorului*".

⁴ Potrivit naturii (lat.).

⁵ Paul de Kock (1794-1871) - romancier și dramaturg francez, scrierile c[ruia au cunoscut o larg[r[sp`ndire la noi]n prima jum[tate a sec. al XIX-lea.

⁶ O, vremuri, o, moravuri! (lat.).

Iluzii pierdute. Un]nt` i amor

A ap[rut]n bro=ur[, la Ia=i, 1841, la Cantora “Foaiei s[te=ti” - propria editur[=i tipografie a lui M. Kog[lniceanu. Schi\va are valoare at` t de tablou social, autorul viz`nd,]n prima parte, moravurile societ[\ii moldovene=ti din perioada de tranzi\ie, c`t=i valoare autobiografic[, prin evocarea unor momente legate de anii de studii ai scriitorului la pensionul francez de la Miroslava, inclusiv prima sa dragoste.

¹ St[p`nul hotelului “St. Petersburg” din Ia=i, evocat de Kog[lniceanu =i]n alte scrieri ale sale: *Fiziologia provincialului]n Ia=i =i Tainele inimei*.

² Alexandru Ipsilanti - domnitor al Moldovei]n anii 1786-1788.

³ Dionisie Fotino (1769-1821) - istoric grec stabilit la Bucure=ti, autorul unui tratat]n limba greac[*Istoria Daciei vechi, acum a Transilvaniei, Valahiei =i Moldaviei*, tip[rit]n 3 volume la Viena]n anii 1818-1819. Ulterior lucrarea a ap[rut =i]n traducere]n limba rom`n[: *Istoria general[a Daciei, sau a Transilvaniei,]rii Munteno=ti =i a Moldovei*. De Dinisiu Fotino, traducere de George Sion. Tom. I-III, Bucure=ti, 1859, nr. 81-84.

⁴ Atreus =i Thyestes - personaje din mitologia greac[. Atreus, pentru a se r[zbuna pe fratele s[u Thyestes, i-a ucis trei fii, oferindu-i apoi la un banchet m`nc[ruri g[tite din carnea acestora.

⁵ Partide politice din Italia sec. XII-XV.

⁶ E vorba de schi\va *Soirées dansantes (Adun[ri d[n\uitoare)*, ap[rut[]n “Albina rom`neasc[”, 1839, nr. 81-84.

⁷ Ion Petrariul - haiduc sp`nzurat la Ia=i din porunca lui M. Sturdza.

⁸ Don Juan - personaj legendar, tipul seduc[torului orgolios =i cinic.

⁹ *Dup[miezul nop\ii* - pies[de dramaturgul francez Lockroy (1803-1891), jucat[la Ia=i]n stagiunea 1840-1841.

¹⁰ Ah, draga mea! Ce pies[de cabaret! (fr.).

¹¹ *Aventurile de dragoste ale cavalerului de Faublas =i Leg[turile periculoase* (fr.).

¹² “... bune maniere... cunoa=tere a vie\ii” (fr.).

¹³ Profund (fr.).

¹⁴ Butade; vorbe de duh (fr.).

¹⁵ ... Manier[cu totul nou[de a primi oaspe\i (fr.).

- ¹⁶ Pe ordinea de zi (fr.).
- ¹⁷ Anun\ pentru femeile ce se servesc de el (fr.).
- ¹⁸ Versuri din fabula lui A. Donici *Vulpea =i bursucul*.
- ¹⁹ "... dragostea *faunilor*": Faun - zeu al fecundit[\ii]n mitologia roman[.
- ²⁰ }nd[r[t, Satano! (lat.).
- ²¹ S[revenim la berbecii no=tri (fr.): s[revenim la subiect.
- ²² Sofá (fr.).
- ²³ E vorba despre scrierea lui Honoré de Balzac (1799-1850) *Fiziologia c[s[toriei* (fr.).
- ²⁴ Fa=ionabili; care \in la mod[, elegan\i (engl. fashionable —elegant, la mod[).
- ²⁵ Soubresaut - tres[rire, s[ritur[brusc[(fr.).
- ²⁶ Conduc[torul unei trupe de saltimbanci pe cai care a prezentat spectacole la Ia=i]n 1837.
- ²⁷ }n treac[t fie spus (fr.).
- ²⁸ Madame de Staël (1766- 1817) - scriitoare francez[.
- ²⁹ Ini\ialele lui Vasile Alecsandri.
- ³⁰ Librar din Leipzig.
- ³¹ M. Kog[lniceanu]l are]n vedere pe Costache Negruzzi, care semna adeseori cu ini\ialele C. N.
- ³² Manque - ratat (fr.).
- ³³ Este vorba despre cartea *200 de re\ete cercate de bucate, pr[jituri =i alte trebi gospod[re=ti*. Tip[rite cu cheltuiala =i]ngrijirea unei societ[\i de iubitori de]naintirea =i str[lucirea neamului rom`nesc (Ia=i, 1841), preg[tit[de C. Negruzzi =i M. Kog[lniceanu - o prelucrare a unui izvor francez.
- ³⁴ Vocea poporului - vocea lui Dumnezeu (lat.).
- ³⁵ O, fericire, o, bucurie! (fr.).
- ³⁶ Metod[de instruire bazat[pe memorizare, elaborat[de pedagogul francez Jean Joseph Jacotot (1770-1840).
- ³⁷ E vorba de romanul scriitorului =i prelatului francez François de Solignac de la Mothe-Fénelon (1651-1715) *La suite du IV-e livre de l'Odysée, ou Les aventures de Télémaque* (1699) (*Continuarea c[r\ii a patra despre Odiseu, sau Aventurile lui Télémach*).
- ³⁸ Calypso nu se putea]mp[ca cu plecarea lui Ulisse; din cauza durerii ea era nefericit[de a fi nemuritoare. - Caverna-i nu mai r[suna de c`ntecele sale (fr.).
- ³⁹ Aluzie la Armand de Vignerot du Plessis de Richelieu (1693-1788) - mare=al francez vestit prin aventurile sale de dragoste.
- ⁴⁰ Pe cuv`ntu-mi de onoare (fr.).

⁴¹ Ri=ilieuii =i Lovelasii - nume generalizatoare av`nd la baz[personaje literare ce]ntruchipeaz[b[rba\ii seduc[tori, deda\i aventurilor amoroase.

⁴² Antuan Ricard (1799-1841) - scriitor francez, autor al multor romane de moravuri, slabe sub raport artistic, dar care se bucurau de popularitate]n epoc[.

⁴³ Jean Pierre Claris de Florian (1755-1794) - scriitor francez.

⁴⁴ Centi-fovia (lat.) - varietate de trandafiri.

⁴⁵ Extract din diferite flori (fr.).

⁴⁶ Personaje din piesa lui Florian *Estelle =i Nemorin*.

⁴⁷ Operele complete ale domnului Florian, t[iticule! (fr.).

⁴⁸ Platon (427-347]. e. n.) - filozof din Grecia antic[: aici doctrina referitoare la iubirea platonice[.

⁴⁹ Plus la aceasta (fr.).

Fiziologia provincialului]n Ia=i

A ap[rut]n anexa literar[la "Calendar pentru poporul rom`nesc pe anul 1844" (Ia=i, 1844): "Almanah de]nv[\tur[=i petrecere pe anul 1844". Dup[cum consemneaz[]nsu=i Kog[lniceanu]ntr-o not[, *Fiziologia...* sa constituie o adaptare a schi\ei lui Pierre Durand *Fiziologia provincialului]n Paris* din colec\ia pomenit[*Parisul, sau Cartea a o sut[=i unu*.

¹ Hercule: cel mai de seam[erou din mitologia greac[,]nzestrat cu o for[\ fizic[deosebit[.

² Carl Nerville - pseudonimul sub care C. Negruzzi a semnat schi\la *Provinciaalul*]n "Albina rom`neasc[" nr.25, anul 1840, inclus[]n *P[catele tinere\ilor* (1857) cu titlul *Fiziologia provin\ialului*.

³ Cunoscuv[croitori din Ia=i.

⁴ Roma nu mai e]n Roma, ea e toat[unde m[afiu (fr.). - vers din tragedia *Sertorius* (1662) a dramaturgului francez Pierre Corneille (1606-1684).

⁵ Georges Louis Leclerc de Buffon (1707-1788) - naturalist =i scriitor francez, autorul lucr[rii *Istoria natural[*]n 36 de volume.

⁶ Sadea. Aici cu sensul: f[r[=ov[ire.

⁷ Este vorba de *Regulamentul organic* - cod de legi constitu\ionale elaborat =i pus]n aplicare]n timpul administra\iei militare ruse=ti din anii 1829-1834.

⁸ Morfeu - (]n mitologia greac[) zeul]naripat al viselor.

⁹ Publica\ie periodic[redactat[de M. Kog[lniceanu (1 aprilie 1840 - 16 decembrie 1845).

Noul acatist al marelui voievod Mihail Grigoriu

Acest pamflet îndreptat împotriva domnitorului M. Sturdza s-a tipărit în broșură la Cernăuți în 1848, pe când Kogălniceanu se afla în exil.

Tainele inimii

Fragmentul de roman *Tainele inimii* a apărut în "Gazeta de Moldavia", redactat de Gh. Asachi, între 9 ianuarie și 23 martie 1850, fără semnătură. Mai multe probe, însă, ce vin de particularitățile stilistice ale scrierii și datele de ordin autobiografic, ce se conțin în ea, după cum am menționat cercetătorii, vorbesc despre aceea că fragmentul aparține lui M. Kogălniceanu.

Tainele inimii, cronologic, este una dintre primele încercări de roman în literatura română și principala operă beletristică în care și-au aflat expresie concepțiile social-politice ale scriitorului, vederile sale avansate cu privire la problemele luate în dezbateră.

¹ Cybele - (în mitologia poporului roman) mama tuturor zeilor și protectoarea vegetației.

² (în mitologia poporului roman) zeul Mării.

³ Grădina purtând numele lui Pavel Kisseleff (1788-1872) - general și diplomat rus, preedinte plenipotențiar ale divanurilor Moldovei și al Rîii Românești (1829-1834).

⁴ Cedrii Libanului erau vestiți prin mirime și calitatea lemnului.

⁵ Alexandru sau Constantin Ipsilanti, care a domnit în Moldova respectiv în anii 1786-1788 și 1799-1801.

⁶ Este vorba despre stabilirea la Varnița, lângă Tighina, a lui Carol al XII-lea după înfrângerea de la Poltava din 1709.

⁷ Se subînțelege spectacolul după piesa lui Alecsandri *Iorgu de la Sadagura*.

⁸ George Sand (1804-1876) - romancier francez.

⁹ Eugene Scribe (1791-1861) - dramaturg francez, întemeietorul comediei istorice.

¹⁰ "... patria lui *Temistocles* și a lui *Solon*" - Grecia antică: Temistocles (525-460 î. e. n.) - om politic și general atenian; Solon (c. 638 — c. 559 î. e. n.) - om de stat și poet atenian;

¹¹ Autorul are în vedere coaliția Angliei, Prusiei și Rusiei împotriva lui Napoleon I, unul dintre realizatorii ei fiind Fridrih Wilhelm III - rege al Prusiei în anii 1797-1840.

¹² Ludovic Filip - rege al Fran\ei (1830-1848).

¹³ Isabela I (1451-1504) - regin\ a Castiliei.

¹⁴ Carol V (Carol Quintul) - rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516-1556) =i]mp[rat al sf`ntului Imperiu roman de Na\iune German\ (1519-1556).

¹⁵ Filip II August (1165-1223) - rege al Fran\ei, din 1180. A]nf[ptuit mari reforme administrative, a]nfiin\at Universitatea din Paris.

¹⁶ Eugene Sue (1804-1857) - scriitor francez.

¹⁷ Omul propune, iar Domnul dispune sau Cine num[r]]n lipsa st[p`nului, num[r] de dou[ori (fr.).

¹⁸ Costachi Conache (1778-1849) - poet =i traduc[tor. A cultivat o piezie erotica[, senzual[=i sentimental[.

¹⁹ Fidias (]nc. sec. V—c. 432]. e. n.) - sculptor grec din perioada clasic[.

²⁰ V[duva lui Mausolos, regele Cariei (377-353]. e. n.), Artemisia, a]n[lat la moartea so\ului]n memoria acestuia un monument, numit Mausoleu, considerat printre cele =apte minuni ale lumii antice.

B[t]lia de la R[zboieni =i pricinile ei

Prima dat[s-a publicat]n revista "Arhiva rom`neasc[", redactat[de M. Kog[lniceanu, tomul I, Ia=i, 1840-1841. Autorul reconstituie pe baza informa\iilor spicuite din diferite surse,]n special interne (cronicile lui G. Ureche, M. Costin =i I. Neculce) evenimentele legate de campania turcilor]n Moldova]n anul 1476 =i b[t]lia de la R[zboieni din 21 iulie al celui al dintre oastea turceasc[condus[de Mahomed II =i cea moldoveneasc[]n frunte cu +tefan cel Mare.

Dup[cum men\iona M. Kog[lniceanu]ntr-o not[, acest[nara\iune constituie un "extract din Istoria Moldaviei", asupra c[reia lucra pe atunci, dar care n-a fost dus[la bun sf`r=it.

Tradus[]n ruse=te de c[tre publicistul Gh. Gore (dup[ed. II a tomului I al "Arhivei" din 1860), schi\va a ap[rut]n gazeta "Bessarabskie oblastn`e vedomosti" (1866, nr. 44, 29 octombrie) cu titlul "*Srajenie pri Razboenah. Iz istorii Moldavii*".

¹ Denumirea integral[a traducerii franceze: *Histoire de l'empire Othoman, ou se voyent les causes de son agrandissement et de sa decadenace*, Paris, 1743.

² Bro=ura explicativ[*Descrierea cadrului]nt`i din istoria Moldovei]nso\ea tabloul Mama lui +tefan cel Mare]mpiedic[pe fiul s[u de a intra]n Cetatea Neam\ la 1486*, compus de Asachi =i litografiat la Ia=i]n 1833.

³ Joseph von Hammer - Purgstall (1774-1856) —orientalist austriac, autor al unui tratat *Istoria Imperiului otoman* (1814).

⁴ Matei Strykowski (c. 1547-1582) - cronicar =i poet polon.

⁵ Cazimir IV Jagello - rege al Poloniei (1447-1492).

⁶ Matei Corvin - rege al Ungariei (1458-1490).

⁷ At` t]n cazul de fa\ , c` t` =i]n celelalte, c` nd sunt f[cute trimiteri la Grigore Ureche =i Miron Costin]mpreun[, sursa o constituie “*Letopise\ul / [rii Moldovei de la zidirea lumii p` n/ la 1601*” de Nicolae Costin - o compila\ie,]n fond, a cronicilor premerg[torilor s[i.

⁸ Piotr Aleksandroviici Rumean\ev-Zadunaiski (1725-1796) - conduc[tor de o=ti rus, general-feldmare=al.

⁹ }ndat[ce moldovenii s-au unit]ntr-o confedera\iune cu genovezii, ei construi[vase maritime =i se declarar[st` p` ni pe Marea Neagr[. Aceasta se men\ioneaz[=i]n titlurile lor: “principi suverani ai Moldovei, st[p` ni ai M[rii Negre”. Imperatri\va Ecaterina II,]n timpul primului r[zboi contra Por\ii, s-a convins de acest adev[r prin feldmare=alul conte Rumean\ev, care primise ordin s[examineze drepturile Moldovei asupra Basarabiei =i a M[rii Negre. +tefan cel Mare a intuit c[o flot[maritim[militar[trebuie s[aib[drept baz[o flot[comercial[. Num[rul mare de muni\ii navale, volumul =i calitatea m[rfurilor sale]]ndemnau spre o naviga\ie mai vie =i mai]ndelungat[. El supraveghea]ndeaproape mersul natural al lucrurilor,]=i]ndrepta aten\ia]n primul r` nd spre naviga\ia rentabil[, care ar fi format o armat[, ar fi sus\inut comer\ul =i]nmul\it escadrele, ce nu puteau s[se lipseasc[nici de instruire =i nici de experien\]. Astfel moldovenii r[maser[st[p` ni ai M[rii Negre p` n[la cucerirea Constantinopolului de c[tre sultanul Mahomed II, care]n cur` nd dup[aceasta n[v]li]n Crimeea,]i alung[pe genovezi din Cafa =i]ncepu r[zboiul contra moldovenilor. *Vezi fragmente despre starea Moldovei de la dezmembrarea ei de c[tre Imperiul roman =i p` n[la sf` r=itul domniei lui +tefan, ultimul principe independent al Moldovei...* (fr).

¹⁰ Scrierea greceasc[“foarte rar[ast[zi”, la care se refer [Kog\Iniceanu]n “Arhiva rom`neasc[”, tomul I, era hronograful lui Matei Cigala din Cipru *Nou compendiu de diferite istorii*, tip[rit la Vene\ia]n 1650.

+tefan cel Mare arhitect

A ap[rut]n “Prop[=irea. Foaie =tiin\ific[=i literar[“, 1844, nr. 23, 27 august, semnat[cu ini\ialele M. K. La baza nara\iunii se afl[legenda m[n]stirii Putna din *O sam[de cuvinte* de I. Neculce, autorul intervenind cu unele complet[ri =i preciz[ri.

¹ Despot-vod[(Ioan Iacob Eraclid) - domn al Moldovei]ntre anii 1561 =i 1563.

² Ian Sobieski (1624-1696) - comandant de o=ti polonez, iar]ntre anii 1674 =i 1696 - rege al Poloniei.

³ Mihai Racovi\[a domnit]ntre anii 1715 =i 1726.

Un vis al lui Petru Rareș

S-a publicat în "Prop[ri]e = rea. Foaie = tiințifice = literar[ar]", 1844, nr. 1, semnat [cu inițialele M. K. Narașinea are la bază legenda despre alegerea în domnie a lui Petru Rareș din *O samf de cuvinte* I. Neculce, autorul adăugând și alte informații din surse cronice referitoare privind evenimentele evocate.

+tefan cel Mare în țara B[ă]rânei

A apărut în anexa literară la "Calendar pentru poporul românesc pe anul 1845" (Iași, 1845): "Almanah de înv[ă]tur[are] = petrecere pe anul 1845".

În centrul narațiunii se află evenimentele legate de campania întreprinsă de regele ungar Matei Corvin în Moldova în anul 1467 = lupta decisivă de la Baia (15 decembrie), în care moldovenii în frunte cu +tefan cel Mare au obținut o strălucită victorie. Acest schișă a servit drept sursă de documentare = în inspirație pentru poetul Nicolai Istrati - autorul dramei în versuri *Mihul. O trăsătură din rezebelul lui +tefan cel Mare cu Matei Corvin, regele Ungariei* (Iași, 1850).

¹ Ian Dlugosz (1415-1480) - istoric și diplomat polon. Principala sa lucrare, *Historia Poloniae*, cuprinde informații valoroase referitoare = la trecutul Moldovei.

² Contemporanul (ung.).

³ Vezi Grigore Ureche, *Letopiseșul / rii Moldovei*. Studiu introductiv de E. Russev. îngrijirea textului, glosar și indice de T. Celac și P. Dimitriev, Chișinău, 1971, p. 87.

⁴ Vezi Nicolae Costin, *Letopiseșul / rii Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*, în Nicolae Costin, *Scrieri (În două volume), Volumul I. Ediție îngrijită* de Svetlana Corolevschi, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, p. 137.

⁵ Petru II - domn al Moldovei în anii 1447, 1448-1449.

⁶ +tefan II - domn al Moldovei între anii 1433 = 1447, fiul lui Alexandru cel Bun.

⁷ Ioan Huniad (? -1456) - nobil român din Transilvania, comandant de oșă, din 1446 guvernator (regent) al Ungariei.

⁸ Roman Vodă - Roman II, domn al Moldovei în anii 1447-1448, feciorul lui Iliaș Vodă.

⁹ Pasajul citat e din *O samf de cuvinte* de I. Neculce, Vezi *Ion Neculce. O samf de cuvinte. Letopiseșul / rii Moldovei*. Ed. a doua, revizuită. Studiu introductiv de E. Russev. îngrijirea textului, glosar și indice de T. Celac și P. Dimitriev, Chișinău, 1974, p. 62.

¹⁰ Frunța = războinici, pe mine, care urmează oastea regească, m[ă] rog să nu mă

socoti\i zadarnic cuprins de neputincioasa fric[pentru c[eu niciodat[nu alerg]narmat]mpotriva inamicului, nici nu urc]naltele metereze, ci, spectator nevino-vat, m[minunez doar de pericolele altora - de aceasta nu m[tem. Grija de voi, crede\i,]mi porunce=te. Negre=it, vitejilor, de la voi se a=teapt[o glorie]ndelun-gat[, care produce r[]ni u=oare =i, poate, =i doliu onorabil.Dac[vreo fatalitate l-ar r[]pi =i pe poetul lupt[tor -]n cazul]n care ar lupta - cine va mai c`nta moartea voastr[, solemnele voastre ceremonii de]nmorm`ntare? (traducere din maghiar[; M.Kog[lniceanu, Opere I..., p. 198).

¹¹ Grigore Ureche, ed. citat[, p. 88.

¹² Ignaz Aurelius Fessler (1756-1839) - istoric maghiar.

¹³ Iohan Cristian Engel (1770-1814) - istoric maghiar, autorul unei *Istории a Moldovei =i Valahiei* (Halle, 1804).

¹⁴ Vezi Grigore Ureche, ed. citat[, p. 88.

¹⁵ Tot acolo, p. 89.

¹⁶ Al[tur[m.]]n original:]nl[tur[m.]

¹⁷ Gherman Kauffmann (1808-1889) - pictor francez.

Trei zile din istoria Moldaviei

Aceast[nuvel[s-a publicat]n revista "Prop[=irea. Foaie =tiin\ific[=i literar[", 1844, nr. 27-29, 30, 32 (16 iulie — 20 august). Autorul a evocat]mprejur[rile legate de omor`rea mi=eleasc[a domnitorului Grigore Ghica pentru protestul s[u]mpotriva]nstr[]n[r]ii de c[tre Poarta otoman[a Bucovinei prin semnarea la 25 februarie 1777 a unei]n\elgeri conform c[reia acest vechi teritoriu al Moldovei a fost dat Austriei. Nuvela a r[mas neterminat[, Kog[lniceanu neduc`nd la sf`r=it expunerea]nt`mpl[rilor ce trebuiau s[constituie con\inutul p[r]rii a treia a nuve-lei corespunz[toare celei a treia zi din istoria Moldovei - 18 august 1778 - data decapit[r]ii boierilor intrigan\i Manolachi Bogdan =i Ioan Cuza.

¹ +i astfel, o parte din Europa, dintr-o st[p`nire recunoscut[ca despotic[, rede-veni, sub o st[p`nire normal[, fericit[, ocrotit[=i ap[rat]. Engel, *Istoria Moldovei*, 304 (germ.).

² Trebuie citit: chezaro-cr[iesc.

³ Pasajul reprodu[s]n nuvel[e desprins dintr-o povestire istoric[versificat[, tip[rit[ulterior de Kog[lniceanu]n vol. III al edi\iei *Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei =i Valahiei* sub titlul *Stihuri asupra domnului Grigore Ghica Voievod al [/rii Moldovei* (p. 275 - 280) - scriere anonim[, atribuit[de el str[mo=ului s[u Enache Kog[lniceanu. O variant[a aceleia=i scrieri - *Versuri pentru moartea*

domnului Grigore Ghica, [nt`mplat[la anul 1777 octombrie 1 - e inserat[în cartea: *Poezia moldovenească modernă la începuturile ei (1770-1840)*. }ngrijirea textului, studiu introductiv, schițe, note și comentarii de Efim Levit, Chișinău, 1977, p. 74-79.

⁴ Versuri din aceeași scriere anonimă despre moartea lui Gr. Ghica.

⁵ Pleac[, pleac[! (rus.).

⁶ Domnitorul Moldovei (Constantin Mavrocordat) e mort; cel al Munteniei (Grigore Ghica), care se află aici, e înzestrat cu mult spirit (fr.).

⁷ } comp[timesc mult pe domnitorul Moldovei. Acest s[rman get nu s-a bucurat mult timp de onoarea de a o vedea pe Tomyris. C` t despre domnitorul Munteniei, fiindc[e om înlept, va r[m`ne la curtea d-tale (fr.).

⁸ Bogdan III - domn al Moldovei între anii 1504 și 1517, fiul lui +tefan cel Mare.

⁹ Grigore Calimachi - domn al Moldovei (1761-1764, 1767-1769); a fost ucis de turci la Constantinopol la 23 august 1769.

¹⁰ Personaje din poemul *Faust* al scriitorului german Iohann Wolfgang Goethe (1749-1832).

¹¹ Versuri desprinse din povestirea istorică versificată [*Stihuri asupra pieirii lui Manolachi Bogdan vel vornic-și a lui Ion Cuza biv vel sp[tar...* inserat[ulterior de M. Kog[lniceanu în colecția: *Cronicle Rom`niei sau Letopiselele Moldaviei și Valahiei*, tomul III, București, 1874, p. 281-295 - scriere anonimă atribuită de asemenea lui Enache Kog[lniceanu. O variantă a acestei povestiri istorice versificate a ap[rut în ediția pomenită: *Poezia moldovenească modernă la începuturile ei...*, p. 80-93.

¹² Iacob Stamati (1749-1803) - mitropolit al Moldovei între anii 1792 și 1803, c[rturar.

¹³ Amfilohie Hotiniul (c. 1735—c. 1800) - c[rturar, episcop de Hotin. A tradus și a prelucrat în limba maternă primele manuale de matematică și geografie. A contribuit la laicizarea și modernizarea învățămîntului.

Introducere la “Dacia literară”]

A ap[rut în revista “Dacia literară”. Subt redacția lui Mihail Kog[lniceanu. Tom. I. Iași, ianuarie-iunie 1840. În *Introducere* redactorul a prezentat programul revistei, a formulat sarcinile în vederea prop[șării literaturii.

¹ Teodor Racoce (c. 1780-1822) - traducător. De numele său e legat[una din primele tentative de a edita un s[ptm`nal în limba rom`nă la Lemberg - “Novele sau Gazete rom`nești”. A tip[rit la Cernăuți în 1820 “*Chrestomaticul rom`nesc sau Adunare a tot felului de istorii și alte f[ptorii, scoase din autorii de pe ăsebite limbi*”.

² Zaharia Carcalechi (c. 1784-1856) - publicist și tipograf. A editat la Buda revista "Biblioteca românească" (1821, 1829-1830, 1834).

³ În realitate, mai întâi a apărut "Curierul românesc" la 8/20 aprilie 1829.

⁴ George Barițiu (1812-1893) - ziarist de seamă și animator al vieții culturale din Transilvania.

Viața lui A. Hrisoverghi

A apărut ca prefață la volumul *Poezii a lui A. Hrisoverghi*. Ediție completă. Iași. La Cantora Foaiei sârbești, 1843.

¹ Andre-Marie Chénier (1762-1794) — poet francez, participant al revoluției de la 1789, executat de geronziști.

² Oda *Ruinelor Cetății Neamului* a apărut în suplimentul la nr. 56 din 24 iunie 1834 al "Albinei românești".

³ Vaporul — aici: aburul.

⁴ Rigas Venestinis (c. 1757-1798) - poet grec și conducător al mișcărilor de eliberare a poporului său de sub ocupația otomană.

⁵ *Abecețarul, Octoiul și Magazinul copiilor* (grec.).

⁶ A lui Popa Eftimie (grec.).

⁷ Elina Cultă (grec.).

⁸ Greaca populară (grec.).

⁹ *Dialogurile morților* de Luchian (grec.).

¹⁰ Herodian (170-240) - istoric grec, autorul *Istoriei împăraților romani de la Comodiu până la Gordian* (180-234), studiat în școlile grecești din Principate.

¹¹ Sinesius (c. 370-415) - scriitor și filozof grec.

¹² Thucydides - istoric și om politic atenian (c. 460 - c. 400 î. e. n.)

¹³ Demostenes, Sophokles, Euripides, Homer (grec.) - personalități proeminente din Grecia antică.

¹⁴ Se are în vedere legenda despre mama voievodului +tefan cel Mare.

¹⁵ Poezii Văcărești: Ienăchiță (c. 1740-1797), Alecu (1769-1799), Nicolae (c. 1784-1825) și Iancu Văcărescu (1792-1863).

¹⁶ Înșuși M. Kogălniceanu a contribuit la popularizarea scrierilor poetului din Muntenia, imprimând un volum din versurile acestuia: *Poezii a lui Gr. Alecsandrescu*. Ediție completă. Iași. La Cantora Foaiei sârbești, 1842.

SCRIERI ISTORICE +I SOCIALE

Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională

A văzut prima dată lumina tiparului în broșură: *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională* în *Academia Mihăileană*, rostit în 24 noiembrie 1843. Iași. La Cantora Foaiei se ține, 1843. Acest discurs constituie una din principalele scrieri în care Kogălniceanu și-a expus concepția cu privire la istorie.

¹ N. M. Karamzin (1766-1826) - scriitor și istoric rus, autor al *Istoriei Statului roman* în 12 volume.

² Carol al XII-lea (1682-1718) - rege al Suediei, vestit comandant de oștiri.

³ Quintus Curtius - istoric roman din secolul al III-lea î. e. n.

⁴ Socrates (469-399 î. e. n.) - filozof din Grecia antică.

⁵ Aristides (c. 540 — c. 467 î. e. n.) - om politic și comandant de oștiri atenian.

⁶ Cato cel Mare (95-46 î. e. n.) - om politic roman.

⁷ Marcus Tullius Cicero (106-43 î. e. n.) - om de stat, orator și scriitor roman.

⁸ Constantin François de Chasseboeuf Volney (1757-1820) - filozof, istoric, orientalist și poet francez. Cea mai celebră dintre scrierile sale - *Ruinele sau meditații asupra revoluțiilor imperiilor* (1791) - a contribuit la afirmarea preromantismului.

⁹ Caius Iulius Caesar (100-44 î. e. n.) - om politic, general, scriitor și orator roman.

¹⁰ Florian Aaron (1805-1887) - istoric român. Pasajul citat este din *Prevederile* la lucrarea acestuia *Idee repetate de istoria Principatului / [arii Românești]*, t. I, București, 1835, p. VII.

¹¹ Thucydides (c. 460-c. 400 î. e. n.) - istoric și om politic atenian.

¹² Publius Cornelius Tacitus (c. 55-c. 120) - istoric și om politic roman.

¹³ Titus-Livius (c. 59 î. e. n. - 17 î. e. n.) - autorul unei istorii romane din cele mai vechi timpuri și părinț al științei secolului al II-lea î. e. n.

¹⁴ Mircea cel Bătrân - comandant de oștiri, domn al [arii Românești] (1386-1394, 1397-1418).

¹⁵ Autorul are în vedere scrierea *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*.

¹⁶ Este vorba despre Matei Basarab - domn al Munteniei (1632-1654) și Vasile Lupu - domn al Moldovei (1634-1653).

¹⁷ +erban Cantacuzino - domn al [arii Românești] (1678-1688), partizan al politicii antiotomane.

¹⁸ Episodul amintit de Kogălniceanu a fost evocat de DL Cantemir în *Istoria*

Imperiului otoman, apoi de C. Negruzzi în schișa *Sobieski =i rom`nii* (1845), subiectul c[reia i-a servit lui V. Alecsandri pentru drama *Cetea Neamului sau Sobieski =i pl[ie=i rom`ni* (1856).

¹⁹ Darius I Histaspes (550-486 î. e. n.) - rege al Persiei antice.

²⁰ Lysimachos (361-281 î. e. n.) - unul din cei mai celebri comandanți de o=ti ai lui Alexandru cel Mare al Macedoniei, rege al Traciei, apoi al Macedoniei.

²¹ Saint-Marc Girardin a manifestat un viu interes pentru st[rile de lucruri din Moldova =i Muntenia, întreprinz`nd =i o c[l[torie în aceste \[ri în anul 1835.

²² Pliniu cel Tân[r (62-113 e. n.) - om politic =i scriitor roman.

²³ Longobarzii.

²⁴ Imperiali, trupe habsburgice.

²⁵ Ludvic-Alibrecht Gebhardi (1735-1802) - bibliotecar =i arhivar german, autor al unor lucr[ri de istorie.

²⁶ Lucian din Samsota (c. 120-180 e. n.) - istoric =i filozof grec.

²⁷ Este vorba de studiul lui Petru Maior (c. 1761-1821) *Istoria pentru începutul rom`nilor în Dacia*, ap[rut la Buda în 1812.

²⁸ Moise — proroc, legislator =i fondator mitic al iudaismului.

²⁹ Remulus-(al[turi de Remus) — întemeietorul legendar al Romei.

³⁰ Romulus-Augustus - ultimul împ[rat al romanilor, care a domnit p`n[la anul 476.

³¹ Constantin Aristia (c. 1800-1880) - scriitor =i traduc[tor.

³² Filip II - rege al Macedoniei antice (359-336 î. e. n.), tat[lui Alexandru cel Mare.

³³ întemeierea [rii Rom`ne=ti a avut loc în prima jum[tate a sec. al XIV-lea.

³⁴ Anul form[rii Statului feudal moldovenesc e considerat 1359.

³⁵ Este vorba despre Nicolae Milescu Sp[taru (1636-1708).

³⁶ Johannes Müller (1752-1809) - istoric elvețian.

Prefa[la *Letopise[ele / [rii Moldovei*]

S-a tip[rit în fruntea t. I al colecției *Letopise[ele / [rii Moldovei*, ap[rut la Ia=i în anul 1852.

¹ Noti[ele =i extrase din manuscrisele bibliotecii regale =i ale *altor biblioteci, publicate de Institutul regal al Fran[ei*. Paris, Tipografia regal[, t. XI(fr).

² Pitia - (în mitologia greac[) preoteasa oracolului din Delfi. Prezicerile sale, considerate r[spunsuri ale zeului Apollo, erau exprimate în formul[ri enigmatice.

³ *Scrisori privind istoria Fran[ei* de Augustin Thierry. *Scrisoarea Jnt`i* (fr). Augustin Thierry (1795-1856) - istoric francez, reprezentant al istoriografiei liberale din perioada Restaurației.

Prefa\ [la Cronicile Rom`niei sau Letopise\ele Moldaviei și Valahiei]

S-a publicat în *Cronicile Rom`niei sau Litopise\ele Moldaviei și Valahiei*, a doua edi\iune, t. I, Bucure\ți, 1872.

Ca și prima edi\ie, intitulat\ *Litopisi\ile / [rii Moldovii*, edi\ia a doua a fost ini\ial conceput\ în =ase volume, îns\ p`n\ la urm\ s-au tip\rit numai trei (vol. I și II - 1872; vol. III - 1874). Fa\ de edi\ia din 1845-1852, aceasta include și alte texte cronic[re=ți, plasate în volumul al treilea.

¹ Se are în vedere constituirea Divanurilor ad-hoc — adun\ri extraordinare în Moldova și Muntenia, convocate conform hot[r`rii Congresului de la Paris din 1856 pentru a se pronun\va în privin\va organiz[rii politice și sociale a celor dou\ \ri.

² La 11 februarie 1866 “monstruoasa coalii\ie” - alian\ a unei p[r\vi a burgeziei cu o parte a moierimii - reu=e=te s[-l detroneze pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, eveniment care a marcat ofensiva împotriva schimb[rilor progresiste din via\va social\ a Rom`niei și a ideilor democratice.

Dorin\ele partidei na\ionale în Moldova

S-a tip\rit în bro=ur\ la Cern[u\i în august 1848. Nedispu\nd de prima edi\ie, am reprodus textul din colec\ia de acte și documente *Anul 1848 în Principatele Rom`ne*, tomul IV, Bucure\ți, 1903.

¹ Talaat Efendi - comisar turc venit la Bucure\ți în 1848 pentru a cerceta cauzele revolu\iei și a aviza asupra m[surilor ce trebuiau s[fie luate cu scopul de a o în[bu=și.

² A. Duhamel - general, agent și diplomat rus, venit în Bucure\ți în anul 1848.

³ Marius Caius (c. 155-86]. e. n.) - general și om politic roman. În timpul r[rzboiului civil din Roma a devenit conduc[torul partidului popular.

⁴ Sylla (Sulla) Lucius Cornelius (138-78]. e. n.) - general și om politic roman, =eful partidului aristocrat.

⁵ Soliman (Suleiman) I (sau II) Magnificul (1520-1566).

⁶ Emmerich von Vettel (1714-1767) - diplomat și publicist elve\ian, unul din fondatorii dreptului interna\ional.

⁷ Burkhard Christoph Münnich (1683-1767) - om de stat rus, general — feldmare=al. În anii 1735-1739 s-a aflat în fruntea armatelor ruse din Crimeea și Basarabia.

⁸ Lasciate ogni speranza voi ch'entrate! (it.) - L[sa\i orice speran\[, voi care intra\i! - cuvinte pe care poetul italian Dante Alighieri, precum poveste=te în *Divina comedie* (c`ntul III, versul 9), le-a v[zut scrise deasupra por\ii Infernului.

Dezrobirea iganilor, =tergereea privilegiilor boiere=ti, emanciparea iganilor

Acest discurs a fost rostit în =edin'a solemn[de la 1 (13) aprilie 1891 în leg[tur[cu jubileul de 25 de ani de la fondarea Academiei Rom`ne. S-a tip[rit ca anex[la tomul XIII al "Analelor Academiei Rom`ne", 1891. În acela=i an a ap[rut la Bucure=ti în bro=ur[aparte, cu titlul modificat fa\[de cel sub care ap[ruse în "Anale...".

¹ Nicolae Kretzulescu (1812-1900) - om politic, membru al Academiei Rom`ne.

² George Barițiu (1812-1893), pomenit de noi anterior, a fost =i unul din membrii fondatori ai Academiei.

³ Nestorii - nume colectiv (de la Nestor) ce semnific[în cazul dat v`rsta înaintat[a persoanelor vizate =i considera'ia vorbitorului.

⁴ Fridric Schleiermacher (1768-1834) - teolog protestant, profesor la Universitatea din Halle =i Berlin.

⁵ Cristof Wilhelm Hufeland (1762-1836) - medic =i profesor universitar german.

⁶ Ioann Kapodistrias (1776-1831) - am de stat =i diplomat de origine greac[. A activat mult timp în Rusia, iar în anii 1827-1831 a fost primul pre=edinte al Greciei independente.

⁷ Titlul exact al edi'iei franceze: *Études religieuses, morales et historiques* (Ia=i, 1842).

⁸ Edouard Gans (1798-1839) - filozof =i jurist german, discipol al lui Hegel.

⁹ Friedrich Karl de Savigny (1797-1861) - jurist german de origine francez[considerat capul =colii istorice a dreptului.

¹⁰ Grecul smolit (germ.).

¹¹ Este vorba despre studiul *Moldova =i Muntenia. Limba =i literatura rom`n[sau valah[*, ap[rut în "Magazin pentru literaturi str[ine", nr. 8-10, 1837.

¹² *Schi\[asupra istoriei, obiceiurilor =i limbii iganilor* (fr.).

¹³ +i la care, în mic[m[sur[, am contribuit =i eu (lat.).

¹⁴ Alexandru Papadopol-Calimah (1833-1898) - istoric =i om politic.

¹⁵ Propriu, unic în felul s[u (lat.).

¹⁶ De jure - de iure: juridic, formal.

¹⁷ Alexandru Ghica - domn al [rii Rom`ne=ti (1834-1842).

¹⁸ Gheorghe Bibescu - domn al [rii Rom`ne=ti între anii 1842-1848.

¹⁹ Articolul lui N. B[icescu era intitulat *Despre starea social[a muncitorilor plugari în Principatele Rom`ne în deosebite timpuri*. - "Magazin istoric pentru Dacia", 1846.

²⁰ Titlul exact al programului: Dorin'ele partidei na'ionale în Moldova (Cern[u'i, 1848).

²¹ Noaptea e un bun sf[tuitor (fr.).

APRECIERI CRITICE

Kog[lniceanu,]n literatura istoric[a Rom`niei, =i Alecsandri,]n literatura noastr[poporan[, joac[p`n[la un punct rolul lui Columb]n privin\`a geografic[.

Bogdan P Hasdeu: **Cronicle Rom`niei de Kog[lniceanu**,]n "Columna lui Traian", III, 1872, nr. 31, p. 273.

M. Kog[lniceanu "e cel dint`i creier rom`nesc organizat]n sens modern, care prime=te =i elaboreaz[problemele g`ndirii continentului din vremea lui pentru a le pune de acord cu interesele na\ionale".

Octavian Goga, **Mihail Kog[lniceanu precursor al Unirii neamului**, Bucure=ti, 1936, p. 3.

Darul de c[petenie al lui Kog[lniceanu e de a fi avut spirit critic, atunci c`nd lumea nu-l avea; =i de a-l fi avut]n form[constructiv[, ardent[, f[r[sarcasm steril. Peste tot,]n programele revistelor, redactorul =tie ce vrea. "Dacia literar[" se cheam[a=a (spre deosebire de perfida "Abeille moldave" a lui Asachi) fiindc[, f[c`nd abstrac\ie de loc, vrea s[se]ndeletniceasc[cu "produc\iile rom`ne=ti fie din orice parte a Daciei",]n care scop are s[reproduc[scrieri originale din toate publica\iile, pentru ca,]ntocmai ca]ntr-o oglind[, s[se vad[scriitorii "moldoveni, ardeleni, b[n[eni, bucovineni, fie=tecare cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul s[u". }n sf`r=it, \elul]i este]nf[ptuirea dorin\ei ca "rom`nii s[aib[o limb[=i o literatur[comun[pentru to\i..."

Proza lui Kog[lniceanu e cu at`t mai valoroas[cu c`t e mai veche. Scrisorile din 1834-1838, *Iluziile pierdute*, articolele au farmecul limbii patriarhale]n care]noat [elegant fine\iile g`ndirii moderne [...]. Schi\`a de moravuri contemporane ca

Fiziologia provincialului în Iași nu poate suferi comparație cu proza lui Negruzzi, pe care o imită. Totuși Kogălniceanu, având pasiunea descrierii minuțioase, izbutete a da un tablou de epocă plin de detalii, neprevăzută pentru evocarea unei lumi dispărute.

G. Călinescu, **Istoria literaturii române de la origini până în prezent**. Ediția a II-a, revizuită și adăugită, București, 1985, p. 181, 183.

Cu toate erorile materiale, mai ales privitoare la începuturile noastre, și în ciuda limitelor gândirii lui istorice, Kogălniceanu rămâne pentru secolul său model nedepășit în concluziile sale esențiale. Dacă adăugăm la această activitatea sa de editor critic al primului corpus de cronici moldovenești al jntului periodic de documente istorice vechi, într-un interval ce nu depășește 15 ani, ne putem da seama de meritele lui extraordinare de născut de creator în domeniul istoriei naționale...

Meritul literar principal al lui Kogălniceanu este de ordin teoretic. Prin "introducția" la "Dacia literară", gânditorul enunță o adevărată doctrină, pe care o concentrează pe atâtea teme incizionale. Ideile principale ale direcției sale sunt: combaterea imitației, manierele covârșitoare în literatură, a traducerilor mediocre, încurajarea literaturii originale, cu izvoare de inspirație din istoria națională, din frumusețile ei pitorescul poetic al morăvurilor; realizarea unei limbi și a unei literaturi comune pentru toți; funcționarea unei critici nepărtinătoare, cu cruțarea persoanelor; excluderea politicii, dar nu și a moralei; publicarea producțiilor românești "fie din orice parte a Daciei", cu condiția valorii literare.

+erban Cioculescu, în **Istoria literaturii române**, II, București, 1968, p. 434, 443.

Talenta sa literară constă în spontaneitate, în introducerea iscusită a parantezelor de pleonazm digresive, în asocierea fericită a ideilor și amintirilor, rezultând texte cu un relief personal inconfundabil, redactate într-o limbă savuroasă, colorată discret și regional, de o oralitate abia stăpânită, teren pe care darul improvizării l-a scutit de migală artistică a compunerii. Oratoria - limpede, elegantă în expresie - nu se rezumă la arguția retorică a altora, Kogălniceanu construind planul cuvântului și dezvoltându-l cu siguranță, fără cucerirea cu orice preț a efectelor. De unde farmecul ei literar: întreținut de căldura temperamentală, de pasiunea argumentației, ceea ce conferă viață și adâncime textului său (...).

Linia de forță a lui M. Kogălniceanu rămâne activitatea de strălucit îndrumător, fervoarea mesianică a unui Bălcescu, dar de o lucidă perspectivă arhitectonică, cu o precizie finalitate într-un orizont larg și luminos, de anvergură europeană.

George Ivașcu, **Istoria literaturii române**, vol. I, București, 1969, p. 422.

Punând în valoare rolul tradiției, dar urmărind consonanța cu viața culturii universale, Kogălniceanu n-a gândit la izolarea ovină a nașunilor. Voind să fim noi înșine, n-a respins cuceririle celor din afară, care, selectate și asimilate în acord cu nevoile și specificul nostru, puteau valorifica, asemenea unui capital străin, energia și talentul nostru.

Înainte de lui Maiorescu, Kogălniceanu a înțeles că poporul său are dreptul la existența națională independentă numai în măsură a unei contribuții individuale valoroase la progresul omenirii întregi. "Zidirea naționalității românești trebuie să se facă, de aceea, nu la întâmplare, ci pe temeiul unei civilizații și culturi serioase, echivalente ale celor din afara hotarelor noastre. Prin urmare, nu tradiție cu orice preț, dar nici inovație acceptată necondiționat, ci o dreaptă înțelegere a căilor de dezvoltare a popoului prin restabilirea raportului organic între aceste două părți ale progresului.

Între ceea ce «ispita veacurilor» a lăsat trainic și ceea ce spiritul nou adaugă valoros, generația de la 1848 a încercat să realizeze o sinteză. Kogălniceanu i-a dat cea dintâi formulare teoretică, izvorâtă dintr-o interpretare dreaptă a procesului dezvoltării istorice și culturale.

Maria Platon, **Introducere** la: "Dacia literară" sub redacția lui Mihail Kogălniceanu. Studiu introductiv și ediție de Maria Platon, București, 1972, p. XIV-XV.

Cronologic, istoricul este ipostaza dintâi a personalității sale, poate și cea mai de seamă, fiindcă tot ce a realizat după aceea, ca prozator, ca publicist, ca diplomat, sunt inițiative ce decurg oarecum din această primă și esențială ipostază.

Alexandru Zub, **Mihail Kogălniceanu istoric**, prefață la: M. Kogălniceanu, Opere, II. Scrieri istorice, București, 1983, p. 5.

Interesul st`rnit]n r`ndul boierimii =i al t`rgove\ilor de c[tre litopise\le =i cronografe a determinat copierea acestora]n zeci de variante, dintre care unele sunt]ndep[rtate substan\ial de redac\ia primar[. A =tiut-o =i Kog[lniceanu, cel dint`i - =i]n multe privin\ele cel mai bun - dintre editorii *Letopise\elor*.]nainte de edi\ia din 1845-1852 - suficient]ndestul ca s[r[m`n[, numai prin aceasta, unul din cei mai de seam[oameni ai neamului - a adunat un num[r impresionant de volume de cronici, pe care le-a cercetat cu aten\ie, p`n[s[stabileasc[textele autentice]ncredin\ate tiparului. Dar, oric`t de m[re\ a fost scopul urm[rit (...) prin publicarea cronicilor, Kog[lniceanu n-a putut da edi\ii critice. Nici n-avea cui s[se adreseze, atunci, asemenea lucr[ri.

Gabriel +trempe], **Studiu introduc-tiv** la: Ion Neculce, Opere, Bucure=ti, 1982, p. 121.

Opera parlamentar[a lui Kog[lniceanu este vie mai ales prin aceea c[ea nu reflect[o oratorie spumoas[=i f[r] con\inut, ci ne dezv[luie nu numai rarele sale]nsu=iri, aria sa larg[de preocup[ri, solu\iile ingenioase pe care le propune unei societ[\i moderne]n curs de constituire, talentul str[lucit, ci =i]ns[=i problema-tica major[a epcii sale. Pe firul activit[\ii sale parlamentare poate fi reconstituit procesul form[rii =i consult[rii statului rom`n modern.

Dan Berindei, **Studiu introductiv** la: M. Kog[lniceanu, Opere, III, partea I, Bucure=ti, 1983, p. 5.

Opera lui Kog[lniceanu s-a n[scut din cunoa=tarea vie\ii reale a celor mul\i, s[raci =i obidi\i ("ridicarea \[ranilor din starea]njosit[", zicea el,]n 1862), este impregnat[de ostilitate fa\[de asupra\orii l[untrice =i dinafar[("aristocra\ia igno-rant[, sprijinit[de Poarta Otoman[=i cler"), de n[zuin\ca ca masele s[=i f[ureasc[o con=tiin\cet[\eneasc[("fie=tecare cet[\ean are drept de a se ocupa de trebile statului"), de ideea c[este necesar ca]ntregul popor s[aib[drepturi egale, de libertate =i dreptate social[. Caracterul profund popular al activit[\ii sale]n toate domeniile,]nalta sa con=tiin\ patriotic[=i talentul s[u multilateral au f[cut din Kog[lniceanu un factor puternic]n via\ca cultural[=i social-politic[,]ncep`nd cu anul 1837, debutul s[u]n literatur[, =i p`n[la 1891, anul mor\ii lui.

Dan Simonescu, **Prefa** la: Mihail Kog[lniceanu, Tainele inimii. Scri-eri literare =i istorice, Bucure=ti, 1987, p. XXXII.